

Hallituksen politiikkaohjelmat
Kansalaisvaikuttaminen

Mahdollisuuksien maa

Kartoitusta ja puheenvuoroja suomalaisen
kansalaisvaikuttamisen tutkimuksesta

OIKEUSMINISTERIÖN JULKAISU 10/2004

Viittaukset suositellaan tehtäväksi julkaisun viralliseen
verkkoversioon oikeusministeriön sivuilla:

URL: <http://www.om.fi/28735.htm>

KIRJATILAUKSET

Edita Prima Oy

Asiakaspalvelu

vaihde 020 450 011

faksi 020 450 2470

asiakaspalvelu.prima@edita.fi

KUVAILULEHTI

OIKEUSMINISTERIÖ

Julkaisun päivämäärä
16.11.2004

<p>Tekijät</p> <p>Dosentti Sami Borg (toim.)</p>	<p>Julkaisun laji</p> <p>Hallituksen politiikkaohjelmat, Kansalaisvaikuttaminen</p>		
	<p>Toimeksiantaja</p> <p>Oikeusministeriö</p>		
	<p>Toimielimen asettamispäivä</p>		
<p>Julkaisun nimi</p> <p>Mahdollisuuksien maa</p> <p>Kartoitusta ja puheenvuoroja suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tutkimuksesta</p>			
<p>Julkaisun osat</p>			
<p>Tiivistelmä</p> <p>Politiikkaohjelman tilaama selvitys pohtii kansalaisvaikuttamisen muotoja ja määrittelymahdollisuuksia, kartoittaa ja jäsentää kansalaisvaikuttamiseen liittyvää kotimaista tutkimuskirjallisuutta sekä pohjustaa monin tutkijapuheenvuoroin alan ajankohtaisia tutkimustarpeita.</p> <p>Tutkimuskirjallisuuden kartoitus perustuu pääosin asiantuntija-aastatteluihin ja yliopistojen kirjastotietokantojen monipuoliseen hyödyntämiseen, jossakin määrin myös tutkijoiden itse lähettämiin tietoihin. Lopputuloksena on lähes tuhatkirjan bibliografia. Se sisältää yliopistotutkimuksen tuottaman kirjallisuuden lisäksi muun muassa läpileikkauksen ministeriöissä ja sektoritutkimuslaitoksissa tehtyihin kansalaisvaikuttamisen tutkimuksiin ja selvityksiin vuosina 1990-2004.</p> <p>Selvityksen on toimittanut ja pääosin kirjoittanut dosentti Sami Borg Yhteiskuntatieteellisestä tietoarkistosta. Laatumiseen osallistuivat myös tietoarkiston informaattikko Maria Forsman (3. luvun kirjoittaja) sekä tietoverkkoasiantuntija Tuomas J. Alaterä, joka vastasi bibliografisten tietojen teknisestä hallinnasta, tutkijoilta saatujen tietojen kokoamisesta ja selvityksen ulkoasusta. Informaattikko Helena Laaksonen organisoi hankkeen valtakunnallisen tutkijaseminaarin, jossa koottiin tietoja tutkimushankkeista ja tutkimuksen ajankohtaisista tarpeista.</p> <p>Selvityksen viimeinen osa sisältää seminaarin työryhmäraporttien lisäksi viisi erikseen tilattua asiantuntija-artikkeliä. Näiden kansalaisvaikuttamisen ajankohtaisia tutkimustarpeita käsittelevien näkökulmatekstien kirjoittajina toimivat prof. Aulis Aarnio, prof. Sirkka Ahonen, tutkimusjohtaja Hannu Nieminen, kansleri Jaakko Nousiainen ja prof. Martti Siisiäinen.</p> <p>Tiedot alan käynnissä olevista tutkimushankkeista löytyvät tietoarkiston ylläpitämästä selvityksen verkko-versiosta (http://www.fsd.uta.fi/ajankohtaista/hankkeet/KVPO/).</p>			
<p>Avainsanat: (asiasanat)</p> <p>Demokratia, kansalaisvaikuttaminen, osallistuminen, kansalaisvaikuttamisen tutkimus, tutkimuskirjallisuus</p>			
<p>Muut tiedot (Oskari- ja HARE-numero, muu viitenumero)</p> <p>OM 5/014/2004, OM017:00/2004</p>			
<p>Sarjan nimi ja numero</p> <p>Oikeusministeriön julkaisuja 2004:10</p>		<p>ISSN</p> <p>1458-6444</p>	<p>ISBN</p> <p>952-466-034-2</p>
<p>Kokonaissivumäärä</p>	<p>Kieli</p> <p>suomi</p>	<p>Hinta</p> <p>25,00 €</p>	<p>Luottamuksellisuus</p> <p>julkinen</p>
<p>Jakaja</p> <p>Edita Prima Oy</p>		<p>Kustantaja</p> <p>Oikeusministeriö</p>	

PRESENTATIONSBLAD

JUSTITIEMINISTERIET

Utgivningsdatum
16.11.2004

Författare (uppgifter om organet: organets namn, ordförande, sekreterare) Docent Sami Borg (red.)		Typ av publikation Regeringens politikprogram, Medborgarinflytande	
		Uppdragsgivare Justitieministeriet	
		Datum då organet tillsattes	
Publikation (även den finska titeln) Möjligheternas land Kartläggning av och yttranden om forskningen kring medborgarinflytande i Finland (Mahdollisuuksien maa (Kartoitusta ja puheenvuoroja suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tutkimuksesta))			
Publikationens delar			
<p>Referat</p> <p>I utredningen som gjorts på uppdrag av politikprogrammet behandlas formerna för och möjligheterna att definiera medborgarinflytande. Dessutom kartläggs och analyseras inhemsk forskningslitteratur som hänför sig till medborgarinflytande. Utredningen innehåller också sakkunnigyttanden om aktuella forskningsbehov inom området.</p> <p>Kartläggningen av forskningslitteraturen grundar sig i huvudsak på intervjuer med sakkunniga och universitetens biblioteksdatabaser samt till en viss del på uppgifter som forskarna själv sänder. Som resultat av kartläggningen utarbetades en bibliografi med nästa tusen böcker. Bibliografien innehåller förutom litteratur som producerats inom universitetsforskningen bl.a. en översikt över utredningar och undersökningar kring medborgarinflytande som gjorts i ministerierna och sektorsforskningsinstitutionerna under åren 1990-2004.</p> <p>Utredningen har redigerats och till en stor del skrivits av docent Sami Borg från Finlands samhällsvetenskapliga dataarkiv. I arbetet deltog också dataarkivets informatiker Maria Forsman (skribent för kap. 3) och datanätsexpert Tuomas J. Alaterä, som svarade för den tekniska administrationen av de bibliografiska uppgifterna, samlandet av uppgifterna som sändes av forskarna och utredningens layout. Informatiker Helena Laaksonen organiserade det riksomfattande forskarseminariet som hörde till projektet och där information om pågående forskningsprojekt och aktuella forskningsbehov samlades.</p> <p>Utredningens sista del innehåller arbetsgruppsrapporterna från seminariet och dessutom fem separata sakkunnigartiklar. Dessa artiklar som behandlar aktuella forskningsbehov inom området för medborgarinflytande har skrivits av prof. Aulis Aarnio, prof. Sirkka Ahonen, forskningschef Hannu Nieminen, kansler Jaakko Nousiainen och prof. Martti Siisiäinen.</p> <p>Information om pågående forskningsprojekt finns i utredningens nätversion som upprätthålls av dataarkivet (http://www.fsd.uta.fi/ajankohtaista/hankkeet/KVPO/).</p>			
Nyckelord Demokrati, medborgarinflytande, deltagande, forskning kring medborgarinflytande, forskningslitteratur			
Övriga uppgifter (Oskari- och HARE-nummer, andra referensnummer) OM 5/014/2004, OM017:00/2004			
Seriens namn och nummer Justitieministeriets publikationer 2004:10		ISSN 1458-6444	ISBN 952-466-034-2
Sidoantal	Språk Finska	Pris 25,00 €	Sekretessgrad offentlig
Distribution Edita Prima Oy		Förlag Justitieministeriet	

Esipuhe

Teoksen otsikkoon tiivistyy useita selvityksen piirteitä. Kyse on kansalaisvaikuttamisen tutkimuksen ja ajankohtaisten tutkimustarpeiden kartoituksesta, ei täysin kattavasta kuvauksesta. Tehdyn tutkimuksen selvittäminen pohjautuu pääosin kirjastojen viitetietokantoihin ja niiden sisältämiin tietoihin julkaisuista. Kyse ei siis ole tutkimuksesta, jossa kirjoittaja on perehtynyt yksityiskohtaisesti kaikkiin ilmoittamiinsa lähteisiin.

Aiheen laajuus teki työstä haasteellisen. Selvityksen painopiste on jäljempänä täsmennettävien kriteerein alan tiedontuottajien esittelyssä ja keskeisen tutkimuskirjallisuuden paikallistamisessa. Alan tutkimusten tulosten koostaminen ei olisi ollut mitenkään mahdollista selvityksen aikataulun puitteissa. Tutkimusekonomiset syyt selittävät myös huomion keskittymisen ainoastaan kotimaiseen tutkimuskirjallisuuteen. Selvityksen liitteiksi koottuja julkaisu-, aineisto- ja hankeluetteloita voidaan myöhemmin täydentää Internetissä. Jo nyt hankkeen verkkosivuilta löytyy alaan liittyvien, käynnissä olevien tutkimushankkeiden tarkempia kuvauksia sekä täydentäviä tietoja kansalaisvaikuttamisen tutkimusjulkaisuihin. Ks. <http://www.fsd.uta.fi/ajankohtaista/hankkeet/KVPO/>.

Selvitys pyrkii osaltaan edistämään nykyisen hallituksen ohjelmaan sisältyvän kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman tavoitteita. Samalla alan tutkimuksen kokoaminen palvelee tiedeyhteisöä. Julkaisutoiminnan ja kansalaisvaikuttamiseen liittyvien tiedontuottajien esittely auttaa hahmottamaan alan nykyisiä tutkimusvoimavaroja ja kenties myös toimijoiden yhteistyömahdollisuuksia. Kaikkiaan selvitys on pyritty tiivistämään niin, että se palvelisi muidenkin kuin tutkijoiden tarpeita.

Määrittely- ja tutkimus selvitysjaksojen ohella raportti sisältää useita tutkijoiden puheenvuoroja kansalaisvaikuttamisen tutkimuksen erityisaloilta. Esitän parhaat kiitokseni niiden kirjoittajille sekä lukuisille muille asiantuntijoille, joihin olin selvityksen aikana yhteydessä. Erityiskiitos myös kaikille hankkeen 17.9.2004 järjestämään tutkijaseminaariin osallistuneille henkilöille. Heidän apunsa oli merkittävä tutkimustarpeiden ja käynnissä olevien hankkeiden kartoittamisessa.

Julkaisujen paikallistamista varten haastateltiin tieteenala-asiantuntijoita, joiden nimet löytyvät liitteestä 2. Heidän lisäksi kiitän lukuisia tutkijoita, jotka myötävaikuttivat julkaisu-uetteloiden täydentymiseen ilmoittamalla omista tutkimuksistaan. Erityiskiitos myös keruutietoja välittäneille yliopistojen tutkimusasiainmiehille ja laitosten tiedonvälittäjille.

Lopuksi lausun parhaat kiitokseni työssä kiinteimmin mukana olleille henkilöille. Selvityksen ohjausryhmään kuuluneet ohjelmajohtaja Seppo Niemelä ja professori Heikki Paloheimo antoivat arvokasta suuntaa ja palautetta työn eri vaiheissa. Myös emeritusprofessori Olavi Borgin kommentit tekstiin olivat suureksi hyödyksi.

Yhteiskuntatieteellisessä tietoaarkistossa (FSD) selvityksen toteutti tiimi, johon kuuluivat allekirjoittaneen lisäksi informaatikko Maria Forsman ja tietoverkkoasiantuntija Tuomas J. Alaterä. Kukin toteutti oman osuutensa lyhyen virkavapauden turvin. Lisäksi varsinkin informaatikko Helena Laaksosen panos hankkeen seminaarijärjestelyissä oli mittava.

Kirjastotietokantojen kuvailutiedot sekä tietojen siirrot viitteidenhallintaohjelmistoon, selvityksen tutkimusluetteloon ja tekstin lähdeviitteiksi sisälsivät erilaisia virhelähteitä. Näiden löytämiseksi ja korjaamiseksi tehtiin runsaasti työtä mutta vastuu virheistä ja puutteista jää yksin toimittajalle.

Tampereella 25.9.2004

Sami Borg

Yhteiskuntatieteellisen tietoaarkiston johtaja

Sisällys

Esipuhe	I
Sisällys	III
1 Johdanto	1
1.1 Hankkeen tavoitteet ja toteuttaminen.....	1
1.1.1 Poliittikaohjelman yleiset tavoitteet	1
1.1.2 Selvityksen toteuttaminen tietoarkistossa.....	2
1.1.3 Yhteydenotot tutkijoihin.....	3
1.2 Rajaukset ja lähestymistavat	4
1.3 Sisällöllisiä rajoituksia	7
1.3.1 Kansalaisvaikuttaminen.....	7
1.3.2 Vaikuttamisen prosessi ja toimintaympäristö.....	8
1.3.2.1 Subjektit: ketkä vaikuttavat?.....	9
1.3.2.2 Toimintaympäristön muutos	10
1.3.2.3 Vaikuttamisen keinot ja välineet	12
1.3.2.4 Vaikuttamisen ajankohta, vaikutuskäsitykset ja vaikuttamisen seuraukset	15
2 Kansalaisvaikuttamisen tutkimusta harjoittavia tahoja	17
2.1 Yliopistojen aine- ja tutkimuslaitokset	17
2.2 Suomen Akatemia	18
2.3 SITRA	20
2.4 Ministeriöt ja kansalaisvaikuttamisen tutkimus	22
2.4.1 Oikeusministeriö ja OPTULA.....	22
2.4.2 Opetusministeriö	23
2.4.3 Sosiaali- ja terveysministeriö ja Stakes	25
2.4.4 Sisäasiainministeriö	26
2.4.5 Valtiovarainministeriö	27
2.4.6 Liikenne- ja viestintäministeriö	27
2.4.7 Työministeriö	28
2.4.8 Muut ministeriöt	28
2.4.9 Kokoavia havaintoja ministeriöiden piirissä tehdystä tutkimuksesta.....	29
2.5 Kansalaisvaikuttaminen kunta- ja aluetutkimuksessa.....	29
2.5.1 Kuntaliitto ja KuntaSuomi 2004.....	30
2.5.2. Kunnallissalan kehittämissäätö	32
2.6 EVA	33
2.7 Poliittiset puolueet	34
2.8 Järjestöjen toteuttamien tutkimusten jäsentelymahdollisuuksia	34
2.9 Kokoavia päätelmiä.....	36
<i>Maria Forsman</i>	
3 Kansalaisvaikuttamisen tutkimuskirjallisuuden bibliometrinen analysointi	38
3.1 Bibliografian kokoaminen ja bibliometriset analyysit	38
3.2 Kansalaisvaikuttamiseen liittyviä asiasanoja	41
4 Kansalaisvaikuttamiseen liittyvät yliopistotutkimuksen alat ja aiheet	49
4.1 Alustavia huomioita tiedonkeruusta	49
4.2 Perusoikeudet, edustuksellinen demokratia ja kansanäänestykset.....	50

4.2.1	Demokratian edellytyksiin liittyvä julkisoikeudellinen tutkimus.....	50
4.2.2	Vaalit ja äänestäminen.....	52
4.2.3	Kansanäänestykset.....	53
4.2.4	Kansalliset edustukselliset poliittiset instituutiot ja EU	54
4.2.5	Puolueet	57
4.2.6	Vallankäyttäjäksi valikoituminen.....	58
4.3	Muita poliittisen osallistumisen tutkimuksia	59
4.3.1	Tutkimustiedot osallistumiskeinoista	59
4.3.2	Kuuleminen ja suorat vaikutuskeinot: esimerkkejä tutkimuksen aihealueista	60
4.4	Kansalaisvaikuttaminen ja viestinnän tutkimus	62
4.4.1	Joukkoviestinten ja yhteiskunnallisen viestinnän asema kansalaisvaikuttamisessa	62
4.4.2	Vaalit, puolueet ja yhteiskunnalliset mielipiteet	63
4.4.3	Mediat kansalaisvalmiuksien rakentajina	64
4.5	Kasvatus, koulutus ja kansansivistys	65
4.6	Kansalaisvaikuttamisen paikkoja ja erityisteemoja	68
4.6.1	Järjestöt ja kolmas sektori	69
4.6.2	Syrjäytymistä ja sen estämistä koskeva tutkimus.....	71
4.6.3	Nuorten kansalaisvaikuttamisen tutkimus	75
4.6.3.1	Nuorten vaaliosallistuminen ja yhteiskunnallinen kiinnittyminen.....	76
4.6.3.2	Nuorisotutkimuksen infrastruktuureja ja sisältöjä	77
4.6.4	Sukupuolten välinen tasa-arvo	79
4.6.4.1	Naisten yhteiskunnallinen osallistuminen ja tasa-arvotilastot.....	80
4.6.4.2	Sukupuoli- ja tasa-arvokysymykset naistutkimuksessa.....	81
4.6.5	Tietoyhteiskunta ja kansalaisvaikuttaminen.....	83
4.6.5.1	Tietoyhteiskuntakehitys	83
4.6.5.2	Tietoyhteiskunnan tutkimus.....	84
4.6.6	Globalisaatio	87
4.7	Tietoarkisto ja kansainväliset vertailututkimusaineistot.....	90
4.7.1	European Social Survey	91
4.7.2	International Social Survey Programme.....	92
4.7.3	Eurobarometrit.....	92
4.7.4	European Values Study ja World Values Survey.....	94
5	Yhteenveto kansalaisvaikuttamisen kotimaisesta tutkimuksesta 1990–2004: näkökulmia tutkimusinfrastruktuureihin	95
6	Kansalaisvaikuttamisen tutkimuksen ajankohtaiset haasteet.....	100
6.1	Asiantuntijatekstit (selvitystä varten tilatut artikkelit).....	100
	<i>Sirkka Ahonen</i> Voiko kansalaisvaikuttamista oppia?	100
	<i>Jaakko Nousiainen</i> Kansalaiset ja valtiollinen edustuksellinen demokratia – eräitä tutkimustarpeita. 106	
	<i>Martti Siisiäinen</i> Kansalais- ja järjestötoiminta	112
	<i>Hannu Nieminen</i> Kansalaisvaikuttaminen mediayhteiskunnassa – puheenvuoro tutkimuksen tarpeista.....	118
	<i>Aulis Aarnio</i> Tottelisinko?	125

6.2 Tutkijaseminaarin näkemyksiä työryhmittäin.....	129
Työryhmä A: Kansalaisvaikuttaminen, nuoret ja kasvatus	129
Työryhmä B: Osallistuminen, vaikuttaminen ja viestimet.....	136
Työryhmä C: Vaikuttaminen ja hallinto, vaalit ja poliittiset instituutiot.....	139
Työryhmä D: Kansalaistoiminta ja kansalaisjärjestöt	142
Työryhmä E: Kunnallisdemokratian tutkimushaasteet	144

Kuviot ja taulukot

Kuvio 1. Kansalaisvaikuttamiseen liittyvän tutkimuskirjallisuuden määrä Suomessa vuosina 1990–2003. (Tekstissä rajatuin termein saatu hakutuloks.)	40
Kuvio 2. Kansalaisvaikuttamiseen liittyvän tutkimuskirjallisuuden määrä Suomessa vuosina 1990–2003 (vuosittainen ja kumulatiivinen lukumäärä).....	41
Kuvio 3. Kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen liittyvät teemat vuosina 1990–2003 yhteissana-analyysi	43
Kuvio 4. Kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen liittyvät teemat vuosina 1990–1994 ..	45
Kuvio 5. Kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen liittyvät teemat vuosina 1995–1999 ..	46
Kuvio 6. Kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen liittyvät teemat vuosina 2000–2003 ..	47
Taulukko 1. Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman kohdealueet tutkimusselvityksessä käsiteltyjen tutkimuksen rahoittajien ja harjoittajien mukaan...	96

Liitteet

Liite 1: Suomalaista kansalaisvaikuttamista koskevia tutkimuksia ja selvityksiä 1990 alkaen.....	148
Liite 2: Luettelo tutkimusta varten haastatelluista asiantuntijoista	198
Liite 3: Kansalaisvaikuttamiseen liittyviä tutkimusaineistoja	199
Liite 4: Käynnissä olevien tai kaavailtujen tutkimushankkeiden esittelyjä	205

1 Johdanto

1.1 Hankkeen tavoitteet ja toteuttaminen

Pääministeri Matti Vanhasen hallitus peri vuonna 2003 lyhytikäiseltä edeltäjältään hallitusohjelman, johon sisältyy neljä erityistä politiikkaohjelmaa. Yksi niistä keskittyy kansalaisvaikuttamiseen. Yleisesti ottaen hallituksen politiikkaohjelmat on tarkoitettu työkaluiksi julkisen hallinnon eri politiikkalohkojen toimintojen yhteensovittamiseksi. Tämä koskee varsinkin eri ministeriöiden toiminnan koordinoitua. Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmassa koordinaatioministeriönä toimii oikeusministeriö. Muun muassa yleisten vaalien toimittamiseen liittyvät tehtävät ja suuri osa kansalaisvaikuttamiseen liittyvän lainsäädännön valmistelusta ovat sen vastuulla.

Muita politiikkaohjelman toteuttamiseen nimettyjä ministeriöitä ovat opetusministeriö, sisäasianministeriö ja valtiovarainministeriö. Politiikkaohjelmaa koordinoivan ministeriryhmän puheenjohtajana toimii oikeusministeri Johannes Koskinen. Hänen lisäksi ministeriryhmään kuuluvat opetusministeri Tuula Haatainen, alue- ja kuntaministeri Hannes Manninen, kulttuuriministeri Tanja Karpela ja toinen valtiovarainministeri Ulla-Maj Wideroos. Ohjelmajohtajana toimii oikeusministeriössä Seppo Niemelä, joka johtaa hankkeen käytännön toimeenpanoa.

1.1.1 Politiikkaohjelman yleiset tavoitteet

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman tavoitteet on kirjattu hallituksen strategia-asiakirjoihin ja tiivistetty erilaisiin tiedotteisiin. Keskeiset julkilausutut tavoitteet ovat seuraavat:

”Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma edistää aktiivista kansalaisuutta, kansalaisyhteiskunnan toimintaa, kansalaisten yhteiskunnallista vaikuttamista ja edustuksellisen demokratian toimivuutta.

...

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman sisältö hyväksyttiin valtioneuvoston yleisistunnossa keskiviikkona 7. huhtikuuta 2004 osana hallituksen strategia-asiakirjaa koskevaa periaatepäätöstä.

Sen mukaan keskeiset tavoitteet tiivistyvät neljään kokonaisuuteen:

(1) Koulu ja oppilaitokset tukevat kasvua aktiiviseen ja demokraattiseen kansalaisuuteen elinikäisen oppimisen periaatteen mukaisesti. Suomen kansalaisuuden ohella kasvatuksessa tulee ottaa huomioon EU:n kansalaisuus ja maailmankansalaisuus.

(2) Kansalaisyhteiskunnan juridiset ja hallinnolliset toimintaedellytykset ovat kansalaistoiminnan kannalta suotuisia ja ajanmukaisia. Kolmannen sektorin tutkimus-, koulutus- ja kehittämisspalveluita kehitetään.

(3) Perinteisiä ja uusia kansalaisvaikuttamisen kanavia ja mahdollisuuksia kehitetään niin, että ne tukevat kansalaisten täyttä osallistumista yhteisöjen ja yhteiskunnan toimintaan. Hallinnolla on tarpeelliset työkalut ja asenteellinen valmius keskusteluun kansalaisten kanssa.

(4) Edustuksellisen demokratian rakenteet ja käytännöt toimivat hyvin kaikilla päätöksenteon tasoilla ja niissä otetaan huomioon tapahtuvat suuret yhteiskunnalliset muutokset tietoyhteiskunnasta globaalistumiseen.” (Periaatepäätös hallituksen strategia-asiakirjasta, 7.4.2004)

Lisäksi strategia-asiakirjaan on kirjattu joukko yleistavoitteisiin liittyviä osatavoitteita ja niihin liittyviä toimenpiteitä. Nyt tehtävän selvityksen kannalta oleellisimmat koskevat demokratian yleiseen vahvistamiseen liittyvää tutkimusedellytysten kohentamista sekä alan tutkijoiden verkottumista.

1.1.2 Selvityksen toteuttaminen tietoarkistossa

Tavoitteiden saavuttamiseksi politiikkaohjelmassa katsottiin tarpeelliseksi selvittää alan tietopohja ja tutkimuksen kokonaistilanne. Tätä varten oikeusministeriö ja Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto (FSD) sopivat huhtikuussa 2004 selvityksen laatimisesta politiikkaohjelman aihepiiriin liittyvän tutkimuksen kartoittamiseksi. Hankkeelle asetettiin pienimuotoinen ohjausryhmä, jonka jäseninä toimivat selvityksen laatijan lisäksi ohjelmajohtaja Seppo Niemelä ja professori Heikki Paloheimo.

Loppukeväällä 2004 hanke eteni ohjausryhmän tuella seuraavasti. Selvitys sovittiin laadittavaksi asiantuntijahaastatteluja, tietokantahakuja sekä muita soveltuvia tiedonkeruumenetel-

miä hyödyntäen. Tämän ohella sovittiin, että selvitykseen tilataan joidenkin politiikkaohjelman kannalta keskeisten alojen asiantuntijoilta tiiviit ”näkökulma-artikkelit”. Asiantuntijatekstit paikallistaisivat osaltaan olemassa olevan tutkimuksen aukkoja sekä tarjoaisivat kirjoittajiensa näkemyksiä alan ajankohtaisista tutkimustarpeista.

Hanke päätettiin toteuttaa saman vuoden loppuun mennessä siten, että alustava raportti valmistuisi pohja-aineistoksi syksyllä 2004 järjestettävään tutkijaseminaariin. Tämän jälkeen selvitystä täydennettäisiin vielä tutkijaseminaarin annilla. Käytännössä aikataulu oli tiukka, koska ajankohtaan osuivat kaikki kesäkuukaudet.

Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto kokosi selvityksen toteuttamiseksi työryhmän. Siihen osallistuivat tilapäisesti virkavapaana päätyöstään kolme tietoaarkiston vakinaista työntekijää, kukin noin kuukauden ajan. Perustavan bibliometrisen tiedon keruun ja analyysin suoritti informaatikko Maria Forsman (ks. luku 3). Hankkeen verkkosivut tallennuslomakkeineen laati tietoverkkoasiantuntija Tuomas J. Alaterä, joka vastasi myös yhteydenpidosta tutkijoihin julkaisu- ja hanketietojen keruun aikana. (Ks. verkkosivut osoitteessa <http://www.fsd.uta.fi/ajankohtaista/hankkeet/KVPO/>.) Lisäksi Alaterä vastasi selvityksen ulkoasusta sekä julkaisu- ja hanketietojen teknisestä järjestämisestä selvitykseen ja erilliseen verkkotietovarantoon. Hanketta koordinoi tietoaarkiston johtaja, joka myös kirjoitti suurimman osan selvityksestä sekä täydensi tutkimuskirjallisuutta.

1.1.3 Yhteydenotot tutkijoihin

Selvityshanke lähestyi touko–kesäkuun vaihteessa yliopistojen tutkimusasiamiehiä sähköpostitse sekä kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimukseen alalle sijoittuvia laitoksia kirjeitse. Yhteydenotoissa pyydettiin välittämään tietoa laitosten tutkijoille ja muille asianosaisille selvityshankkeen verkkosivuista, joiden kautta tutkijoilla olisi mahdollisuus ilmoittaa tuottamistaan julkaisuista ja käynnissä olevista hankkeista.

Tähän mennessä verkkoon oli laadittu tietokantahakuja hyödyntäen alustava kansalaisvaikuttamisen tutkimuksen julkaisuluettelo. Siten tutkijoilla oli mahdollisuus käydä tarkistamassa, sisälsikö se jo heidän tuottamansa julkaisut. Ellei näin ollut asian laita, tutkijat saattoivat ilmoittaa julkaisunsa ja hankkeensa tietokantaan sitä varten laadituilla sähköisillä tal-

lennuslomakkeilla. Verkkosivut sisälsivät jo tuolloin myös tiiviin hankekuvauksen, jossa rajattiin kartoitettavana olevia julkaisuja ja hankkeita sekä teknisin että sisällöllisin kriteerein. Näitä rajoituksia avataan ja perustellaan hieman jäljempänä.

Asiamies- ja yksikköyhteydenottojen jälkeen tiedottamista jatkettiin joillekin muille alan tutkimusta harjoittaville tahoille. Lopulta alle kymmenen prosenttia paikallistetuista julkaisuista kertyi tallennuslomakkeiden kautta. Julkaisujen ilmoittamista varten laadittu verkkolomake säilyy toiminnassa myös selvityksen valmistumisen jälkeen edellä mainitussa osoitteessa.

1.2 Rajaukset ja lähestymistavat

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman viralliset tavoitteet sisältävät ainakin seuraavia tutkimuksen aihealueita:

- kansalaiset, kansalaisuus
- vaikuttaminen ja osallistuminen
- kansalaiskasvatus
- kansalaisyhteiskunta järjestöineen sekä näiden juridiset ja hallinnolliset toimintaedellytykset
- hallinto kansalaisvaikuttamisen mahdollistajana ja väylänä
- edustuksellinen demokratia keskeisine instituutioineen
- perinteiset ja uudet kansalaisvaikuttamisen kanavat
- tietoyhteiskunta
- globaalistuminen.

Kaikkiaan lista on temaattisesti laaja ja politiikkaohjelman seikkaperäisissä luonnehdinnoissa (Hallituksen strategia-asiakirja 7.4.2004) tuodaan esiin vielä joukko muita aihealueita. Alaan liittyvän tutkimuksen selvittämiseksi on ensinnäkin määriteltävä joukko kohtuullisen selväpiirteisiä teknisiä kriteereitä, joiden perusteella julkaisuja kartoitetaan. Keskeisiä voivat olla ainakin julkaisun tekijään ja ensisijaiseen yleisöön liittyvät seikat (tieteellinen tutkimus, muu tutkimus), julkaisun pituus (monografia, artikkelilaajuus jne.), tutkimuksen alueellinen kohdentuminen, julkaisuajankohta sekä esimerkiksi historiallinen ajankohta tai -jakso, jota

tutkimus koskee (hankkeen tarkastelujaksolle tai esimerkiksi pitkälle menneisyyteen kohdistuva historiallinen tutkimus).

Tällaisten teknisten rajauskriteereiden lisäksi aihealuelistausta on pyrittävä avaamaan siten, että tutkimuksen laajasti vaihtelevat aiheet saadaan jäsentymään politiikkaohjelman julkilausuttujen tavoitteiden suuntaan. Toisaalta mainittua aihealuelistausta ei laajuutensa vuoksi voida sellaisenaan käyttää selvityksen sisällön jäsentelyyn. Selvityksessä hyödynnetään seuraavia keskeisiä rajaus- ja toimintaperiaatteita:

Painopiste tieteellisessä tutkimuksessa

Selvityksen painopiste on syytä asettaa laajasti ottaen tieteelliseen tutkimukseen. Tällöin selvitys kattaa yliopistojen ja tutkimuslaitosten lisäksi niiden ulkopuolisen tutkimus- ja selvitystoiminnan mutta ei pääsääntöisesti esimerkiksi poliitikkojen, toimittajien tai muiden yhteiskunnallisten vaikuttajien ei-tieteellisiä julkaisuja. Rajaus on tekninen eikä tarkoita, että viimeksi mainitut julkaisut olisivat yhteiskunnallisesti vähämerkityksellisiä, tai että poliitikot ja toimittajat eivät voisi toimia tieteellisten tekstien kirjoittajina. Rajoittuminen ensisijaisesti tieteellisiin hankkeisiin edistää osaltaan politiikkaohjelman tavoitetta vahvistaa alan tutkijaverkostoja.

Julkaisuja koskeva tiedonkeruu koskee ensisijassa artikkeleita laajempia julkaisuja. Opin- näytteistä selvityksen piiriin on tarkoituksenmukaista ottaa lisensointi- ja väitöstutkimukset, pro gradu -töitä ei sen sijaan kartoiteta. Tieteellisten julkaisujen lisäksi selvityksessä viitataan olemassa oleviin tutkimusaineistoihin, joiden jatkokäyttö voi mahdollistaa kustannustehokkaasti uutta tutkimusta. Lisäksi selvitetään alan tutkimuksen keskeisiä tukinfrastruktuureja, kuten alan tutkimusrahoittajien ja vakiintuneiden tiedontuottajien viimeaikaisista toimintaa kansalaisvaikuttamiseen liittyvän tutkimuksen osalta. Tämä auttaa hahmottamaan alan tutkimuksen nykyresursseja ja niiden kohdentumista. Lisäksi selvityksen liitteissä viitataan tutkimusorganisaatioilta ja tutkijoilta saaduista tiedoista siihen, mitä käynnissä olevia hankkeita alalla on. Tutkijoilla on mahdollisuus ilmoittaa käynnissä olevat hankkeensa selvityshankkeen verkkosivuilla myös selvitysraportin valmistumisen jälkeen.

Kotimaisen tutkimuksen selvitys

Selvityksessä rajaudutaan tutkimusekonomisista syistä ensisijaisesti kotimaiseen ja Suomea koskevaan tutkimukseen, joka voi olla myös muualla kuin Suomessa julkaistua. Julkaisukieli ei ole määräävä tekijä. Myös ulkomaisten tutkijoiden keskeisiä Suomea koskevia alan tutkimuksia pyritään kartoittamaan, lähinnä kansainvälisten vertailuhankkeiden osalta. Huomiota kiinnitetään erityisesti niihin tutkimuksiin, joissa Suomen tilannetta on mahdollista vertailla luotettavasti muihin maihin. Muiden Pohjoismaiden valta- ja demokratiatutkimuksen sekä kehityshankkeiden osalta riittää viittaus kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman toisen osahankkeen tuloksiin¹.

1990-luvulta tähän päivään

Politiikkaohjelman suosimien tutkimusaiheiden tarkemman määrittelyn taustaksi on tarpeellista saada kokonaisnäkemys siitä, millaista alaan liittyvää tutkimusta eri tieteenaloilla on erityisesti viime aikoina harjoitettu. Osa tehdyistä tutkimuksista saattaa vastata sellaisenaan politiikkaohjelman tietotarpeisiin.

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma on tulevaisuusorientoitunut policy-hanke, joka tähtää käytännön kehittämistoimenpiteisiin. Siksi selvityksen aikajännettä ei ole järkevää ulottaa tutkimusten julkaisuajankohdan osalta kovin kauas historiaan. Tämä olisi hankalaa myös aineiston koon hallinnan näkökulmasta, sillä alan tutkimusta harjoitetaan hyvin monilla tieteenaloilla.

Myöskään pitkälle historiaan kohdistuvasta tutkimuksesta ei olla ensisijaisesti kiinnostuneita. Ratkaisu ei väheksy historian tutkimuksen merkitystä nykyisen kansalaisvaikuttamisen ymmärtämisen kannalta, eikä se myöskään rajaa historian tutkimusta selvityksen ulkopuolelle. Esimerkiksi yhteiskunnan pitkiä kehityskaaria koskevat kokonaisesitykset ovat mitä arvokkaimpia kansalaisvaikuttamisen muutosten ja haasteiden ymmärtämisen kannalta. Aikaperspektiivin sekä muutoksen selittämisen ja ymmärtämisen näkökulman sisältyminen tutkimukseen onkin toivottavaa. Se auttaa hahmottamaan ongelmalähtöisen politiikkaohjelman kohteena olevien ilmiöiden taustoja ja mahdollisia kehityssuuntia.

¹ Mutanen, Anu. (2004). *Kysymyksiä demokratian kehittämisestä. Kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamiskeinojen kehittäminen sekä demokratia-asioiden hallinto Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa*. Helsinki: oikeusministeriö.

Julkaisujen bibliometrinen selvitystyö rajataan 1990-luvulla tai myöhemmin toteutettuihin tutkimuksiin. Noin 15 vuoden jakso on tietomassaltaan riittävä osoittamaan tutkimustoiminnan volyyymia ja kohdentumista eri aloilla. Se auttaa myös tekemään jo karkeita johtopäätöksiä tutkimusaiheiden suosion muutoksista.

1.3 Sisällöllisiä rajauksia

1.3.1 Kansalaisvaikuttaminen

Teknisluonteisiin yleisperiaatteisiin nähden hankalampaa on määrittää, mitä teemoja selvitykseen sisällytetään ja mitä siitä rajataan pois. Hallituksen strategia-asiakirjoissa politiikkaohjelman tavoitteita luonnehtiva retoriikka on väistämättä, julkiselle poliittiselle tekstille tyypillisellä tavalla, inklusiivista ja ajan suosimia teemoja hyödyntävää.

'Kansalaisvaikuttamisen' käsitteen systemaattinen avaaminen tarjoaa yhden lähtökohdan selvitykselle. 'Kansalais'-termin osalta selvityksen tavoitteet lienee tarkoituksenmukaisinta asettaa yleensä kansalaisiin, erilaisiin kansalais- ja väestöryhmiin ja kansalaisuuden määräytymiseen ja merkityksiin. Myös kuntalaisuus ja muihin pienempiin alueyksikköihin liittyvät kansalaisroolit ovat selvityksen kannalta relevantteja.

Kansalainen X voi toimia vaikuttajana yksin omassa asiassaan. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi perustuslaissa turvattujen omien henkilökohtaisten oikeuksien puolustaminen, mahdollisesti myös päätöksistä valittaminen ja muutoksenhaku. Kansalainen X voi myös kuulua (tai ainakin on kategorisoitavissa) sukupuolensa, ikänsä, koulutuksensa, ammattinsa, työnsä, opiskelunsa, perhetaustansa, asuinpaikkansa, harrastustensa tai aatteidensa ja uskomustensa perusteella erilaisiin yhteiskunnallisiin ryhmiin, jotka osallistuvat vaihtelevaan sosiaaliseen toimintaan.

Useinkaan tällaiset toiminnot eivät sisällä mainittavia yhteiskunnallisia päämääriä, vaan niillä on ensisijaisesti muita funktioita. Tästä huolimatta ensisijaisesti muita yhteiskunnallisia funktioita palvelevilla pienillä sosiaalisilla yksiköillä, perheistä pienryhmiin ja yhdistyksiin, voi olla merkittävä rooli kansalaisena vaikuttamiseen. Tältä osin keskeisiä kansalais-

valmiuksia luovien instituutioiden, kuten viestinten, koulujen, oppilaitosten ja työpaikkojen merkitys on tietenkin yhteiskunnallisesti hyvin suuri.

Erityisesti toimintavalmiuksien näkökulmasta kansalaisvaikuttaminen voidaan liittää erilaiseen organisoituneeseen tai organisoitumattomaan sosiaaliseen toimintaan. Tätä voitaneen kutsua myös kansalaisvaikuttamisen *laajaksi* määrittelyksi. Osallistuminen, yhteisöihin kuuluminen ja jäsenyydet, vastuutehtävät, tiedonhankintakyvyt jne. kytkeytyvät kiinteästi yhteisiin asioihin vaikuttamiseen harjaannuttaen osallistujaa erilaiseen yhteiskunnalliseen toimintaan. Tästä näkökulmasta myös moninaiset subjektiivisesti koetut kansalaisuudet eri rooleineen, tasoineen ja osallistumistyyleineen ovat politiikkaohjelman tarkoittamia aiheita (vrt. politiikkaohjelman tavoitteisiin sisältyvät ajatukset kansalaisuuden tasoista).

Kansalaisvaikuttamisen kapeampi määrittely on puolestaan sidottavissa kaksiosaisen termin jälkimmäiseen sanaan. 'Vaikuttaminen' ja vaikuttamaan pyrkivä osallistuminen synonyymeineen ja vastakäsitteineen (mm. valta, erilaiset poliittis-yhteiskunnallisen osallistumisen muodot, kiinnittyneisyys, sitoutuminen, kannatus, jäsenyys, syrjäytyminen) ovat selvityksen rajaamisen kannalta olennaisia. *Suppeammin* määriteltynä kansalaisvaikuttaminen on vaikuttamaan pyrkivää osallistumista² yhteiskunnalliseen päätöksentekoon sen eri tasoilla.

1.3.2 Vaikuttamisen prosessi ja toimintaympäristö

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman tavoitteiden mukaisten aiheiden yksilöimiseksi kansalaisvaikuttamisen käsitteen analysointia voidaan jatkaa esittämällä tavanomaisia tutkimusongelman hahmottamiseen liittyviä kysymyksiä. Seuraava yksinkertainen kysymysyhdistelmä jäsentää kansalaisvaikuttamisen toimijoita, toimintatapoja ja toimintaympäristön piirteitä:

- Kuka vaikuttaa tai ketkä vaikuttavat,
- millaisessa toimintaympäristössä (erityisesti muutosnäkökulma),
- milloin sekä millaisin edellytyksin ja keinoin,

² Käsitteen käytöstä ja perustelusta ks. Ståhlberg, Krister ja Helander, Voitto. (1972). *Den kommunala demokratin. Teoretiska och metodiska överbåganden kring ett forskningsprojekt*. Åbo: Åbo Akademi.

- mihin asioihin tai kohteisiin ja millaisin tavoittein sekä
- millaisin vaikutuksin ja seurauksin?

1.3.2.1 Subjektit: ketkä vaikuttavat?

Selvityksen kannalta merkittävin subjektiyryhmä koostuu suomalaisista. Koska politiikkaohjelmassa on mukana kasvatusta-, koulutus- ja sosiaalisuuden näkökulma, ovat myös erityisesti lapsiin ja nuoriin kohdistuvat tutkimukset sekä kehitys- ja muutosten näkökulman omaavat hankkeet politiikkaohjelman kannalta kiinnostavia.

Sosiodemografisista ja -ekonomisista väestöryhmistä relevantteja ovat erityisesti ne, joiden kansalaisosallistumisen tiedetään olevan keskimäärää heikompaa. Tällaisia ryhmiä ovat ainakin nuoret ja yhteiskunnallisesti syrjäytyneet ja etniset vähemmistöt.

Etenkin edustuksellisen demokratian kautta tapahtuvassa vaikuttamisessa eri väestö- ja mielipideryhmien osallistuminen liittyy niiden tasasuhtaisen edustautumisen tarpeellisuuteen. Relevantteja kysymyksiä ovat tällöin esimerkiksi sukupuolen, iän ja sosiaalisen aseman muokautumisen väestöryhmien yhteiskunnallisen osallistumisen ja edustuksen tasapainoisuus.

Mielipideryhmittymistä yhteiskunnallisesti tärkeimpiä ovat edustuksellisen demokratian alalla poliittiset puolueet ja ryhmittymät. Niiden lisäksi olennaisia ovat erilaisia tavoitteita ajavat kansalaisjärjestöt, yhdistykset sekä näitä löyhemmät yhteiskunnalliset ryhmittymät. Nämäkin toimivat eri tavoin vaikuttajina politiikan ja hallinnon eri tasoilla ja tasoilla.

Reaalipoliittisen vallankäytön näkökulmasta puolueiden kautta tapahtuva vaikuttaminen ja vallankäyttö lienevät yhä merkitykseltään tärkeimpiä tutkimuskohteita. Poliitiikkaohjelmaan kirjattu tavoite kansalaisyhteiskunnan vahvistamisesta laajentaa kuitenkin selvityksen fokuksia moniin muihin ryhmätoimijoihin, edellyttämättä niiltä vahvaa järjestäytyneisyyttä. Mainittakoon, että yhteiskunnallisessa keskustelussa suurta huomiota saavatkin usein juuri järjestäytymättömät ja/tai laittomia toimintamuotoja hyödyntävät ryhmät.

1.3.2.2 Toimintaympäristön muutos

Suomalaisen kansalaisvaikuttamisen raamit ovat olleet joiltakin osin vakaita ja joiltakin osin rakenteet ovat muuttuneet oleellisesti. Laajasti ottaen merkittäviä, koko yhteiskuntaa koskevia muutoksia ovat olleet tieto- ja viestintätekniikan kehittymisen vauhdittama maapallostuminen, globaalin talouskehityksen myötä vahvistunut yhteiskunnan markkinaehtoistuminen, sekä hyvin konkreettisenä kansainvälistymisen osoituksena Suomen EU-jäsenyys vuodesta 1995 alkaen. Nämä muutokset ovat laajentaneet monia kansalaisvaikuttamisen areenoita, mutta eivät ole kuitenkaan muuttaneet ratkaisevasti keskivertokansalaisen suhdetta yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Tärkeimpiä kansalaisvaikuttamisen toimintaympäristön muutoksia onkin täysin perusteltua etsiä ensisijassa kotimaisten osallistumisrakenteiden muutoksesta.

Yksi puhutuimmista muutoksista on ollut perusoikeusuudistus. Vuonna 2000 voimaan tullut uusi perustuslaki kokosi yhteen kansalaisvaikuttamisen kannalta oleellisia säädöksiä, kuten subjektiivisia perusoikeuksia, mutta ei muuttanut kansalaisosallistumisen ja -vaikuttamisen pohjaa oleellisesti.

Myös mm. kymmenisen vuotta sitten (1995) uusittuun kuntalakiin sekä uuteen maankäyttö- ja rakennuslakiin (1999) on kirjattu aiempaa tarkemmin kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia. Maininnan arvoisia ovat myös esimerkiksi lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuuksiin liittyvät uudet institutionaaliset järjestelyt, kuten uudet erityisvaltuustot ja asiamiesjärjestelmät.

Viimeksi mainitut ovat esimerkkejä ns. governance-käsitteen³ alle sijoittuvasta hallinnon uudistumisesta. Yhä useammin hallinnon kehittämisessä lähdetään siitä, että julkishallinnon ja viranomaisten tulisi aktiivisesti myötävaikuttaa hallinnon avoimuuteen ja responsiivisuuteen suhteessa kansalaisyhteiskunnan esittämiin vaatimuksiin.

³ Ks. Tiihonen, Seppo. (2004). Maailmanpankin hyvä hallinta. *Hallinnon tutkimus* 1/2004: 15-29.

Valtakunnallisesti keskeisimmän osallistumiskehityksen tarjoavat edelleen yleiset vaalit ja niiden kohteena olevat poliittiset instituutiot. Tältä osin mainittavimmat muutokset koskevat presidentin vaalitapaa sekä uusia menettelyjä pääministerin valinnassa ja hallituksen muodostamisessa. Uusimpana vaalityyppinä Suomeen ovat tulleet europarlamenttivaalit, jotka monien muiden EU-jäsenyyden mukanaan tuomien muutosten ohella ovat vaikuttaneet merkittävästi kansalaisvaikuttamisen toimintaympäristön muutokseen. Eduskunta- ja kunnallisvaaleissa ei ole toimeenpantu merkittäviä vaalitapaan tai muihin vaalijärjestelmän keskeisiin elementteihin liittyviä muutoksia, vaikka asiaa on pohdittu viime vuosina useissa toimikunnissa ja komiteoissa. Merkittävin muutos lienee vaalirahoituksen avoimuutta lisäävän lainsäädännön käyttöönotto 2000-luvun alussa.

Muutamien viime vuosikymmenten kehityskaareen liittyy silti monia muita poliittisen kulttuurin ja osallistumiskäytäntöjen muutoksia, joista osa lienee vaikuttanut myös kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman syntyyn.

Puolueiden järjestöllisen vetovoiman hiipuminen etenkin 1980-luvulta alkaen on aikaansaanut tilanteen, jossa yhä harvemmalla äänioikeutetulla suomalaisella on vakiintunut puoluekanta. Puoluejäsenistöjen koon supistuessa ja jäsenistön ikääntyessä myös puolueiden aktiivijäsenten määrä on laskussa. Kansalaisten etääntymiseen puolueiden järjestötoiminnasta liittyy monia rinnakkaisia kehityspiirteitä, jotka vaikuttavat tavalla tai toisella perinteisten yhteiskunnallisten ristiriitojen heikkenemiseen (mm. ammatti- ja kieliryhmien välisten jakojen sekä aatteiden ja ideologioiden välisten ristiriitojen vaimentuminen) sekä yhteiskunnallisen kiinnostuksen laimenemiseen yhä useampien ihmisten elämäkäytännöistä.

Osittain näiden ilmiöiden seurauksena yleisten vaalien äänestysaktiivisuus on laskenut etenkin 1980-luvulta alkaen huomattavasti: vuoden 2000 kunnallisvaaleissa se hipoi monissa kunnissa jo 50 prosentin rajaa tai jopa alitti sen. Nimenomaan äänestysvilkkautta pohjautteerukset ovat toistuvasti virittäneet keskustelun kansalaisten aktivointitarpeesta, mikä näkyy myös politiikkaohjelman yhtenä keskeisimpänä taustatekijänä (ks. myös jäljempänä alaluku 4.6.3.1).

Maamme poliittisen kulttuurin muutokseen on kansalaismielipiteen tasolla liittynyt vahva puolue- ja poliittikkovastaisuus. Poliittikkaan ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen liittyvä

vuorovaikutus syntyy yhä harvemmin erilaisissa kokoontumisissa tai tapahtumissa. Olen-
naista on puolue- ja vaalitoiminnan osalta ollut politiikan viestinnällistyminen ja henkilöi-
tyminen, ja valtiollisten vaalien osalta etenkin television merkityksen kasvu. Lisäksi viime
vuosien kehitys on voimakkaasti lisännyt poliitikkojen julkisuuskuvan viihteellistymistä.

Politiikan ja viestinten entistä vahvempi yhteen kietoutuminen koskee myös muita kansa-
laisyhteiskunnan tärkeimpiä järjestötoimijoita, joiden vaikuttamisesta entistä suurempi osa
liittyy julkisuuden hallintaan ja itselle tärkeiden tietojen ja tutkimustulosten esillepääsyyn
merkittävässä viestimissä. Ilmiöön liittyy myös mielipidetutkimuksin havainnoidun kansa-
laidmielipiteen hyödyntäminen omien poliittisten intressien selkänä.

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman tavoitteista toimintaympäristön muutokseen ja
hallintaan liittyvät selvimmät seuraavat tavoitteet:

- kansalaisyhteiskunnan juridiset ja hallinnolliset toimintaedellytykset,
- kolmannen sektorin tutkimus-, koulutus- ja kehittämisspalvelut,
- hallinnon työkalut ja asenteellinen valmius keskusteluun kansalaisten kanssa,
- edustuksellisen demokratian rakenteet ja käytännöt toimivat hyvin kaikilla päätök-
senteon tasoilla sekä
- keskeisten yhteiskunnallisten muutosten (tietoyhteiskuntakehitys, globaalistuminen)
ottaminen huomioon rakenteita uudistettaessa.

1.3.2.3 Vaikuttamisen keinot ja välineet

Kansalaisvaikuttamisen osallistumiskanavat ovat suoria tai välillisiä. Osa niistä on mainittu
ja turvattu lainsäädännössä, mutta läheskään kaikkia ei ole sinne kirjattu. Vallankäytön ja
vaikuttamisen keinot edellyttävät käyttäjiltään vaihtelevia taitoja ja resursseja. Joskus vai-
kuttamiskeinot voivat olla myös laillisuuden rajamailla. Seuraavaan on listattu joitakin tyy-
pillisiä osallistumis- ja vaikuttamismuotoja sekä vaikuttamisareenoita.

Luettelot painottuvat julkisen sektorin poliittis-hallinnolliseen alueeseen sekä kolmanteen
sektoriin. Julkisivallan osalta oikeuslaitos ja yhä kasvavassa määrin myös yksityinen eli
”toinen” sektori ovat silti kansalaisvaikuttamisen kannalta merkityksellisiä. Esimerkiksi

suuri osa nykyisestä globalisaatio- ja elämäntapakritiikistä kohdistuu yksityisen sektorin toimijoihin.

Vaikuttamistilanteita ja -tasoja

Kansalaisen keskeisiä vaikuttamistilanteita ja -areenoita:

- yleiset vaalit
- kansanäänestykset
- joukkoviestintä (ml. Internet)
- poliittiset järjestöt
- työpaikat
- koulut ja oppilaitokset
- kansalaisjärjestöt ja -liikkeet
- muut ”määrämuotoiset” mielipiteenilmaisutilanteet ja esim. kansalaisfoorumit
- muut vaikuttamistilanteet ja -paikat, kuten protestiluonteinen vaikuttaminen.

Vaikuttamisen keskeisiä tasoja ja tahoja:

- paikallis- ja aluetaso
 - valtuustot
 - kunnanhallitukset
 - kunnalliset lautakunnat
 - kuntien johtavat viranhaltijat
 - maakuntaliitot
 - maakuntavaltuustot
 - alue ja -seutuyhteistyön muut keskeiset viranhaltijat ja luottamushenkilöorganisaatiot
 - kirkon luottamuselimet
 - osuustoiminnallisten yhteisöjen luottamuselimet
 - taloyhtiöt, asukasyhdistykset ja muut koti- tai asuinpaikkaan liittyvät organisaatiot
 - yhdistys- ja järjestötoiminnan paikallis-, piiri- ja alueorganisaatiot
- valtakunnallinen taso
 - eduskunta
 - presidentti-instituutio

- ministeriöt
- toimiala- ja sektoriorganisaatiot
- lääninhallitukset
- keskeiset valtakunnalliset painostusjärjestöt, kuten työmarkkina- ja kansalaisjärjestöt
- muut yhdistys- ja järjestötoiminnan valtakunnalliset toimijat
- komiteat, toimikunnat ja neuvottelukunnat
- kansainvälinen taso
 - Euroopan unioni
 - YK
 - elinkeinoelämän kansainväliset toimijat
 - OECD, ETYK, ETYJ ja monet muut kansainväliset sektoriorganisaatiot.

Osallistumis- ja vaikuttamiskeinoja

Tavanomaisia poliittisen osallistumisen keinoja ovat muun muassa:

- poliittisten ja muiden yhteiskunnallisten asioiden seuraaminen tiedotusvälineistä
- tietojen hankkiminen poliittisista ja muista yhteiskunnallisista asioista muunlaisin tavoin
- politiikasta ja yhteiskunnallisista asioista keskusteleminen
- kokouksiin ja tilaisuuksiin osallistuminen

- äänestäminen vaaleissa
- ehdokkuus, jäsenyys, vaalityö, järjestötyö puolueissa ja poliittisissa ryhmittymissä
- luottamushenkilöosallistuminen
- äänestäminen kansanäänestyksissä

- osallistuminen aloitteiden ja ehdotusten tekoon
- yhteydenotot viranhaltijoihin ja luottamushenkilöihin sisältäen heihin kohdistuvat tavanomaiset painostuspolitiikan keinot
- mielipiteen ilmaiseminen tiedotusvälineissä
- muunlaisen tuen tai kannatuksen osoittaminen joillekin toimille tai toimijoille.

Epäsovinnaisia tai vastatoimenpidetyyppisiä osallistumis- ja vaikuttamiskeinoja ovat:

- päätösten jarruttaminen, valmistelun vitkastelu, käsittelemättä jättäminen
- turvautuminen valitusmenettelyyn ja muut oikaisukeinot
- vetoomusten allekirjoittaminen

- poliittisten iskulauseiden tai graffitien maalaaminen
- osallistuminen mielenosoituksiin
- boikotit, ostolakot tai muu protestoiva kulutus- tai kieltäytymiskäyttäytyminen
- lakot
- erilaiset laittoman poliittisyhteiskunnallisen vaikuttamisen muodot, joihin voi liittyä ilki- tai väkivaltaa

Vaikuttamisen sisällöllistä asialistaa voitaisiin avata myös esimerkiksi listaamalla valtion- ja kunnallishallinnon toimialoja ja tehtäväalueita, mutta tämä laajentaisi tässä yhteydessä käsittelyä kohtuuttomasti. Toimialakohtaisten listausten ongelmana olisi myös se, että ne vastaavat usein luokittelurakenteiltaan varsin heikosti ajankohtaisten yhteiskunnallisten kysymysten listaa.

Kuvaavana esimerkkinä tästä voidaan tarjota tietoja siitä, millaisia suomenkielisiä yhteiskunnallisten kysymysten linkkihakemistoja yhdessä suosituimmassa Internetin hakukoneessa oli tätä kirjoitettaessa 13.5.2004. Linkkejä on yhteensä 55 ja niiden luokittelemiseksi on muodostettu kaikkiaan neljä alakategoriaa, joihin sijoittuu noin puolet kaikista linkeistä. Kategorioiden nimet ja niihin kuuluvien verkkosivujen määrät ovat seuraavat: ympäristö ja luonto (11), rauha (9), eläinten hyvinvointi (6), ihmisoikeudet (3).

1.3.2.4 Vaikuttamisen ajankohta, vaikutuskäsitykset ja vaikuttamisen seuraukset

Politiikkaohjelman tavoitteita ajatellen ei ole järkevää keskittyä ainoastaan suoriin tai epäsuoriin aktiivitoimiin, joilla yksilöt tai ryhmät pyrkivät vaikuttamaan varsinaiseen institutionalisoituneeseen poliittis-yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Myös suunnitteluun ja valmisteluun sekä toimeenpanoon vaikuttaminen, vaikuttamisprosessin eri ajankohtina, ovat olennaisia seikkoja kansalaisvaikuttamisessa.

Joskus kansalaiset esimerkiksi saattavat vaikuttaa päätöksenteon eri vaiheisiin vain siten, että asioiden valmistelijoilla, päättäjillä ja toimeenpanijoilla on perusteltuja käsityksiä ennakoida tai suunnata toimintaansa tiedossa olevan yleisen kansalaismielipiteen mukaan.

Myös kansalaisten omat valmiudet, tiedot sekä käsitykset omista vaikutusmahdollisuuksista ovat erittäin merkityksellisiä kansalaistoimintaan ryhtymiselle ja siinä menestymiselle. Tällaiset ns. kompetenssi- eli pätevyystekijät ovat yleisesti ottaen myös tärkeitä koko yhteiskunnallisen päätöksenteon legitimitetille eli hyväksyttävyydelle.

Yhteiskuntaa koskeviin tietoihin, taitoihin ja uskomuksiin liittyvät kansalaisvalmiudet ovat politiikkaohjelman kannalta sikäli tärkeitä, että ne liittyvät monialaisesti ohjelman eri tavoitteisiin. Kansalaisosallistumisen vaikutuksiin ja seurauksiin liittyvä tutkimustyö on niin ikään tärkeää, koska osallistumisen *vaikuttavuus* on kansalaistoiminnan mielekkyyden kannalta olennaista. Onhan toteutettavan tutkimusselvityksen aihekin nimenomaan kansalaisvaikuttaminen eikä kansalaisosallistuminen.

Yhteiskunnalliseen päätöksentekoon tähtäävän kansalaisvaikuttamisen kohteina ovat viime kädessä erilaisia päätöksiä tekevät henkilöt, viranhaltijat tai luottamushenkilöt. Vaikuttamisen tuloksellisuus määräytyy hyvin monien eri tekijöiden kautta, jotka vaihtelevat eri vaikuttamistilanteissa. Yleisesti vaikuttavuus on sitä todennäköisempää, mitä suurempi kansalaistuki tai muunlainen kannatus ajettavalla asialla on, mitä aikaisemmassa vaiheessa päätösprosessia asiaan ryhdytään vaikuttamaan ja miten asia soveltuu päättävien tahojen kulloisiinkin muihin intresseihin. Täten myös varsinaiseen poliittiseen päätöksentekoon liittyvä tutkimus on tärkeä osa nyt toteutettavaa selvitystä.

2 Kansalaisvaikuttamisen tutkimusta harjoittavia tahoja

Tämä jakso esittelee pääpiirteittäin kansalaisvaikuttamisen tutkimusta harjoittavat tai sitä rahoittavat tahot Suomessa. Pyrkimyksenä on osoittaa alan tutkimuksen keskeiset toimijat sekä näiden toiminnan laajuus ja kohdentuminen. Asian yhteiskunnallinen merkittävyys näkyy toimijoiden runsautena ja osin myös toimintojen päällekkäisyyksinä. Varsinkin akateemisten tahojen tekemien tutkimusten sisältö täydentyy myöhemmin selvityksen neljännessä luvussa esiteltäessä tutkimuksia tieteenaloittain ja aihealueittain.

2.1 Yliopistojen aine- ja tutkimuslaitokset

Kansalaisvaikuttamisen tutkimuksen kannalta keskeiset tutkimusaiheet sijoittuvat lähinnä yhteiskuntatieteellisille ja humanistisille tieteenaloille. Yhteiskuntatieteistä tässä suhteessa olennaisia ovat ainakin

- politiikka- ja hallintotieteet (politiikan tutkimus, valtio-oppi, kansainvälinen politiikka, hallintotieteet),
- kunnallis- ja aluetieteet (erityisesti kunnallishallinnon ja -politiikan tutkimus)
- sosiaalitieteet (erityisesti sosiologia, sosiaalipolitiikka, sosiaalityö ja sosiaalipedagogiikka) sekä
- viestintätieteet.

Näiden sisälle mahtuu useita institutionalisoituneita erityistieteenaloja. Käytännössä useiden tutkijoiden ja tutkimusten profiili on myös monitieteinen.

Yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden välimaastoon sijoittuvat muiden muassa kasvatustieteet, psykologia, oikeustieteet, kulttuurien tutkimus ja esimerkiksi historiatieteet. Näilläkin aloilla on tehty ja tehdään runsaasti kansalaisvaikuttamiseen ja kansalaiskasvatukseen liittyvää tutkimusta. Esimerkkeinä voidaan mainita aikuiskasvatus, jonka alaan ovat kuuluneet mm. kansansivistysoppi ja kansansivistystyö, tai kulttuurin ja kulttuuripolitiikan

tutkimus. Lisäksi maankäyttöön ja rakentamiseen liittyvää kansalaisvaikuttamisen tutkimusta tehdään jossakin määrin muussa kuin humanistis-yhteiskuntatieteellisessä ympäristön ja luonnon tutkimuksessa.

Humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen alueille sijoittuu niin ikään suuri osa teoreettis-filosofisesti suuntautuneesta yhteiskuntatutkimuksesta, joka luo perustaa kansalaisvaikuttamisen teorialle ja käytännölle. Hyvin laajan skaalansa vuoksi se rajataan tämän selvityksen ulkopuolelle. Jo todetuin perusteluin näin toimittiin myös historiantutkimuksen osalta (ks. alaluku 1.2).

Täsmennettyjen noin kymmenen tieteenalan piirissä toimii Suomessa hieman toista sataa yliopistollista ainelaitosta tai tutkimusyksikköä, ottaen huomioon sosiologian alateemojen mukaiset itsenäiset yksiköt. Merkittävässä määrin nimenomaan kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen painottuvia ovat politiikan tutkimuksen ja valtio-opin laitokset sekä eräät yhteiskuntatutkimukseen kohdentuvat ainelaitokset. Myös joissakin yliopistojen tutkimuslaitoksissa on perinteitä suomalaisten kansalaisvaikuttamiseen ja kansalaisvalmiuksiin liittyvässä tutkimuksessa. Näistä kooltaan suurimmat ovat Tampereen yliopiston erillislaitoksena toimiva Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos ja Kasvatuksen tutkimuslaitos Jyväskylän yliopistossa.

Yliopistojen ainelaitokset eivät yleensä ole henkilöstömäärältään suuria, yhden laitoksen tutkijoista yleensä vain pieni osa tutkii kansalaisvaikuttamiseen liittyviä teemoja, ja laitosten omat tutkimusresurssit ovat hyvin vähäiset. Yleiset edellytykset tutkimuksen harjoittamiseen toki vaihtelevat yliopistoittain ja laitoksittain. Joka tapauksessa edellä mainituilla tieteenaloilla syntyy useita kansalaisvaikuttamisen alaan liittyviä tutkimuksia vuosittain pelkästään ylempinä opinnäytteinä eli lisensiaatintutkimuksina tai väitöskirjoina.

2.2 Suomen Akatemia

Suomen Akatemian rooli kansalaisvaikuttamisen tutkimuksen rahoittajana on vaihdellut huomattavasti eri aikoina. Monet muistavat etenkin 1970-luvun suuret, ideologisesti latautuneet demokratiatutkimushankkeet (TANDEM ja DETA; ks. kirjallisuusluettelosta Heiskanen 1977, Rautkallio & Häikiö 1977 (toim.) sekä Suomen Akatemia).

Suomen Akatemian tutkimushankerahoituksen rakenne on muuttunut 1990-luvulta alkaen merkittävästi. Vanhoja ja edelleen käytössä olevia rahoitusmuotoja ovat erilaiset tutkijavirat, joihin päästäkseen tutkijoiden on tullut laatia korkeatasoinen ja arvioinnissa erittäin hyvin menestynyt tutkimussuunnitelma viranhoidon aikana toteutettavan tutkimuksen pohjaksi. Nykyisistä akatemian virkatutkijoista useilla on suoraan tai melko suoraan kansalaisvaikutamiseen liittyvä aihe tutkimuksessaan. Tämä ilmenee selvityshankkeen verkkosivuille kootusta, käynnissä olevien tutkimushankkeiden luettelosta.

Virkojen ohella Akatemia rahoittaa yksittäisiä tutkimushankkeita tarjonnan ja arvioinnin pohjalta vuosittain ns. vapaissa tutkimusmääräraha-hauissa. Näissä alan asiantuntijat arvioivat hakemukset ja kukin tieteellinen toimikunta myöntää rahat valikoiduille tieteenalojensa tutkimushankkeille. Hankkeiden johtajina toimivat tavallisesti professorit virkatyönään. Yleensä myönnettyllä määrärahalta palkataan yksi tai useampi väitöskirjan tekijä hankkeeseen.

Uusissa rahoitusmuodoissa on kiinnitetty huomiota tutkimuksen teemoittamiseen suuremmiksi kokonaisuuksiksi ja samalla on pyritty luomaan yhteistyötä alan tutkijoiden verkottumiseksi. Tällaisia rahoitusinstrumentteja ovat olleet tutkimusohjelmat ja ns. suunnatut haut. Yhdessä, yleensä muutaman vuoden kestävässä tutkimusohjelmassa, on rahoitettu noin 10–20 hanketta ohjelmarahoituksen kokonaismäärästä riippuen. Ohjelmarahoitus on luonnollisesti kaventanut yksittäisten tutkimushankkeiden tukemiseen tarkoitettuja varoja. Tutkimusohjelmat ovat olleet taloudellisesti suurempia kuin suunnatut haut, eikä Akatemia enää nykyisin julista auki uusia suunnattuja hakuja.

Viimeisten 15 vuoden aikana Suomen Akatemialla ei ole ollut nimenomaan kansalaisvaikutamisen tai yhteiskunnallisen osallistumisen ja vaikuttamisen tutkimukseen keskittyviä tutkimusohjelmia. Merkittävässä määrin aihepiiriin kuuluvia tutkimusohjelmia on ollut kaksi, joista toinen on päättynyt ja toinen on käynnissä. Seuraavassa mainittujen tutkimusohjelmien tavoitteet ja yksittäiset tutkimushankkeet löytyvät mainituilta ohjelmien kotisivuilta:

Kansalaisvaikuttamiseen olennaisesti liittyvät SA:n tutkimusohjelmat:

- Syrjäytyminen, eriarvoisuus ja etniset suhteet Suomessa SYREENI; 2000–2003
(<http://www.joensuu.fi/syreeni/>)
- Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot -tutkimusohjelma; 2004–2007
(<http://www.agora.jyu.fi/soca/>)

Lisäksi seuraaviin Suomen Akatemian tutkimusohjelmiin on sisältynyt (per ohjelma) hyvin vähäisessä määrin tutkimushankkeita, joissa on tutkittu tai sivuttu kansalaisvaikuttamista:

Kansalaisvaikuttamista sivuavat SA:n tutkimusohjelmat:

- Suomalainen ilmakehänmuutosten tutkimusohjelma SILMU; 1990–1995
- Koulutuksen vaikuttavuuden tutkimusohjelma; 1995–1998
- Ekologisen rakentamisen tutkimusohjelma; 1995–1998
- Suomen 1990-luvun talouskriisi LAMA; 1998–2000
- Kaupunkitutkimus-ohjelma, 1998–2001
- Globaali muutoksen tutkimusohjelma FIGARE; 1999–2002
- Mediakulttuurin tutkimusohjelma; 1999–2002
- Ikääntymisen tutkimusohjelma; 2000–2002
- Kahden puolen Pohjanlahtea (Svenskt i Finland – finskt i Sverige -tutkimusohjelma), 2000–2003.

Selvityksen kotisivuilta löytyvään hankeluetteloon on koottu tietoja muista ajankohtaisista, Suomen Akatemian rahoittamista tutkimushankkeista. Hankelista sisältää linkit sosiaalisen pääoman tutkimusohjelmassa rahoitettujen hankkeiden kuvailutietoihin sekä Suomen Akatemian kotisivuilta kootut tiedot niistä Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan rahoittamista muista hankkeista, joiden kuvausten nojalla niissä tutkitaan jotakin kansalaisvaikuttamiseen liittyvää aihetta.

2.3 SITRA

Tutkimushankkeiden lukumääriin nähden Suomen itsenäisyyden juhlarahasto SITRA näyttää osallistuneen vähintään Suomen Akatemian veroisesti kansalaisvaikuttamiseen liittyviin tutkimus- ja kehityshankkeisiin. Eduskunnan valvoman SITRA:n toiminnan tavoitteiden ja

luonteen valossa tämä on ymmärrettävää. Seuraavassa on lueteltu kaikki SITRA:n omien kotisivujen ilmoittamat, käynnissä olevat tai päättyneet tutkimushankkeet (tilanne elokuussa 2004). Monet hankkeet ovat sivunneet kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman teemoja. Toisaalta suoraan kansalaisten osallistumiseen ja vaikuttamiseen liittyviä hankkeita ei juurikaan ole ollut.

Vuonna 2004 käynnissä olevat SITRA:n hankkeet:

- Bioyhteiskunnan valinnat
- Globalisaation konkreettiset vaikutukset
- Eurooppa 2020
- Sosiaaliset innovaatiot, yhteiskunnan uudistumiskyky ja taloudellinen menestys.

Päättyneet hankkeet:

- Globalisaatio, hyvinvointi ja työllisyys
- Globaali hallinta ja kansalaisjärjestöt
- Hyvinvoinnin valinnat – Suomen malli 2000-luvulla
- Ikääntymisen taloudelliset vaikutukset
- Innovaatiojärjestelmä
- Kansainvälinen muuttoliike ja osaamispääoma
- Kulttuuriosaaminen kansallisen kilpailukyvyn rakentajana
- Käsityörittäjyyden mahdollisuudet
- Monikulttuurisuus elinkeinoelämän kannalta
- North- West Russia
- Nuorten syrjäytymisen syyt ja ratkaisumahdollisuudet
- Perheystävälliset käytännöt työelämässä
- Rahoitusjärjestelmän uudet haasteet
- Riskien hallinta Suomessa
- Tietointensiivisten yritysten verkkojen kasvu ja kehitys
- Tieto- ja viestintäteknikka opetuksessa ja oppimisessa
- Tietoyhteiskuntastrategian uudistaminen
- Tulospalkkaus – EMU -ajan palkkausmuoto
- Työelämän murros ja koulutuksen vastaus

- Uuden talouden haasteet
- Verkostoitumisen käsikirja

SITRA on myös konkreettisesti tukenut käynnissä olevaa hallituksen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaa järjestämällä yhteistyössä politiikkaohjelman kanssa aivoriihityyppisen seminaarin kansalaisvaikuttamisesta vuoden 2004 alussa (Helsinki 26.1.2004).

2.4 Ministeriöt ja kansalaisvaikuttamisen tutkimus

Eri toimialoilla toimivat ministeriöt tekevät nykyisin itse tai teettävät runsaasti alaansa liittyviä selvityksiä. Osa selvitystoiminnasta ei täysin täytä tieteellisen tutkimusten kriteereitä, eikä tässä selvityksessä myöskään kartoiteta systemaattisesti alaan liittyvien komiteoiden tai muiden virallisesti asetettujen työryhmien kirjallisia tuotoksia. Kansalaisvaikuttamisen kannalta olennaisen lainsäädännön suunnitteluun tai toimeenpanoon liittyvää kirjallisuutta kuitenkin pyritään saattamaan selvityksen piiriin. Seuraavan tarkastelun päätavoitteena on osoittaa ministeriöiden toimialaan kuuluvat kansalaisvaikuttamisen osa-alueet ja esittää pääpiirteittäin keskeiset tutkimus- ja selvitystoiminnan muodot.

2.4.1 Oikeusministeriö ja OPTULA

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman koordinaatioministeriönä toimiva oikeusministeriö on itse teettänyt jonkin verran kansalaisvaikuttamiseen liittyvää tutkimusta. Suurin osa ministeriön julkaisuista liittyy käytännönläheisesti lainvalmisteluun tai lakien toimeenpanoon. Ministeriön keskeinen oma julkaisuareena on lainvalmisteluosaston julkaisusarja, jonka julkaisut on listattu verkkoon osoitteessa: <http://www.om.fi/3359.htm>.

Noin kymmenen viime vuoden aikana olennaisimmat sarjan kansalaisvaikuttamista koskevat julkaisut ovat liittyneet perusoikeusuudistukseen ja uuteen perustuslakiin sekä muun muassa hallintomenettelylakiin. Mukana on ollut myös tutkijoiden laatimia julkaisuja, esimerkiksi Suomen saamelaisten yhteiskunnallisesta osallistumisesta (Myntti 1997). Kaikkiaan ministeriön ulkopuolisten tutkijoiden käyttö julkaisusarjaa varten ei kuitenkaan ole ollut kovin yleistä.

Osaltaan tätä selittää se, että ministeriö teettää suuren osan tarvitsemistaan tutkimuksista ja selvityksistä Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa (OPTULA). OPTULA:n tutkijoiden ja sen julkaisusarjassa julkaistujen tutkimusten (kansalaisvaikuttamista koskevia) aiheita ovat olleet muun muassa julkisuuslain toteutumista ja soveltumista koskeva tutkimus (Konstari ym. 2003; Salovaara & Tala 2003; Salovaara 2003), yleisesti kansalaisten kokemuksiin oikeudenkäytössä liittyvä tutkimus (Jaakkola 1993; Litmala 2000), tutkimus oikeusinstituutioihin kohdistuvasta luottamuksesta (mm. Lappi-Seppälä ym. 1999) tai esimerkiksi syrjäytyneisyyteen ja syrjintään eri tavoin liittyvä tutkimus (Kouvonen 1999; Lehti & Aromaa 2002).

Laajassa katsannossa myös OPTULA:n moniaineksinen rikollisuuteen ja rikoksen uhriksi joutumiseen sekä velkajärjestelyyn kohdentuva tutkimus liittyy perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen kautta kansalaisvaikuttamiseen. Toisaalta nämä eivät sijoitu kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman tavoitteiden ydinalueille. Tällaisia julkaisuja ei ole luettu mukaan tämän selvityksen bibliografiaan mutta niiden perustiedot tiivistelmien löytyvät OPTULA:n kotisivujen julkaisusivuilta (<http://www.om.fi/optula/4934.htm>).

Välittömimmin oikeusministeriön hallinnonalaan kuuluvista asioista kansalaisvaikuttamiseen liittyvät yleiset vaalit ja niiden toimittaminen. Tähän liittyvää tutkimustoimintaa on harjoitettu ministeriön ja OPTULA:n toimesta niukasti, koska aihe ei niinkään liity oikeuspolitiikkaan. Joihinkin vaalilakien ja vaalien toimittamiseen liittyneisiin komitea- tai toimikuntamietintöihin on sisällynyt liitteinä itsenäisiä tieteellisiä tutkimuksia (esim. Vaalirahoituskomitea 1999), mutta nämä ovat olleet poikkeuksia. Ministeriö on kuitenkin osallistunut joidenkin yksittäisten akateemisten vaalitutkimushankkeiden toteuttamiseen myöntämällä määrärahoja lähinnä kyselytutkimusaineistojen keruuseen.

2.4.2 Opetusministeriö

Yliopistoissa harjoitettava tieteellinen tutkimus sekä keskeisten tieteellisten tutkimusrahoittajien toiminta kuuluvat OPM:n hallinnonalalle. Eri tieteenalojen piirissä kertynyt yliopistollinen kansalaisvaikuttamisen tutkimus esitellään myöhemmin. Tässä kohden on olennaista käsitellä muuta OPM:n hallinnonalalle sijoittuvaa tutkimustoimintaa.

Yksi keskeinen taho on opetushallitus (OPH), joka on erityisesti opetuksen kehittämisvirasto. Kotisivuesittelynsä mukaan (<http://www.oph.fi>) ”se vastaa esi- ja perusopetuksen, luokionkoulutuksen, ammatillisen peruskoulutuksen, aikuiskoulutuksen, vapaan sivistystyön (mm. kansanopistot, opintokeskukset, kesäyliopistot) sekä taiteen perusopetuksen kehittämisestä”.

OPH on laatinut vuosille 2001–2004 myös erityisen tutkimusohjelman, joka perustuu modernien länsimaisten yhteiskuntien perusarvoille. Tavoitteiden osalta tutkimusohjelmassa viitataan OPM:n voimassaolevaan koulutuksen ja tutkimuksen kehittämisen suunnitelmaan: ”Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa vuosiksi 2000–2004 todetaan, että kansallisen koulutuspolitiikan tehtävänä on kansalaisten sivistystason ja osaamisen jatkuva nostaminen. Jokaisella ihmisellä on oikeus jatkuvaan itsensä kehittämiseen, uuden oppimiseen sekä kasvamiseen eettisesti ja moraalisesti vastuulliseksi yhteiskunnan ja ihmiskunnan jäseneksi. Koulutuksen perusturva kuuluu kaikille kansalaisille. Siihen kuuluvat oikeus opetussuunnitelmien mukaiseen opetukseen, riittävään valinnaisuuteen, opetuksen maksuttomuuteen ja turvalliseen oppimisympäristöön. Kestävän kehityksen periaatteet otetaan huomioon eri koulumuotojen opetuksessa ja toiminnassa.”

OPH ylläpitää omaa kasvatukseen ja koulutukseen liittyvää tutkimusrekisteriä mutta koehakujen nojalla tämä KOTU-rekisteri (<http://index.oph.fi/kotu/>) sisältää toistaiseksi verraten niukasti kansalaisvaikuttamiseen välittömästi liittyvien tutkimusten viitetietoja.

Muita OPM:n alaisia ja politiikkaohjelman kannalta olennaisia toimintoja ovat etenkin kulttuuri-, liikunta- ja nuorisosaston eri tahojen tutkimukseen liittyvät toimet. Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman kannalta hyvin keskeistä on OPM:n nuorisoyksikön alaisen nuorisotutkimusverkoston piirissä tehty tutkimus, jota esitellään jäljempänä nuorisotutkimuksen yhteydessä (ks. alaluku 4.6.5).

Myös kulttuuripolitiikan tutkimuksen alueella on tehty uusia avauksia, kuten Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö CUPORE (<http://www.cupore.fi>). Hiljattain perustettu säätiö tukee ja toteuttaa kulttuuripolitiikan tutkimusta, joka voi liittyä eri tavoin myös kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen. Käynnissä olevista tutkimushankkeista tällainen on ainakin

monikulttuurisuusprojekti, jossa tarkastellaan etnisten ryhmien kansalaisuuden muotoutumista Suomessa.

Lisäksi liikuntapolitiikkaa johtava liikuntayksikkö on merkittävä liikuntatieteen tutkimuksen rahoittaja Suomessa. Yksikön varsinaisesta liikuntabudjetista noin neljä prosenttia kohdentuu liikuntatieteelliseen tutkimukseen, josta pieni osa on liittynyt myös kansalaisvaikuttamiseen. Muiden tieteenalojen liikunta-aiheisissa julkaisuissa kansalaisvaikuttamiseen liittyviä teemoja on sisällynyt esim. liikuntajärjestöihin kohdistuneeseen tutkimukseen (Heikkala 1998). Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmalle liikuntayksikön merkitys on tärkeä siksi, että yksikön budjetista vajaa kolmannes kohdistuu nimenomaan kansalaistoiminnan tukemiseen. (Alan kansalaistoiminnasta ks. Itkonen ym. 2000, joka sisältää myös koko Liikunta kansalaistoimintana -tutkimusohjelman julkaisuluettelon.)

2.4.3 Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö ja Stakes

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman teemoista useat sijoittuvat joko suoraan tai välillisesti STM:n hallinnonalalle. Tällaisia ovat yhteiskunnallisen syrjäytymisen ja huonosuorituksen tutkimus ja monet sukupuolten, vähemmistöjen ja ikäryhmien tasa-arvonäkökohtiin ja vaikuttamismahdollisuuksiin liittyvät teemat. Suuren osan näistä STM:n alalle sijoittuvista tutkimustarpeista täyttää Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes.

Stakesin julkaisutoiminnan volyyymi on mittava. Julkaisutoiminta on koottu hyvin verkkoon, eikä sitä eritellä tässä yksityiskohtaisesti. Organisaation julkaisujen kokonaismäärää kuvaa sekin, että julkaisulinkit (<http://www.stakes.fi/julkaisut/index.html>) on katsottu aiheelliseksi luetteloida vuosittain eri teemojen mukaan.

Huomattava osa Stakesin kansalaisvaikuttamiseen liittyvästä tutkimuksesta on toteutettu Hyvinvoinnin tutkimusryhmässä, jonka hankkeet on niin ikään koottu kattavasti verkkoon (<http://www.stakes.fi/hyvinvointi/hyry/index.html>). Viimeaikaisista tai käynnissä olevista hankkeista voidaan tässä yhteydessä mainita hyvinvoinnin alueellista erilaistumista sekä useat huono-osaisuutta eri tavoin tutkivat hankkeet, samoin työttömien aktivointiin liittyvä tutkimus. Eniten Stakesin tutkimuksiin viitataan jatkossa käsiteltäessä esimerkiksi yhteis-

kunnalliseen syrjäytymiseen ja tasa-arvoon liittyvää tutkimuskirjallisuutta (ks. alaluvut 4.6.2 ja 4.6.4).

2.4.4 Sisäasiainministeriö

Kuntiin ja alueisiin kohdistuvat kansalaisvaikuttamisen ja yleensä demokratian kehittämis- ja tutkimustarpeet ovat olleet suuret viime vuosikymmenten aikana. Toisaalta kunta-alalla toimii vahvasti tutkimusorientoituneita järjestöjä ja säätiöitä, kuten jäljempänä esiteltävät Kuntaliitto ja Kunnallisalan kehittämissäätiö, mitkä ovat vähentäneet ministeriön oman tutkimustoiminnan tarvetta.

Ministeriön julkaisut on nykyisin koottu yhteen Sisäasiainministeriön julkaisuja -sarjaan ja ryhmitelty (tilanne 20.8.2004) viiteen teemaan: sisäinen turvallisuus, alueiden kehittäminen, kunnat, hallinto ja keskustelualoitteet (ks. <http://www.intermin.fi/>). Verkkosivut sisältävät listaukset julkaisusarjan eri teemojen alla ilmestyneistä teoksista noin kymmenen vuoden ajalta. Monet julkaisuista eivät ole tieteellisiä tutkimuksia ongelmanasetteluineen, mutta joukossa on runsaasti myös tutkijoiden kirjoittamia tieteellisiä esityksiä. Keskeisimpiä teemoja kansalaisvaikuttamisen tutkimuksen osalta ovat kunnat ja hallinto, jossakin määrin myös alueiden kehittäminen.

Kunnat-teeman alle kootut julkaisut ovat painottuneet hyvin voimakkaasti kuntatalouteen; joukossa on vain pari välittömästi kunnallisdemokratiaan ja kunnalliseen itsehallintoon liittyvää julkaisua (esim. Sisäasiainministeriö 2000, Selvitys kuntien itsehallinnollisesta asemasta; Suomalainen pormestari, Ryynänen 2002a).

Hallinto-teeman alla selvitetty kansalaisvaikuttamisen aiheet ovat liittyneet esimerkiksi maahanmuuttoon ja kotoutumiseen sekä erityisesti sähköisen asioinnin perusinfrastruktuurin luontiin tietoyhteiskunnassa. Suurin yhteys demokratian kehittämiseen on ollut ministeriön osallisuushankkeilla, jotka ovat tukeneet lukuisten vastaavien kunnallisten ja alueellisten hankkeiden syntyä. Alalta on kuitenkin niukasti tutkimuskirjallisuutta. Ministeriön julkaisusarjan 'alueiden kehittäminen' -teeman alla on käsitelty muun muassa maahanmuuttajien integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan (Virtanen 2003).

Julkaisusarjansa tutkimusten lisäksi sisäasiainministeriö on muiden ministeriöiden tavoin tukenut lukuisia kansalaisvaikuttamiseen liittyviä tutkimushankkeita, joiden tulokset on raportoitu muualla kuin ministeriön omassa julkaisusarjassa.

2.4.5 Valtiovarainministeriö

Valtiovarainministeriön toimialaan kuuluu Suomessa monia kansalaisvaikuttamisen aihealueita, joita on myös selvitetty ministeriön teettämässä tutkimuksissa. Näiden tutkimusten ja selvitysten perustiedot ja -sisällöt löytyvät ministeriön etusivulta (<http://www.vm.fi>), linkeistä 'julkaisusarjat' sekä edelleen 'tutkimukset ja selvitykset' (tilanne 20.8.2004).

Kaikkiaan VM:n julkaisusarjoissa on julkaistu muutamia suoraan kansalaisvaikuttamiseen liittyviä tutkimuksia ja selvityksiä. Ne ovat käsitelleet kansalaisjärjestöjen osallistumista yhteiskunnalliseen päätöksentekoon (Virtanen 2001), osallisuuden ja kuulemisen lisäämistä julkishallinnossa (Holkeri 2001) tai yleisesti julkishallinnon kehittämistä kansalaislähtöisemmäksi (Bouckaert ym. 2000). Lisäksi VM:n julkaisusarjassa on ilmestynyt tutkimuksia, joissa on selvitetty kansalaisten luottamusta ministeriöihin (Harisalo & Stenvall 2001).

Varsinaisen tutkimustoiminnan ulkopuolelta on VM:n toiminnoista syytä mainita monet tietoyhteiskunnan kehittämiseen liittyvät toimet. Käytännön kansalaisvaikuttamisen näkökulmasta merkittävin lienee kansalaisten verkko-osallistumishanke Valtionhallinnon kansalaisfoorumi (<http://www.otakantaa.fi>), jonka toimitus työskentelee VM:ssä. Lisäksi VM:n rooli on ollut merkittävä joillakin muilla tietoyhteiskuntakehityksen ja -tutkimuksen aloilla.

2.4.6 Liikenne- ja viestintäministeriö

Liikenne- ja viestintäministeriön (LVM) hallinnonalaan kuuluvien toimintojen yleinen rooli kansalaisvaikuttamisen välineinä korostuu yhteiskunnallisen toiminnan viestinnällistymisen ja tietoyhteiskuntakehityksen myötä. Viestinnän yliopistollisen tutkimuksen ja joidenkin keskeisten viestintäyhtiöiden (YLE) oman tutkimustoiminnan ohella myös LVM on huomattava alan tutkimusrahoittaja. Sen teettämät julkaisut on koottu ministeriön kotisivuille (<http://www.mintc.fi/>). Julkaisuja-sarjassa on viime vuosina ilmestynyt vuosittain puolen sataa teosta, joista osa on selvitystyyppisiä raportteja.

Kansalaisnäkökulmasta oleellisia LVM:n tutkimusintressejä ovat olleet tietoyhteiskuntaan liittyvät aiheet kuten mobiili- ja verkkoviestinnän infrastruktuurien kehittämiseen liittyvät tutkimushankkeet sekä tietoyhteiskunnan tasa-arvonäkökohtia koskevat tutkimukset (esim. Hakulinen ym. 2003). Välittömästi kansalaisvaikuttamiseen liittyviä hankkeita ministeriön julkaisusarjoissa on melko niukasti.

2.4.7 Työministeriö

Työministeriön hallinnonalan tiedontarpeet ovat monin osin samantyyppiset STM:n kanssa. Tämä koskee muun muassa kansalaisten yhteiskunnallisen kiinnittymisen edistämistä ja huono-osaisuuden ehkäisemistä. Perustavien kansalaisvalmiuksien luonnin ohella ministeriön tekemissä tai teettämässä tutkimuksissa on käsitelty osallistumista ja vaikuttamista myös suuremmin. Tällainen aihe on ollut muun muassa tasa-arvon ja demokratian toteutuminen työpaikoilla työpaikkademokratian periaatteiden mukaisesti (esim. Antila & Ylöstalo 2002).

Ministeriön kotisivuilta löytyy useita hyviä linkkejä sen tutkimuksiin ja käynnissä oleviin hankkeisiin. Työympäristöön ja työelämän suhteisiin liittyvät tutkimukset on koottu omalle sivulle (<http://www.mol.fi/ammait/tutkimukset.html>). Kansalaisvaikuttamiseen liittyy hyvin kiinteästi muun muassa palkansaajien järjestäytymiseen liittyvä tutkimus (Ahtiainen 2003). Viimeaikaisesta työpoliittisesta tutkimuksesta Suomessa (1999–2002) on laadittu kattava selvitys (Järvinen 2003), joka löytyy kokonaisuudessaan verkosta (<http://www.mol.fi/julkaisut/tyopoltutkimussuomessa.html>). Lisäksi käynnissä olevia, työvoimapolitiikkaan ja maahanmuuttoon liittyviä hankkeita on koottu erilliselle sivulle (<http://www.mol.fi/julkaisut/tutkimuksetmenossa.html>).

2.4.8 Muut ministeriöt

Edellä käsiteltyjen ministeriöiden tutkimustoiminnan lisäksi kansalaisvaikuttamiseen liittyvää tutkimusta ovat harjoittaneet tai teettäneet merkittävässä määrin ainakin Valtioneuvoston kanslia (VNK), jonka kotisivuille on myös koottu keskitetty linkkilista kaikkien ministeriöiden julkaisuihin (<http://www.vnk.fi/vn/liston/vnk.lsp?r=2182&k=fi&old=954>). Ympäristöministeriön julkaisusarjoissa on puolestaan ilmestynyt esimerkiksi asuin ympäristön suun-

nitteluun vaikuttamiseen liittyviä julkaisuja (Leskinen ym. 1998; Heikkonen & Irjala 2002). Lisäksi monissa muissa nyt käsittelemättä jäävissä ministeriöissä on harjoitettu jossakin määrin suomalaisten kansalaisvaikuttamiseen liittyvää tutkimusta.

2.4.9 Kokoavia havaintoja ministeriöiden piirissä tehdystä tutkimuksesta

Useimmat ministeriöiden teettämät ja rahoittamat tutkimukset ovat olleet toteuttamishetkelään yhteiskunnallisesti hyvin ajankohtaisia. Tutkimuksen luoman tietopohjan avulla pyritään suunnittelemaan ja kehittämään oman alan toimintoja ja arvioimaan niille asetettuja tavoitteita, kuten vaikuttavuutta. Lisäksi ministeriöt käyttävät uusien tutkimusten tuloksia osoittamaan (uusien) taloudellisten resurssien ja toimenpiteiden tarpeellisuutta hallinnonalallaan.

Kansalaisvalmiuksille ja -vaikuttamiselle sekä näihin liittyvälle tutkimukselle luo oman erityispiirteensä se, että niiden kehittäminen ei välttämättä vaadi merkittäviä taloudellisia resursseja, eikä po. asioita mielletä kiireellisiksi. Lisäksi demokratian kehittämiseen liittyvät asiat saatetaan mieltää asioiksi, jotka kuuluvat luontevimmin poliitikkojen hoidettaviksi.

Selvityksen tarkastelujakson eli vuosien 1990–2004 näkyviä muutoksia ovat olleet tietoyhteiskuntakehitys ja Internetin käytön yleistymisen kansalaisvaikuttamista tukevana elementtinä. Kansalaisvaikuttamiseen liittyvää asialistaa valtionhallinnossa on leimannut tietoisuus kansalaisten heikentyneestä kiinnostuksesta poliittista osallistumista kohtaan jo 1980-luvulta alkaen, ja viimeistään 1990-luvun alkupuoliskon talouslaman jälkeen useat ministeriöt ovat ottaneet tietoyhteiskuntakehityksen, perustavat kansalaisvalmiudet ja niihin liittyvät tasa-arvonäkökohdat uudella tavalla tarkasteluun. Kansalaisvalmiuksien tasa-arvoa on edistetty varsinkin yhteiskunnalliseen syrjäytymiseen ja huono-osaisuuteen sekä sosiaalisen pääoman jakautumiseen liittyvien tutkimushankkeiden tuella.

2.5 Kansalaisvaikuttaminen kunta- ja aluetutkimuksessa

Kunnallinen ja aluetason kansalaisvaikuttaminen kuuluvat valtionhallinnossa useiden ministeriöiden mutta etenkin sisäasiainministeriön toimialalle. Kunta-alan kansalaisvaikuttamisen tutkimusta ovat kuitenkin pääasiassa harjoittaneet muut organisaatiot, koska alalla

toimii useita tärkeitä tiedontuottajia kunnista Euroopan unioniin. Esimerkin EU:n hankkeista tarjoaa Alueiden komitean alue- ja paikallisdemokratiaa EU:ssa selvittänyt hanke (Loughlin ym. 1999).

Yksittäisistä kunnista suurimmat ovat myös itse tehneet tutkimusta omissa tutkimusorganisaatioissaan. Helsingin kaupungin tietokeskuksen julkaisusarjassa on viime vuosina ilmestynyt useita alaan liittyviä tutkimuksia (esim. Bäcklund ym. 1998; Bäcklund 1999, 2001 ja 2003; Martikainen & Pekonen 1996; Hellsten & Martikainen 2001) (ks. <http://www.hel.fi/tietokeskus/julkaisut/index.html>). Joissakin muissa asukasluvultaan suurimmissa kunnissa kunnat ovat tukeneet suoraan kansalaisvaikuttamisen tutkimusta esimerkiksi laajojen tietoyhteiskuntahankkeiden piirissä (ks. esim. eTampere-ohjelma <http://www.etampere.fi>).

2.5.1 Kuntaliitto ja KuntaSuomi 2004

Suurimmalle osalle kunnista kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen osallistuminen ja paikallisesti sovellettavien tietojen saanti on ollut rationaalisinta hoitaa yhteistoiminnallisesti alan yhteistyö- ja edunvalvontaorganisaatioiden kautta. Tähän tarpeeseen ovat vastanneet Kuntaliiton tutkimuspalvelut sekä tutkimushankkeet, joita Kuntaliitto on rahoittanut tai ollut kiinteästi mukana toteuttamassa.

Alaan liittyvistä viimeaikaisista hankkeista merkittävin on ollut KuntaSuomi 2004 (<http://www.kuntaliitto.fi/kuntasuomi>). Hankkeen kotisivuilla on esitelty tutkimukseen osallistuvat tahot edustajineen. Tutkimusohjelman rakenne ja tavoitteet on muotoiltu kotisivuilla seuraavasti:

”KuntaSuomi 2004 -tutkimusohjelma on Kuntaliiton, yliopistojen ja tutkimuslaitosten yhteinen tutkimuskokonaisuus. Hankkeessa analysoidaan systemaattisesti ja vertailukelpoisesti kuntien kehitystä ajanjaksolla 1995–2004.

Tutkimusohjelman keskeinen tavoite on välittää tehokkaasti tutkimustietoa kuntien päätöksenteon tueksi. Ohjelmassa on mukana 47 kuntaa, jotka edustavat mahdollisimman hyvin suomalaista kuntakenttää. Siten tutkimustulokset ovat yleistettävissä kaikkiin kuntiin. Tutkimusohjelman rahoituksesta vastaavat tutkimukseen osallistuvat kunnat yhdessä Kuntaliiton kanssa.

Tutkimusohjelma jakaantuu 14 tutkimusmoduliin. Useimpien modulien tieto kerätään postikyselyillä. Tiedot ovat yhdistettävissä toisiinsa (*horisontaalisuus*) ja aikasarjoittain (*vertikaalisuus*). Jokainen osatutkimus raportoidaan erikseen. Lisäksi tuotetaan eri modulien tuloksia yhdisteleviä analyysejä.”

Hankkeeseen on kerätty tutkimusaineistoja jo kolmessa eri vaiheessa, ja kahden ensimmäisen vaiheen aineistoista suuri osa on jo ehditty analysoida ja tuottaa julkaisuiksi. Kansalaisvaikuttamisen ydinalueille ovat sijoittuneet 1) vuosina 1996, 2000 ja 2004 toteutetut kuntalaiskyselyt, 2) viranhaltijoihin ja luottamushenkilöihin kohdistuneet kyselyt vuosina 1995, 1999 ja 2003, 3) kunnallisvaaliaineistot vuosilta 1996, 2000 ja 2004, 4) kuntien paikallisjärjestöihin kohdistuneet aineistonkeruut vuosina 1996 ja 2002 sekä 5) luottamushenkilöorganisaatiiorakenteeseen liittyneet tutkimukset kolmelta vaalikaudelta (ajanjaksolta 1995–2004). Näiden tutkimusmodulien lisäksi erityisesti tutkimushankkeen palvelumodulit ja työyhteisötutkimus sisältävät johtamista ja vaikuttamista koskevia kysymysosioita, jotka yhdessä demokratian ydinmodulien kanssa antavat mielenkiintoista ja käyttökelpoista lisätietoa demokratian toimivuudesta. Ks. KuntaSuomi 2004 –ohjelman tutkimusraportit: http://www.kunnat.net/k_peruslistasivu.asp?path=1;29;348;31540;4980;4983.

Vuoden 2004 syksyyn mennessä kansalaisvaikuttamiseen liittyvää tutkimuskirjallisuutta oli ilmestynyt hankkeen omassa julkaisusarjassa eri teemoista seuraavasti:

- vuosien 1996 ja 2000 kunnallisvaalit sekä niiden valitsijat ja ehdokkaat (Kuitunen 1999; Helander 2003),
- kuntalaisten monet roolit (Pekola-Sjöblom ym. 2002),
- kuntatason järjestö- ja yhdistystoiminta (Helander & Pikkala 1999 (toim.); Helander 2004),
- kunnallisten organisaatioiden ja luottamuselinten toiminta (Valanta & Pekola-Sjöblom 2000; Pekola-Sjöblom 2003) sekä
- päättäjät ja vallankäyttö (Pikkala 1997; Helander ym. 2003).

Verkkoon koottu hankkeen julkaisuluettelo sisältää myös mahdollisuuden perehtyä tutkimuskuntien viranhaltijoiden ja luottamushenkilöiden kuntakohtaisiin tuloksiin erillisen tietokannan avulla. Tutkimuskirjallisuuden lisäksi KuntaSuomi 2004 -hanke on tuottanut lukuisasti tieteellisiä artikkeleita myös kansalaisvaikuttamisen teemoihin liittyen.

Esitellyn suurhankkeen rinnalla Kuntaliitto on julkaissut useita muita kansalaisvaikuttamiseen liittyviä tutkimuksia selvitysjakson aikana. On tutkittu nuorten vaaliosallistumista sekä yhteiskunnallisia asenteita ja suuntautumista (Kurikka 1996, 1997, 2000 ja 2003). Myös kuntien johtamisen sekä demokratian käytäntöihin on pureuduttu useissa hankkeissa (esim. Sinisalmi 1999; Valanta ym. 2000; Miettinen 2001 (toim.); Anttiroiko ym. 2003 (toim.)). Kaikkiaan liiton tutkimustoiminnalla on ollut kiinteät suhteet alan yliopistollisiin toimijoihin, etenkin julkishallinnon ja kunnallisan tutkimuksen akateemisiin yksikköihin.

Kuntaliiton tutkimusinfrastruktuureista voidaan lisäksi mainita liiton omistama konsultointi- ja tutkimusyhtiö Efektia Oy, jonka kaupunkipalvelututkimukset sisältävät jossakin määrin tietoja myös kansalaisosallistumisesta. Tutkimusaineistot ovat akateemisen tutkimusyhteisön käytössä Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston aineistopalvelun kautta (ks. <http://www.fsd.uta.fi/aineistot/luettelo/kvantisarjoittain.html#kapa>).

2.5.2. Kunnallisan kehittämissäätiö

Myös Kunnallisan kehittämissäätiö on rahoittanut kuntien ja alueiden kansalaisvaikuttamiseen liittyviä tutkimushankkeita runsaasti 1990-luvulta alkaen. Toteutettujen hankkeiden pääjulkaisut ovat yleensä ilmestyneet säätiön omassa Tutkimusjulkaisut-sarjassa tai yliopistojen tutkimusjulkaisusarjoissa, tai otteeltaan keskusteleivammassa säätiön Polemia-sarjassa. Tutkimusjulkaisujen ja Polemia-sarjan julkaisut tai kuvaukset löytyvät sähköisessä muodossa säätiön julkaisusivuilta (<http://www.kaks.fi/pages/indexjul.html>).

Polemiassa ovat ilmestyneet myös säätiön vuodesta 1993 alkaen vuosittain teettämät ns. kunnallisan ilmapuntaritutkimukset (ks. julkaisuluettelosta otsikolla 'Kansalaismielipide ja kunnat'). Niihin on haastateltu valtakunnallisesti edustavin otoksin kuntalaisia sekä kuntien luottamushenkilöitä ja johtavia viranhaltijoita. Näidenkin tutkimusten aineistot ovat FSD:n kautta tutkijoiden saatavilla.

Yhdistetyt tiedot säätiön kotisivujen ilmoittamista hankkeista ja julkaisuista osoittavat kymmenien säätiön rahoittamien hankkeiden liittyneen suoraan tai melko suoraan kansalaisvaikuttamiseen. Polemia-sarjasta tähän kategoriaan kuuluvat ilmapuntaritutkimusten ohella yleiset politiikan ja yhteiskunnan tilaa koskevat teokset (mm. Wiberg 2001; Sauri

2003) tai erityisiin osallistumisen ja vuorovaikutuksen kysymyksiin liittyvät tekstit (esim. Hemánus 1997; Heuru 2001; Uusitalo 2003).

Myös kehittämissäätiön tutkimusjulkaisuissa on julkaistu joukko suoraan tai välillisesti kansalaisvaikuttamiseen liittyviä tutkimuksia. Ne ovat käsitelleet yleisellä tasolla yhteiskunnan ja kansalaisten osallistumisvalmiuksia, kuten sosiaalista pääomaa kunnissa (Niemelä 2004) tai osallistumismahdollisuuksien kohentamista (Kettunen 2004). Lisäksi sarjassa on viime vuosina ilmestynyt muun muassa kunnallisten luottamushenkilöiden valtaa (Ruostetsaari & Holttinen 2001) sekä kunnallista itsehallintoa (Mäkinen 1995) ja kansalaisyhteiskuntaa (Koski 1995) käsitelleitä tutkimuksia.

Säätiön rahoittamista muista hankkeista demokratiaan ja kansalaisvaikuttamiseen liittyviä ovat muun muassa olleet puolueisiin ja kunnallisdemokratiaan liittyvä hanke (Borg 1998) sekä kunnanvaltuustoista luopuvia edustajia tutkinut hanke (Pikkala 1998). Säätiön kotisivujen rahoitettujen ja käynnissä olevien hankkeiden luetteloista löytyy myös muita aiheeseen liittyviä teoksia (<http://www.kaks.fi/pages/indexrah.html>).

2.6 EVA

Julkisen sektorin ja kuntatutkimuksen rahoittajien tutkimustoiminnan lisäksi jotkin yksityis- ja järjestösektorin toimijat ovat teettäneet säännöllisesti tutkimuksia suomalaisten yhteiskunnallisesta osallistumisesta ja suuntautumisesta. Pitkäjänteisyytensä nojalla yksi merkittävimmistä on Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA:n kansallisten asennetutkimusten sarja. Tutkimukset on toteutettu joka toinen vuosi säännöllisesti jo vuodesta 1984 alkaen ja useista poikkileikkausaineistoista yhdistetyt seurantatulokset on raportoitu keskustelevasti hankkeen tutkimusraporteissa. Lisäksi hiljattain on ilmestynyt aineistojen tuloksia kokoava laajempi esitys (Haikonen & Kiljunen 2003).

Tutkimussarjan tuoreimmat julkaisut (2001–) löytyvät sähköisessä muodossa EVA:n kotisivujen raportit-osasta (<http://www.eva.fi>). Lisäksi kaikkiin EVA:n kansallisten asennetutkimusten aineistoihin voi tutustua FSD:n aineistosivuilla, joilta löytyvät myös tutkimusaineistojen kyselylomakkeet (<http://www.fsd.uta.fi/aineistot/luettelo/sarjat.html#evakans>). Yksittäisten aineistokuvausten yhteydestä löytyvät myös kunkin pääraportin bibliografiset

tiedot. Kansallisten asennetutkimusten ohella EVA on teettänyt säännöllisesti tutkimuksia suomalaisten EU-mielipiteistä sekä tuottanut useita muita keskustelevia julkaisuja suomalaisesta kansalaisvaikuttamisesta.

2.7 Poliittiset puolueet

Kansalaisvaikuttamiseen liittyy olennaisesti poliittisen kannatuksen mobilisoinnin teema ja siksi tutkimuksen rahoittajia tarkasteltaessa on syytä kiinnittää huomiota myös poliittisiin puolueisiin. Suomen puolueilla ei monien muiden maiden tapaan ole omia tutkimusyksiköitä tai niitä lähellä toimivia, tieteellistä yhteiskunnan ja politiikan tutkimusta harjoittavia tutkimuskeskuksia.

Neljä kannatukseltaan suurinta perinteistä puoluetta (Sdp, Kes, Kok ja Vas) ovat kuitenkin teettäneet yhteistoiminnassa mielipidetutkimuslaitosten, ja silloin tällöin myös yliopistotutkijoiden kanssa, lähes vuosittaisia ajankohtaiskyselyjä suomalaisten suhtautumisesta puolueisiin, vaaleihin ja yhteiskunnallisiin asiakysymyksiin. Hanketta toteutettiin 1970-luvun alusta 1980-luvun puoliväliin saakka yhteistyössä Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksen kanssa. Tämän jälkeen aineistojen keruu ja suunnittelu on toteutettu pääosin tutkimuslaitoksena toimivan Suomen Gallup Oy:n ja puolueiden suunnitteluvastaavien yhteistyönä. FSD:n nykyisin arkistoima aineistosarja sisältää runsaasti yhteiskunnallista toimintaa ja poliittisia asenteita koskevia kyselytietoja ja niitä on hyödynnetty useissa akateemisissa tutkimuksissa (esim. Pesonen ym. 1993; Borg & Sänkiäho (toim. 1995) ja Borg 1996a).

2.8 Järjestöjen toteuttamien tutkimusten jäsentelymahdollisuuksia

Puolueiden ohella monet muut järjestötoimijat ovat harjoittaneet tutkimustoimintaa kansalaisten osallistumisesta ja vaikuttamisesta sekä näihin liittyvistä valmiuksista. Alalta löytyy myös kymmenisen vuotta siteen laadittu bibliografia (Puro 1993). Järjestöjen laatimien selvitysten ja tutkimusten määrä on lukuisa ja niiden raportointitavat vaihtelevat pelkkien tulosten esittelystä analyttisiin kokonaisesityksiin. Tutkimuksen toteuttajana voivat olla järjestön omat työntekijät, ulkopuolinen tutkimuslaitos tai esimerkiksi akateeminen tutkimusyksikkö tai tutkija.

Varsinkin empiirisiin tutkimusaineistoihin pohjautuvien järjestöselvitysten ja -tutkimusten määrä on ollut selvityksen ajanjaksona erittäin mittava, eikä tämäntyyppisiä julkaisuja ole tarpeen käsitellä yksityiskohtaisesti tässä selvityksessä. Sen sijaan on paikallaan hahmottaa po. tutkimus- ja selvitystoimintaa avaamalla sen erilaisia tavoitteita. Seuraava jäsentely koskee lähinnä sellaisia yleistettävään tietoon pyrkiviä järjestöjä koskevia tutkimuksia, joiden pohjaksi yleensä kerätään ajankohtainen, edustava kysely tms. pohja-aineisto.

Kansalaisvaikuttamiseen liittyvät joukkojärjestöt (esim. etujärjestöt) keräävät tutkimuksiinsa yleensä tietoja joko jäseniltään tai koko suomalaista aikuisväestöä edustavilla otoksilla. Joissakin tapauksissa tietoja kerätään myös viranomaisilta, joiden tehtäväkenttään järjestön tavoitteet sijoittuvat. Viranomaisille säännöllisin väliajoin kohdistuvasta tiedonkeruusta toimii esimerkkinä Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton (STKL) sosiaalibarometri, joka on toteutettu vuosittain vuodesta 1991. Tutkimukseen vastaavat eri palveluiden tuottajat (kuntien sosiaalitoimi, terveyskeskukset, työvoimatoimistot, Kansaneläkelaitoksen paikallistoimistot ja sosiaali- ja terveysjärjestöt) arvioivat palveluiden tilaa ja kansalaisten hyvinvoinnin muutoksia.

Suurimmat edunvalvonta- ja kansalaisjärjestöt, kuten esimerkiksi SAK, teettävät silloin tällöin tutkimuslaitoksilla myös valtakunnallisia kyselyjä aikuisväestön käsityksistä ajankohtaisista asioista. Tällaisten kyselyjen teettäminen ja julkistaminen palvelee järjestöjen tavoitteita eri tavoin. Yleiset hyödyt liittyvät järjestöimagoon ja huomioarvoon ja erityiset hyödyt mahdollisen kannatuksen hankkimiselle yksittäisille järjestöpoliittisille tavoitteille.

Koko väestölle tai viranomaisille suunnatut järjestöjen teettämät tutkimukset ovat kuitenkin melko harvinaisia ajatellen järjestöjen tekemän ja teettämän tutkimuksen koko kenttää. Tyypillisimmin järjestö tutkii oman jäsenistönsä rakennetta ja mielipiteitä ajankohtaisista sisäisistä järjestöpoliittisista kysymyksistä, tai aiheista jotka liittyvät järjestön yhteiskunnallisiin tavoitteisiin ja edunvalvontaan. Jäsentutkimukset voivat olla merkittävä osa järjestöjen sisäistä demokratiaa mutta niillä ei läheskään aina ole järjestön ulkoiseen toimintaan liittyviä funktioita.

2.9 Kokoavia päätelmiä

Kansalaisvaikuttamisen tutkimusta harjoittaneista ja/tai rahoittaneista tahoista käsiteltiin edellä aluksi yliopistotutkimusta ja keskeisiä tiederahojattajia. Lisäksi esiteltiin ministeriöiden, kunta-alan tutkimusinfrastruktuureiden, puolueiden ja muiden järjestöjen piirissä tapahtunutta tutkimus- ja selvitystoimintaa.

Pienen maan viranomaistoimijoilla on harvoin merkittäviä omia tutkijaresursseja. Suomessa tämä pienuus lähentää jo sinänsä viranomaistahoja ja akateemista tutkimusta. Ministeriöiden julkaisusarjat sisältävätkin monia yliopistotutkijoiden julkaisuja, jotka liittyvät kansalaisvaikuttamiseen. Usein erityiskysymyksiä hallitsevat vain harvat, ja tietyille aloille näyttää muodostuneen pitkäaikaisia, ja ilmeisen toimivia toimeksiantosuhteita yliopistoyksikköjen ja ministeriöiden välille.

Suoraan kansalaisvaikuttamiseen keskittyvät, tiederahojattajien organisoimat tutkimusohjelmat ovat loistaneet poissaolollaan tämän selvityksen aikavälillä. Joistakin pitkäjänteisistä tutkimushankkeista huolimatta tähän mennessä käsitelty kansalaisvaikuttamisen tutkimus on koostunut pääosin yksittäisistä poikkileikkaushankkeista.

Päinvastoin kuin varsinaiset tiederahojattajat, sektoriviranomaiset eivät useinkaan seulo tutkimustarjouksin tiedeyhteisöä tarvitsemisessaan hankkeissa. Uusien hankkeiden aloittaminen perustuu nopeisiin tutkimustarpeisiin, joihin vastaamaan rekrytoidaan luotettaviksi koettuja tahoja. Menettelymalli toimii, mutta samalla pitäisi miettiä tehokkaampia menettelyjä sen varmistamiseksi, että yhden tahon tutkimustoiminta olisi myös muiden keskeisten tahojen tiedossa. Joissakin tapauksissa hankkeissa voitaisiin välttyä päällekkäisyyksiltä ja niitä voitaisiin toteuttaa yhteistoiminnassa muiden samalla alalla toimivien kanssa.

Selvityksen seuraavissa jaksoissa siirrytään tarkastelemaan kansalaisvaikuttamisen akateemisen tutkimuksen määrää ja teemoja. Seuraavassa Maria Forsmanin kirjoittamassa johdattavassa luvussa kuvataan tutkimuksen volyymin ja sisällön kehittymistä yliopistojen yhteisestä kirjastotietokannasta tehdyin bibliometrisin havainnoin. Esitys luo yleiskuvaa 'kansalaisvaikuttaminen' -termin sisältöön tutkimuskirjallisuuden otsikkojen ja tutkimusta kuva-

levien asiasanojen valossa. Tämän jälkeen neljännessä luvussa siirrytään tieteenala- ja tutkimusalakohtaiseen tutkimusten esittelyyn.

MARIA FORSMAN

3 Kansalaisvaikuttamisen tutkimuskirjallisuuden bibliometrinen analysointi

3.1 Bibliografian kokoaminen ja bibliometriset analyysit

Suomessa tehdyn kansalaisvaikuttamista koskevan tutkimuksen kartoittamiseksi tehtiin toukokuussa 2004 LINDA-tietokannasta tiedonhakuja. LINDA on yliopistokirjastojen yhteistietokanta. Se sisältää Suomen kansallisbibliografian sekä viitetiedot yliopistokirjastojen, Eduskunnan kirjaston, Varastokirjaston ja Tilastokirjaston tietokantoihin sisältyvistä kirjoista, aikakauslehdistä ja sarjoista, kartoista, visuaalisesta aineistosta, arkistoista ja elektronisesta aineistosta.

Tiedonhaku tehtiin siten, että haku rajattiin kattamaan Suomessa ilmestyneet kirjat, jotka käsittelevät kansalaisvaikuttamista. Koska asiasanaa ”kansalaisvaikuttaminen” ei ole vielä Yleisessä suomalaisessa asiasanastossa, aihetta haravoitiin ns. vapaatekstihakuna. Tällöin haettava sana voi olla missä kohden bibliografisia tietoja tahansa, kuten otsikossa, asiasanoissa, tiivistelmässä jne. Ensin haettiin termeillä ”kansalainen” tai ”kansalais?” (?= sanan katkaisumerkki). Tämän jälkeen haettiin merkkijonoilla ”osallistumi?” tai ”vaikuttami?” siten, että joukosta suljettiin pois edellisen haun tulokset. Näin ei tullut päällekkäisiä hakutuloksia.

Koska LINDA-tietokannassa ei voi tehdä hakuja, joiden tulosjoukko on kovin suuri, haut tehtiin vuosi kerrallaan vuodesta 1990 vuoteen 2004. Viive julkaisun ilmestymisestä sen tietokantaan tallentamiseen voi olla muutamia kuukausia, joskus vuosikin. Voidaan kuitenkin olettaa, että vuonna 2003 julkaistut aihetta käsittelevät kirjat ovat tietokannassa pääosin. Vuonna 2004 ilmestyneitä julkaisuja oli toukokuun loppuun mennessä tallennettu vain muutama, mistä syystä tarkempaan bibliometriseen analyysiin valittiin vuosia 1990–2003 koskeva aineisto.

Jokaisen viitteen sisällönkuvailu käytiin läpi ja lopulliseen aineistoon valikoitui 418 viitettä. Yleisenä rajausperiaatteena käytettiin sitä, että viitteet olivat kirjoina ilmestyneitä *tutkimus-*julkaisuja: tutkijan tai tutkijoiden kirjoittamia monografioita tai toimitettuja teoksia, jotka sisälsivät useiden kirjoittajien artikkeleita. Joukkoon otettiin mukaan myös tutkimusselvitykset, joita eri viranomaiset ja järjestöt ovat aiheen tiimoilta teettäneet. Kaikkia julkaisuja ei voitu saada nähtäväksi. Siksi aineisto saattoi sisältää joitakin yhteiskunnalliseen keskusteluun liittyviä kirjoja, joissa ei ole varsinaista tutkimuksellista otetta.

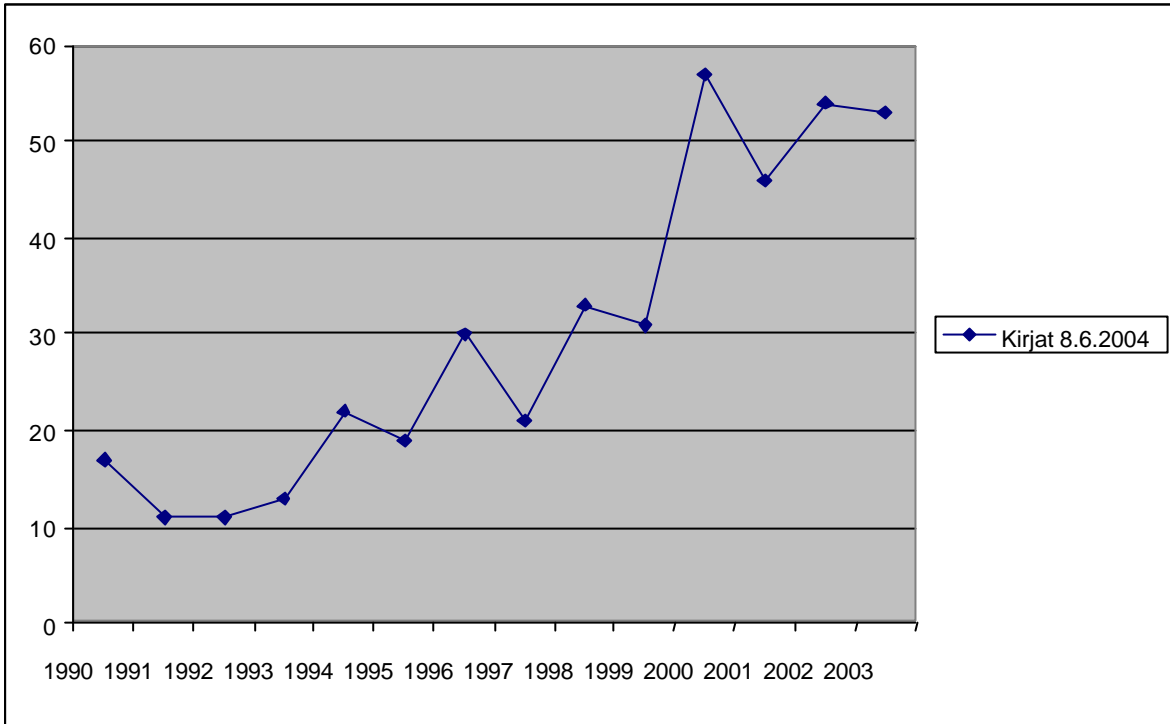
Tarkemman sisältötarkastelun nojalla joukosta poistettiin julkaisut, jotka eivät käsitelleet varsinaisesti kansalaisvaikuttamista, vaikka ”kansalainen” tai ”kansalais?” olisivatkin esiintyneet bibliografisissa tiedoissa. Myös historiantutkimukseen liittyvät julkaisut karsittiin bibliografiasta tutkimusselvityksen yleisten tavoitteiden nojalla.

Kuvatun bibliografisen aineiston pohjalta toteutettiin joukko bibliometrisia analyyseja. Ne tarjoavat alustavan kuvan kansalaisvaikuttamiseen liittyvän tutkimuksen määrästä ja suuntauksista vuosina 1990–2003. Tämän selvityksen myöhemmissä jaksoissa kuvaa täydennetään tutkijoilta ja tietokannoista kerätyillä tiedoilla aihepiiriin liittyvistä julkaisuista. Tällöin tulee esiin myös sellaisia julkaisuja, joita ei kirjastotietokannoista näillä rajauksilla ja hakutavoilla löydy, tai joita ei ollut vielä tallennettu tietokantoihin hakuja suoritettaessa.

Kuvion 1 analyysi on tehty niistä vuosina 1990–2003 ilmestyneestä 418 julkaisusta, jotka voidaan luokitella asetetuilla kriteereillä kansalaisvaikuttamista koskevaan tutkimukseen. Pisteivässä on esitetty julkaisujen määrä vuosittain 1990–2003. Julkaisujen vuosikasvussa voidaan havaita kaksi erityistä hypähdystä: 1990-luvun puoliväli ja vuosituhannen vaihde. Tärkein viesti on kuitenkin yleinen kasvusuunta siten, että kuluvalle vuosikymmenelle tietokantaan on kirjattu vuosittain viitisenkymmentä julkaisua, joiden kuvailuista löytyvät kansalais- tai vaikuttamis-termit perusmuotoineen.

Kuvio 1.

Kansalaisvaikuttamiseen liittyvän tutkimuskirjallisuuden määrä Suomessa vuosina 1990–2003. (Tekstissä rajatuin termein saatu hakutulos LINDA-tietokannasta.)

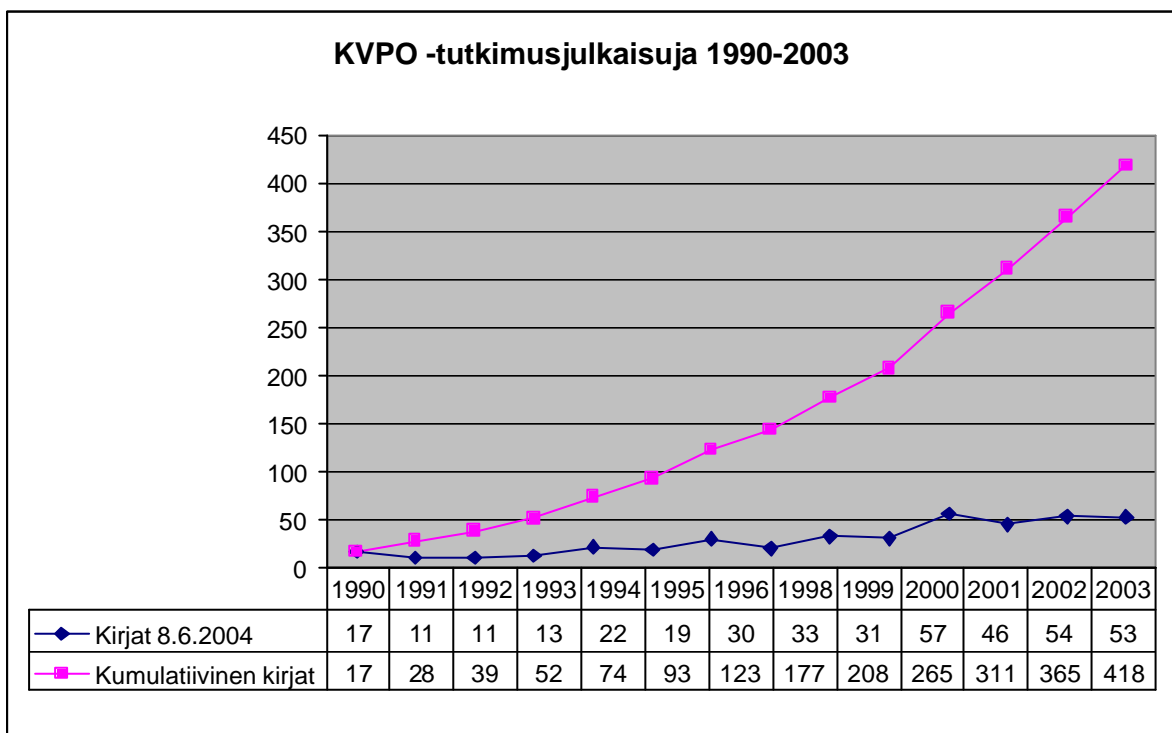
Kaikkiaan kirjoina julkaistujen kansalaisvaikuttamiseen liittyvien tutkimusten määrä ei ole vuositasolla kovin suuri, kun ajatellaan alaan liittyvien tieteen- ja tutkimusalojen määrää. Asiaan tuo perspektiiviä kuvio 2, jossa kehitystä on kuvattu eri skaalalla sekä vuosimäärän että kumulatiivisen kehityksen valossa. Luultavasti tutkimusten määrä tulee lähiaikoina kasvamaan, ehkä myös kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman vaikutuksesta.

Huomattakoon, että alan tutkimuksen koko julkaisutuotannon määrän kehitys ei ole suoraan pääteltävissä kirjojen lukumäärän muutoksesta. Muun muassa artikkelijulkaisujen suhteellinen osuus tutkijoiden julkaisutuotannosta lienee noussut tarkasteluperiodin aikana. Uudet tutkimusalueet ja tieteellinen keskustelu näkyvät myös yhteiskuntatieteissä ensin aikakauslehdissä ja vasta vähitellen kirjoissa. Lisäksi julkaisujen kuvailussa tietokantoihin on voinut tapahtua ajan mittaan muutoksia, jotka ovat vaikuttaneet nyt käytettyjen hakutermien suosioon.

Seuraavassa pyritään avaamaan tätä kysymystä tarkastelemalla laajemmin aihepiiriin liittyviä asiasanoja. Tällöinkin tarkastelu rajoittuu vain niihin termeihin, joita tutkijat ovat kirjaansa keskeisimmin kuvaaviin tietoelementteihin valinneet (otsikot) tai niihin sanavalintoihin, joita kuvailuista vastanneiden tietopalveluorganisaatioiden sisällönkuvailijat ovat teosten dokumentoinnissa käyttäneet.

Kuvio 2.

Kansalaisvaikuttamiseen liittyvän tutkimuskirjallisuuden määrä Suomessa vuosina 1990–2003 (vuosittainen ja kumulatiivinen lukumäärä LINDA-tietokannasta).

3.2 Kansalaisvaikuttamiseen liittyviä asiasanoja

Kansalaisvaikuttamiseen liittyvä tutkimuskirjallisuus vuosina 1990–2003 on käsitellyt erilaisia aiheita. Bibliografisesta aineistosta tehtiin yhteissana-analyysi, jossa LINDA-tietokannan sisällönkuvailujen pohjalta julkaisut on asiasanoitettu uudelleen siten, että synonyymit on karsittu ja keskeisimmät asiasanat (2–10) on valittu kuvaamaan kutakin julkaisua.

Kuviossa 3 tarkastellaan teemoja koko ajanjaksolta. Sen keskiössä ovat asiasanat osallistuminen, vaikuttaminen, demokratia sekä kansalaisuuteen liittyvät asiasanat. Konkreettiset tutkimuskysymykset ovat liittyneet poliittiseen osallistumiseen ja vaaleihin, kunnallishallintoon, asukkaiden vaikuttamiseen ja lähidemokratiaan, yhteiskunnalliseen muutokseen, sosiaalisiin verkostoihin ja vapaaehtoistyöhön sekä yhteiskunnallisiin liikkeisiin. Ympyröiden suuruus kuvaa asiasanan esiintymismäärää yhteissana-analyysissa ja sijainti kuviossa niiden asemaa. Keskellä olevat termit ovat useimmin käytettyjä ja niillä on eniten yhteyksiä muihin termeihin. Ympyröitä yhdistävät viivat kertovat siitä, että termit esiintyvät julkaisujen kuvailuissa yhdessä. Viivojen paksuus kuvaa sitä, miten usein niiden yhdistämät sanat esiintyvät kuvailuissa yhdessä.

Kuvio 3 antaa yleiskuvaa koko siltä ajanjaksolta, jonka julkaisut käsittävät. Koko ajanjaksoa kuvaavaan analyysiin on valittu noin 40 yleisimmin esiintynyttä asiasanaa. Kuvioissa 4, 5 ja 6 on tarkasteltu useimmin esiintyneitä teemoja erikseen vuosilta 1990–1994, 1995–1999 ja 2000–2003. Näihin on valittu noin 20 yleisimmin esiintynyttä asiasanaa. Vuosina 1990–1994 ilmestyi 74 julkaisua, vuosina 1995–1999 134 julkaisua ja vuosina 2000–2003 kaikkiaan 210 julkaisua.

Yhteissana-analyysien perusteella alan tutkimuksen viimeaikaista temaattista kehitystä voidaan tiivistetysti luonnehtia seuraavasti:

1990-luvun alkuvuosina keskeisenä teemana on ollut kansalaisten ja erityisesti asukkaiden osallistuminen ja asioihin vaikuttaminen. Konkreettiset tutkimuskysymykset ovat liittyneet asuinalueisiin, ympäristökysymyksiin, lähidemokratiaan ja kuntasuunnitteluun. Toinen keskeinen alue liittyy poliittiseen käyttäytymiseen ja osallistumiseen. Nuoret ja vaalit alkavat nousta esiin. Kolmantena ryhmänä on kansalaisten osallistuminen vapaaehtoistyöhön ja kansalaisjärjestöjen toimintaan.

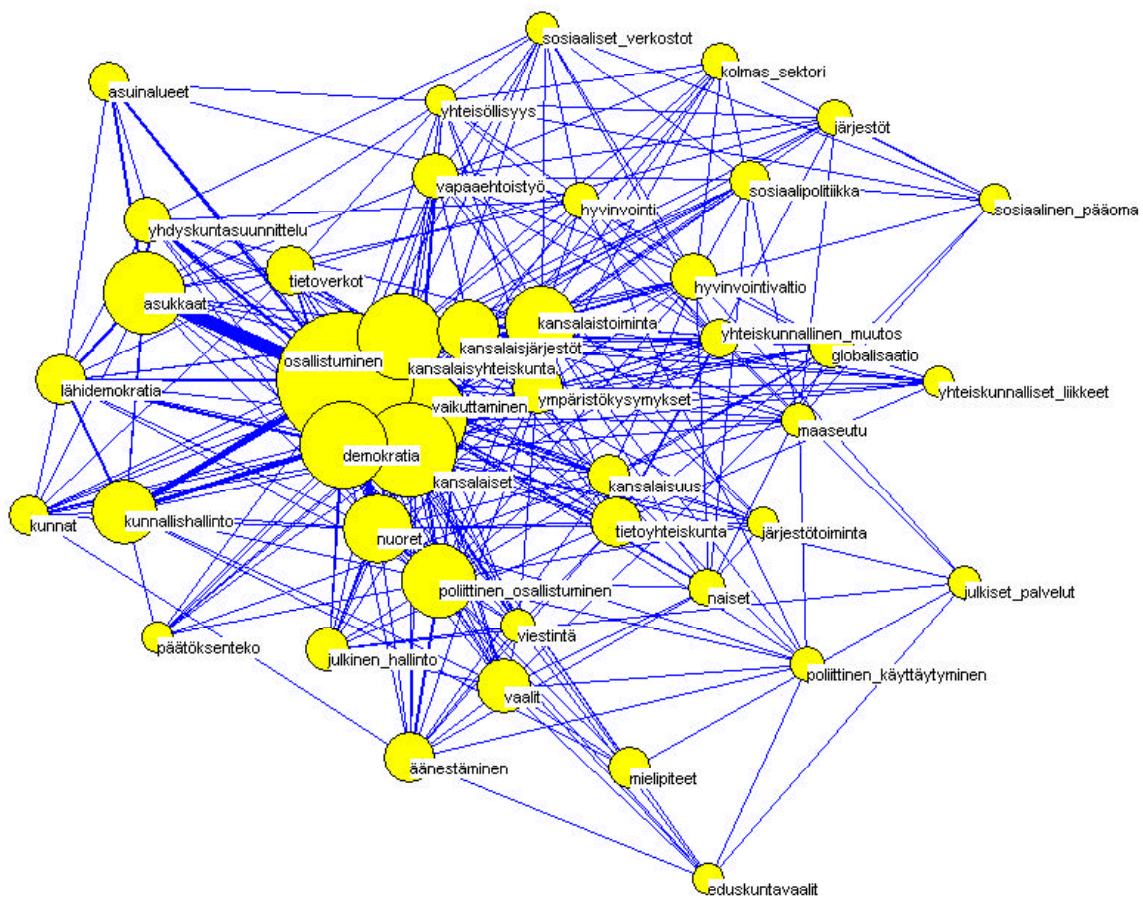
Vuosikymmenen loppupuoliskolla kansalaisyhteiskunta alkaa nousta keskiöön. Kunnallishallinto, lähidemokratia ja asukkaiden osallistuminen ovat edelleen tärkeitä tutkimusalueita. Poliittiseen osallistumiseen, vaaleihin ja äänestämiseen liittyviä vahvoja tutkimuksellisia näkökulmia näyttävät olevan nuoret ja naiset. Hyvinvointivaltio, kansalaistoiminta, kol-

mas sektori ja vapaaehtoistyö ovat vuosikymmenen lopun tutkimusta kiinnostavia kokonaisuuksia. Uusia, nousevia teemoja ovat globalisaatio ja tietoyhteiskunta.

Kuluvan vuosikymmenen alussa keskiöön on noussut erityisesti nuorten osallistuminen ja vaikuttaminen. Kansalaisyhteiskunta, kansalaisjärjestöt ja kansalaistoiminta ovat myös keskeisiä teemoja joilla on yhteyksiä moniin muihin aiheisiin. Vaalit ja äänestäminen on edelleen omana kokonaisuutenaan, mutta näyttää siltä, että suhteessa muihin aiheisiin näiden osuus on vähentynyt. Lisäksi niihin kiinnittyy uusia näkökulmia, kuten tietoverkot ja viestintä. Poliittisen osallistumisen kysymykset näyttävät nyt liittyvän enemmänkin globalisaatioon ja kansalaisjärjestöjen toimintaan. Asukkaiden osallistuminen yhdyskuntasuunniteluun ja lähidemokratia ovat edelleen vahvoja teemoja. Jo edellisenä ajanjaksona nousseita, nyt vahvistuvia näkökulmia ovat globalisaatio ja tietoyhteiskunta.

Kuvio 3.

Kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen liittyvät teemat vuosina 1990–2003 – yhteissana-analyysi.

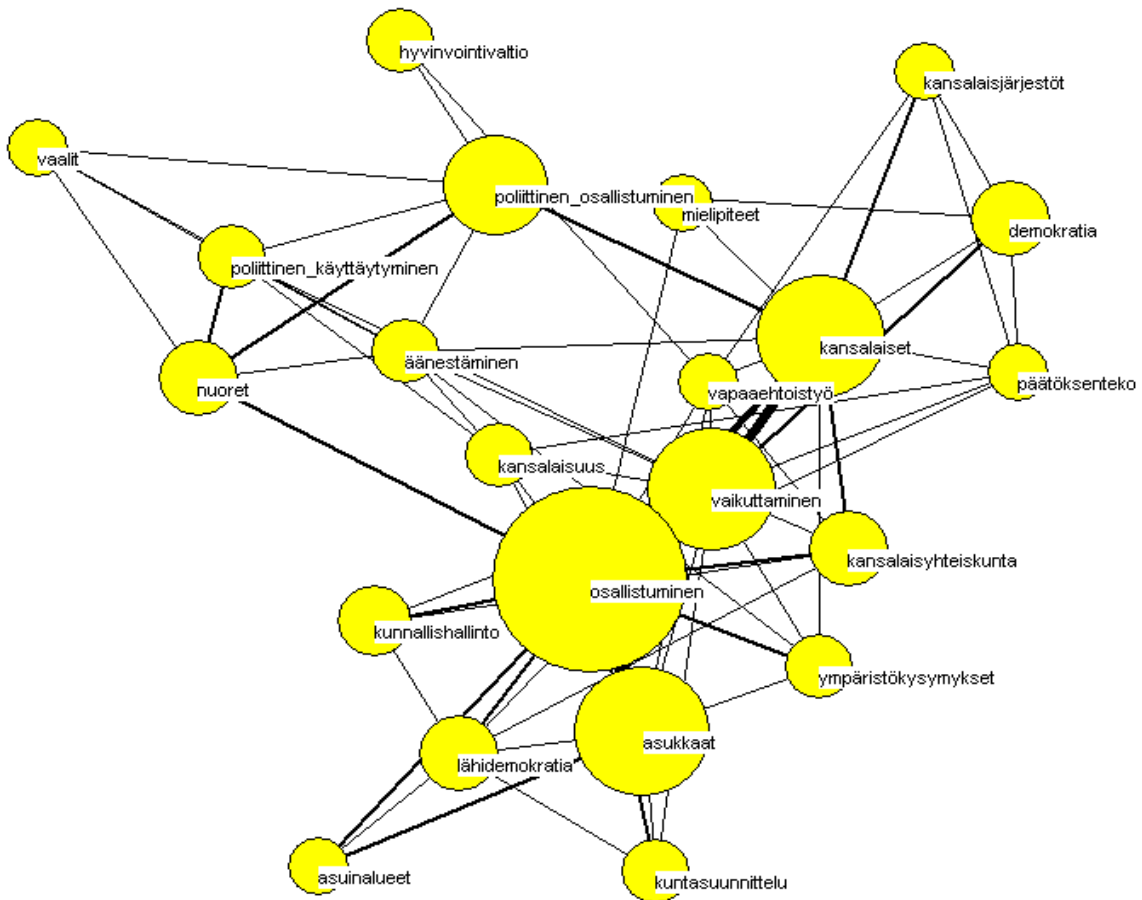

Useimmin esiintyneet asiasanat 1990–2003:

187	osallistuminen
106	vaikuttaminen
89	kansalaiset
75	demokratia
73	kansalaisyhteiskunta
65	asukkaat
54	poliittinen_osallistuminen
50	kansalaistoiminta
48	nuoret
42	kunnallishallinto
39	kansalaisjärjestöt
29	vaalit
26	lähidemokratia
26	äänestäminen
26	ympäristökysymykset
25	tietoyhteiskunta
24	tietoverkot
21	hyvinvointivaltio
21	vapaaehtoistyö
21	yhdyskuntasuunnittelu
20	globalisaatio
19	julkinen_hallinto
18	mielipiteet
18	kansalaisuus
17	kunnat
16	asuinalueet
16	sosiaalipolitiikka
15	yhteiskunnallinen_muutos
14	naiset
14	kolmas_sektori
13	järjestöt
13	hyvinvointi
12	viestintä
12	poliittinen_käyttäytyminen
12	maaseutu
11	sosiaaliset_verkostot
11	julkiset_palvelut
10	päätöksenteko
10	järjestötoiminta
10	eduskuntavaalit
10	sosiaalinen_pääoma
10	yhteiskunnalliset_liikkeet
10	yhteisöllisyys

Kuvio 4.

Kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen liittyvät teemat vuosina 1990–1994.

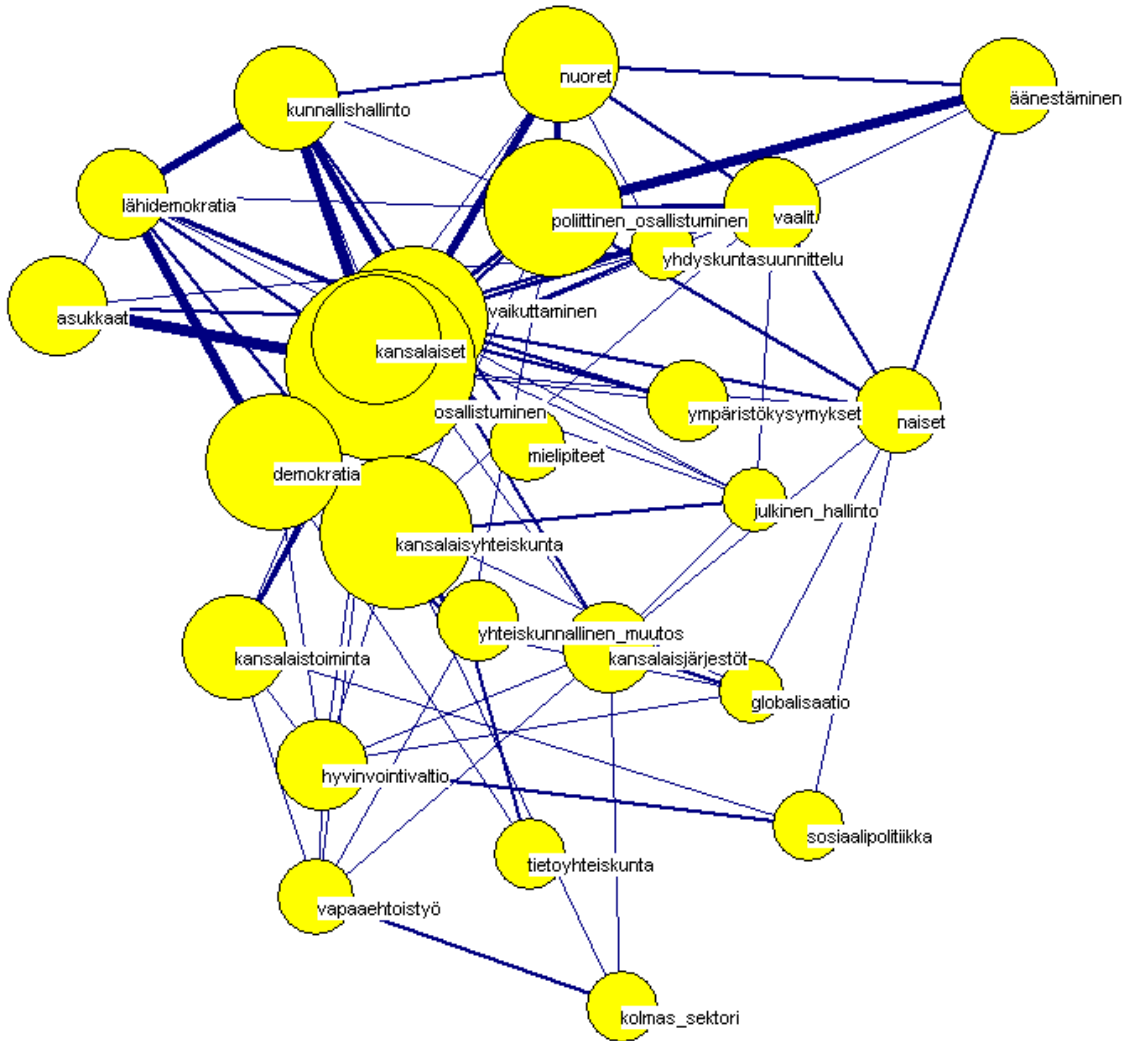

Useimmin esiintyneet asiasanat 1990–1994:

42	osallistuminen
20	asukkaat
18	vaikuttaminen
18	kansalaiset
12	poliittinen_osallistuminen
7	lähidemokratia
7	nuoret
7	demokratia
7	kansalaisyhteiskunta
6	kunnallishallinto
5	kuntasuunnittelu
5	hyvinvointivaltio
5	kansalaisuus
5	äänestäminen
5	poliittinen_käyttäytyminen
5	ympäristökysymykset
4	asuinalueet
4	mielipiteet

4	päätöksenteko
4	vaalit
4	vapaaehtoistyö
4	kansalaisjärjestöt

Kuvio 5.
Kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen liittyvät teemat vuosina 1995–1999.

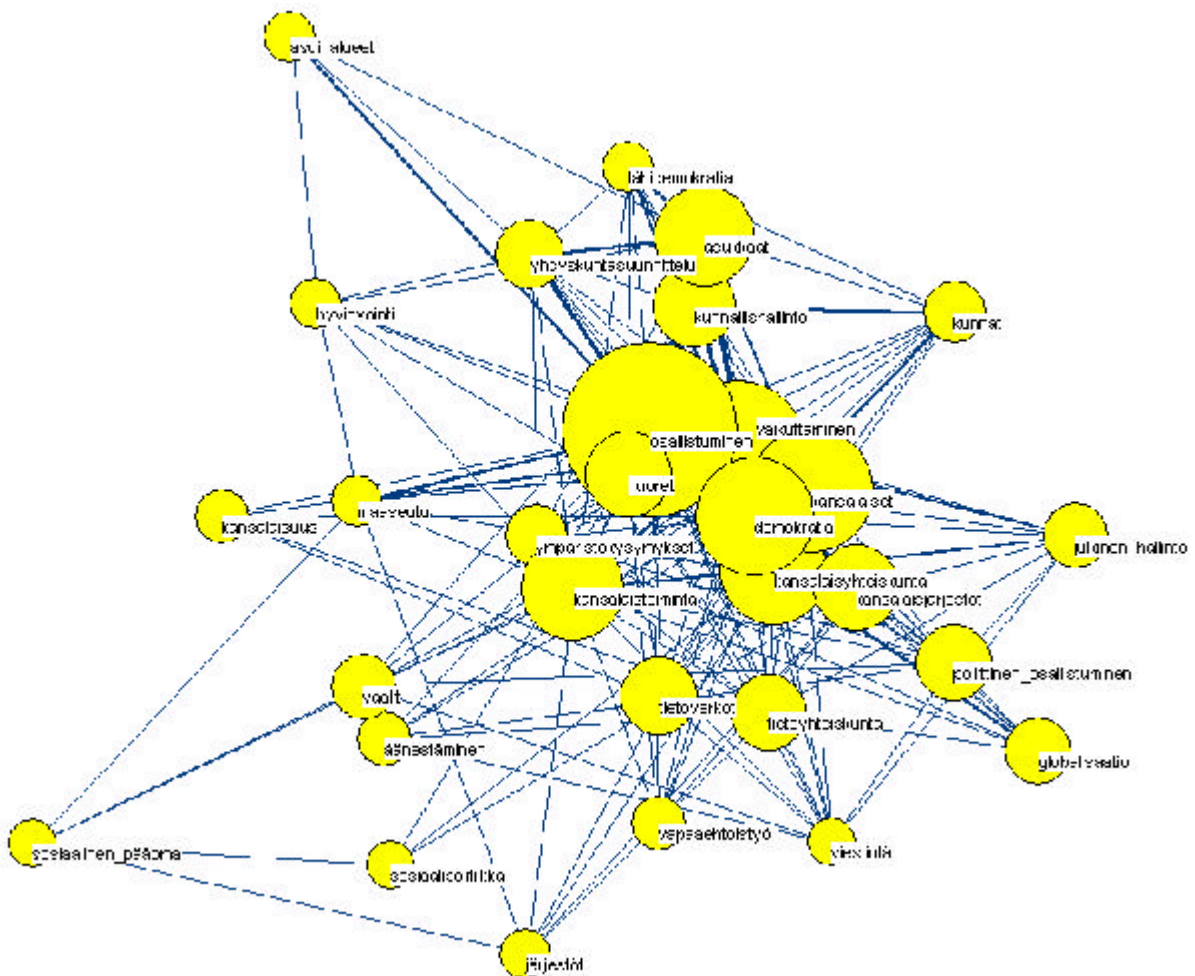

Useimmin esiintyneet asiasanat 1995–1999:

44	osallistuminen
28	kansalaisyhteiskunta
26	vaikuttaminen
23	poliittinen_osallistuminen
22	demokratia
20	kansalaiset
16	nuoret
13	kunnallishallinto
13	kansalaistoiminta

12	asukkaat
11	äänestäminen
11	vaalit
10	lähidemokratia
10	hyvinvointivaltio
10	kansalaisjärjestöt
9	naiset
8	ympäristökysymykset
8	yhteiskunnallinen_muutos
7	mielipiteet
7	vapaaehtoistyö
6	tietoyhteiskunta
6	sosiaalipolitiikka
6	kolmas_sektori
5	julkinen_hallinto
5	yhdyskuntasuunnittelu
5	globalisaatio

Kuvio 6.
Kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen liittyvät teemat vuosina 2000–2003.

Useimmin esiintyneet asiasanat 2000–2003:

101	osallistuminen
62	vaikuttaminen
51	kansalaiset
46	demokratia
38	kansalaisyhteiskunta
35	kansalaistoiminta
33	asukkaat
25	kansalaisjärjestöt
25	nuoret
23	kunnallishallinto
20	tietoverkot
19	tietoyhteiskunta
19	poliittinen_osallistuminen
16	yhdyskuntasuunnittelu
15	globalisaatio
14	julkinen_hallinto
14	vaalit
13	kunnat
13	ympäristökysymykset
10	kansalaisuus
10	vapaaehtoistyö
10	äänestäminen
9	hyvinvointi
9	lähidemokratia
9	asuinalueet
9	järjestöt
9	maaseutu
8	viestintä
8	sosiaalinen_pääoma
8	sosiaalipolitiikka

4 Kansalaisvaikuttamiseen liittyvät yliopistotutkimuksen alat ja aiheet

4.1 Alustavia huomioita tiedonkeruusta

Julkaisutietokannoista kertyneet kuvailutiedot osoittivat kansalaisvaikuttamista koskevan tutkimuskirjallisuuden volyymin selvää kasvua. Viime vuosien temaattinen kehitys on kuta-kuinkin kohdentunut niille aloille, jotka mainitaan edellä luvun 1.2 alussa politiikkaohjelman keskeisiksi aihealueiksi.

Tarkemman kuvan saaminen tehdystä yliopistotutkimuksesta edellyttää tarkastelua tieteenaloittain sekä lisäksi joidenkin keskeisten tutkimusalojen osalta. Näkökulma on joiltakin osin päällekkäinen toisen luvun organisaatiokohtaisen, lähinnä sektoritutkimukseen painotuneen selvityksen kanssa. Keskenään jonkin verran limittäiset läpileikkaukset tarjoavat myös kiinnostavan näkökulman akateemisen tutkimuksen ja sektoritutkimuksen yhteisiin alueisiin ja yhteistyömahdollisuuksiin.

Kuten edellä on todettu, eri tieteenaloja koskevia julkaisuja kartoitettiin sekä hankkeen itse tekemin tiedonhauin että pyytämällä tutkijoita ilmoittamaan julkaisuistaan hankkeen julkaisurekistereihin (ks. luku 1.1.3). Tutkijoiden aktiivisuuden ei kuitenkaan uskottu riittävän kattavan kuvan saamiseksi. Siksi jo hankkeen alussa selvitystä varten päätettiin haastatella aihepiiriä tuntevia tutkijoita eri tieteenaloilta. Selvityksen kirjoittaja haastatteli pyyntöön suostuneita tutkijoita (ks. liite 2) kesä- ja elokuussa joko puhelimitse tai sähköpostin välityksellä. Päätaavoitteena oli tieteenalan ja politiikkaohjelman piiriin sijoittuvan keskeisen kotimaisen tutkimuskirjallisuuden paikallistaminen.

Seuraavassa esittävät tieteenala- ja tutkimusaihekohtaiset tiivistelmät eivät ole tarkkoja pöytäkirjoja haastateltujen kanssa käydyistä keskusteluista. Haastatteluja on käytetty yhtenä taustamateriaalina muun tiedonhaun rinnalla. Tiivistelmät eivät myöskään sisällä kaikkia alan kannalta keskeisiä teoksia eivätkä tarjoa kokonaiskuvaa eri aloilla tehdystä kansalais-

vaikuttamiseen liittyvästä tutkimuksesta. Tämä on seurausta varsinkin artikkelijulkaisujen rajaamisesta selvityksen ulkopuolelle. Kirjajulkaisuihin painottuva näkökulma riittänee silti hyvin osoittamaan tutkimusalojen sisällölliset kohdealueet sekä tutkimuksen yleisen volyymin ja sisällöllisen kiinnittymisen kansalaisvaikuttamisen aihepiireihin. Yhdessä sektoritutkimuksen erittelyn kanssa se tarjoaa läpileikkauksen eri aloilla tehdystä tutkimuksesta.

4.2 Perusoikeudet, edustuksellinen demokratia ja kansanäänestykset

Valtaan ja erityisesti kansanvaltaan liittyvä osallistuminen ja vaikuttaminen sijoittuvat yhteiskunta- ja oikeustieteiden alalla useille tieteenaloille. Konkreettisen yhteiskuntatutkimuksen osalta varsinkin politiikan tutkimus liittyy useilta tutkimuskohteiltaan kansalaisvaikuttamiseen. Kun tämä selvitys lisäksi keskittyy Suomea koskevaan kotimaiseen tutkimukseen, politiikan tutkimuksen sisällä tarkastelukulma painottuu valtio-opilliseen tutkimukseen. Kansainvälisen politiikan tutkimukseen viitataan jatkossa lähinnä politiikkaohjelman määrittämiseen globalisaatio- ja kansalaisuusteemoihin liittyen. Poliittisen järjestelmän kansanvaltaisuuden ja demokratian edellytysten teoreettispainotteiseen tutkimukseen ei kiinnitetä laajaa huomiota (ks. esim. Lappalainen 1992; Palonen & Parvikko 1993 (toim.); Turkka 2000; Hallberg 2004), mutta joitakin näihin liittyviä aiheita sivutaan etenkin julkisoikeudellisen tutkimuksen osalta.

4.2.1 Demokratian edellytyksiin liittyvä julkisoikeudellinen tutkimus

Kansalaisille turvatut perusoikeudet ovat yksi keskeinen kansanvallan toimintaedellytys. Perusoikeudet takaavat kansalaisten ja väestöryhmien välisen tasa-arvon sekä oikeuden osallistua heitä itseään koskevaan päätöksentekoon. Ajankohtaiset perusoikeuksien toteutumiseen liittyvät tutkimus- ja selvityshankkeet ovatkin siten olennaisia myös kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman kannalta.

Alaan liittyvät perusoikeuksien kotimaiset yleisesitykset (Jyränki 2000; Saraviita 1997 ja 2000; Hallberg ym. 1999), perusoikeuksien rahoittamiseen liittyvä tutkimus (Viljanen V-P 2001; Länsineva & Viljanen V-P 1998 (toim.)) ja esimerkiksi ihmisoikeuksiin ja niiden toteutumiseen liittyvä tutkimus (esim. Viljanen J. 1998 ja 2003; Scheinin 1991 ja 1998; Scheinin & Dahlgren 1994; Suksi 2002; Aarnio ym. 1996; ks. myös Ihmisoikeusliitto 2000).

Lisäksi kansalaisvaikuttamisen kannalta keskeisiä tutkimuskohteita ovat olleet vähemmistöjen tai muutoin tasa-arvonäkökohdista tärkeiden väestöryhmien oikeudet (naiset, ks. Hallituksen tasa-arvo-ohjelman seurantatyöryhmä 1998; lapset, ks. Ulkoasiainministeriö 1998; saamelaiset, ks. esim. Saamelaisoimikunta 2002; vanhuksat ja vammaiset, ks. Parkkari 1996; dementoituneet ks. Mäki-Petäjä-Leinonen 2003; vähemmistöt yleensä, ks. Dahlgren ym. 1996 (toim.)).

Olellaisen näkökulman demokraattiseen kansalaisuuteen tarjoavat myös täsmällisemmin erilaisia taloudellisia, sivistyksellisiä ja sosiaalisia oikeuksia koskevat tutkimukset. Tällaisista julkisoikeudellisista tutkimuksista mainittakoon vain joitakin kuntien palvelutuotantoon ja po. oikeuksiin liittyneitä hankkeita (esim. Uoti 1998 ja 2003) sekä yritys- ja henkilöstödemokratiaan liittyviä julkisoikeudellisia tutkimuksia (Isaksson 1999). Lisäksi hyvin tärkeän näkökulman kansalaisten oikeuksiin tarjoavat perusoikeuksien loukkauksiin ja näiden oikeuksien puolustamiseksi tarkoitettuihin valitus- ja muutoksenhakumenettelyihin liittyvät tutkimukset, joita tässä ei eritellä tarkemmin.

Ennen konkreettisten vaikuttamis- ja osallistumistutkimusten esittelyä voidaan vielä viitata joihinkin yleisiin valtiollisten instituutioiden keskinäisiä suhteita ja toimintaa selvittäneisiin valtiosääntöoikeudellisiin tutkimuksiin. Asiaa on käsitelty edellä mainituissa uuden perustuslain sisältöä ja tavoitteita selvittävässä yleisteoksissa, mutta joitakin erillistutkimuksiakin on toteutettu (Saraviita 1997 ja 2001). Myös yhteisvaluutta euroon siirtymistä on tutkittu valtiosääntöoikeudellisesta näkökulmasta (Scheinin 1997). Kaikkiaan valtiosääntöoikeudellisia tutkimuksia ei ole julkaistu runsaasti ja tapahtuneisiin tosiasiallisiin muutoksiin nähden alan lisätutkimustarve näyttää ilmeiseltä.

Kansalaisvaikuttamisen alaan liittyvä suomalainen valtio-opillinen tutkimus on käsitelty vaikuttamista ja osallistumista eri tavoin. Yhteiskuntafilosofisesti painottuneita tutkimuksia on julkaistu runsaasti myös joillakin muillakin tieteenaloilla, mutta niitä ei esitellä tässä selvityksessä tarkemmin. Selvityshankkeen kirjallisuusbibliografia sisältää kuitenkin jonkin verran myös tämän alan kirjallisuutta.

Kansalaisvaikuttamista konkreettisesti edistämään pyrkivän politiikkaohjelman kannalta keskeiset politiikan tutkimukset ovat käsitelleet puolueita ja poliittisia liikkeitä, poliittisia

instituutioita, vaaleja ja vaalijärjestelmiä, kansanäänestyksiä, äänestämistä ja erityisesti äänestysosallistumista, kansalaisten yhteiskunnallisia arvoja ja asenteita, kansanvallan ja edustuksellisuuden edellytyksiä ja toteutumista, vallan keskittymistä, poliittisia päätöksentekoprosesseja sekä vallan ja politiikan rakentumistapoja. Valtio-opin lisäksi nämä tutkimusaiheet ovat olleet yleisiä julkisoikeuden ja hallinnon tutkimuksessa sekä kunnallishallinnon, kunnallispolitiikan ja kunnallisoikeuden tutkimuksessa.

4.2.2 Vaalit ja äänestäminen

Poliittisesti tärkein osa yhteiskunnallisesta vallankäytöstä kuuluu edustuksellisen kansanvallan piiriin. Siksi vaalit ja niissä äänestäminen ovat hyvin keskeinen kansalaisvaikuttamisen muoto. Selvityksen tarkastelujaksolla on tehty myös joitakin vaalijärjestelmiin liittyviä laajoja vertailevia empiirisiä tutkimuksia (esim. Anckar C. 2003), joskin tyypillisempiä ovat olleet vaalien tulostietoihin ja kyselyaineistoihin perustuvat vaalikohtaiset teokset. Näissä on käsitelty valtakunnallisin tutkimusaineistoin verraten monipuolisesti kansalaisten yhteiskunnallista kiinnostumista asenteiden, toiminnan ja tietojen nojalla.

Eduskuntavaaleihin liittyviä teoksia ei ole paljon. Laajimmat empiiriset tutkimushankkeet (Pesonen ym. 1993; Borg & Sänkiäho 1995 (toim.)) ovat käsitelleet vuoden 1991 eduskuntavaaleja. Lisäksi laajahko tutkijakonsortio valmistele tutkimusta vuoden 2003 eduskuntavaaleista (ks. <http://www.om.fi/25426.htm>). Vuonna 1994 järjestettyä EU-kansanäänestystä tutkittiin sekä kotimaisen hankkeen (Pesonen 1994 (toim.)) että pohjoismaisen vertailuhankkeen voimin (Jenssen ym. 1998 (toim.)). Selvityksen ajanjaksolle osuneista presidentinvaaleista (1994 ja 2000) ei tehty ole ”perinteisiä” vaalitutkimuksia, mutta niiden vaalikampanjoita ja asetelmia on analysoitu kokoomateoksissa (Isotalus & Aarnio 2000). Lisäksi vuoden 1994 presidentinvaalien kannatusmittauksista toteutettiin oikeusministeriön tilaama erillistutkimus (Borg 1994).

Kunnallisvaaleista ei ole tehty yleisten vaalitutkimusten tapaisia kokonaisesityksiä sitten vuoden 1984 kuntavaalien, mutta useiden kunnallisvaalien (1996 ja 2000) yhteydessä on silti kerätty monipuolisia tutkimusaineistoja. Niistä tehdyt tutkimukset ovat käsitelleet kunnallisvaalien ehdokasasettelua (Kuitunen 2000) sekä puolueita ja edustuksellista kunnallis-

demokratiaa (Borg 1998). Erityisesti KuntaSuomi 2004 -hankkeessa (ks. luku 2.5.1) on tutkittu ja tutkitaan myös laajemmin kunnallisvaaleihin liittyvää kuntademokratiaa.

Euroopan parlamentin vaaleihin liittyen on toteutettu kaksi laajahkoa tutkimusta (Pesonen 2000 (toim.); Hellsten & Martikainen & Pekonen 2000 (toim.)). Vuoden 2003 EP-vaalien osalta Suomi osallistuu myös kansainväliseen vertailuhankkeeseen *European Election Study 2003*, vastaavina tutkijoina Tapio Raunio ja Mikko Mattila. Lisäksi suomalaisessa politiikan tutkimuksessa on tutkittu europarlamentin puolueyhymien äänestyskäyttäytymistä (Raunio 1996).

Tiettyihin vaalityyppisiin kohdistuneiden tutkimushankkeiden ohella politiikan tutkijat ovat analysoineet suomalaisten äänestämistä ja etenkin vaaliosallistumista useissa muissa teoksissa. Aineistoiltaan laajimmat, rekisteriaineistoihin perustuvat hankkeet ovat lisänneet runsaasti tietämystä eri väestöryhmien vaaliosallistumisesta vuosien 1987 ja 1999 eduskuntavaaleissa (Martikainen & Yrjönen 1991; Martikainen & Wass 2002). Näiden tutkimusten lisäksi Tuomo Martikainen on toteuttanut yhdessä kollegojensa kanssa useita pääkaupunkiseutuun ja erityisesti nuoriin kohdistuneita osallistumis- ja asennetutkimuksia (Jääsaari & Martikainen 1991; Martikainen 1993; Martikainen & Pekonen 1996 ja Martikainen & Hellsten 2001). Kuntakohtaisten osallistumis- ja demografiatietojen nojalla äänestysosallistumista on puolestaan tutkinut Kimmo Grönlund (1995 ja 1999).

Äänestysosallistumisen ja äänestämättä jättämisen perusteluja ja erilaisten motivaatiotekijöiden vaikutusta äänestysosallistumisen laskuun on tutkittu etenkin vuoden 1991 eduskuntavaalien osalta (Borg 1996a). Lisäksi nuorten vaaliosallistumiseen ja äänestyskäyttäytymiseen on pureuduttu kyselyaineistoin, edellä mainittujen tutkimusten ohella, useissa tutkimusraporteissa (Borg 1996b; Nurmela 2000; Paakkunainen 2003 (toim.)). Lisäksi voidaan mainita joitakin opinnäytetöiksi valmistuneita, äänestysteorioiden testaamiseen keskittyviä teoksia (Herne 1997; Bengtsson 2002).

4.2.3 Kansanäänestykset

Edellä mainittujen, kyselyaineistoihin nojautuneiden empiiristen EU-kansanäänestystutkimusten lisäksi suomalaiset politiikan, kunnallistieteiden, oikeustieteiden ja hallinnon tutkijat

on tutkineet kansanäänestyksiä useista muista näkökulmista. Aihetta on tarkasteltu yleisesti suhteessa perustuslaillisiin käytäntöihin (Suksi 1993) ja demokratiateorioihin (esim. Setälä 2003) sekä esimerkiksi maavertailuin kunnallisten kansanäänestysten säännösten osalta (Sutela 1997). Lisäksi on laadittu joitakin laajempia esityksiä kunnallisesta kansanäänestyksestä osana kunnallista päätöksentekoa ja itsehallintoa (Sutela 1999 ja 2000).

Selvästi suurin osa Suomessa tarkastelujaksolla toimitetuista (yht. n. 40 krt) kunnallisista kansanäänestyksistä on koskenut kuntaliitoksia (ks. <http://www.vaalit.fi/14165.htm>). Lukumäärään nähden yksittäisiin kunnallisiin kansanäänestyksiin on kohdistunut verraten vähän tieteellistä tutkimusta.

4.2.4 Kansalliset edustukselliset poliittiset instituutiot ja EU

Myös edustuksellisiin poliittisiin instituutioihin kohdistuneet tutkimukset ovat kansalaisvaikuttamisen näkökulmasta olennaisia. Samalla on todettava, että suuri osa poliittisiin instituutioihin kohdistuvista analyyseista liittyy erilaisiin selvitysraportteihin tai komiteamietintöihin, joita tämä selvitys ei pääsääntöisesti koske.

Tarkastelujaksolla eduskuntaan kohdistuneista tutkimushankkeista suurin on eduskunnan satavuotishistorian kirjoittaminen, joka on edelleen käynnissä. Hankkeeseen sisältyy jonkin verran tarkasteltavalle ajanjaksolle sijoittuvaa kansalaisvaikuttamisen tutkimusta. Kirjoitushankkeesta löytyy lisätietoja Eduskuntatutkimuksen keskuksen kotisivuilta: <http://www.soc.utu.fi/polhist/eduskunta/>.

Eduskuntainstituution toimintaan liittyvää tutkimuskirjallisuutta on kertynyt tarkastelujakson aikana jonkin verran, mutta suuri osa siitä ei koske tämän selvityksen kannalta olennaisia teemoja. Tällaisiksi ei voitane lukea esimerkiksi moninaisia, lainsäädännön muutoksia hallinnonaloittain kokoavia teoksia. Vaikuttamisen ja kansanvallan alaan sijoittuvat kuitenkin esimerkiksi välikysymysten vertaileva pohjoismainen tutkimus (Isaksson & Helander 2001) ja parlamenttien kysymysmenettelyjen tutkimus (Wiberg 1994 (toim.)). Lisäksi eduskuntainstituution päätöksentekoa on sivuttu joissakin muissa kokoomateoksissa (Wiberg 1991a (toim.)). Myös eduskuntaa ja Euroopan parlamenttia on tutkittu pohjoismaisessa kontekstissa (Wiberg 1997).

Kansanedustajia ja heidän toimintaansa on tutkittu muiltakin osin verraten niukasti kansalaisvaikuttamisen kannalta tärkeistä näkökulmista. Tutkimuksia löytyy muun muassa edustajien ja ministereiden sidoksista ja esteellisyydestä (Eilavaara & Hytönen 1998) ja edustajien poissaoloista (Kananen 2002). Teemaa lähellä on myös korruption ja julkisen vallan muu tutkimus (Isaksson 1997).

Monet välillisen kansalaisvaikuttamisen ”viimekätisen” toteutumisen kannalta keskeiset toiminnot ja toimijat kuten eduskuntaryhmät ovat kuitenkin viime vuosina jääneet lähes vaille tutkimusta. Samoin on asian laita valtioneuvoston osalta (ks. tosin Tiihonen 1990). Myöskään ministereiden toimintaan ei ole, ainakaan heidän tosiasialliseen valtaansa nähden, kohdistunut moniakaan tutkimuksia (ks. silti esim. Nousiainen 1992; Tiili 2003; myös Alho 2004).

EU:n instituutioita ja päätöksentekoa sekä näiden vaikutuksia on tutkittu maamme EU-jäsenyyden myötä runsaammin (esim. Raunio & Wiberg 1998 ja 2000; Raunio & Tiilikainen 2003; Tiilikainen 1992; Tiilikainen 1994 (toim.); Antola 2000 ja 2004). EU:n poliittiset instituutiot ovat tuottaneet myös itse itseään esitteleviä julkaisuja, mutta ne ovat harvoin otteeltaan tutkimuksellisia. Poikkeuksena voidaan mainita komission teettämät Eurobarometrit, joissa on selvitetty säännönmukaisesti EU-maiden kansalaisten suhtautumista keskeisiin kansallisiin ja EU-tason poliittisiin instituutioihin (ks. http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm). Eurobarometrien aineistot ovat suomalaisten tutkijoiden käytössä FSD:n kautta.

Eduskunnan tavoin myöskään presidentti-instituutiota ei ole tutkittu kovinkaan paljon viimeisten 15 vuoden aikana laajoissa hankkeissa, vaikka presidentti-instituution merkitys on muuttunut huomattavasti uuden perustuslain myötä (Perustuslakiuudistus 2000). Perustuslain muutoksesta ja presidentti-instituution muutoksesta on toki laadittu tutkijoiden kirjoittamia yleisesityksiä (Jyränki 2000a) ja joukko kirjan laajuutta suppeampia esityksiä, joissa arvioidaan presidentti-instituution nykyistä asemaa.

Valtiollisten ja ylikansallisten poliittisten instituutioiden lisäksi myös paikallisiin ja alueellisiin edustuksellisiin instituutioihin kohdistunut tutkimus on kansalaisvaikuttamisen politiik-

kaohjelman perspektiivistä merkityksellistä. Kansalaisten sekä kunnallisten luottamushenkilöiden ja viranhaltijoiden käsityksiä keskeisistä kunnallisista edustuselimistä (valtuustot, kunnanhallitus, lautakunnat) on selvitetty jopa runsaasti erilaisissa kyselyihin perustuneissa tutkimuksissa (esim. KuntaSuomi 2004 -hanke ja Kunnallisalan kehittämissäätiön ilmapuntaritutkimukset). Tästä huolimatta nimenomaisista instituutioista ja toimielimistä ei ole tuotettu kovinkaan paljon tutkimuskirjallisuutta.

Kunnanvaltuustojen toimintaan liittyviä, teemoiltaan yleisiä tutkimuksia on ilmestynyt jonkin verran mutta ei runsaasti (esim. Majoinen 1995 ja 2001; Ryyänen 1998). Myöskään kunnanvaltuustojen ja -hallitusten sekä keskeisten virkamiesten tosiasiallista vallankäyttöä ja sen keskittymistä ei ole juurikaan tutkittu (ks. kuitenkin Tuittu 1994). Yliopistojen kirjastotietokannoista tehdyt haut osoittivat, että paikallishallinnon luottamushenkilöinstituutioiden toimintaan kohdistuneet teokset koostuvat yleensä pääosin aihetta sivuavista yleisesityksistä tai pro gradu -tason tutkielmista.

Maakuntiin, alueisiin ja aluehallintoon liittyviä yleisiä tutkimus- ja selvityshankkeita ovat toteuttaneet ainakin Kauko Sipponen (1992), Erkki Mennola (1991, 1998 ja 1999), Heikki Kirkinen (1996) ja Jouni Häkli (1994). Alueiden ja maakuntien edustuksellisiin hallintoelimiin on liittynyt myös joitakin tutkimushankkeita (Ståhlberg 1990), koska aluehallinnon rakenteiden luominen ja niihin liittyvän välillisen demokratian kehittäminen ovat olleet vuosikymmeniä aktiivisen yhteiskunnallisen keskustelun piirissä (ks. esim. Stenvall & Harisalo 2000). Myös alue- ja paikallishallinnon osallistumista EU-päätöksentekoon on tutkittu (Aarveaara & Seppälä 2001).

Poliittisesti merkittäviä alueellisia edustuselimiä ovat myös Ahvenanmaan maakuntakäräjät sekä saamelaiskäräjät. Ahvenanmaan edustuselinten toimintaan näyttää kohdistuneen niukasti erillistutkimuksia, mutta niiden toimintaa on sivuttu itsehallinnollista asemaa laajemmin käsittelevissä teoksissa (esim. Suksi 1995a, Jyränki 2000b ja Jääskinen 2003). Saamelaisten poliittisista oikeuksista ja poliittisesta osallistumisesta löytyy tutkimuksia jonkin verran (esim. Horn 1996 (toim.)). Lapin yliopiston Arktisen keskuksen yhteydessä toimiva Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutti PYVI on tutkinut laajemminkin maamme kansallisten vähemmistöjen perusoikeuksia.

4.2.5 Puolueet

Edustuksellisten instituutioiden tarkastelun jälkeen on luontevaa tarkastella niiden ja kansalaisten ”välissä” toimiviin organisaatioihin eli poliittisiin puolueisiin kohdistunutta tutkimusta. Tällä alueella toimeliaisuus on keskittynyt viime vuosina yllättävänkin paljon valtiopoliittiseen tutkimukseen. Yleensä ottaen puolueet eivät ole olleet sen paremmin kovin suosittuja osallistumisareenoita kuin tutkimuskohteitakaan 1960- ja -70-lukujen aktiivivaiheen jälkeen, kun mukaan ei lasketa puolueiden historiaan kohdistuneita lukuisia tutkimuksia.

Kansalaisvaikuttamisen kannalta kyse on kaikkiaan erittäin tärkeästä aihealueesta, koska merkittävin osa yhteiskunnallisesta päätöksenteosta ja voimavarojen jaosta tapahtuu edustuksellisen demokratian piirissä. Käytännössä puolueet vastaavat lähes täysin vaalidemokratian edellyttämien yhteiskunnallisten tavoitteiden asettamisesta, poliitikkojen koulutuksesta ja rekrytoinnista sekä kansalaisten mielipiteiden kanavoinnista edustukselliseen poliittiseen päätöksentekoon.

Puolueorganisaatioiden virallinen tavoiteasettelu kirjautuu puolue- ja vaaliohjelmiin. Niihin vaikuttavat kannattajien ajamat tavoitteet, joista löytyy tietoa muun muassa puolueen kannattajakuntia erittelevistä puolueiden ajankohtaistutkimuksista sekä muista vaali- ja kannattajatutkimuksista. Myös puolueita lähellä olevat tiedotusvälineet toimivat osaltaan tavoitteiden asettajina. Näitä aihepiirejä on tutkittu sekä useiden puolueiden ohjelmien (Aarnio 1998) että joidenkin yksittäisten puolueiden ohjelmien tai puoluelehtien tekstiaineistojen nojalla (Mickelsson 1999; Rautniemi 1991). Tässä yhteydessä on syytä mainita myös Eeva Aarnion ja Jukka Kanervan toimittama teos puolueohjelmatutkimuksen suuntauksista (1995), Aarnion ja Kari Palosen yleisesitys puolueidemme periaateohjelmista (1995) sekä poliittisten tekstien merkityksiä avaava käsitetutkimus (Hyvärinen ym. 2003 (toim.)).

Suomen poliittisten puolueiden jäsenorganisaatioita, toimintaa ja jäsenistöjä on käsitelty tarkastelujaksolla yleisesti muutamissa tutkimushankkeissa. Yleensä nämä tutkimukset ovat keskittyneet eduskuntapuolueisiin (Sundberg 1997 ja 2003; Jutila 2003; Borg 1997 (toim.)). Lisäksi puoluejäsenistöjä on verrattu joissakin tutkimuksissa empiirisen tutkimuksen keinoin puolueiden kannattajiin, vaaliehdokkaihin ja poliittisiin luottamushenkilöihin (Borg

1998). Lisäksi on tehty puolueita koskevaa kansainvälisesti vertailevaa tutkimusta, joka sisältää monipuolisesti tietoja Suomen tilanteesta (Bengtsson & Grönlund 2004 (toim.)).

Myös kansalaisten suhtautumista puolueisiin on havainnoitu useissa kansainvälisesti vertailuvissa kyselyaineistoissa (ks. liite 3), joita on hyödynnetty tausta-aineistoina esimerkiksi vaalitutkimuksissa tai yksittäisissä sosiaalitieteellisissä hankkeissa (esim. Konttinen ym. 2003). Vaali- ja osallistumistutkimuksissa on lisäksi analysoitu puolueiden kannatusta ja kannattajakuntien rakennetta sekä kannattajien mielipiteitä poliittisista kysymyksistä. Puolueiden vaalikannatusta koskevia perustietoja löytyy tietoverkoista sekä Tilastokeskuksen vaalisivuilta (<http://www.stat.fi/vaalit>) että oikeusministeriön ylläpitämästä vaaliportaalista (<http://www.vaalit.fi/>).

Muita kansalaisvaikuttamisen kannalta kiinnostavia tutkimuksen näkökulmia puolueisiin ovat olleet mm. puolueiden ja niiden vaaliehdokkaiden rahoitukseen liittyvät hankkeet. Puoluerahoituksen perusteita ja määrää yleisesti selvittäneiden hankkeiden (Wiberg 1991b (toim.); Lehtinen 2003) lisäksi vaalirahoituslainsäädännön käyttöönotto vuonna 2000 on synnyttänyt joitakin vaalirahoitukseen kohdistuneita tutkimuksia (esim. Tomi Venhon tutkimus teoksessa Vaalirahoituskomitea 1999).

4.2.6 Vallankäyttäjäksi valikoituminen

Yksi edustuksellisen demokratian keskeisistä kysymyksistä on eri väestöryhmien tasapuolinen edustautuminen poliittisissa luottamushenkilöinstituutioissa. Eduskuntavaalien osalta tällaisen henkilövalikoitumisen periaatteita ja käytännön toteutumista on tutkittu joissakin kansallisissa tutkimushankkeissa (Helander ym. 1997) sekä pohjoismaisissa vertailevissa tutkimuksissa (Narud et al. 2002 (toim.)). Myös kunnallisdemokratiaan liittyen on tehty laajoja rekrytoitumis- ja edustautumistutkimuksia (Kuitunen 2000; Helander 2003). Kuntien osalta on analysoitu myös muun muassa luottamushenkilövallasta luopumisen yleisyyttä ja syitä (Pikkala 1998).

Edustuksellisten poliittisten instituutioiden jäsenistöjä on tutkittu myös professionalisoinnin ja eliittitutkimuksen näkökulmasta. Ensiksi mainittua edustaa, tosin niukasti ennen tarkastelujakson alkua ilmestynyt, Martti Noposen toimittama laaja tutkimus Suomen kan-

sanedustusjärjestelmästä (Nojonen 1989 (toim.)). Professioneja sekä julkisvaltaa ja -hallintoa on tutkittu myös muissa tutkimuksissa (esim. Stolpe & Ståhlberg 1992; Mykkänen & Koskinen 1998). Aihetta lähellä on myös yhteiskunnan eri sektoreilla toimivien johtavien henkilöiden valtaan ja valtaverkostoihin sekä eliittien sosiodemografiseen ja yhteiskunnalliseen taustaan liittyvä tutkimus (Ruostetsaari 1992 ja 2003).

4.3 Muita poliittisen osallistumisen tutkimuksia

4.3.1 Tutkimustiedot osallistumiskeinoista

Edellä käsitellyt, lähinnä edustuksellisen demokratian tutkimukset ja niiden tutkimusaineistot ovat sisältäneet paikoin runsaasti tietoa myös välittömästä tai suorasta poliittisesta osallistumisesta. Tiedot ovat lähinnä olleet kyselyin saatuja tuloksia kansalaisten valmiuksista ja halukkuudesta vaikuttaa eri tavoin yhteiskunnallisiin asioihin. Aineistot ovat sisältäneet myös vastaajien itse ilmoittamia tietoja suorasta osallistumisesta tai esimerkiksi harjoitetusta protestitoiminnasta. Tiedustellut osallistumismuodot ovat kuta kuinkin samoja, jotka on mainittu alaluvun 1.3.2.3 lopussa. Useissa tutkimuksissa on pyritty myös empiirisesti yhdistämään ja tyyppittelemään kansalaisten erilaisia osallistumistyyppisiä, ja usein perinteinen edustuksellinen osallistuminen ja suora vaikuttaminen kulkevat käsi kädessä (ks. esim. Pesonen ym. 1993).

Monia yksittäisiä poliittisten toiminnan muotoja ei kuitenkaan ole tutkittu laajasti. Osin syynä on tutkimusaineistojen kokoamisen hankaluus, kun toimintamuodot ovat harvinaisia eikä osallistujia ole monia, eivätkä tilanteet ole ennakoitavissa tai tietoja ei ole saatavilla tutkimukselle riittävien havaintojen tekemiseksi. Tämä koskee vaikkapa protesteihin, lakkoihin tai muunlaiseen kollektiiviseen tai yksilölliseen vastarintaan osallistumista, mutta yhtä hyvin viranhaltijoihin kohdistuvia suoria vaikutuspyrkimyksiä. Vasta- tai protestitoiminnoista koottavat tapaustiedot ja niistä tehdyt johtopäätökset ovat yleensä myös vahvasti sidoksissa erilaisiin kontekstitekijöihin, eikä niitä koskeva tieto ole samalla tavoin kumuloituvaa kuin toistuvien ja keskenään samankaltaisten osallistumistilanteiden kohdalla.

Tässä valossa on ymmärrettävää, että ainakin jossakin määrin määrämuotoisiin välittömän osallistumisen muotoihin, kuten esimerkiksi kansalaisten kuulemiseen, on kohdistunut myös

useita itsenäisiä tutkimuskokonaisuuksia. Toisaalta myös yleiset yhteiskunnalliset kiinnostuksen kohteet ja tutkijoiden omat tiedonintressit ovat suunnanneet suoran poliittisen osallistumisen ja vaikuttamisen tutkimusta. Seuraavassa jäsenellään ja esitellään joitakin tälle alalle sijoittuvia tutkimuksia.

4.3.2 Kuuleminen ja suorat vaikutuskeinot: esimerkkejä tutkimuksen aihealueista

Yksi keskeisistä kansalaisille suoduista osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksista on tulla kuulluksi heitä itseään koskevissa asioissa. Lainsäädännön uudistumisen myötä osallisten kuulemistilaisuudet ovat lisääntyneet varsinkin asuinalueiden suunnittelussa, ja eniten julkisuutta ovat saaneet suurimmat rakennushankkeet. Jos hankkeisiin sisältyy myös merkittäviä ympäristöriskejä (esim. ydinvoimaloiden rakentaminen), ovat kuulemistilaisuudet ja muut demokraattiset vaikutuskeinot myös varsin suosittuja, ja niitä on hyvä mahdollisuus tutkia eri menetelmin. Pienemmissä ympäristöasioissa tosiasiallisen vaikuttamisen keinot liittyvät useammin valitusmenettelyihin, joihin turvautuvat voivat tilaisuuden tullen ainakin viivyttää ei-toivottuja toimenpiteitä.

Ydinvoimaloiden ja energialaitosten rakentamishankkeisiin ja jätteiden sijoittamiseen liittyvistä kuulemistilaisuuksista on tehty maassamme useita tutkimuksia (Säynässalo & Borg O. 1992; Hokkanen & Kojo 1998; Hokkanen & Kojo 2000). Lisäksi ydinvoimakysymykseen liittyvää kansalaisvaikuttamista on analysoitu useista muista näkökulmista: ydinvoiman vastustaminen (Litmanen 2001), ydinjätteiden sijoittaminen (Litmanen & Hokkanen & Kojo 1999 (toim.)) ja jätteitä vastustavat kansanliikkeet (Suominen 1998).

Kansalaisten mielipiteitä on tutkittu vuosittaisin aineistoin Imatran Voiman ja Teollisuuden voiman teettämissä energia-asennetutkimuksissa jo vuodesta 1983 lukien (ks. Kiljunen 1991; aineistot on arkistoitu tietoaarkistoon). Lisäksi on tutkittu mahdollista neuvoa-antavan kansanäänestyksen käyttöä kansalaisten osallistamiseksi ydinjätteitä koskevaan sijoituskysymykseen (Sutela 1999). Yksittäisten kansalaisten ja kansalaisryhmien energiapoliittisen osallistumisen lisäksi alalla toimii tietenkin monia vaikuttajaorganisaatioita, joilla on merkittävää vaikutusta tehtäviin ratkaisuihin (ks. Ruostetsaari 1998). (Energiapolitiikan käsitteistä ks. esim. Karjalainen 1996.)

Useimmiten omaan elinympäristöön vaikuttamisessa on kyse pienemmistä asioista kuin voimalliset. Asukkaat voivat osallistua alueellaan kyläyhdistyksen tai muun paikallisen asukasyhdistyksen kautta tai osallistumalla erilaisiin tiedotus- ja kuulemistilaisuuksiin. Tällaista kaupunki- tai kuntasuunnitteluun sekä lähidemokratiaan liittyvää kansalaisvaikuttamista on tutkittu useilla tieteenaloilla: esimerkiksi aluetieteissä (Häkli & Laakkonen-Pöntys & Randell 2002) ja sosiaalipolitiikassa (Leino 1999a ja 2000; Koskiahho ym. 2000; Häikiö ym. 2001). Asiaan on kiinnitetty kasvavaa huomiota myös suurimpia kaupunkeja koskevassa tutkimustoiminnassa (Bäcklund & Maury & Vuolanto 2002; Bäcklund & Häkli & Schulman 2002 (toim.) ja Bäcklund 2004 (toim.)).

Alalta löytyy myös joitakin muita kiinnostavia näkökulmia asuinalueosallistumiseen ja sen suunnitteluun. On analysoitu esimerkiksi luonnonsuojeluun ja ympäristösuunnitteluun liittyvää kansalaistoimintaa (Lehtinen & Rannikko 1994), liikunnan osuutta yhteissuunnittelussa ja asuinalueen kehittämisessä (Salmikangas 2004), tutkittu tuuliosuuskuntia ja kansalaisvaikuttamista (Palmroth 2004) sekä selvitetty kansalaistoiminnan mahdollisuuksia kylätasolla (Jarva 1994).

Paikallistoimintaa on avattu myös ympäristökansalaisuuden kannalta (Konttinen 1999). Lisäksi tutkimusjulkaisuissa on selvitetty ympäristölainsäädännön sisältöä (Mäkinen 2000 ja 2004) sekä arvioitu ympäristölainsäädännön toimeenpanoa erityisesti kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien näkökulmasta (Sjöblom & Sahivirta & Similä 2003). Laajemmassa katsannossa on tutkittu yleensä kansalaistoimintaa ja poliittisia osallistumistyyliä (Lappalainen 1999 (toim.) ja Lappalainen 2002).

Ympäristön- ja luonnonsuojeluun liittyvät näkökohdat ovat painottuneet hyvin näkyvästi myös eläinten oikeuksia puolustavien henkilöiden ja ryhmien toiminnassa. Alalta löytyy jonkin verran sekä teoreettis-filosofista tutkimuskirjallisuutta (Vilka 1993, 1996 ja 1999; Juppi 2002) että oikeustieteellisiäkin teoksia (Streng 1999). Lisäksi on julkaistu konkreettisesti asiaan suhtautumista ja asiaan vaikuttamiseen liittyviä tutkimuksia (Tuomivaara & Purmonen 1998; Parikka 1998; Tuomivaara 2003). Eläinten oikeuksien puolustaminen laittomien keinoin on saanut viime vuosina runsaasti julkisuutta ja siihenkin keskeisesti liittyvä yleinen kysymys kansalaistottelemattomuudesta ja kansalaistoiminnan laillisuusvaatimuksesta on myös ollut useiden yhteiskuntatieteellisten tutkimusten kohteena. Näistä mainitta-

koon tässä ainoastaan muutamia viimeaikaisia yleisesityksiä ja artikkelikokoelmia (Lappalainen 1999 (toim.); Juppi ym. 2003; Hoikkala 2004 (toim.)). (Kansalaistottelemattomuudesta ks. myös Aulis Aarnion erillisartikkeli tässä selvityksessä).

4.4 Kansalaisvaikuttaminen ja viestinnän tutkimus

Viestinnän ja etenkin joukkoviestinten roolia kansalaisten yhteiskunnallisessa osallistumisessa on tutkittu jo pitkään myös Suomessa. Tämän selvityksen tarkastelujakso osuu aikaan, jolloin puolueiden ja muiden joukkojärjestöjen toiminnallinen hiipuminen on entisestään korostanut viestinten merkitystä sekä edustuksellisen demokratian piirissä tapahtuvassa että sen ulkopuolelle sijoittuvassa poliittisessa toiminnassa ja kansalaisvaikuttamisessa. Tarkastelujakson alkupuolelle sijoittuvat muun muassa sanomalehdistön poliittisten sidonnaisuuksien osittainen purkautuminen, televisio- ja radiotoiminnan kaupallistumisen ja alan kilpailun vahvistuminen, viestinten määrän lisääntyminen ja osittain paikallistuminen myös TV-toiminnan alalla, poliittisen mainonnan salliminen televisiossa ja Internetin käytön yleistyminen. Näillä ja muilla viestintäalan poliittisilla ja rakenteellisilla muutoksilla on ollut merkittävää vaikutusta erilaisiin kansalaisvaikuttamisen elementteihin, sekä niitä koskevaan viestintätieteelliseen tutkimukseen. Seuraavassa tiiviissä katsauksessa on mahdollista viitata ainoastaan pääpiirteittäin tämän lajin kansalaisvaikuttamiseen liittyvään kirjallisuuteen.

4.4.1 Joukkoviestinten ja yhteiskunnallisen viestinnän asema kansalaisvaikuttamisessa

Tiedotusvälineiden ja viestinnän yhteiskunnallinen asema nyky-yhteiskunnassa on huomattava (ks. esim. Nordenstreng & Wii 1994). Tiedon jakamisen ja välittymisen lisäksi kansalaisvaikuttamisen kannalta on olennaista, millä tavoin ja millaisin tavoittein viestimet valikoivat yhteiskunnalliseen keskusteluun nousevia aiheita ja luovat yhteiskunnallista keskustelua. Tiedotusvälineiden käytön lisääntymisen myötä joukkoviestinten rooli on ajan mittaan korostunut myös yhteiskuntapoliittisten mielipiteiden välittymisen ja rakentumisen kannalta.

Joukkoviestimet tarjoavat areenan yhteiskunnallisten näkemysten esittämiselle ja toteuttavat näin yleisesti hyväksytyä kansanvaltaista tehtäväänsä (ks. esim. Nieminen 2000). Useat kansalaisten perusoikeudet (kuten sananvapaus; ks. Nordenstreng 1996 (toim.)) ja jul-

kisuusperiaatetta noudattava hallinnon avoimuus (esim. julkisuusperiaate) ovat vapaan tiedonvälityksen perusedellytyksiä. Toisaalta viestinten toimintaa säätelevät erilaiset itsesääntelyyn tai lainsäädäntöön pohjautuvat normistot, joille toiminnan eettiset valinnat perustuvat (ks. Nordenstreng & Heinonen 2002 (toim.)).

Tärkeimpien joukkoviestinten toimintatapoja ja toiminnan merkityksiä on problematisoitu ja analysoitu eri näkökulmista. Jossakin määrin tällaisia tutkimuksia on tehty myös itse tiedotusvälineiden toimesta. Tarkastelujaksolle sijoittuvissa yliopistotutkimuksissa on käsitelty esimerkiksi TV-uutisten rakentumista ja vastaanottoa ((Pietilä V. 1995; Ridell 1998), sanomalehden ja erityisesti Helsingin Sanomien luomaa yhteiskuntakuvaa (Pietilä K. & Sondermann 1994) tai avattu yleisesti tutkimuksen ja joukkoviestinnän muutoksen suhdetta (Nieminen & Pantti 2004). Hieman suuremmin kansalaisvaikuttamiseen ovat liittyneet kansalaismielipiteen muodostumista koskevat sekä mielipidetutkimusten sisältöön, laatuun, asemaan ja julkaisutapaan liittyvät tutkimushankkeet (Suhonen 1991, 1994 ja 1997).

Merkittävä kysymys eri väestöryhmien mielipiteiden esillepääsyn ja muodostumisen kannalta on myös sinänsä niitä lähellä olevien viestinten olemassaolo. (Läheisyydellä voidaan viitata yhtä hyvin alueellisen sijainnin ja kattavuuden myötä rakentuvaan läheisyyteen kuin viestimen ja sen käyttäjän aatteelliseen tai sosiodemografiseen samankaltaisuuteen). Tälle alueelle sijoittuvia tutkimuksia ovat olleet keskeiset television nykytilaa ja tulevaisuutta koskevat tutkimukset (Jääsaari 2004), tiedotusvälineiden keskittyneisyyteen liittyvät analyysit (Jyrkiäinen 1994) sekä joidenkin vähemmistöjen ”rakenteelliseen” media-asemaan liittyneet tutkimushankkeet, kuten ruotsinkielisten viestinten määrää ja asemaa koskeva tutkimus (esim. Moring & Nordqvist 2002 (toim.)).

4.4.2 Vaalit, puolueet ja yhteiskunnalliset mielipiteet

Edustukselliseen demokratiaan kuuluvien perustoimintojen ja -toimijoiden tutkimus on ollut viestintätieteissä tarkastelujaksolla vähäisempää kuin ennen 1990- ja 2000-lukuja. Tähän lienevät vaikuttaneet sekä edellä mainitut yhteiskunnan ja viestintäalan muutokset että erilaisten tutkimusmenetelmien suosion vaihtelu. Yleistettävissä oleviin tietoihin pyrkivät, lähinnä tilastoaineistoihin nojautuvat tutkimukset ovat tulleet harvinaisemmiksi alan yliopistotutkimuksessa. Toisaalta yhteiskunnallisten asioiden ja viestinten seuraamisesta keskei-

sissä yhteiskunnallisissa osallistumistilanteissa on kertynyt runsaasti erilaisia havaintoaineistoja.

Kuitenkin esimerkiksi vaali- ja kansanäänestyskampanjat ovat olleet myös tiedotusopin ja puheentutkimuksen tutkijoiden huomion kohteena. Erityisesti on analysoitu vuoden 1994 EU-kansanäänestyksen kampanjaa ja aiheita (Kivikuru 1996 (toim.); Kivikuru & Kivikoski 1993) ja presidentinvaaleja (Isotalus 1998; Isotalus & Aarnio 2000 (toim)), mutta myös muiden vaalien kampanjoita ja suomalaista viestintäkenttää on analysoitu politiikan näkökulmasta (Moring & Himmelstein 1993).

Erittäin huomattava osa tiedotusopin ja viestintätieteiden tutkimuksesta, ja varsinkin alemmista opinnäytetöistä, on kohdistunut jonkin yksittäisen yhteiskunnallisen teeman käsitteelyyn julkisuudessa (tietynä ajanjaksona) yhdessä tai useammassa viestimessä. Vakiintuneiden tutkijoiden hankkeissa on käsitelty kohteina yhtäaikaaisesti useampia ajankohtaisia poliittisia kysymyksiä (esim. Kivikuru & Savolainen 2001 (toim.)), tai esimerkiksi etnisyyttä ja rasismia (Raittila 2002), ydinvoimakeskustelua (Raittila ym. 2002 (toim.)), talouskriisiä (Kivikuru 2002 (toim.)) tai budjettijournalismia (Reunanen 2003). Näkökulmia on avattu myös talouspoliittisesti painottuneen julkisen keskustelun taakse poliittiseen hallintaan (Kantola 2002). Julkisen keskustelun kieltä ja valtaa on tutkittu useissa muissakin hankkeissa (esim. Kalliokoski 1996 (toim.)).

4.4.3 Mediat kansalaisvalmiuksien rakentajina

Kansalaisten asema ja mahdollisuudet julkisessa keskustelussa ja mediassa ovat olleet aktiivisesti esillä muissakin viestintätieteellisissä tutkimuksissa (esim. Kunelius & Ridell 2000 (toim.)). Tutkimuksellisesti uusi suuntaus on liittynyt ns. kansalaisjournalismiin ja siihen vahvasti liittyvän uusmedian vaikutuksiin ja mahdollisuuksiin kansalaiskeskustelun virittäjänä.

Laajasti katsoen näille alueille ovat sijoittuneet useat viimeaikaiset viestinnän tutkimuksen hankkeet: muun muassa kansalaisuutta uutisjournalismissa käsittelevät tutkimukset (Heikkilä 2001), kansalaiskeskustelun mahdollisuuksiin ja toimivuuteen paneutunut tutkimus (Heikkilä & Kunelius 2000; Kunelius 2000) sekä kansalaisjournalismin esimerkkeihin ja

arviointiin kohdistuvat analyysit (Ahva 2003). Aiheeseen liittyy myös Kunnallistieteellisen Aikakauskirjan (2/2002) teemanumero 'Paikallisdemokratia, kansalaisten osallistuminen ja julkinen keskustelu' (toim. Seija Ridell, Veikko Pietilä ja Risto Kunelius).

Paikallisesta vaikuttamisesta on myös tehty joitakin media-aineistoihin pohjautuneita asukasvaikuttamiseen ja ympäristökysymyksiin kohdistuneita tutkimuksia muissa kuin tiedotusopin ja viestintätieteiden laitoksissa. Tällaiset hankkeet ovat koskeneet muun muassa kaupunkisuunnittelua (Staffans 2004 ja Nevalainen 2004).

Mainittakoon lisäksi, että Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikkö on koostanut verkkoon aihepiiriin liittyvän käyttökelpoisen kirjallisuuskatsauksen 'Journalismi uusmediakirjallisuudessa' (ks. <http://www.uta.fi/jourtutkimus/umkirj/index.html>). Joihinkin Internet- ja tietoyhteiskuntaliitännäisiin viestinnän tutkimuksiin viitataan myöhemmin käsiteltäessä kansalaisvaikuttamiseen kohdistunutta tietoyhteiskuntatutkimusta.

Viestinnän tutkimuksista myös etenkin mediakasvatukseen liittyvät hankkeet kytkeytyvät läheisesti kansalaisvalmiuksien rakentumiseen. Alaa sivuavat laajasti mediakulttuuria koskevat tutkimukset (esim. Suoranta 2003), mutta myös mediakasvatuksen alalta löytyy useita kansalaisvaikuttamisen edellytyksiin verraten kiinteästi liittyviä tutkimuksia. Näissä on käsitelty yleisesti viestintä- ja mediakasvatusta (Kotilainen & Hankala & Kivikuru 1999 (toim.)), viestintäkasvatuksen määrää perusopetuksessa (Kotilainen 2000) ja mediakulttuurin haasteita ja mahdollisia opetuskäytäntöjä opettajille (Kotilainen 2001 ja 2002). Kansalaisten viestintävalmiuksia ja niiden kehittämistarpeita on analysoitu myös laajemmin globalisaation ja tietoyhteiskuntakehityksen valossa (Varis 1995).

4.5 Kasvatus, koulutus ja kansansivistys

Viestintäkasvatus muodostaa vain pienen osan koko kasvatuksen kentästä. Ennen täysikäistymistään, ja siis ennen täydellisten kansalaisoikeuksien saavuttamista, lapsia ja nuoria ohjataan, kasvatetaan ja sosiaalistetaan eri tavoin yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Perheen, koulun ja oppilaitosten, työpaikan, yhdistysten ja järjestöjen, muun sosiaalisen kanssakäymisen sekä viestinten ja eri tietolähteiden roolien merkitys kansalaisvalmiuksien omaksumiselle vaihtelee eri aikoina, mutta näiden kaikkien merkitys on yhä tärkeä. Olen-

naista on myös kansalaisvalmiuksien kehittymismahdollisuuksien jatkuminen aikuisiässä, mikä korostaa yleensä sosiaalisen pääoman ja myös aikuiskasvatuksen roolia kansalaisvaikuttamisen näkökulmasta.

Kansalaisvaikuttamiseen liittyvää, selvityksen tarkastelujaksolle sijoittuvaa kasvatustieteellistä tutkimusta ei käsitellä seuraavassa laajasti vaan huomio kiinnitetään ainoastaan joihinkin keskeisiin aiheisiin. Kansalaisvalmiuksiin kasvun kannalta yksi keskeinen alue muodostuu välittömästi vaikuttamiseen ja vaikuttamisaiheisiin liittyvistä tiedoista, joiden kannalta perus- ja ammattikoulutuksen rooli on merkittävä. Lisäksi koulutus edistää uuden tiedon hankinnan, omaksumisen ja soveltamisen taitoja. Täten sekä koulutuksella että kasvatuksella on mittava yleinen sivistävä tehtävä (ks. esim. Suoranta 2000 ja Salo & Suoranta 2002).

Ihmisen koko elinkaarta ajatellen myös kodin merkitys on suuri. Kotikasvatuksen arvoja on selvitetty yleisesti joissakin sosiaalitieteellisissä tutkimushankkeissa (esim. Hämäläinen 1999; Hämäläinen ym. 2002; myös Launonen & Pulkkinen 2004 (toim.)), mutta ajankohtaisia ja kattavia yhteiskunnallisten arvojen omaksumiseen ja siihen liittyvään kodin merkitykseen ei (nähtävästi) ole Suomessa tehty ainakaan viime vuosina.

Koulujen ja oppilaitosten rooli kansalaisvalmiuksien luomisessa on monitahoinen (esim. Salo 2002). Kansalaisvaikuttamiseen liittyviä yleisiä tietoja ja taitoja sekä kiinnostusta yhteiskunnallisiin asioihin perehtymiseen on mahdollista tukea opetustyössä monin tavoin. Näin koulutuksellinen tasa-arvo (ks. esim. Ahonen 2003) voi luoda yhteiskunnallista tasa-arvoa.

Kouluun ja oppilaitoksiin liittyvään kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen viitattiin osittain jo edellä esiteltäessä opetushallituksen hankkeita (ks. luku 2.4.2). Tutkijoiden yhteishankkeina on myös viime aikoina analysoitu yhteiskunnallista opetusta peruskouluissa (Suutari 2000 (toim.)) sekä arvioitu yhteiskunnallisen opetuksen kansainvälistä tutkimusta Suomen näkökulmasta (Brunell & Törmäkangas 2002 (toim.)).

Kouluun, politiikkaan ja yhteiskunnalliseen toimintaan liittyvät tutkimukset ovat puolestaan olleet tarkastelujaksolla harvinaisia, ja ilmestyneet laajemmat teokset ovatkin käsitelleet esimerkiksi 1960–80 -luvulle ajoittunutta poliittis-yhteiskunnallista aktiivivaihetta (Kären-

lampi 1999). Nykytilanteelle on kuvaavaa, että koulussa yhteiskunnallinen vaikuttaminen saattaa olla luontevinta ottaa esille esimerkiksi ympäristökasvatuksessa (ympäristökasvatuksesta yleensä, ks. Syrjälä 1990). Joissakin tutkimushankkeissa on sivuttu opettajan omaa roolia mallikansalaisena (Löfström & Rantala & Salminen 2004 (toim.)) Toisaalta on analysoitu ja arvioitu kriittisesti koulun ja opettajien valtaa suhteessa oppilaisiin (Vuorikoski & Törmä & Viskari 2003).

Kasvatustieteiden piirissä on toteutettu viime aikoina myös joitakin kansainvälisiä vertailututkimuksia, jotka koskevat myös suomalaisten lasten ja nuorten yhteiskunnallisia asenteita ja suuntautumista. Hiljattain toteutetussa eurooppalaisessa vertailuhankkeessa on tutkittu kouluopetusta ja nuorten poliittisia asenteita (Angvik & Borries 1997; ks. myös Ahonen 1998).

Kasvatuksen tutkimuslaitos on puolestaan ollut mukana toteuttamassa Civics Education Study -hanketta, jossa on ollut mukana lähes 30 maata (ks. <http://www.jyu.fi/ktl/civics.htm>). Tutkimus kohdistui peruskoulun 8. ja 9. luokkaa käyviin oppilaisiin (otos yhteensä n. 6000 oppilasta) sekä koulujen rehtoreihin ja opettajiin (ks. Suutarinen 2000). Hankkeen ensivaiheen keskeiset tulokset ovat nähtävissä mainitussa verkko-osoitteessa ja ne sisältävät kiinnostavia tietoja paitsi oppilaista, myös opettajien näkemyksiä yhteiskunnallisten asioiden opetuksen tilasta kouluissa. Vertailuhanke on edelleen käynnissä.

Peruskoulun ja ammatillisen koulutuksen jälkeen nuoret siirtyvät työelämään. Joillekin ammattikasvatus (Heikkinen 1992) tai työpaikka voivat tarjota kimmokkeita yhteiskunnallisiin asioihin perehtymiseen ja vaikuttamiseen ja joskus tällaiset virikkeet voivat tulla muissa yhteyksissä järjestettävästä aikuiskoulutuksesta. Näihin liittyvä aikuiskasvatus liittyykin hyvin selvästi kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen ja ennen tätä oppiainetta kutsuttiinkin kansansivistysopiksi.

Nykyisin aikuiskasvatuksen yhteys käytännön kehittämistyöhön näkyy Suomessa muun muassa vapaan sivistystyön yhteisjärjestö VSY:n toiminnassa, joka on suuntautunut myös tutkimukseen. Tämä korostuu alan VSOP-kehittämisohjelmassa (Vapaan sivistystyön osaaminen ja pätevyys). Kotisivujensa (ks. <http://www.vsy.fi/vsop/index.php>) mukaan hankkeen tavoitteina on mm.

- ”luoda vapaan sivistystyön alueelle tutkimuksesta kiinnostuneiden toimijoiden verkostoa
- kehittää toimintamuuotoja, joiden puitteissa tutkimusta ja tutkimuksen luonteista selvitystyötä tai kokeilutoimintaa harjoittavilla on mahdollisuus saada vertaistukea ja asiantuntijan ohjausta
- luoda ja vahvistaa yliopistojen ja vapaan sivistystyön kentän yhteyksiä
- koota vapaaseen sivistystyöhön kohdistuvia tutkimuksia ja ideoita ja saada aikaan tutkimusohjelmia.”

Ohjelman kotisivuilla on lisäksi nähtävillä (tilanne 1.9.2004) luonnos vapaata sivistystyötä tukevaksi tutkimusohjelmaksi, jonka kirjallisuusluettelo tarjoaa hyvän katsauksen alan julkaisuihin. Myös Vapaan sivistystyön vuosikirjat tarjoavat laajan poikkileikkauksen aikuiskasvatuksen ja vapaan sivistystyön tutkimukseen. Lisäksi kirjastotietokannoista löytyy viitetietoja useisiin yleisesityksiin, joissa käsitellään aikuiskasvatuksen ja kansansivistyksen tavoitteita ja keinoja (esim. Oksanen & Tuomisto 1991; Sallila & Niemelä 1999 (toim.); Niemelä & Luutonen 2004 (toim.)). Suosittuja viimeaikaisia alan tutkimusteemoja ovat olleet muun muassa elinikäinen oppiminen (ks. Kajanto & Tuomisto 1994 ja Elinikäisen oppimisen komitea 1997), ja tähän liittyen sosiaalipoliittisia näkökohtia vahvemmin korostava elämänhallinnan näkökulma (esim. Hietaniemi 2004). Vielä kiinteämmin kansalaisvaikuttamisen tutkimuksen piiriin ovat sijoittuneet aktiivikansalaisuuteen, elämäntarinaa ja elinikäiseen oppimiseen liittyneet kasvatustieteelliset tutkimukset (esim. Laitinen & Nurmi 2002 (toim.) ja Laitinen & Nurmi 2002).

4.6 Kansalaisvaikuttamisen paikkoja ja erityisteemoja

Edellä on käsitelty kansalaisvaikuttamisen tutkimusta erityisesti politiikan tutkimuksen (lähinnä valtio-oppi), hallinnon tutkimuksen, kunnallistieteiden, julkisoikeuden sekä viestintä- ja kasvatustieteiden alalla. Varsinkin politiikan ja hallinnon tutkimuksen osalta näkökulma korosti myös julkisvallan poliittisten instituutioiden ja yhteiskunnallisen päätöksenteon roolia vaikuttamaan pyrkivän kansalaisosallistumisen kohteina, mutta myös kansalaisvalmiuksien ja -toiminnan näkökulma oli jo esillä.

Alaluvussa 1.3.1 vaikuttamista painottavan suppean kansalaisvaikuttamisen määritelmän todettiin poikkeavan laajemmasta määrittelymahdollisuudesta, joka korostaa kansalaisyhteiskuntaa ja kansalaisvalmiuksia eri muotoineen ja merkityksineen. Seuraavassa tätä laajaa kuvaa täydennetään joillakin kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman tavoitteiden kannalta olennaisilla tutkimusteemoilla. Näitä ovat yhdistykset, järjestöt ja kolmas sektori, eräät kansalaisten tasa-arvoon ja tasaveroiseen osallistumiseen liittyvät näkökohdat, tietoyhteiskunta sekä globalisaatio. Varsinkin ensiksi mainittujen osalta tarkastelu painottuu sosiaali-tieteelliseen tutkimukseen, mutta tietoja kootaan myös muiden tieteenalojen tutkimuskirjallisuudesta. Tarkastelu alkaa järjestöistä, joista poliittisia puolueita on käsitelty jo edellä.

4.6.1 Järjestöt ja kolmas sektori

Yhdistysten ja järjestöjen rakenteet ja tavoitteet vaihtelevat suuresti ja siksi myös niiden rooli kansalaisvaikuttamisessa on monitahoinen. Yhteiskunnalliselta merkitykseltään vahvoja ovat ammattijärjestöt sekä muut edunvalvontajärjestöt, joihin kohdistunutta tutkimusta ei tarkastella tässä selvityksessä laajemmin. Useimmat edunvalvontajärjestöt ovat toiminnaltaan edelleen melko puoluepolitisoituneita, ja järjestöllisesti ne ovat kohdanneet viime vuosikymmeninä samantapaisia toiminnallisia haasteita kuin poliittiset puolueet. Korkean työmarkkinajärjestäytymisen ansiosta varsinkin ammatillisten etujärjestöjen yhteiskunnallinen vaikutusvalta on pysynyt suurena, mikä on säilyttänyt ammattijärjestövaikuttamisen keskeisenä kansalaisvaikuttamisen muotona (esim. SAK:n osalta Laukkanen 2001 ja Helin 2000; ammatillisen järjestäytymisen haasteista yleisemmin esim. Ilmonen & Kevätsalo 1995).

Sosiologisessa tutkimuksessa yhdistyksiä ja järjestöjä on tutkittu esimerkiksi kansalaistoiminnan ja kansalaisuuden rakentumisen ja sosiaalisen pääoman näkökulmista. Martti Siisiäinen (1991) on tutkinut suomalaista protestia ja yhdistystoimintaa sekä yhdessä kollegojensa kanssa monipuolisesti erilaisia yhteiskunnan liikkeitä, yhdistyksiä ja järjestöjä (esim. Ilmonen & Siisiäinen 1998). Myös järjestöosallistumisen pohjoismaiseen vertailuun on kiinnitetty huomiota (Mamia 2000).

Puoluetoiminnan vetovoimaisuuden heikentyessä yhdistysten ja järjestöjen demokratiavajetta huojentava kansalaistoiminta on saanut osakseen yhä useammin myös julkisen vallan huomiota. Esimerkiksi opetusministeriössä tälle alalle on sijoittunut liikunnan kansalaisjär-

jestöjen kanssa toteutettu yhteistyö. Myös jo hieman ennen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman alkamista ministeriössä työskenteli ryhmä, jonka tehtävänä oli pohtia yleisesti kansalaistoiminnan esteiden purkamista (Kansalaistoiminnan esteiden poistaminen, OPM:n työryhmä 2002).

Kansalaistoiminnan mahdollisuuksien avaaminen on ollut olennainen osa myös ns. kolmannen sektorin yhteiskunnallisesta asemasta käytyä keskustelua. Edustuksellisen demokratian tilasta ja demokratiavajeesta johtuvien syiden lisäksi viimeaikainen tutkimuksellinen kiinnostus kolmanteen sektoriin on liittynyt myös hyvinvointipalvelujen tuottamisvastuista ja -tavoista käytyyn keskusteluun. Kolmatta sektoria ja sille sijoittuvan kansalaistoiminnan mahdollisuuksia on tutkittu viime vuosina runsaasti, eikä tässä esitellä alan kirjallisuutta yksityiskohtaisesti. Merkittävä tutkimuksen rahoittaja, Stakesin ohella (ks. alaluku 2.4.3), on ollut Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto (ks. <http://www.stkl.fi/>). Se on tehnyt itse tai teettänyt runsaasti tutkimuksia hyvinvointipalveluja koskevista kansalaismielipiteistä (Eronen ym. 1997) ja kolmannesta sektorista (esim. Hokkanen & Kinnunen & Siisiäinen 1999; Helander 2001a; Siisiäinen 2002 (toim.)).

Kaikkiaan kolmannen sektorin toimijoiden merkitykset kansalaisvalmiuksille ja kansalaisvaikuttamiselle ovat moninaiset: pelissä ovat niin intressiartikulaatio, kollektiiviset identiteetit kuin yleensä vaikuttamismahdollisuuksia edistävä sosiaalinen pääoma (ks. Siisiäisen kirjoitus myöhemmin tässä selvityksessä). Toteutuneisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin nähden Suomen Akatemian sosiaalisen pääoman tutkimusohjelma olikin mitä tervetullein, ja sen hankkeet (ks. <http://www.agora.jyu.fi/soca/>) tulevat täydentämään tähän mennessä tehtyä sosiaalisen pääoman ja yhteiskunnallisen toiminnan tutkimusta (esim. Ilmonen & Kovalainen & Siisiäinen 2002 (toim.); Ilmonen & Jokinen 2002; Hänninen & Kangas & Siisiäinen 2003).

4.6.2 Syrjäytymistä ja sen estämistä koskeva tutkimus

Kansalaisten järjestökiinnittyneisyys ja sosiaalinen pääoma ovat aihealueita, joilla varsinkin sosiaalitieteet ovat tutkineet keskeisiä kansalaisvaikuttamisen teemoja. Suuri osa sosiaalitieteellisestä tutkimuksesta käsittelee eri tavoin kansalaisyhteiskuntaa, kansalaisten toimintaa ja toimintavalmiuksia. Kiinnittyminen erilaisiin sosiaalisiin yhteisöihin, niissä toimiminen ja vuorovaikutus yhteisöihin kuuluvien kanssa edesauttavat yhteiskunnallista kiinnittyneisyyttä ja tätä kautta myös yleisiä valmiuksia kansalaisvaikuttamiseen. Yhteisöihin kiinnittymättömyys nostaa puolestaan yhteiskunnasta syrjäytymisen riskiä.

Seuraavassa luodaan katsaus kansalaisten yhteiskunnallisen kiinnittyneisyyden ja syrjäytymisen kotimaiseen tutkimuskirjallisuuteen lähinnä sosiologisen ja sosiaalipolitiikan tutkimuksen osalta. Syrjäytymistä on tutkittu runsaasti myös sosiaalityötä koskevissa yhteyksissä. Tältä suppealtakin osin tutkimusaiheita on lukuisia ja tutkimuskirjallisuuden määrä mitattava. Suomen Akatemian käynnissä olevat sosiaalisen pääoman tutkimusohjelman hankkeet liittyvät aiheeseen. Lisäksi nuorten kiinnittyneisyyden sekä naisten kansalaisvaikuttamisen ja sukupuolten välisen tasa-arvon tutkimuksia käsitellään myöhemmin myös omissa jaksoissa.

Keskeisiä yhteiskunnallisen kiinnittymisen instituutioita ovat edelleen koti ja perhe sekä kansalaisten perus- ja ammattikoulutuksesta vastaavat koulut ja oppilaitokset. Perheiden rooliin kohdistuneesta seurantatutkimuksesta voidaan tässä mainita Väestöntutkimuslaitoksen perhebarometrit (ks. verkossa <http://www.vaestoliitto.fi>, kohdasta 'toimintayksiköt'). Nyt tarkastelukulma kiteytyy kuitenkin lähinnä yhteiskunnallisen syrjäytymisen keskeisiin riskiryhmiin ja siihen, millaista tutkimusta epätasa-arvonäkökohdista ja niiden poistamisesta on tehty. Tätä kautta paikallistetaan keskeisiä huono-osaisten ryhmiä ja kansalaisvaikuttamisen tutkimuksen aihealueita.

Yhteiskunnallisen syrjäytyneisyyden ja huono-osaisuuden määrittely- ja mittausmahdollisuuksia on monia, koska erilaiset lähtökohtavalinnat johtavat toisistaan poikkeaviin lopputuloksiin (Kangas & Ritakallio 2003). Selvityksen tarkastelujaksolla syrjäytyneisyydestä on tehty paljon tutkimuksia, koska 1990-luvun talouskriisi ajoittui jakson alkuun nostaten muun

muassa työttömyyden huomattavan korkealle tasolle. Suomalaisen hyvinvoinnin ja hyvinvointivaltion (yleisesityksistä ks. esim. Anttonen & Sipilä 2000 ja Heikkilä & Kautto 2002 (toim.)) perusrakenteet kestivät talouslaman valtion velanoton turvin, mutta syrjäytyminen ja köyhyys lisääntyivät (ks. esim. Blom 1999 (toim.); Penttilä ym. 2003; Suikkanen & Kauppinen & Viinamäki 1996).

Kansaneläkelaitoksen (Kela) ja Stakesin julkaisemissa tutkimuksissa on selvitetty talousahdingon ajalta muun muassa yhteiskunnallisen huono-osaisuuden ja syrjäytymisen tunnuspiirteitä, kansalaisten mielipiteitä sosiaaliturvan riittävydestä sekä huono-osaisten sosiaalisia verkostoja (Marski 1996a ja 1996b; Marski & Mäensivu 1998; Lindholm 2001; Kangas 2003 (toim.); Kangas & Ritakallio 1996). Useiden näiden tutkimusten aineistot sisältävät erilaisia yhteiskunnallisen kiinnittyneisyyden ja kompetenssien mittareita.

Yhteiskunnallisen kiinnittyneisyyden kannalta talouskriisissä oli erityisen kohtalokasta juuri työttömyyden raju lisääntyminen. Palkkatyön merkitys on yhteiskunnassa edelleen ratkaiseva kansalaisten ja heidän perheidensä toimeentulon, identiteettien ja henkisen hyvinvoinnin kannalta (esim. Kortteinen 1992 ja Koistinen 1999). Ammattiryhmien merkitys poliittisten kantojen määrittäjänä on tosin ajan mittaan heikentynyt mutta ammattiryhmät eivät ole kuitenkaan menettäneet merkitystään hyvinvointivaltioon kiinnittymisen viiteryhminä (Ervasti & Kangas 1994). Tämän selvityksen tarkastelujakson alkuun ajoittunut työttömyyden huomattava lisääntyminen merkitsi työelämän kiinnittymis- ja osallistumisväylän heikentymistä. Mahdolliset pitkäaikaisseuraukset esimerkiksi kansalaisvaikuttamisen kannalta eivät lie ne kaikilta osin vielä edes näkyvissä.

Lamasta, syrjäytymisestä ja huono-osaisuudesta selviytymistä on tutkittu useissa 1990-luvun tilannetta analysoivissa tutkimuksissa (Heikkilä & Karjalainen 2000; Blom & Melin 1998; Matthies & Järvelä & Ward 2000 (toim.)). Monissa hankkeissa on kiinnitetty huomiota koulutuksen ja kuntoutuksen merkitykseen selviytymisessä sekä huono-osaisuuden periytymiseen. Viimeksi mainittua näkökohtaa on tutkittu muun muassa koulutuksen periytyvyyden osalta (Kivinen & Rinne 1995). Toisissa hankkeissa on tutkittu matalan koulutustason ennustevoimaa yhteiskunnallisen aseman ja työpaikan kannalta, ja tätä kautta yhteiskunnan perusrakenteisiin kiinnittymistä (vrt. Rinne & Kivirauma 2003; Aho & Koponen 2001).

Syrjäytymiseen on pyritty puuttumaan työvoimapolitiittisella koulutuksella, jonka vaikutuksia työn saantiin ja työkykyyn on myös analysoitu (esim. Aho & Halme & Nätti 1999; Linnakangas & Suikkanen 2002). Yhteiskunnan rakennemuutoksen ja teknologisoitumisen lisääntyessä tietotyötä tekevien osuus työvoimasta on kasvanut (ks. Blom & Melin & Pyöriä 2001), eikä työttömyyden haasteisiin ole ollut helppoa vastata. Niinpä monet työkäiset ovat jääneet kokonaan tai jokseenkin pysyvästi työelämän ulkopuolelle.

Kansalaisvaikuttamisen tasa-arvonäkökohtien kannalta yksi keskeinen huomiota vaativa ryhmä ovatkin pitkäaikaistyöttömät. Ilmiön laajuutta ja sisältöä on tutkittu useissa valtakunnallisissa ja alueellisissa tutkimuksissa niin työministeriön, Stakesin ja Kelan kuin yliopistotutkijoiden toimesta (Vähätalo 1996; Mustonen 1998; Tuomala 1998). Myös pitkäaikaistyöttömien selviytymisstrategioita on kartoitettu perusteellisesti (esim. Kortteinen & Tuomikoski 1998).

Vanhemman tai vanhempien kroonisen syrjäytymisen vaikutukset heijastuvat perheissä helposti myös lapsiin ja nuoriin, mikä on tuonut lisäpiirteiden tutkimustiedon tarpeeseen. Syrjäytymisen varhaiseen ehkäisemiseen ovat liittyneet muun muassa lasten ja nuorten turvattuuteen sekä heihin kohdistuneeseen väkivaltaan ja lastensuojeluun kohdistuneet tutkimukset (esim. Laitinen & Pohjola 2003 (toim.); Paavilainen & Pösö 2003; Jahnukainen & Kekoni & Pösö 2004 (toim.)). Joissakin muissa hankkeissa on puolestaan käsitelty nuorten kuntoutusta (Suikkanen & Martti & Linnakangas 2004) tai varhaista puuttumista nuorten syrjäytymiseen (Linnakangas & Suikkanen 2004). Aihetta sivuaa myös rikosuralle ajautumista käsittelevä sosiaalipoliittinen tutkimus (Kääriäinen 1994).

Lasten ja nuorten ohella myös ikääntyvän ja ikääntyneen väestön asema ja yhteiskunnallinen kiinnittyminen ovat monin tavoin olennaisia kansalaisvaikuttamisen ja tasa-arvoisuuden näkökulmasta. Talouskriisin seurauksia koskevassa tutkimuksessa, kuten myös yhteiskunnallisessa keskustelussa, on kiinnitetty huomiota iäkkäimpien työkäisten paikoin korkeaan työttömyys- ja syrjäytymisriskiin (esim. Virjo & Aho 2002). Iäkkäimpien työntekijöiden asemaa on tutkittu myös muista sosiologisista näkökulmista (Julkunen 2003) ja ikääntyneiden elinoloja on vertailtu kansainvälisesti osana useita ikäryhmiä koskevaa tutkimusta (Anttonen & Baldock & Sipilä 2003). Kapeimpiin yhteiskunnan marginaaleihin putoaminen on vaarana huono-osaisimmilla vanhuksilla. Ilman sosiaalisia verkostoja ja riittävää hoivaa (ks.

Sarola ym. 1996 (toim.) ja Koistinen 2003) heidän yhteiskunnallisen osallistumisensa mahdollisuudet saattavat heikentyä ratkaisevasti riippumatta erilaisia osallistumisen esteitä purkavista hallinnon toimenpiteistä.

Taluskriisin aikainen jyrkkä alamäki lisäsi myös elinolojen ja hyvinvoinnin alueellisia eroja, eikä suuntaa ole ollut helppo korjata taloudellisesti suotuisimpina aikoinakaan. Tämä on lisännyt syrjäytymisen konkreettista merkitystä, syrjäseutujen huono-osaisuutta. Tutkimuksissa asiaa on lähestytty yleisesti alueellisen erilaistumisen ja maassamuuton näkökulmista (Siirilä & Viljanen & Jousmäki 1999; Kainulainen & Rintala & Heikkilä 2001; Virtanen 2003) sekä erityisesti maaseudun ja syrjäseutujen tilannetta ja mahdollisuuksia painottaen (Hyyryläinen & Rannikko 2000; Heikkilä ym. 2002; Oksa 1998).

Maatalous- ja maaseutuväestön kiinnittymiselle sekä kunnalliseen että valtiolliseen demokratiaan lienee kuitenkin edelleen melko hyvät edellytykset. Muuta väestöä vahvemman puoluekiinnittyneisyyden lisäksi asiaa saattaa tukea maaseutuväestön muu sosiaalinen pääoma. Esimerkiksi vaaleissa äänestämättömyysriski onkin hyvin korkea muualla kuin maaseudulla, kuten suurten kaupunkien lähiöiden työttömien miesten joukossa (Martikainen & Pekonen 1996; Martikainen & Wass 2001).

Osallisuuden ja kansalaisvaikuttamisen kannalta erityishuomiota vaativiin ryhmiin kuuluvat lisäksi ns. valtaväestöön kuulumattomat kansalliset vähemmistöt, ulkomaalaiset ja maahanmuuttajat. Saamelaisten ja ahvenanmaalaisten asemaan ja itsehallinnollisiin edustuksellisiin järjestelyihin on puututtu jo aiemmin (mm. alaluku 4.2.4). Suomen maahanmuuttajien tilannetta on tutkittu verraten paljon hyvinvointipalvelujen tasa-arvoisen järjestämisen näkökulmasta (mm. opetus- ja koulutuspalvelut, terveys- ja sosiaalipalvelut sekä työelämäkysymykset).

Lisäksi on tutkittu maahanmuuttajien yhteiskunnallista asemaa ja kulttuuriin sopeutumista (esim. Huttunen 2002; Jokinen & Huttunen & Kulmala 2004 (toim.); Jasinskaja-Lahti & Liebkind 1997; Ekholm 1994) sekä kyselyaineistoin väestön suhtautumista maahanmuuttajiin (Jaakkola 1999; Söderling 1997 ja 1999). Mainittakoon lisäksi, että pariakymmentä eurooppalaista maata vertaileva European Social Survey 2002/2003 -aineisto sisältää myös runsaasti maahanmuuttaja-asenteita koskevia tietoja (ks. alaluvun 4.7 tutkimusaineistoja

koskeva kuvaus). Suomalaista ksenofobiaa ja rasmia on tutkittu joissakin muissa tutkimuksissa (esim. Simola & Heikkinen 2003 (toim.); Jasinskaja-Lahti ym. 2002), ja lisäksi on selvitetty joidenkin vähemmistöjen sopeutumis- ja selviytymismahdollisuuksia (romanit ks. Suonoja & Lindberg 1999; somalit ks. Alitolppa-Niitamo 1994).

Tutkimusvolyymiltaan erittäin merkittävä valtakunnallinen syrjäytymistutkimushanke on ollut Suomen Akatemian tutkimusohjelma *Syrjäytyminen, eriarvoisuus ja etniset suhteet Suomessa* eli SYREENI (ks. alaluku 2.2). Ohjelma toteutettiin vuosina 2000–2003 ja se on tuottanut huomattavan määrän kansalaisten yhteiskunnallisiin valmiuksiin ja syrjäytymiseen sekä vähemmistö-, tasa-arvo- ja maahanmuuttajateemoihin liittyvää tutkimusta (ks. tarkemmin <http://www.joensuu.fi/syreeni/julkaisut.html>). Lisäksi Suomen Akatemia on rahoittanut muiden tutkimusmääräraahakujen kautta useita muita yhteiskunnalliseen syrjäytymiseen kohdistuneita tutkimushankkeita selvityksen tarkastelujaksolla.

Lopuksi todettakoon, että valtionhallinnossa vähemmistöasioiden edistäminen kuuluu kaikille toimijoille ja erityisesti vähemmistövaltuutetun toimistolle, joka toimii työministeriön yhteydessä. Myös vähemmistövaltuutetun kotisivuille on koottu jonkin verran tietoa alaan liittyvistä julkaisuista (<http://www.mol.fi/vahemmistovaltuutettu/>).

4.6.3 Nuorten kansalaisvaikuttamisen tutkimus

Samoin kuin syrjäytymisen tutkimukset, nuoriin ja kansalaisvaikuttamiseen kohdistunut tutkimus on yleensä sisältänyt tausta-ajatuksen yhteiskunnallisen kiinnittymisen ja poliittisen aktivoinnin tavoiteltavuudesta. Poiketen tämän neljännen luvun muista tutkimusalaesityistä seuraavassa kiinnitetään melko paljon huomiota tehdyn tutkimuksen ohella tutkimusalan organisaatioihin. Nuorisotutkimus ei ole toistaiseksi Suomessa vielä instituutionalisoitunut itsenäiseksi akateemiseksi ainelaitoksiksi kuten esimerkiksi jäljempänä esiteltävä naistutkimus, mutta nuoriin kohdistunut tutkimus on silti jo vakiintunut muulla tavoin kiinteäksi osaksi akateemista tiedeyhteisöä.

Yleensä nuoret kansalaiset ovat yhtenä osaryhmänä mukana lukuisissa väestöön kohdistuvissa tutkimuksissa, jolloin ikäryhmittäiset tarkastelut mahdollistavat nuorten vertailun muihin ikäryhmiin. Seuraavassa nuoriin kohdistunutta kansalaisvaikuttamisen tutkimusta ei

kuitenkaan eritellä tältä osin systemaattisesti, vaan asiaa tarkastellaan nimenomaan nuoriin kohdistuneiden hankkeiden osalta. Aluksi nuorten osallistumista lähestytään tämän selvityksen aikajännettä pidemmällä aikavälillä, koska tämä taustoittaa osaltaan kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman syntyä.

4.6.3.1 Nuorten vaaliosallistuminen ja yhteiskunnallinen kiinnittyminen

Suomessa ryhdyttiin kiinnittämään huomiota nuorten vaaliaktiivisuuteen jo huomattavasti ennen vaalien äänestysprosenttien laskusuuntausta 1980-luvulta alkaen (esim. jo Allardt 1956 ja Pesonen 1958; Laine & Martikainen 1973; Martikainen 1978). Jo tuolloin nuorten vaaliosanotto havaittiin muita ikäryhmiä matalammaksi, vaikka 1960- ja 1970-luvuilla aktiivisimpien nuorten yhteiskunnallinen osallistuminen oli hyvin näkyvää ja nuorten osallistumisen kokonaistaso paljon nykyistä korkeampi.

Yleisten vaalien äänestysprosenttien lasku varsinkin 1980-luvun lopulta alkaen korosti tarvetta tutkia nuorten heikentyvää kiinnostusta puolue- ja vaaliosallistumiseen. Ilmiötä tarkasteltiin useissa yhteiskunnalliseen kiinnittymiseen ja vieraantumiseen liittyneissä tutkimuksissa. Tärkeän sysäyksen keskusteluun antoi aineistoltaan poikkeuksellisen laaja, rekisteritietoihin nojautuva osallistumistutkimus *Puuttuva punainen viiva* vuoden 1987 eduskunta-vaaleista (Martikainen 1987; myöhemmin täydennettynä ks. Martikainen & Yrjönen 1991). Siinä joidenkin nuorten erityisryhmien kuten pitkäaikaistyöttömien osoitettiin käyttäneen äänioikeuttaan huolestuttavan harvoin.

Sittemmin, 1990-luvulta tähän päivään, äänestysosallistumisen yleinen taso, laskusuuntaus ja nuorten vaalipassiivisuus ovat säilyneet tutkimuksen ja yhteiskunnallisen keskustelun kestoteemana sekä vaalien yhteydessä että niiden välillä. Lisäksi 1990-luvun talouskriisi lisäsi merkittävästi myös nuorten huono-osaisuutta, mikä vahvisti osallistumistutkimusten sosiaalista ulottuvuutta.

Nuorten käyttäytymistäipumuksia on myös pidetty kautta historian ennakoivana, joskaan ei kovin tarkkana yhteiskunnallisen osallistumisen muutossuunnan osoittimena. Osin julkisenkin vallan intressien ja tutkimustuen vuoksi tutkimuksen teemoihin ovat pitkään kuuluneet kasvatuksen, integroinnin sekä sosiaalistumisen ja sosiaalistamisen näkökulmat.

Yhteiskunnallista kiinnittyneisyyttä koskevassa tieteellisessä keskustelussa mainitut termit on saatettu mieltää konservatiivisiksi ja niiden rinnalla on ryhdytty enenevässä määrin käyttämään muita käsitteitä, kuten 'voimaantumista' (empowerment), 'osallisuutta' tai 'valtautumista'. Käytetyistä termeistä riippumatta tutkittavien ilmiöiden sisällöt ovat olleet samankaltaisia. Keskeisinä teemoina ovat säilyneet nuorten vaikuttaminen ja osallistuminen yhteisiin asioihin sekä heidän mahdollisuutensa hankkia ja saada yhteiskunnassa selviytymiseen ja vaikuttamiseen tarvittavia resursseja.

4.6.3.2 Nuorisotutkimuksen infrastruktuureja ja sisältöjä

Kuten monet nuorisoasiat, myös nuoria koskeva tutkimus on kuulunut joiltakin osin opetusministeriön nuorisoyksikön alaan, ja OPM:n vaikutus yhteiskunnallisen osallistumisen tutkimusta tukevana ministeriötoimijana on muutoinkin keskeinen (ks. myös alaluku 2.4.2). Ministeriön merkitystä nuorisotutkimukselle on lisännyt 1990-luvun puolivälissä perustettu Nuorisoasiain neuvottelukunta eli NUORA, jonka päätoimiset työntekijät kuuluvat OPM:n nuorisoyksikön alaisuuteen.

NUORA tuottaa säännönmukaisesti tietoa nuorten yhteiskunnallisesta asemasta ja osallistumisesta muun muassa vuosittaisten nuorisobarometrien (ks. Saarela 1997–2002 ja Wilska 2004 (toim.)) ja nuorten elinoloindikaattorien avulla. Nuorisobarometreissä on tutkittu laajasti nuorten yhteiskunnallista suuntautumista ja toimintavalmiuksia sekä osallistumista erilaisiin poliittisen toiminnan muotoihin. Lisäksi NUORA on teettänyt toimintansa alusta lukien monia nuoriin kohdistuneita erityistutkimuksia, jotka nekin on julkaistu NUORA:n kotisivuilta löytyvässä julkaisusarjassa (<http://www.minedu.fi/nuora/>). Nuorisobarometrien ohella tutkimukset ovat käsitelleet nuorten kiinnittymistä vaaleihin ja järjestöihin (Borg 1996b; Nurmela 1998 ja 1999; Nurmela & Pehkonen 2000; Paakkunainen 2003 (toim.)) ja monin eri tavoin yhteiskunnallisen syrjäytymisen ehkäisemistä. Tutkimukset ovat nähtävissä elektronisessa muodossa NUORA:n kotisivuilla.

Nuorisotutkimuksen merkittäviä infrastruktuureja ovat myös Nuorisotutkimusseura ja nuorisotutkimusverkosto (ks. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/>). Verkoston kotisivujen mukaan ”Nuorisotutkimusseuran osana toimiva Nuorisotutkimusverkosto on vuoden 1999

alussa perustettu tutkijayhteisö. Verkosto on tutkijayhteisö, jossa tehdään tutkimusta yhteistyössä eri yliopistojen ja tutkimuslaitosten kanssa sekä kansallisilla että kansainvälisillä tiedekentillä. Toiminta on monitieteistä, temaattisesti ja maantieteellisesti hajautettua. Nuoriso ja nuoruus ikä kautena, kulttuurien tuottajina ja kulttuurin tuotteena, nuoret yhteiskunnallisina toimijoina ja yhteiskuntapolitiikan kohteena, kasvavina ja kasvatettavina: Nuorisotutkimusverkoston näkökulmat nuoriin ja nuoruuteen eivät ole vakioita – ne elävät ja muuntuvat.”

Nuorisotutkimusverkoston tutkijoiden kansalaisvaikuttamiseen liittyviä teoksia löytyy tämän selvityksen lähdeluettelosta huomattava määrä. Mikäli tehdyn tutkimuksen selvitys olisi ulotettu artikkelijulkaisuihin, nuorisotutkimuksen suhteellinen osuus koko alan julkaisuista olisi luultavasti kasvanut. Nuorisotutkimusseuran kotisivuilla ylläpidettävästä tutkijarekisteristä löytyvät verkoston yli 150 tutkijan nimet. Tässä yhteydessä voidaan mainita vaali- ja järjestökiinnittymisen tutkimuksen lisäksi vain joitakin verkoston tutkijoiden tutkimusaloja: nuorten arvot, sosialisatio ja yhteiskunnallinen osallistuminen (esim. Helve 1998 (toim.) ja 2002), kansalaisuus ja kansalaistoiminta (esim. Harinen 2000; Hoikkala 2004 (toim.)), syrjäytyminen ja marginalisoituminen (esim. Kuure 1992 ja 1996); kunta ja nuorten osallisuusympäristöt (esim. Gretschel 2002 ja Gretschel 2002 (toim.)), valtautuminen ja verkkokansalaisuus (Horelli 2003). Alalla on tehty runsaasti muutakin nuorten kiinnostuneisuuden ja syrjäytymisen tutkimusta.

Kaikkiaan nuorisotutkimusverkoston tutkijat edustavat taustakoulutukseltaan monia eri tieteenoaloja. Yliopistoihimme vakiintuneista tieteenaloista ja oppiaineista erityisesti nuoriin ja kansalaisvaikuttamiseen liittyvää tutkimusta on tehty muun muassa kasvatustieteissä, sosiolitieteissä sekä politiikan tutkimuksessa. Alan tutkimus- ja selvitystoimintaan osallistuneista ammattikorkeakouluista voidaan mainita Poliisiammattikorkeakoulu sekä Humanistinen ammattikorkeakoulu.

Nuorten aktivointi kansalaisvaikuttamiseen ja tähän liittyvät tutkimustarpeet ovat olleet pitkään myös kuntien ja lääninhallitusten asialistalla. Lääninhallitusten sivistysosastojen kautta on vuosien saatossa kanavoitu rahaa joihinkin osallistumistutkimuksiin, mutta ei niinkään enää 1990-luvulla tai sen jälkeen. Kuntaliitolla on sen sijaan ollut selvityksen tarkasteluajan jaksolla merkittävä panos nuorten kansalaisvaikuttamisen empiirisessä tutkimuksessa.

Se on teettänyt tai kerännyt itse laajoja, nuoriin kohdistettuja kyselyaineistoja, joista on laadittu useita tutkimuksia (mm. Kurikka 1996, 2000 ja 2003). Osa tutkimuksista on liittynyt kunnallisvaaleihin mutta ne sisältävät runsaasti laajempaa tietoa nuorten yhteiskunnallisen suhtautumisen tavoista ja muutoksista.

4.6.4 Sukupuolten välinen tasa-arvo

Naisten yhteiskunnallisen aseman ja vaikutusmahdollisuuksien kohentaminen on keskeisiä ja pitkäaikaisimpia länsimaisten demokratioiden tasa-arvohankkeita. Kansalaisvaikuttamisen sukupuolikysymysten historialliset merkkipaalat ovat Suomessa kulkeneet yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden käyttöönotosta (1907) tasa-arvolakiin (1995), ja tämän myötä esimerkiksi joidenkin keskeisten valtion ja kuntien toimielinten sukupuolikiintiöihin.

Julkiseen hallintoon on myös perustettu tasa-arvotyötä tekeviä viranomaisia ja toimielimiä, kuten tasa-arvoasiain neuvottelukunta (TANE), tasa-arvovaltuutettu, sekä STM:n yhteydessä toimiva erityinen tasa-arvoyksikkö. Muun muassa näiden toimijoiden tuottamien tutkimusten ja selvitysten perustiedot löytyvät kootusti osoitteesta: <http://www.stm.fi/Resource.phx/julkt/tajul/tasjulk.htx>.

Seuraavassa luodaan suppea katsaus naisten yhteiskunnallisen osallistumisen tutkimukseen sekä lähinnä akateemisen naistutkimuksen kotimaiseen tutkimuskirjallisuuteen, joka on koskenut tai ainakin sivunnut tasa-arvokysymyksiä ja kansalaisvaikuttamista. Tekstissä hyödynnetään jossakin määrin alan kotimaisten asiantuntijoiden verkkoon kokoamaa, sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseen liittyvää perussanastoa (ks. <http://www.eurofem.net/valtavirtaan/sanasto.html>). Tälle sivustolle on myös koottu monipuolinen johdatus tasa-arvo- ja sukupuolitutkimuksessa käytettyihin käsitteisiin.

4.6.4.1 Naisten yhteiskunnallinen osallistuminen ja tasa-arvotilastot

Nyt toteutettavan tutkimus selvityksen noin 15 viime vuoden tarkastelujakso on ollut naisten yhteiskunnallisen osallistumisen kannalta sekä valoisa että varjoisa. Yleensä ottaen tasa-arvon edistämistä ajavien järjestöjen (puolueiden naisjärjestöjen lisäksi työmarkkina- ja kansalaisjärjestöt) sekä muiden alan toimijoiden vaikutusvalta ja tunnettuus tasa-

arvoasioissa on kasvanut. Toisaalta poliittisesti keskeisimmissä toimielimissä sukupuolten välisen tasapainoisen edustuksen kehitys ei aina ole ollut suotuisaa.

Edustuksellisen demokratian piirissä vuoden 1991 eduskuntavaalit nostivat eduskuntaan ennätysmäärän naiskansanedustajia (77). Asiaan vaikutti keskeisesti se, että naisten osuus eduskuntavaalien ehdokkaista nousi toistaiseksi ainoan kerran yli 40 prosentin (41,2%). Tämän jälkeen edustajamäärä ei kuitenkaan ole noussut, vaan se on jäänyt jo kaksissa viime eduskuntavaaleissa hieman vuoden 1991 lukumäärän alle (1999/74 ja 2003/75). Asia ilmenee Tilastokeskuksen vaalitulastoista (ks. myös <http://www.stat.fi/vaalit>), joihin on koottu jo hyvin pitkään keskeiset vaalitiedot sukupuolen mukaan eriteltyinä. Naisministereiden kasvavan osuuden lisäksi joistakin naisista tuli keskisuurten puolueiden puheenjohtajia jo 1990-luvulla (Vihr ja Vas) ja suuren puolueen puheenjohtaja (Kesk) 2000-luvulla. Vuonna 2000 maahamme valittiin ensi kertaa myös naispresidentti (Tarja Halonen, Sdp). Suomen keskustan naispuheenjohtajan (Anneli Jäätteenmäki) poliittisesti merkittävä pääministeriys tosin jäi lyhyeksi tunnetuista syistä vuonna 2003.

Miesten ja naisten osallistumisesta valtiollisen tason poliittiseen toimintaan ei ole tehty kovinkaan runsaasti erillistutkimuksia. Vaalitulosten ohella (SVT Vaalit) yksittäisiä tietoja on saatavilla tilastoja hyödyntävistä julkaisuista (esim. Veikkola 1998 (toim.); Pulkkinen 2002 (toim.)), joissa tasa-arvotietoja esitellään laajemmin. Naisten poliittisesta osallistumisesta ja järjestäytymisestä löytyy joitakin yleisesityksiä (esim. Kuusipalo 1993) ja naisten yhteiskunnallista vaikuttamista ja aktiivikansalaisuutta on ainakin sivuttu myös muissa teemaltaan yleisissä hankkeissa (esim. Ahponen 1999 (toim.); Husu ym. 1995 (toim.); Wiberg 1996 (toim.)). Eri sukupuolten yhteiskunnallista osallistumista Suomessa on myös verrattu joissakin tutkimuksissa muihin Pohjoismaihin (Karvonen & Selle 1995). Lisäksi Suomea koskevia osallistumisen tasa-arvotietoja löytyy useista kansainvälisistä tilastolähteistä.

Kuntien ja maakuntien näkökulmaa ovat painottaneet muutamaiset hankkeet. Niissä on tutkittu muun muassa naisten asemaa ja osallistumista paikallispolitiikassa (Majoinen & Hänninen-Salmelin 1998) sekä maaseudun naisverkostoja (Takala 1995). Kunnallisen ja maakuntatason osallistumisen tasa-arvokysymyksiä koskee myös uusi tasa-arvotietopankki (<http://www.tasa-arvotietopankki.fi/>) ja siihen liittyvästä indikaattorityöstä on julkaistu erillinen raportti (Pikkala 2003).

4.6.4.2 Sukupuoli- ja tasa-arvokysymykset naistutkimuksessa

Mainitut julkishallinnon tasa-arvoa edistävät viranomaistoimenpiteet liittyvät pyrkimyksiin, joissa tasa-arvonäkökohdat pyritään ottamaan kauttaaltaan huomioon yhteiskunnan rakenteissa ja toiminnoissa siten, että niitä ei mielletä ”kummajaiseksi” vaan osaksi normaalia toimintaa. Tämän ns. valtavirtaistamisen (mainstreaming) tulisi toimia läpäisyperiaatteella siten, että tasa-arvon huomioon ottaminen koskisi myös työelämää sekä arjen käytäntöjä.

Naistutkimuksen ja naisia koskevan muun humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen piirissä onkin tehty melko runsaasti yleisesti naisten asemaa, sukupuolten välistä (epä)tasa-arvoa ja erilaisia sukupuolittuneita käytäntöjä koskevaa tutkimusta. Monografioissa ja kokoomateoksissa on tutkittu yleensä naisten yhteiskunnallista asemaa ja sen muutosta (Julkenen 1992; Holli 2003), sukupuolta ja kansalaisuutta (Gordon & Komulainen & Lempiäinen 2002 (toim.)), tasa-arvopoliittikan haasteita (Holli & Saarikoski & Sana 2002 (toim.)) sekä naisia ja hyvinvointivaltiota (Anttonen & Henriksson & Nätkin 1994 (toim.); Anttonen 1994 (toim.)).

Tasa-arvokysymyksiä, kuten myös kansalaisvaikuttamista, koskevien asenteiden ja tietojen kannalta tärkeitä toimijoita ovat koulut, oppilaitokset ja työpaikat. Näissä esimerkiksi tasa-arvosuunnitelmien laatiminen voi toimia virikkeenä tasa-arvoasioiden kunnioittamiselle laajemminkin. Tällä alueella naistutkimuksen huomio on kiinnittynyt viime aikoina muun muassa kouluun, sukupuoli- ja tasa-arvokysymyksiin sekä kansalaisuuteen (Gordon & Holland & Lahelma 2000), koulujen demokratiakasvatukseen (Beach & Gordon & Lahelma 2003 (toim.)), koulujen tasa-arvosuunnitelmiin (Lahelma 1993) sekä koulun sukupuolirooleihin ja -malleihin (Tolonen 1999 (toim.)).

Myös naisten asemaa työelämässä on tutkittu viime vuosina melko paljon. Yleiskuvan asiasta tarjoavat Tilastokeskuksen tilastopainotteiset julkaisut (Lehto & Sutela 1999; Pulkkinen 2002). Yhteiskunta- ja ammattiaseman muutostietoja täydentävät tilastoaineistoihin pohjautuvat, ammattien ja ammatillisten toimialojen sukupuolen mukaista eriytymistä koskevat tutkimukset (Kolehmainen 1999). Huomiota on kiinnitetty myös työelämän sukupuoliroo-

leihin (Korvajärvi 1998) ja sukupuolittuneisiin käytäntöihin (Kinnunen & Korvajärvi 1996 (toim.); Rantalaiho & Heiskanen 1997 (toim.)).

Lisäksi tietoja työelämän tasa-arvokysymysten tilasta ovat tuottaneet tutkimukset koulutuksen vaikutuksesta eri sukupuolten työhön ja työhön sijoittumiseen (Naumanen 1994 ja 2002). Myös työuralla etenemistä ja naisjohtajuutta on tutkittu. Teemoina ovat olleet naisten johtajuus organisaatioissa (Aaltio & Mills 2002 (toim.)), eri sukupuolten johtajuus (Aaltio-Marjosola 2001), tai esimerkiksi naisten asema ja etenemismahdollisuudet akateemisella uralla (Husu 2001).

Työelämän tasa-arvo on osa laajempaa kysymystä yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteutumisesta eri sukupuolten välillä. Tällä alueella tutkimuskysymyksiä ovat olleet sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus (Nousiainen & Pylkkänen 2001). Suomalaisnaisten oikeusasemaa on tutkittu myös pohjoismaisessa kontekstissa (Nousiainen 2001). Perusoikeuksien loukkauksiin liittyvät naisiin kohdistuvaa väkivaltaa erilaisin kysymyksenasetteluin lihestyneet tutkimukset (Ronkainen 1998; Heiskanen & Piispa 1998).

Naisten ja miesten välisen tasa-arvon lisäksi nais- ja tasa-arvotutkimukseen on vakiintunut seksuaalivähemmistöjen yhteiskunnallista asemaa koskeva suuntaus. Myös tältä alalta on ilmestynyt muutaman viime vuoden aikana useita kirjoja. Niissä on tutkittu seksuaalivähemmistöjen asemaa yhteiskunnallisessa julkisuudessa (Juvonen 2002) ja työelämässä. Hiljattain on ilmestynyt muun muassa työministeriön tutkimus seksuaalivähemmistöjen asemasta työelämässä (Lehtonen & Mustola 2004 (toim.)).

4.6.5 Tietoyhteiskunta ja kansalaisvaikuttaminen

4.6.5.1 Tietoyhteiskuntakehitys

Kansalaisvaikuttamiseen liittyvän yliopistotutkimuksen esittelyn kaksi viimeistä kokoavaa teemaa ovat tietoyhteiskunta ja globalisaatio. Aiheet on mainittu politiikkaohjelman toteuttamisen eräiksi teema-alueiksi ja molempiin kohdistunut tutkimus on ollut vahvasti moniteististä kohdentuen yhteiskuntien ajankohtaisiin muutoksiin ja kehittämishankkeisiin.

Tietoyhteiskunta- ja globalisaatiokehitys ovat jossakin määrin sidoksissa toisiinsa, mutta aloilta tehdyn tutkimuksen osalta tarkastelu on järkevästi eriytettävissä. Yhteistä teemoille on se, että ne kehystävät yhteiskunnan ja sen toimintaympäristön keskeisiä muutoksia. Lisäksi molemmissa nähdään monia uhkia ja mahdollisuuksia, kuitenkin eri tavoin painottuen. Globalisaatioon on ainakin toistaiseksi enemmänkin sopeuduttu, kun taas kansallisesti paremmin hallittavissa olevan tietoyhteiskunnan kehittymistä on pyritty aktiivisesti johtamaan.

Tietoyhteiskuntakehitykseen on Suomessa sisältynyt koko tarkastelujakson ajan selkeä poliittinen tavoite kansallisen kilpailukykyyn vahvistamisesta. Talouden alalla tietointensiiviset yritykset toimivat jo 1990-luvun talouskriisin aikaan selviytymisen vetureina. Samalla tietoyhteiskuntaa tukevat tutkimus- ja koulutusinvestoinnit on ymmärretty yhä voimakkaammin kansallisiksi vetovoima- ja kilpailukykyelementeiksi. Julkishallinnon ja -palvelujen osalta uudet tieto- ja viestintäteknologiat on puolestaan nähty mahdollisuuksiksi kohentaa toiminnan taloudellisuutta ja tehokkuutta.

Nämä tekijät selittävät valtiollisen tietoyhteiskuntastrategian luonnin tarvetta, sen toteutumista 1990-luvun puolivälissä ja uudistamista jo 1990-luvun loppupuolella. Nykyisin suomalaisen tietoyhteiskuntakehityksen koordinaattorina toimii pääministerin johtama tietoyhteiskuntaneuvosto ja yhteiskunnallisia toimenpiteitä suunnataan kansallisen tietoyhteiskuntaohjelman pohjalta. Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman rinnalla tietoyhteiskuntaasioilla on oma politiikkaohjelmansa, joka on kirjattu hallitusohjelmaan (ks. tarkemmin http://www.tietoyhteiskuntaohjelma.fi/fi_FI/).

Julkisen hallinnon piirissä eduskunta on jo pitkään osoittanut kiinnostusta tietoyhteiskunta-asioita kohtaan. Tämä on näkynyt varhain esimerkiksi eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan (ks. Tiuri 1990) sekä eduskunnan valvoman SITRA:n toiminnassa (ks. alaluku 2.3). Nykyisin kaikki ministeriöt ovat mukana tietoyhteiskunnan kehitystyössä päävastuiden sijoituessa muun muassa valtiovarainministeriöön, liikenne- ja viestintäministeriöön, opetusministeriöön sekä kuntien ja alueiden osalta sisäasiainministeriöön.

4.6.5.2 Tietoyhteiskunnan tutkimus

Kansalaisten kannalta tekninen kehitys on merkinnyt uusia viestintämahdollisuuksia ja vaikuttamiskanavia sekä sähköisen asioinnin ja tietoverkkoja hyödyntävien julkisten palvelujen lisääntymistä. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että merkittävä osa kansalaisvaikuttamisen tietoyhteiskuntatutkimuksesta on koskenut käytännönläheisesti hallinnon ja palvelujen kehittämistä. Vielä 1980-luvulla aihepiiriä käsiteltiin lähinnä tulevaisuuden tutkijoiden ja viestintäteknologioiden kehittämisestä vastuussa olevien tahojen piirissä, mutta nopean teknologisen kehityksen ja etenkin Internetin yleistymisen myötä alan akateemisten tutkijoiden määrä lähti nopeasti kasvuun.

Kansalaisvalmiuksiin välittömimmin liittyvät tutkimukset ovat koskeneet yleisesti uusien viestintävälineiden levinneisyyttä ja käyttötaitoja, sekä erityisesti tietoyhteiskunnan muutosta kansalaisyhteiskunnan ja -vaikuttamisen kehittämisen suuntaan. Tietoyhteiskuntakehitys muuttaa kuitenkin ajan mittaan perustavalla tavalla yhteiskunnan vuorovaikutus- ja hallintatapoja, ja siksi tehtyä tutkimusta on perusteltua käsitellä hieman laajemmin.

Aikaisin liikkeellä olleet, tieto- ja kansalaisyhteiskunnan rajapinnalla liikkuneet suomalais-tutkijat analysoivat esimerkiksi tietotupia (Cronberg & Kolehmainen & Lehikoinen 1990), teledemokratiaa (Keskinen 1995) tai maaseudun tietoverkkoja (Oksa 1991). Viimeisten kymmenen vuoden aikana aiheiden kirjo on laajentunut huomattavasti. Tietoyhteiskuntaa ja kansalaisvaikuttamista koskevaan tutkimukseen on suunnattu tutkimusrahoitusta muun muassa SITRA:n ja Suomen Akatemian kautta (ks. luku 2). Myös joidenkin kuntien tietoyhteiskuntaohjelmat ovat olleet alan tutkimuksen kannalta merkittäviä (ks. esim. <http://www.etampere.fi/>).

Kehitys on synnyttänyt alalle keskeisiä tutkimusyksiköitä tai vahvistanut niiden suuntautumista tietoyhteiskunnan tutkimukseen. Yliopistoissa teemaa on tutkittu etenkin Turun kaupakorkeakoulun yhteydessä toimivassa Tulevaisuuden tutkimuskeskuksessa (<http://www.tukkk.fi/tutu/>) sekä Tampereen yliopiston yhteydessä toimivassa Tietoyhteiskuntainstituutissa ja sen edeltäjässä, Tietoyhteiskunnan tutkimuskeskuksessa (<http://www.uta.fi/laitokset/ISI/>). Näiden tahojen kotisivujen lisäksi teemaluetteloita alan kotimaisiin tutkimuksiin, selvityksiin ja oppaisiin tarjoavat eri tahojen yhteistoiminnallisesti ylläpitämä tietoyhteiskuntaportaali (<http://www.tietoyhteiskunta.fi>) sekä Tietoyhteiskunnan kehittämiskeskus ry TIEKE (<http://www.tieke.fi/>).

Tutkijat ovat kirjoittaneet Suomen tietoyhteiskuntakehityksestä useita yleisteoksia (esim. Castells & Himanen 2002; Hautamäki 1996 (toim.)) herättääkseen asiasta myös yhteiskunnallista keskustelua. Yhteiskuntakehityksen kuvauksen ja ohjelmallisen viitoittamisen lisäksi asiaan yleisesti liittyvissä tutkimuksissa on pohdittu muun muassa tiedon ja tietoyhteiskunnan leikkauspintaa (esim. Niiniluoto 1996; Pantzar & Savolainen & Tynjälä 2001 (toim.); Vuorensyrjä & Savolainen 2000), tietoyhteiskunnan ja tulevaisuuden tutkimukseen soveltuvia menetelmiä (Vapaavuori & Bruun 2003 (toim.); Kamppinen & Kuusi & Söderlund 2003 (toim.)) ja kestävän tietoyhteiskuntakehityksen mittareita (Hietanen ym. 2004).

Tietoyhteiskunnan käytännön kansalaisvalmiuksia ovat käsitelleet viestintävälineiden omistamista ja käyttömahdollisuuksia sekä käyttötaitoja ja -tarkoituksia koskevat tutkimukset. Tilastokeskus on tutkinut asiaa määrääjain kerättyjen valtakunnallisten kyselyaineistojen nojalla (Nurmela J. 1998, 2000 ja 2001; Nurmela J. ym. 2002 ja Nurmela J. & Parjo & Ylitähti 2002). Lisäksi asiaa on havainnointi joissakin kulutuskäyttäytymisen tutkimuksissa (Eriksson ym. 2001) sekä alueellisesti asiaa kartoittaneissa hankkeissa (esim. Inkinen 2001; Inkinen & Kuru 2004 sekä Pohjois-Karjalan osalta monet Jukka Oksan tutkimukset).

Tärkeän lisän laitteiden käytön tutkimukseen ovat tuoneet hankkeet, joissa osallistumismahdollisuuksia on analysoitu laajemmin viestintävalmiuksien ja vuorovaikutuksen näkökulmista. Tälle alueelle sijoittuvat monet Marja-Liisa Viherän tutkimukset (esim. 1999 ja 2000). Aluetta lähellä ovat myös tutkimushankkeet, joissa on yhdistetty viestintävälineiden ja -valmiuksien sekä uusien poliittisen osallistumismahdollisuuksien kuten Internetin hyödyn-

tämisen näkökulmat (esim. Keskinen 1999; Savolainen & Anttiroiko 1999; Sotarauta & Majoinen 2001 (toim.); Mälkä & Anttiroiko & Savolainen 2004 (toim.)).

Verkko-osallistumisen, paikallistoiminnan ja kansalaisyhteiskunnan suhteita on pohdittu enenevässä määrin myös viimeaikaisessa journalismin ja viestinnän tutkimuksessa. Hankkeisiin on liittynyt paikallisten verkko-osallistumismahdollisuuksien ja kansalaisjournalismin käytännön kehittämistä sekä osallistumisen analysointia (Heinonen ym. 2000; Sassi 2000; Uotinen ym. 2001 (toim.); Sirkkunen & Kotilainen 2004 (toim.)). Paikallisen julkisen keskustelun määrän ja laadun kehittämisen lisäksi tietoyhteiskunnan tutkimuksissa on oltu kiinnostuneita muutosten aluevaikutuksista ja mahdollisuuksista alue- ja paikallisyhteisöjen yleiseen kehittämiseen tietoyhteiskuntatoiminnoin (Anttiroiko 1999; Anttiroiko & Hoikka 1999; Jarva 1994). Yksi konkreettinen kehitys- ja tutkimusalue on ollut etätyö (ks. Pekkola 2002; Helle 2004; Ranta-aho & Leppinen 1997).

Tietoyhteiskunnan demokratia- ja tasa-arvokysymyksistä puhuttaessa viitataan tavallisesti ns. digitaalisiin kuiluihin. Niitä ilmenee välineisiin ja valmiuksiin heikosti tai vahvasti ”kiinnittyneiden” välillä. Tätä asiaa on tarkasteltu edellä mainituissa tieto- ja viestintäteknologian käyttöä koskevissa kyselytutkimuksissa sekä joissakin muissa asiaa kansallisesti tai kansainvälisesti hahmottaneissa hankkeissa (Männistö 2002; Heinonen S. ym. 2003). Sukupuolten välisiä valmiuseroja on tarkasteltu mainituissa Tilastokeskuksen tutkimuksissa sekä joissakin muissa analyyseissa (esim. Eriksson 2001 ja Eriksson & Vehviläinen 1999 (toim.)). Lisäksi valmiuksia ja kuiluja on tutkittu esimerkiksi työväestön (Aalto-Matturi 2004) ja ikäihmisten (Mäensivu 2002) osalta.

Kansalaisvalmiuksien hankkiminen on ollut esillä myös lasten ja tietoyhteiskunnan suhdetta avanneissa tutkimuksissa. Näistä suuri osa on käsitelty teemaa myös kasvatuksen kannalta (Kangassalo & Suoranta 2001; Suoranta & Lehtimäki & Hakulinen 2001; Hakulinen & Inkinen & Lehtimäki 2003; Suoranta & Lehtimäki 2004). Muita nykyisen ja tulevan kansalaisvaikuttamisen kannalta olennaisia tutkimuksen aihealueita ovat olleet muun muassa kansalaisten verkko-osallisuushankkeet (esim. Bäcklund 2003 (toim.)) ja Digi-TV (esim. Tarkka 2003 (toim.)). Kansalaisvaikuttamisen tietoyhteiskuntatutkimusta on tehty myös kaupunkien strategiasuunnittelun alalta tutkittaessa mahdollisuuksia laajentaa suunnitteluun osallistuvien piiriä (Lehtimäki 2000).

Lisäksi tietoyhteiskuntateemaan kytkeytyvät tutkimukset, joissa on selvitetty kansalaisten osallistumista ja vaikutusmahdollisuuksia tulevaisuuden teknologioiden suunnitteluun. Vaikuttamista teknologiaa koskeviin päätöksiin on tutkittu muun muassa VTT:n Teknologian tutkimuksen yksikössä (Rask ym. 1999). Kuluttajatutkimuskeskuksessa on puolestaan tutkittu tuotteisiin, palveluihin ja teknologiaan kohdistuvia vaikutusmahdollisuuksia (mm. Heiskanen ja Timonen 2003; Timonen ym. 2004) ja samankaltaisia aiheita on selvitetty myös Tiedepolitiikka-lehden (3/2004) teemanumerossa 'Teknologia, kansalainen, arvot'. Yleensä ottaen kuluttajien kansalaisvaikuttaminen ulottuu tietenkin paljon muihinkin kuin vain tietoyhteiskuntaliitännäisiin kysymyksiin.⁴

4.6.6 Globalisaatio

Globalisaatiota ja kansalaisvaikuttamista koskevan kotimaisen ja Suomea koskevan tutkimuskirjallisuuden esittelyn rajaukset ovat vähintään yhtä hankalia kuin tietoyhteiskuntatutkimuksen kohdalla. Kansainvälisen vuorovaikutuksen ja keskinäisen riippuvuuden lisääntyminen ulottuu vaikutuksiltaan yhä syvemmin ja kattavammin inhimillisen toiminnan eri osa-alueille. Tässä mielessä kansainvälistyminen, Suomen integroituminen Euroopan unioniin ja yhteiskuntien toiminnan globaali markkinaehtoistuminen ovat läsnä lähes kaikkialla. Asia näkyy yhtä hyvin valtioiden alueellisessa ja globaalissa yhteistyössä kuin kansalaisten arjessa työpaikkojen menetyksen syynä tai ostosmahdollisuuksina ulkomaisen ketjun kaupoissa.

Kansalaisvaikuttamisen tavat ja muodot muuttuvat globalisoituvissa yhteiskunnissa. Internetissä suomalaisiltakin voidaan pyytää kantaa Yhdysvaltain presidentinvaalien pääehdokkaisiin ja mielipiteiden kokoajana toimivien verkkosivujen miljoonien äänten jakaumista tehdään hetkessä kansainvälisten uutistoimistojen otsikkoja. Paljon selvemmin kansalaisvaikuttamisen globalisoituminen konkretisoituu kansainvälisissä järjestöissä, valtioliittojen edustuksellisten toimielinten ylikansallisissa puolueissa (europuolueet) tai kansallisten kansalaisjärjestöjen maailmanlaajuisessa yhteistyössä.

⁴ Kiitän Mari Nivaa Kuluttajatutkimuskeskuksesta tähän viimeiseen kappaleeseen liittyvien näkökohtien esittämisestä.

Tuoreessa kirjassaan *Kohti globaalivastuuta* (VATT, 2004) Seppo ja Paula Tiihonen esittelevät kattavasti globalisaatiokehitystä ja käsittelevät Suomen kannalta teemaa muun muassa globaalihallinnan näkökulmasta. Yhteenvedossaan globaalihallinnan kansallisista vaikutuksista he toteavat: ”Gloaalihallinta on siten kova haaste kansalliselle demokratialle. Ellei globaaleja asioita saada poliittiseen hallintaan, kansallinenkin demokratia kärsii. Se menettää luottamustaan, sillä ihmiset syyllistävät kehityksestä kansallista politiikkaa, jonka he sanovat antautuneen globalisaatiolle. Globalisaatio edellyttää kansallisen demokratian elävöittämistä. Siinä kansalaisyhteiskunnan organisaatiot voivat olla keskeisessä roolissa.” (emt., 100). Sitaatti osoittaa kansalaisten yleisten vaikuttamismahdollisuuksien ja -käsitteiden riippuvan monin tavoin globalisaatiokehityksestä. Siksi myös alan tutkimusta on hyvä esitellä verraten kattavasti keskeisten tutkimusalojen osalta.

Kansainvälisen politiikan tutkimuksen osalta keskeisiä globalisaation piirteitä tutkivia organisaatioita ovat kansainvälisen politiikan tutkimusta harjoittavat yliopistolliset ainelaitokset sekä alan tutkimuslaitokset. Rauhan- ja konfliktitutkimuskeskus TAPRI toimii Tampereen yliopistossa ja yksikön julkaisut on luetteloitu sen kotisivuille (<http://www.uta.fi/laitokset/tapri/julk.html>). Ulkopoliittisen tutkimukseen on puolestaan erikoistunut säätiö- ja valtionapupohjalta toimiva Ulkopoliittinen instituutti (UPI), jonka vuosikirjan sisällöt ja julkaisuluettelo löytyvät niin ikään yksikön verkkosivuilta (http://www.upi-fiia.fi/navigation/julkaisut_frameset.htm).

Useissa kansainvälisen politiikan tutkijoiden ja rauhantutkijoiden tutkimuksissa on analysoitu globalisaation yleisiä haasteita (esim. Väyrynen R. 1999 ja 2001; Hakovirta 2003) tai keskitytty harvempiin ulko- ja turvallisuuspolitiikan olennaisiin kysymyksiin (esim. Forsberg 2002; Visuri 2003 (toim.); Huru & Väyrynen 2004 (toim.)). Useissa alan tutkijoiden hankkeissa on myös analysoitu globalisaatiota erityisesti eurooppalaiselta kannalta (esim. Huru & Jalonen 1995 (toim.); Auffermann ym. 1999) tai käsitelty ulko- ja turvallisuuspolitiikan ns. pohjoista ulottuvuutta (Käkönen 1993 (toim.); Heininen & Käkönen 1998 (toim.); ks. myös UPI:n vuosikirjat viime vuosilta).

Kansainvälisten suhteiden, ulko- ja turvallisuus- sekä integraatiopolitiikan tutkimuksen rinnalla toinen globalisaatiotutkimuksen klusteri näyttää muodostuvan suomalaisen yhteiskunnan menestymistä ja tulevaisuuden haasteita yleisesti koskevasta tutkimuskirjallisuudesta

(esim. EVA 1998; Kantola ym. 1999; Himanen ym. 2004 (toim.)). Useimmat hankkeista ovat olleet SITRA:n rahoittamia (esim. Väyrynen ym. 1999; Castells & Himanen 2002; Nurmio 1998; Allén 2003 (toim.); Hautamäki & Lemola 2004) ja yksi viimeisimmistä hankkeista on koskenut kulttuuriosaamisen vahvistamista (Wilenius 2004).

Kolmas tutkimuksen aihekokonaisuus on erotettavissa hankkeista, jotka ovat käsitelleet globalisaatiota talouden ja työllisyyden sekä hyvinvointipalvelujen turvaamisen näkökulmasta. Taloustieteellisissä tutkimuksissa on muun muassa projisoitu kansantalouden pitkän ajan kehitysnäkymiä (Vartia & Ylä-Anttila 2003) ja globalisaation työllisyysvaikutuksia (Ilmakunnas ym. 2000). Viimeksi mainittua aihetta ovat käsitelleet myös sosiaalitieteiden edustajat (Kasvio & Nieminen 1998 ja 1999). Taloudellisesta integraatiosta tutkijat ovat esittäneet myös varsin kriittisiä näkemyksiä (Patomäki & Minkkinen 1997; Patomäki & Sehm-Patomäki 1999).

Globalisaation ja hyvinvointipalvelujen turvaamista koskevista tutkimushankkeista osa on keskittynyt alueiden elinvoimaisuuden hallintaan (esim. Okko & Miettälä & Hyvärinen 1998; Eskelinen 2001) ja osa yleisemmin sosiaalipolitiikan ja hyvinvoinnin haasteisiin (Kosonen & Simpura 1999 (toim.); Kantola & Kautto 2002). Globalisaatiokehitystä seuraavat väestörakenteelliset muutokset ja monikulttuurisuuden haasteet ovat niin ikään olleet tutkimuksen aiheistalla (Bryceson & Vuorela 2002 (toim.)).

Neljäntenä globalisaatiotutkimuksen alana voidaan mainita nimenomaan kansalaisvaikuttamisen näkökulmaa korostava demokratian ja demokratisoitumisen uusien globaalien haasteiden tutkimus. Kehitysyhteistyön ja kansainvälisen solidaarisuuden perinteiset kansalaisvaikuttamisen globaalit aiheet ovat koskeneet muun muassa ympäristökysymyksiä (Flavin & Starke & Kiema 2002; Käkönen 1995), kehitysapua ja ihmisoikeuksien kunnioittamista (esim. Hakkarainen & Toikka & Wallgren 2000 (toim.)), sukupuolten välistä tasa-arvoa (Wichterich 2002) ja demokratisoitumisen tukemista (mm. Seppälä 1998 (toim.)). Päinvastaiten, Suomeen kohdistuvien vaikutteiden osalta on keskusteltu muun muassa äärioikeistolaisuuden ilmenemismahdollisuuksista Suomessa (Ahonen 1995 (toim.)). Internet-aikakauden uusia ja globaalin kansalaisvaikuttamisen näkyvimpiä ilmiöitä on puolestaan ollut maailman kauppaorganisaatioita ja epäreiluksi miellettyjä maailmankaupan rakenteita vastaan suunnattu aktivismi.

Suomessa globalisoitumisen ja demokratisoitumisen tutkimusta on harjoitettu etenkin globaalidemokratian näkökulmasta. Tällöin ylikansallisesti toimiva kansalaisyhteiskunta on nähty mahdollisuutena tarkoituksenmukaiseen globalisaation hallintaan (Patomäki 2000 (toim.); Patomäki & Teivainen & Rönkkö 2002; Patomäki & Teivainen 2003). Toimintaa tukemaan on myös perustettu verkostomallinen tutkimus- ja kehitysinstituutti NIGD (Network Institute for Global Democratization, ks. <http://www.nigd.org/>).

Viides ja viimeinen, joskaan ei kovin yhtenäinen teema-alue on hahmotettavissa hankkeista, joissa on pohdittu globalisaation vaikutuksia identiteetteihin tai käsitelty suomalaista globalisaatiokeskustelua. Tätä keskustelua on avattu muun muassa julkisen keskustelun (Ruuska 2002) ja nuorisopolitiikan osalta (Hoikkala 2001). Lisäksi kansallista identiteettiä on tutkittu lukuisissa muissa tutkimuksissa (Harle 1993 (toim.); Joenniemi & Alapuro & Pekonen 1993; Alasuutari 1996; Alasuutari & Ruuska 1999; Harle & Moisio 2000; Tapper 2000 (toim.); Moisio & Harle 2002; Lahtinen 2002 (toim.)). Identiteettejä koskevissa tutkimuksissa on lisäksi käsitelty esimerkiksi nuorten maailmankuvia ja identiteettiä (Helve 1997 (toim.); Rubin 2000) ja suomalaisten kansallista ja eurooppalaista identiteettiä (esim. Haikonen & Kiljunen 2003, Torvi 2004 ja lukuisat EVA:n kansalliset asennetutkimukset ja EU-asennetutkimukset).

4.7 Tietoarkisto ja kansainväliset vertailututkimusaineistot

Useiden toisessa ja neljännessä luvuissa mainittujen tutkimusten empiiriset data-aineistot on arkistoitu Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon (FSD), josta ne ovat maksutta saatavilla tieteelliseen jatkokäyttöön. Suurin osa arkistoiduista aineistoista on kyselyjä, ja niistä monet sisältävät runsaasti tietoa suomalaisten kansalaisvaikuttamisesta: toiminnasta, toimintavalmiuksista, tiedoista ja asenteista. Asiaan eniten liittyvät aineistot on lueteltu liitteessä 3. Monet aineistot sisältävät runsaasti myös analysoimattomia tietoja suomalaisten kansalaisvaikuttamisesta.

Aineistojen tietosisältöihin voi tutustua tietoarkiston kotisivuilla (<http://www.fsd.uta.fi/>) eri tavoin. Mikäli aineisto kuuluu johonkin laajempaan kokonaisuuteen eli aineistosarjaan, osa perustiedoista löytyy sarjakuvauksista. Pääosin tiedot löytyvät aineistokohtaisesta kuvauk-

sista, joihin on liitetty yksityiskohdat alkuperäistutkimuksen suorittamisesta ja aineiston sisällöstä. Aineistokuvauksista on linkit kyselylomakkeisiin ja data-aineistojen sisältöä kuvaaviin koodikirjoihin.

Tietoarkisto ylläpitää aineistokuvauksissaan myös listaa tutkimuksista, joissa kutakin aineistoa on aiemmin käytetty. Saadakseen aineiston käyttöönsä tutkijan tulee hakea arkistolta aineiston käyttöluva FSD:n kotisivuilta löytyvällä käyttöluvhakemuksella. Seuraavassa esitellään tiiviisti joitakin kansalaisvaikuttamisen tutkimukseen keskeisimmin liittyviä tutkimusaineistoja tai aineistosarjoja, joiden kuvaukset ovat tietoarkiston dokumentointihenkilökunnan laatimia.

4.7.1 European Social Survey

European Social Survey, ESS, on joka toinen vuosi koottava yli 20 maan kansainvälinen kyselytutkimus. ESS:n ensimmäinen kierros toteutettiin vuosina 2002–2003. Hanketta rahoittavat Euroopan komissio, Euroopan tiederahasto ja tutkimusrahoittajat kussakin maassa, Suomessa Suomen Akatemia.

Hankkeen aineistot koostuvat joka kierroksella koottavasta ydinmoduulista ja kahdesta tai useammasta vaihtuvasta moduulista. Tutkimusten avulla on mahdollista seurata mielipiteiden ja elämäntilanteiden muutosta ja jatkuvuutta useilla eri aihe-alueilla. Samanlaisina toistettavat kysymykset koskevat muun muassa tiedotusvälineitä ja luottamusta päätöksentekijöihin ja insituutioihin, poliittisia mielipiteitä ja osallistumista, hallintoa ja tehokkuutta, moraalisia, poliittisia ja sosiaalisia arvoja, sosiaalista syrjintää ja ulossulkemista, kansallista, etnistä ja uskonnollista sitoutuneisuutta, hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta, sosiaalisia verkostoja sekä väestöllisiä ja sosiaalis-taloudellisia tekijöitä.

ESS:n kotisivu (<http://www.europeansocialsurvey.org/>) ja tietoarkiston ESS-hankesivu (<http://www.fsd.uta.fi/aineistot/kvdata/ess.html>) sisältävät runsaasti lisätietoja hankkeesta.

4.7.2 International Social Survey Programme

ISSP (<http://www.issp.org/>) on maailmanlaajuinen yhteiskuntatieteellinen vertailututkimusohjelma, joka perustuu kansainvälisesti integroituun, vuosittaiseen aineistonkeruuseen osallistujamaissa. Ohjelma on eri tutkimustahojen keskinäinen ja omarahoitteinen yhteenliittymä. ISSP:n aineistonkeruu on alkanut vuonna 1985 ja nykyisin hankkeessa on 38 jäsentä. Suomi liittyi mukaan vuonna 2000.

ISSP:n suomalaiset jäsenorganisaatiot ovat FSD, Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos ja Tilastokeskuksen haastattelu- ja tutkimuspalvelut -yksikkö. Kansallisen jäsenyyden myötä ISSP-aineistot on kerätty Suomessa vuodesta 2000.

Vuosina 2002 ja 2003 kerätyt ISSP-aineistot sekä vuonna 2004 kerättävä Suomen aineisto sijoittuvat erittäin keskeisesti kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman aihealueille. Vuonna 2002 aineiston teemana olivat sosiaaliset verkostot, vuonna 2003 kansallinen identiteetti ja vuonna 2004 aiheena on kansalaisvaikuttaminen Suomessa.

4.7.3 Eurobarometrit

Eurobarometrit ovat samanaikaisesti Euroopan unionin jäsenmaissa toteutettavia kyselytutkimuksia. Euroopan komission rahoittamissa kyselyissä kartoitetaan yhteisön jäsenmaissa asuvien henkilöiden sosiaalisia ja poliittisia mielipiteitä. Suomessa aineistonkeruusta vastaa TNS Gallup Oy (Suomen Gallup Oy). Kansainvälisestä aineistonkeruusta ja kenttätyöstä kerrotaan yksityiskohtaisesti Saksan tietoaarkiston ZA:n Eurobarometrisivuilla.

Kyselyt on toteutettu vuodesta 1974 alkaen pääsääntöisesti kaksi kertaa vuodessa, keväällä ja syksyllä. Ne koostuvat säännöllisesti toistettavista kysymyksistä ja kunakin ajankohtana tärkeäksi katsottujen aihealueiden kysymyksistä. Toistuvissa aiheissa kysytään mielipiteitä Euroopan yhteisöstä/unionista, parlamentista sekä vastaajien omasta yhteiskunnasta ja sen demokratian toimivuudesta. Vaihtuvissa kysymyksissä on selvitetty muun muassa työllisyyden ja työttömyyden, sukupuolten välisiin rooleihin, ekologiaan ja energiapolitiikkaan,

lasten ja nuorten asemaan, köyhyyteen, terveyteen, bioteknologiaan, alueelliseen kehitykseen, kulutustottumuksiin ja koulutukseen liittyviä kysymyksiä.

Eurobarometrien sisältökysymyksiin liittyvät muuttujat ovat yleensä nk. embargossa kahden vuoden ajan, jonka jälkeen ne vasta vapautuvat kaikkien tutkijoiden käyttöön. Viimeisimpien kyselytutkimusten tuloksia on nähtävissä Euroopan Komission Eurobarometrisivuilla. (<http://europa.eu.int/en/comm/dg10/infcom/epo/eb.html>).

Saksan tietoarkiston ZA:n erittäin kattavilla Eurobarometrisivuilla (http://www.gesis.org/en/data_service/eurobarometer/index.htm) on runsaasti tietoa Eurobarometreistä. Tarjolla on mm. tutkimusprofiilit, joista löytyvät esimerkiksi kyselylomakkeet eri kielillä sekä tietoa aineistojen mahdollisista virheistä (errata) (http://www.gesis.org/en/data_service/eurobarometer/standard_eb_profiles/index.htm). Lisäksi ZA:n sivuilta löytyvät tiedot trendikysymyksistä (ks. kohta 'Standard EB – Trends') ja embargoista (ks. kohta 'Order & Download') sekä hakukone, jolla voi tehdä hakuja Eurobarometrien kyselylomakkeisiin ja koodikirjoihin (ks. 'Search in Codebooks & Question').

Eurobarometreissä ovat olleet mukana vuodesta 1974 alkaen Ranska, Saksa, Iso-Britannia, Italia, Alankomaat, Belgia, Tanska, Irlanti ja Luxemburg. Sarjaan ovat myöhemmin liittyneet Kreikka 1980, Portugali ja Espanja 1985, entisen Saksan demokraattisen tasavallan alue 1990, Ruotsi 1994 ja Itävalta 1994. Suomi on ollut mukana barometreissä osittain kevästä 1993 (EB 39) ja kokonaisuudessaan Eurobarometrit on toteutettu myös Suomessa vuodesta 1995 alkaen (EB 43). Lisäksi Norja on ollut mukana useissa Eurobarometreissä.

Euroopan komissio on lisäksi kerännyt vertailukelpoista aineistoa EU:n ulkopuolisista maista. Keski- ja Itä-Euroopan eurobarometri (CEEB) (ks. ZA:n sivulta kohta 'Central & Eastern Eurobarometer') kerättiin yhteensä kahdeksan kertaa vuosina 1990–1997. Ehdokasmaiden eurobarometrin (CC-EB) (ks. kohta 'Candidate Countries EB') keruu aloitettiin vuonna 2001.

4.7.4 European Values Study ja World Values Survey

European Values Systems Study Group (EVSSG) keräsi ensimmäisen EVS-aineiston useasta Länsi-Euroopan maasta vuonna 1981. World Values Survey -sarja syntyi, kun tutkimus toistettiin 14 muussa maassa. EVS-aineistoja on kerätty kolmessa aallossa: 1981, 1990 ja 1999/2000. WVS-aineistoja on kerätty neljässä aallossa: 1981–1984, 1990–1993, 1995–1997 ja 1999–2001. Nämä kansainväliset kyselyaineistot muistuttavat rakenteeltaan Eurobarometrejä ja ISSP-ohjelman aineistoja. Niissä on kartoitettu eri maiden kansalaisten toimintaa sekä yhteiskunnallisia arvoja ja asenteita suurelta osin yhtenevin, strukturoiduin kyselyin.

EVS-aineistojen keruusta vastaa nykyisin European Values Study -ryhmä. WVS-aineistojen suunnittelua sekä näiden kahden hankkeen aineistojen yhdistämistä ja arkistointiin liittyvää dokumentointia on koordinoanut professori Ronald Inglehart tukijoukkoineen.

Suomi on kuulunut WVS-maihin alusta alkaen Suomen Gallup Oy:n keräämin aineistoin. Vuotta 1995 lukuun ottamatta Gallup on toiminut suomalaisen aineistonkeruun päärahoittajana. Kotimaiset aineistot on kerätty ulkomaisten vertailuaineistojen tapaan yleensä käyntikyselyinä. Vuonna 1990 Suomen aineisto koottiin GallupKanavalla eli kyselyvastaajien kotitalouksiin sijoitettujen mikrotietokoneiden avustuksella.

Lisätietoa näistä kansainvälisistä hankkeista löytyy European Values Studyn (<http://www.europeanvalues.nl/index2.htm>) kotisivuilta ja World Values Surveyn (<http://www.worldvaluessurvey.org/>) kotisivuilta.

5 Yhteenveto kansalaisvaikuttamisen kotimaisesta tutkimuksesta 1990–2004: näkökulmia tutkimusinfrastruktuureihin

Tässä yhteenvedossa kootaan tutkimusselvityksen aihealueita, pohditaan kansalaisvaikuttamisen tutkimusasetelmia sekä arvioidaan alan tutkimusedellytysten kehittämistarpeita. Tutkimuksen sisällöllisiä kohdentumistarpeista keskustellaan lähinnä seuraavassa luvussa. Arviot koostuvat asiantuntijoiden kirjoittamista näkökulmateksteistä sekä alan tutkimustarpeita kartoittaneen seminaarin työryhmäraporteista. Lisäksi tutkimustarpeiden kohdentumiseen liittyvät selvityksen laatimisen aikaan käynnissä olevat tai kaavailut tutkimushankkeet. Näitä käsitellään liitteessä 4.

Taulukossa 1 tarkastellaan kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman keskeisiä aiheita tutkimuksen rahoittajien ja harjoittajien mukaan. Kuvaus pohjautuu tutkimuskirjallisuuden selvitykseen ja on suuntaa antava, kuten merkintätavoista ja niiden selitteistä on havaittavissa. Luetellut tahot ovat tutkimuksen rahoittajia tai niiden suorittajia. Sisällöltään yleisimpien teemojen osalta, kuten tasa-arvo, syrjäytyminen, tietoyhteiskunta ja globalisaatio, merkinnät erottavat lähinnä vain keskeisimmät alan toimijat.

Yleensä ottaen tarkastelujaksolla toteutetuille kansalaisvaikuttamisen tutkimushankkeille näyttää olleen tyypillistä:

1. kansalaisvaikuttamisen tutkimusta harjoittavien tahojen monilukuisuus,
2. eri aihealueiden tutkimuksen jakautuminen useilla tieteen- ja tutkimusaloille,
3. monitieteisten tutkimushankkeiden vähäisyys,
4. ministeriöiden ja sektoritutkimuslaitosten vahva panos tutkimuksen rahoittajina ja toteuttajina,
5. ministeriö- ja sektoritutkimuslaitosten tutkimustoiminnan ja yliopistotutkimuksen läheisyys joillakin tutkimusaloilla (esim. kuntatutkimus, syrjäytymis- ja tasa-arvotutkimus sekä nuorisotutkimus),

Taulukko 1.

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman kohdealueet tutkimus selvityksessä käsiteltyjen tutkimuksen rahoittajien ja harjoittajien mukaan.

X = selvitetyt tutkimuskirjallisuuden nojalla ollut keskeinen rooli rahoittajana tai tutkijana; x = tutkinut/toiminut jonkin verran; tyhjä = tutkinut/toiminut vähän tai ei ollenkaan

KANSALAISVAIKUTTAMISEN TUTKIMUSALUEITA

TUTKIMUSTA RAHOITANUT/ HARJOITANUT TAHO	Penus- oikeu- det	Vaalit ja kan- sää- nes- tykset	Edus- tuksel- liset poliit. insti- tuutiot	Puo- luet	Kunta- ja alue- demo- kratia (ylei- nen)	Asu- kas- demo- kratia	Muut poliit. osallist. keinot (väitön dem.)	Jouk- kovies- tintä ja kolmas osallis- tumi- nen	Järjes- töt ja kolmas sektori	Kasva- tus ja sosiali- saatio	Nuor- ten osal- listu- minen (muu)	Tasa- arvo (erit. suku- puolten välin.)	Syrjäy- tymi- nen	Tieto- yhteis- kunta	Globa- liisaatio
OM ja OPTULA	X	X	x	x	x						x	x	x	x	x
OPM	x	x								X	x	x	x	x	x
OPM, nuoriso	x	x	x	x	x	x	X		X	X	x	x	X	x	x
OPM, liikunta ja kultt.	x				x	x	x		X	x	x	x	x	x	x
SM	x	x	x		X	X	x		x	x	x	x	x	X	x
STM ja Stakes	x				x	x			X	x	x	X	X	x	x
VM	x											x	x	X	x
LVM	x							x		x	x	x	x	X	x
TM	x								x		x	X	X	x	x
YM	x				x	X	x		x	x	x	x	x	x	x
KTM	x						x					x	x	x	x
VNK	x							x				x	x	x	x
Muut ministeriöt	x											x	x	x	x
Kuntaliitto	x	X	x	x	X	X	x	x	X	x	X	X	x	x	x
Kunnallissalan keh. säätö	x	x	x	x	X	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Muut säätöt/järjestöt	x								X	X	X	X	X	x	x
SA ^a	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	X	x	x
SITRA ^a ja eduskunta	x								x	x	x	x	x	X	X
Politiikka- ja hallintotiet.	x	X	X	X	x	x	X	x	X	x	X	x	x	x	x
Oikeustieteet	X	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Kunnallispol. ja aluetiet.	x	x	x	x	X	x	x	x	x	x	x	x	x	X	x
Sosiaalitieteet	x	x	x	x	x	X	x	x	X	x	x	X	X	X	X
Viestintätieteet	x	x			x	x	x	X	x	X	x	x	x	X	X
Kasvatustieteet	x				x			x	x	X	X	x	X	x	x
Nais tutkimus	x							x	x	X		X	x	x	x
Nuorisotutkimus	x	x			x	x		x	x	X	X	x	X	x	x

^a Suomen Akatemian ja SITRA:n panosta on arvioitu lähinnä tutkimusohjelmärahoituksen näkökulmasta.

6. koordinoinnin ja yhteistyön puute samaa aihepiiriä koskevien tutkimusten toteuttamisessa (koskee kaikkia tutkimusta harjoittavia tahoja),
7. pitkäjänteisen tiedonkeruun ja pitkittäistutkimusten vähäisyys,
8. kansainvälisesti vertailevien tutkimushankkeiden vähäisyys huolimatta tarjolla olevista aineistoista,
9. myös pieniin sosiaalisiin yhteisöihin ja moniin osallistumisen erityisryhmiin kohdistuvien tutkimusten puute,
10. kansalaisvaikuttamisen ydinalueisiin kohdistuneiden suurten tutkimushankkeiden vähäisyys (kuitenkin esim. KuntaSuomi 2004),
11. nimenomaan valtaan, yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja esimerkiksi puolueisiin kohdistuvan instituutio- ja valtatutkimuksen vähäisyys.

Kansalaisvaikuttamisen tutkimustahot on koottu taulukkoon yksittäisiä tieteenaloja erittelemättä ja mainitsematta kaikkia alalla toimivia tiedontuottajia. Ministeriöiden, kunta-alan tutkimuksen päätoimijoiden, keskeisten tiederahoittajien ja yliopistotoimijoiden lisäksi selvitys mainitsi keskeisiksi tiedontuottajiksi muun muassa erilaiset järjestöt sekä suurimmat kunnat. Tässä selvityksessä ei käsitelty moniakaan eri hallinnonaloilla toimivia tiedontuottajia eikä myöskään esimerkiksi maakuntaliittoja. Tutkimuskirjallisuuden bibliografista voidaan päätellä, että alan kotimaisia tutkimus- tai selvitysorganisaatioita on pitkälle toista sataa, yliopistotoimijat yksikkökohtaisesti ajatellen.

Eri toimijoiden tutkimusintressit ovat monin osin päällekkäisiä. Joillakin mainituilla tutkimusaloilla yliopistotutkimuksen ja toimialaorganisaatioiden tarpeita on onnistuttu nivomaan yhteen. Toisaalta monilla aloilla yhteistyömahdollisuuksia olisi paljon enemmän kuin mitä tähän mennessä on hyödynnetty. Moniin kansalaisvaikuttamisen tutkimusongelmiin vastaaminen onnistuisi nykyistä monitieteellisemmällä tutkimushankkeilla, mikä edellyttäisi nykyistä vahvempaa tieteenalojen ja hallinnon sektoritoimijoiden monenkeskistä yhteistyötä.

Eri tutkimusaloilla on toimitettu lukuisia kansalaisvaikuttamista koskevia artikkelikokouksia. Usein ne ovat sisältäneet eri tieteenalojen edustajien tutkimuksia ja näkökulmia yhteiseen aiheeseen. Nämä ovat askelia ”oikeaan suuntaan”. Monitieteinen tutkimushanke voisi myös koostua tutkijaryhmän yhteisestä tutkimusongelmasta, sitä varten suunnitellusta uuden

ja olemassa olevan aineiston tutkimusaineiston hankinnasta, ja kiinteässä yhteistyössä tapahtuvasta aiheen analyysistä ja tutkimuksen kirjoittamisesta. Näin aikaa vievään toimintaan yliopistotutkijoilla on liian harvoin mahdollisuutta, puhumattakaan sektoritutkimuslaitosten tutkijoista.

Alan tietotarpeiden tyydyttäminen ei kuitenkaan pohjautu pelkästään uudelle tutkimukselle. Tutkimuksen koordinoitua ja sisällön suunnittelua helpottaa tietämys olemassa olevasta ja käynnissä olevasta tutkimuksesta. Tältä osin kehitystarpeiden listaan voitaisiin lukea laajasti erilaiset tieteestä tiedottamisen perinteiset toimenpiteet. Näiden lisäksi selvityksen käytännön toteutus nosti esiin joitakin julkaisu-, hanke- ja aineistotietokantoihin liittyviä tarpeita. Tietämystä olemassa olevasta tai käynnissä olevasta tutkimuksesta voitaisiin lisätä ainakin seuraavilla toimenpiteillä:

- a) Julkaisutietokantojen lisääntynyt käyttö korostaa tarvetta tutkimusten otsikoinnin ja kuvailutietojen havainnollisuuteen. Aineistojen löydettävyyttä voitaisiin kehittää julkaisutietojen sanavalintoja, asiasanoitusta ja muuta dokumentointia parantamalla.
- b) Julkaisu- ja hanketietokantojen suuri lukumäärä ja keskinäinen yhteensopimattomuus ovat selvä este tiedon tehokkaalle löytymiselle. Käynnissä olevien tutkimushankkeiden perustietojen siirtoa tietokantoihin tulisi kehittää siten, että tutkimuksen suorittajalle riittäisi hankkeen kuvailu yhteen tietokantaan.
- c) Toteutettujen hankkeiden kokoamat sähköiset tutkimusaineistot tulisi mahdollisuuksien mukaan arkistoida ja kuvailla avoimiin aineistotietokantoihin. Näin vältetään esimerkiksi päällekkäiseltä tiedonkeruulta ja olemassa olevat aineistot tulevat mahdollisimman tehokkaasti hyödynnetyiksi.

Kolmesta kohdasta kaksi ensiksi mainittua sijoittuvat lähinnä yliopistojen ja yliopistokirjastojen toimialueelle. Kolmas kuuluu erityisesti Yhteiskuntatieteelliselle tietoarkistolle, johon kootut aineistot (yhdistettynä ehkä uuden tiedon keruuseen) mahdollistaisivat monia uusia, aikajänteeltään pitkiä kansalaisvaikuttamisen muutoksen analyyseja (ks. liite 3).

Parhaat mutta kalleimmat pitkittäistutkimuksen henkilöaineistot sisältävät tietoja samoista havaintoyksiköistä eri aikoina. Kyselyaineistojen osalta tällaisia aineistoja sanotaan ns. paneeliaineistoiksi, jotka ovat puuttuneet lähes täysin suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tutkimuksesta.

Kansainvälisesti vertailevia tutkimushankkeita mainittiin selvityksessä jonkin verran, mutta käytössä oleviin aineistoihin nähden tutkimushankkeiden määrä ei ole suuri. Tällä alueella vertailevan lisätiedon hankkiminen voitaisiin toteuttaa verraten pienin kustannuksin. Lisäksi tohtoriopiskelijoiden sitoutuminen kansainvälisiin hankkeisiin olisi muutenkin tarkoituksenmukaista tutkimuksen kansainvälistymisen kannalta.

Tutkimus selvitys osoitti suuren osan tutkimuksesta aineistoiltaan valtakunnalliseksi. Tämä johtuu paitsi rahoittajien intresseistä, myös tutkimustuloksille asetetuista yleistettävyyssvaatimuksista. Ei kuitenkaan ole hyvä, jos kehitys johtaa esimerkiksi alueellisesti ”pienien” tutkimuskohteiden hyljeksintään. Pelkästään tutkimuksen ns. kontekstitekijöiden hallinnan kannalta pienempien tutkimuskohteiden monipuolinen ja syvälinen analysointi on perusteltua.

Tälle sekä monille muille tutkimustarpeille löytyy puoltoääniä seuraavan luvun puheenvuoroista. Niiden vaikuttavuus jää politiikkaohjelman ja kansalaisvaikuttamisen tutkimustahojen jatkotoimenpiteiden varaan. Ainakin tarpeet tutkimuksen koordinoimisen ja pitkäjänteisyyden lisäämiselle ovat ilmeiset. Latteus tai ei: yhteistyössä on voimaa.

6 Kansalaisvaikuttamisen tutkimuksen ajankohtaiset haasteet

6.1 Asiantuntijatekstit (selvitystä varten tilatut artikkelit)

SIRKKA AHONEN

Voiko kansalaisvaikuttamista oppia?

Nuoret ja edustuksellisen demokratian kriisi

Äänestysprosentit ovat yhden sukupolven aikana dramaattisesti laskeneet. Vallanpitäjät ovat huolissaan. Millä mandaatilla he päättävät asioista, jos heidän valintaansa osallistuu vain vähemmistö kansalaisista? Näinhän on tilanne niin EU- kuin kunnallisvaaleissakin.

Huoli ei koske ainoastaan päättäjiä. Edustuksellisen demokratian lisäksi myös avoin kansalaisyhteiskunta on kriisissä. Toimiva kansalaisyhteiskunta on kuitenkin välttämättömyys. Onhan jonkin yhteiskunnan kehityksen hiipumista tapana selittää sillä, että maalla ei ole toimivaa kansalaisyhteiskuntaa. Kansalaisyhteiskunnan toimivuudella tarkoitetaan tällöin yhteisön valmiutta reagoida, jos päättäjät ovat välinpitämättömiä tai korruptoituneita.

Lukuisat nuorisotutkimukset viittaavat siihen, että suomalainen kansalaisyhteiskunta on rapautumassa. Vuosituhannen vaihteessa kolmestakymmenestä maasta kerätty 14–15 -vuotiaita koskeva IEA-Civics aineisto osoittaa, että suomalaisnuoret tosin johtavat muita tiedoissa ja taidoissa mutta jäävät ainakin asennetasolla pahnanpohjimmaisiksi politiikan ja kansalaistoiminnan harrastuksessa. Tietämys ei nähtävästi itsestään johda rakentavaan toimintaan. (Brunell ja Törmäkangas 2002)

Samansuuntainen tulos saatiin puoli vuosikymmentä aikaisemmasta laajasta yhteiseurooppalaisesta Youth and History -tutkimuksesta. Nuoret eivät olleet kiinnostuneita politiikasta eivätkä odottaneet aikuisinakaan toimivansa politiikassa. Ero IEA-Civics tutkimukseen oli, että Youth and History -aineistossa tilanne näytti samalta halki Euroopan. Euroopan mailla ei parin vuosikymmenen kuluttua näin olisi sen enempää poliitikkoja kuin äänestäjiäkään. (Angvik & von Borries 1997)

Äänestystutkimusten mukaan nuoret aikuiset ovat Suomessa jo 1980-luvulta alkaen kaihtaneet vaaliuurnia. Mitä heikompi alueen sosio-ekonominen asema, sitä harvempi nuori kasvaa tunnolliseksi äänestäjäksi. Mitä selvemmin jotkin alueet muuttuvat huono-osaisten alueiksi, sitä enemmän maahan syntyy poliittisen apatian kehoja. Kun politiikka muuttuu eliitti-intressiksi, edustuksellisen demokratian kriisi syvenee. (Pekonen 1998; Hellsten ja Martikainen 2001)

Elämänpolitiikka vaihtoehtona

Spontaanin kansalaisyhteiskunnan tilanne ei ole yhtä synkkä. Valtaosa nuorista kuuluu johonkin yhdistykseen. Optimisteilla onkin tapana viitata ns. uuteen politiikkaan. Nuoret ovat hylänneet edustuksellisen demokratian, mutta liittyvät auliisti elämäntapa- ja harrastusyhdistyksiin ja kansalaisliikkeisiin. Anthony Giddens käyttää uudesta suunnasta nimitystä 'elämänpolitiikka'. Puolueeseen tai ammattiyhdistykseen liittymisen sijasta elämänpolitiikan harjoittaja tekee periaatteellisia kulumista ja viiteryhmää koskevia valintoja ja vaikuttaa niiden kautta asioiden kulkuun.

Richard Topf (1995) on selittänyt elämänpolitiikan voiton tavanomaisesta politiikasta johtuvan mentaliteetin muutoksesta. Nuori kansalainen ei suostu enää instrumentalisoidavaksi pelkäksi äänestyslipun numeroksi vaan käyttää mieluummin oikeaa ääntään ja fyysistä läsnäoloaan asioista päätettäessä. Uusi hedonistis-ekspressiivinen ihminen haluaa olla esillä ja äänessä. Hän hakee tilaisuutta tulla huomatuksi ja saada vastakaikua.

Elämänpolitiikalla on kuitenkin rajansa, mikäli tarkastellaan yhteiskunnan tarpeita. Elämänpoliittisiksi luokiteltavien yhdistysten, liikkeiden ja hankkeiden tarkoitukset ovat usein varsin rajattuja. Yhteiskunnassa, jolla on suuria yhteisiä ongelmia, kuten osattomien syrjäyty-

minen ja etnisten ristiriitojen kärjistyminen, ei vegaaniryhmällä tai skeittikimpalla ole paljon merkitystä. Suurten yhteisten ongelmien hoitamisessa puolueilla, ammattiyhdistysliikkeellä ja kansanedustuslaitoksella on lyömätön voimansa. Kansalaisyhteiskunta saa sittenkin parhaiten aikaan todellisia tuloksia toimimalla edustuksellisen demokratian ruohonjuuritasona eikä sen vaihtoehtona. Väitteen tueksi voi esittää vaikkapa ympäristöliikkeen ja Naturallainsäädännön keskinäisen suhteen.

Toinen varaus elämänpolitiikan kaikkivoipaisuuden suhteen liittyy ns. suoraan toimintaan. On toki ekspressiivistä ja jopa hedonistista osallistua riehakkaaseen fyysiseen aktioon, ja usein suoralla toiminnalla on herättävä ja rakenteita murentava vaikutus. Yhteiskunnallistaloudellisten rakenteiden muuttaminen on kuitenkin siinä määrin monisyinen yritys, että se edellyttää useiden asianosaisten tahojen kokoamista pitkiin neuvotteluihin ja perustelujen dokumentointia työläisiin muistioihin. Suora toiminta ei useinkaan tunnusta etujen ristiriitoja. 'Me teemme mitä tahdomme' on vanha totalitaristinen periaate, jolla on 2000-luvun moniarvoisessa yhteiskunnassa vielä vähemmän tilaa kuin 1900-luvun alkupuoliskolla.

Edustuksellinen demokratia on turhauttavuudessaankin toistaiseksi paras tapa hoitaa yhteisiä asioita. Esimerkiksi Suomen vaalijärjestelmä on omiaan takaamaan vähemmistöillekin sananvaltaa ja antamaan tilaa uusille vaikuttajaryhmille. Elämänpolitiikan ja edustuksellisen demokratian suhde on asioita, jotka kasvava kansalainen joutuu itselleen kriittisesti selvittämään.

Kansalaisyhteiskuntaan kasvamiseen liittyviä tutkimuskysymyksiä

Parhaillaan on meneillään useitakin paikallisia ja valtakunnallisia hankkeita yhteiskunnallisen kasvatuksen kehittämiseksi. Helsingissä peruskouluun kotiutetaan oppilaskuntatoimintaa, jota laki oikeastaan edellyttää vain lukioilta. Useilla kunnilla on nuorisovaltuustonsa. Valtakunnallisella tasolla Vanhasen hallituksen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma on puolestaan lähtenyt liikkeelle opettajankoulutuksesta. Sen tavoitteena on ennen muuta edustuksellisen demokratian tukeminen, mutta samalla se tarjoaa mahdollisuuden luoda linkkejä koulun ja avoimen kansalaisyhteiskunnan välille.

Erilaiset kansalaiskasvatuksen hankkeet ovat toistaiseksi perustuneet äänestys- ja asennekar-toituksiin. Hankkeiden tueksi tarvitaan kuitenkin tutkimuksia, jotka paljastavat, onko vaali-laisuudessa kyseessä todellinen apatia vai elämänpolitiikan valitseminen edustuksellisen demokratian sijasta, ja jotka valottavat poliittisen harrastuneisuuden erojen taustalla olevia kulttuurisia ja rakenteellisia tekijöitä.

Poliittinen kiinnostumattomuus näyttää vahvasti sukupolvi-ilmiöltä. Jokin 1980- ja 1990-lukujen aikaisista kokemuksista on tuottanut poliittisesti välinpitämättömän sukupolven. Oliko se 1980-luvun kasinotalous ja sen perinnöksi jäänyt luottamus markkinavoimiin vai pikemminkin 1990-luvun lama ruohonjuuritason kerrannaisvaikutuksineen?

Toisaalta poliittinen välinpitämättömyys voi olla elämän kiertokulkuun liittyvä ilmiö. Ehkä 1990-luvun poliittisesti passiivisista nuorista tulee ennen pitkää omaa elämää koskevan vas-tuun kasvaessa vielä poliittisia toimijoita. Tutkittava kysymys onkin, onko kansalaisvaikut-tamisen näivettymisessä kysymys sukupolvi-ilmiöstä vai elämän kiertokulkuun liittyvistä tekijöistä.

Toinen tutkittava kysymys liittyy nuoren pitkälti toistakymmentä vuotta kestäväan kouluko-kemukseen. Kansainväliset tutkimukset osoittavat, että jos nuorella on kokemus koulun pää-töksentekoon osallistumisesta, hän todennäköisesti tuntee kiinnostusta politiikkaan aikuise-nakin (Hahn 1999). Suomalaisilla nuorilla on IEA-Civics tutkimuksen mukaan suhteellisen vähän tällaista kokemusta. Voi olla, että se osaltaan selittää poliittisen toiminnan jäävän heille vieraaksi. Kouluun tarvitaan siis lisää demokratiaa.

Kouludemokratiaan liittyy vanhahkon opettajapolven mielissä riski. 1970-luvun alun koulu-demokratia jäi muistoihin arveluttavana kokemuksena, osaksi valtakunnallisen opettajajär-jestön siihen suuntaaman voimakkaan vastustuksen takia. 1970-luvun kouludemokratiamalli oli kieltämättä radikaali. Kouluneuvoston päätäntävalta ulottui sängen noniin ja herkkiin asioihin, ja vallan jako tasan opettajien ja oppilaiden kesken oli huima kokeilu. Demokrati-alla, kuten kaikilla käsitteillä, on leveys- ja syvyysulottuvuutensa, ekstensionsa ja intensio-nsa. Kun päätäntävaltaa koulussa taas jaetaan uusiksi, on syytä tutkia, keille ja mitä valtaa eri toimijoille jaetaan. Eräitä meneillään olevia osallistumishankkeita tarkastellessa herää ky-

symys, riittääkö demokratiaksi se, että koululaiset saavat päättää kouluympäristön viihtyvyydestä ja siihen liittyvistä hankinnoista. Pitäisikö heidän saada päättää jopa opiskelusta?

Opettajankoulutuksesta liikkeelle lähtevä kansalaisvaikuttamisen politiikkahanke tähtää entistä osallistuvampaan koulukulttuuriin. Sitä varten tarvitaan koottua tietoa meneillään olevista osallistumismalleista. Kuinka nuoret niissä käyttävät valtaa ja mistä asioista he päättävät?

Kolmas suuri kysymys liittyy koulupolitiikkaan. Kaikille yhteinen ja ilmainen koulu on perinteisen sosiologisen näkemyksen mukaan lujittanut yhteisön yhteenkuuluvuutta. Suomalainen peruskoulu on 1990-luvun koulupolitiikan perintönä kuitenkin muuttunut vähemmän yhteiseksi kuin ennen. Koulupiirit ovat poistuneet, jolloin ainakin isoissa ja isohkoissa kaupungeissa vanhemmat kilpailuttavat kouluja. Valtionosuuksien laskennallisuus taas tekee koulujen työskentelyresurssit riippuvaksi siitä, kuinka koulut vuosittain onnistuvat houkuttelemaan oppilaita puoleensa. Koulut ovatkin eriarvoistuneet sekä resurssiensa että oppilaidensa sosioekonomisen taustan suhteen (Ahonen 2003). Koulun kilpailuasema vaikuttaa sen eetokseen; häviäjät eivät useinkaan suhtaudu luottavaisesti oppilaisiinsa tai tulevaisuuteensa. Eetos vaikuttaa koulun osallistumiskulttuuriin. Eliittikoulussa on oletettavasti luontevampaa antaa oppilaiden äänen kuulua kuin huono-osaisten koulussa. Kasvattaako eliittikoulu näin osallistuvia ja huono-osainen koulu apaattisia kansalaisia? Koulujen markkinointumisen ja eriarvoistumisen vaikutus koulukulttuuriin on haasteellinen tutkimusaihe.

Koulu voi parhaimmillaan olla kansalaisvaikuttamisen kehto. Sen valtarakenteisiin ja eetokseen liittyy kasvatuksellisia mahdollisuuksia, jotka ylittävät yhteiskuntaopin läksyjen vaikutuksen. Edustuksellisen demokratian kriisi voi saada osaratkaisun koulukulttuurin kehittämisestä. Tässä tarkoituksessa osuvasti kohdistettu kouluyhteisöjen tutkimus auttaa määrittämään osallistumiskulttuurin kehittämisen mahdollisuudet.

Sirkka Ahonen on Helsingin yliopiston opettajakoulutuslaitoksen historiallis-yhteiskuntatieteellisen kasvatuksen professori.

Kirjallisuus

- Ahonen, Sirkka. (2003). *Yhteinen koulu, tasa-arvoa vai tasapäisyyttä? Koulutuksellinen tasa-arvo Suomessa Snellmanista tähän päivään*. Tampere: Vastapaino.
- Angvik, Magne ja von Borries, Bodo (eds). (1997). *Youth and History, a Comparative European Survey on Historical Consciousness and Political Attitudes Among Adolescents*. Hamburg: Edition Körber-Stiftung.
- Brunell, Viking ja Törmäkangas, Kari. (2002). *Tulevaisuuden yhteiskunnan rakentajat: Yhteiskunnallisen opetuksen kansainvälinen tutkimus Suomen näkökulmasta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, koulutuksen tutkimuslaitos.
- Hahn, Carole L. (1999). Citizenship Education: An Empirical Study of Policy, Practices and Outcomes. *Oxford Review of Education* 1999, Vol. 25, Nos 1&2.
- Hellsten, Villiina ja Martikainen, Tuomo. (2001). *Nuoret ja uusi politiikka. Tutkimus pääkaupunkiseudun nuorten suuntauksista*. Tutkimuksia 2001:3. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Pekonen, Kyösti. (1998). *Politiikka urbaanissa betonilähiössä*. SoPhi, Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 20. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Topf, Richard. (1995). Beyond Electoral Participation. Teoksessa Hans Dieter Klingemann ja Dieter Fuchs, *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.

JAAKKO NOUSIAINEN

Kansalaiset ja valtiollinen edustuksellinen demokratia – eräitä tutkimustarpeita

Hallituksen strategia-asiakirjaan sisältyvistä politiikkaohjelmista kansalaisvaikuttamisen ohjelma on suppein ja yleisluontoisin; käytettävissä olevin voimin on nähtävästi ollut työlästä kehitellä ja täsmentää yleistä tavoitetta, joksi on nimetty vahva, vetovoimainen ja toimiva edustuksellinen demokratia. Ja totta on, että sekä valtioelämän toimijoiden että tutkijoiden piirissä vallitsee epätietoisuutta ja hämmennystä siitä, missä tilassa poliittinen kansalaisyhteiskunta on, mikä on kansalaisten valtiolliseen järjestelmään kiinnittymisen luonne ja intensiteetti sekä millä keinoin tuota kiinnittymistä ja elävää osallistumista voitaisiin tehostaa.

Vanhat totuudet ja selitysmallit eivät enää päde, politiikan pohjoismaiseksi malliksi nimetty asetelma on siirtynyt historiaan. Vahvan puoluesamastumisen on korvannut irtaantuminen perinteisistä organisaatioista, uusien osallistumismuotojen ja -väylien etsiminen sekä äänestyspäättökseen tekeminen elämäkatsomuksellisista kysymyksistä irrallaan käytännöllisenä, hallituspolitiikasta riippuvana ratkaisuna. Ja yhä useammin tuo ratkaisu on koskenut sitä, kannattaako uurnille mennä lainkaan. Joukkotoiminnasta ja julkisesta elämästä vetäytyminen tuskin kuitenkaan on erilliseen valintaan perustuva tapahtuma tai vain suomalaisen yhteiskunnan kehityspiirre. Se on osa kokonaisvaltaista elämäntavan muutosta; privatisoituminen on teollistuneen, sosiaalisesti tasoittuneen ja työnjaoltaan kehittyneen yhteiskunnan ilmiö.

Suomessa ei ole toteutettu uuden politiikka-asetelman jäsentämiseksi samanlaista avaraa valtatutkimusta kuin naapurimaissa Norjassa ja Ruotsissa. Viimeksi muutama vuosi sitten

tällaisesta tehtiin esitys Suomen Akatemialle. Ehkä kaikenkattava hanke ei enää olisikaan ajankohtainen tai tuloksekkain menettely. Kansalaisvaikuttamisen ja valtioelämän väliseen suhteeseen päästäneen parhaiten pureutumaan hyvin kohdennetuilla ja riittävästi resurssoituilla erityistutkimuksilla. Seuraavassa tuodaan esille joukko relevanteilta tuntuvia teemoja. Tuskin voin välttää tässä koskettelemasta myös muille kirjoittajille osoitettuja ongelma-alueita.

Pohjaksi kyllä tarvittaisiin perustava selvitys yhteiskunnan tärkeimmistä valtaresursseista ja niiden jakautumisesta keskeisillä yhteiskuntaelämän aloilla 2000-luvun alun Suomessa ja jotenkin ennustettavissa olevassa tulevaisuudessa. Käsillä olevassa kontekstissa painotus on siinä, millaiset mahdollisuudet yksilöillä sekä tasoittain että toiminta-alueittain organisoituneilla ryhmillä on vaikuttavasti osallistua päätösprosesseihin, vaikuttaa ihmisten elinehtoihin ja yhteiskunnan muutoksiin. Olennaista on ennakoida, mihin suuntaan valtaoimavarojen ja vaikutusvallan jakaantuminen muuttuu. Kysymys on yksilöistä, ryhmistä ja instituutioista; hanke siis liikkuisi kaikilla näillä tasoilla ja yhdistäisi institutionaalisen ja käyttäytymistieteellisen otteen tutkimustapoja. Viime kädessä päädytään kysymykseen siitä, mitä kansainvälistyvässä valtioelämässä jää perinteisen, kansanvaltuutukseen perustuvan ydinvaltion tehtäväksi ja kuinka suuri osa ihmisten elämään vaikuttavista ratkaisuksista tehdään tämän järjestelmän ulkopuolella, kansallisella tai kansainvälisellä tasolla. Ja mitä kaikki tämä vaikuttaa kansanvaltaisiin ohjaus- ja valvontasuhteisiin?

Tällainen ulkoinen tutkimus valtaresursseista ja -suhteista vaatii välttämättä täydennykseksi tutkimuksen siitä, miten uuden vuosituhannen alun kansalaiset orientoituvat politiikkaan; mitä se merkitsee heidän elämäkokonaisuudessaan, missä määrin ja millä tavalla he ovat valmiita kansalaisina olemaan aktiivisina osallistujina mukana muuttuvassa valtiollisessa ja ylivaltiollisessa poliittisessä yhteisössä. Kansalaisosallistuminen, luottamus poliittisiin instituutioihin ja toimijoihin sekä koettu kansalaispätevyys ovat pluralistisen politiikkamallin kriittisiä muuttujia, joiden valossa länsimaisten kansanvaltojen tilaa on analysoitu ja vertailtu. Poliitikantutkijoiden valtavirran teesi jo 1970-luvulta lähtien oli se, että kansalaiset olivat poliittisesta järjestelmästäan pahasti vieraantumassa, kun he irtaantuivat puolueistaan ja näyttivät menettävän aikaisempaa isiltä perittyä luottamustaan valtiollisiin ja poliittisiin laitoksiin. Ja aleneva vaaliosanotto tulkittiin protestiksi politiikanteon vallitsevaa tyyliä vastaan. Vieraantuminen ja protesti olivat poikkeavaa ja valitettavaa käyttäytymistä.

Tätä nykyä noihin käsitteisiin turvaudutaan harvemmin, mutta uusiakaan tulkintamalleja seestymättömyyden ja epävarmuuden tilan analysoimiseksi ei ole pystytty kehittämään. Haastatteluissa ja kyselyissä ihmiset pakotetaan ottamaan kantaa julkispolitiikkaan, mikä ilmeisesti korostaa sen koettua merkitystä arjessa. Elämäkertatutkimukset viittaavat kuitenkin siihen, että politiikalla ja julkisilla asioilla on ylipäätään varsin perifeerinen asema ihmisten elämäkokonaisuudessa. Ajankohtaiskeskustelussa syytetään puolueita siitä, että ihmiset eivät ole kiinnostuneita jostakin valinnasta eivätkä ole halukkaita osallistumaan siihen. Mutta kuinka paljon puoluekaaderit pystyvät tekemään, jos elävä yhteys joukkoihin on katkennut, jos puolueet ovat menettäneet asemansa ihmisten keskeisinä poliittisina viiteryhminä?

Ongelmaa pitäisi lähestyä niin ekstensiivisen kuin intensiivisenkin tutkimuksen keinoin. Kysymys on joka tapauksessa siitä, miten yksityinen ja julkinen lomittuvat nykypäivän ihmisen elämässä, millaisissa yhteyksissä ja miten hän on taipuvainen ottamaan kantaa ja osallistumaan ja mitkä ovat hänen auktoriteetti- ja legitimitteettiodotuksensa. Tuen ja luottamuksen kohteina voidaan luetella ainakin eurooppalainen toimintajärjestelmä, kansallinen yhteisö, valtiollisen järjestelmän rakenne, yksittäiset laitokset, poliittiset toimijat, poliittinen prosessi ja politiikan tuotokset. Samastuminen kansalliseen yhteisöön ja hallitusjärjestelmän hyväksyntä lienevät lujempia ja kattavampia kuin koskaan aikaisemmin. Kriittinen on ilmeisesti toimijoiden ja prosessien taso.

Puoluetutkimus näyttää viime aikoina elpyneen usean vuosikymmenen aallonpohjasta. Kuitenkin puuttuvat edelleen perustiedot siitä, mitä puoluejärjestöille on oikeastaan tapahtunut, miten 2000-luvun alun kaaderipuolue toimii, millaiset ihmiset sitä pyörittävät ja miten esimerkiksi kirjoitettuna ohjelmina näkyvän toimintapolitiikan muotoaminen ohjautuu. Vakaantuneen parlamentarismien kaudella puoluejärjestöjen ote kansanedustajista on herpaantunut. Näennäisesti tämä on merkinnyt kansanedustajien ja eduskuntaryhmien toiminta-autonomian lisääntymistä. Mutta jos kansanedustaja ei voi tukeutua ideologisesti latautuneeseen vankkaan taustaryhmään, hän jää jotenkin yksin, tuuliajolle ja tulee riippuvaksi parlamentaarisen järjestelmän muista toimijoista, hallituksesta, byrokratiasta, markkinavoimista ja erityisintresseistä. Viestinnällistyvässä politiikassa hän yrittää epätoivoisesti näyttäytyä valitsijoilleen vahvana politiikantekijänä turvatakseen uudelleenvalintansa.

Sama tutkimustarve kohdistuu muihin joukkojärjestöihin, esimerkiksi ammatilliseen liikkeeseen, ja suomalaisen korporatismiin ilmenemismuotoihin. Uudenaikaisen yhteiskunnan kehityspiirre on intressien eriytyminen, eturyhmien homogeenisuuden väheneminen ja keskusjärjestöjen edustavuuden ja auktoriteetin heikkeneminen. Ongelmanratkaisun mahdollisuudet muutamien suurten järjestöjen neuvotteluihin ovat entistä vähäisemmät. Eduskunnan poliittinen organisaatio rakentuu edelleen puoluryhmille. Yksi tulevaisuuden visio on, että ne jäävät vain kulissiksi, ja todellisuudessa eduskunta alkaa muistuttaa markkinatoria, jolla erityisintressit kilpailevat ja käyvät vaihtokauppaa; kansanedustajat toimivat useammanlaisien lojaalisuusvaateiden ristikkäispaineessa. Mielenkiintoinen kysymys on, mitä tämä vaikuttaa vakaiden parlamentaaristen enemmistöjen muodostumiseen.

Modernit joukkoviestimet ovat tulemassa yhä tärkeämmiksi valtakeskittymiksi. Ns. väli-ryhmien kuihtuessa ne ovat tärkeitä välittäjiä eliitin ja joukkojen suhteissa, ja ne puuttuvat ja vaikuttavat entistä enemmän julkisiin päätösprosesseihin. Olisiko menneiden vuosikymmenien massayhteiskunnan teorioille uutta käyttöä?

Sitten tulemme institutionaaliseen asetelmaan.

On olemassa kolmenlaista parlamentarismia. Vanhastaan on voitu erottaa toisistaan ulkopolitiittinen ja sisäpolitiittinen parlamentarismi; ne eroavat selvästi toisistaan useilla tarkastelulottuvuuksilla. On selvää, että kansanvaltainen parlamentarismi toimii paremmin sisäpolitiikassa kuin ulkopoliitikassa. Kansainvälisen näyttämön muutos, enemmistöparlamentarismiin vakaantumisen ja perustuslakiuudistus pienensivät kuilua, mutta kolmanneksi parlamentarismimuodoksi nousi pian perinteisen sisä- ja ulkopoliitiikan välimaastoon sijoittuva kansallinen EU-politiikka. Olen itse eduskunnan 100-vuotistutkimushankkeen yhteydessä kartoittanut yleisesti suomalaisen parlamentarismien kehitystä ja toimintaa – myös noilla eri areenoilla – mutta erityistutkimuksille on runsaasti tilaa ja tarvetta. Kaikkien areenoiden päätöksenteossa on kansanvaltaisuuden kannalta olennaisia jännitteitä: asiantuntijaohjauksen ja intressien edustamiseen perustuvan neuvottelujärjestelmän jännite, professionalismin ja maallikkovallan jännite, politiikan ja byrokratian jännite.

On varsin vähän konkreettista, esimerkiksi tapaus selvityksiin perustuvaa tutkimusta siitä, miten parlamentaariset toimintapolitiikat eri aloilla ja areenoilla ohjautuvat alkaen ongelman havaitsemisesta, sen politisoimisesta sekä aloitteen laatimisesta ja prosessoinnista ja päätyen eduskuntakäsittelyyn sekä ratkaisun tekemiseen ja sen täytäntöönpanoon. Tuotokset ovat lakeja ja asetuksia, budjetin määrärahoja, ulkopoliitiikan toimintapäätöksiä ja kansallisia EU-kannanottoja. Missä määrin on yhteiskuntapolitiikkaan kohdistuvia kansalaisten täsmennettyjä odotuksia ja vaateita ja miten ne pääsevät esille toimijakuviassa hallitus-byrokratia-eduskunta-puolueet-intressiryhmät-markkinavoimat? Kansainvälisessä tutkimushankkeessa selvitettiin 1990-luvulla tapaus selvitysten valossa toimijasuhteita Länsi-Euroopan parlamentaarisisissa valtioissa akselilla hallitus-puolueet. Lähimmäs puoluekeskeistä mallia tulivat sellaiset maat kuin Belgia, Itävalta ja Italia, ministeriautonomia taas näyttäytyi suurimmillaan Alankomaissa. Suomi sijoittui tuossa vertailussa välityypiksi, rajoitetusti puoluesidonnaiseksi hallitukseksi. Hallituksen sisäinen neuvottelujärjestelmä on olennainen politiikan teon areena monipuolueisissa koalitioissa. Innovatiivisen politiikan mahdollisuuksien heikeudessa toimija-asetelma pelkistyy, byrokratian asiantuntijavalta ja poliittisen koalition sisäinen neuvottelujärjestelmä saavat yliotteen.

Ja viimeiseksi: kysymystä suoran kansanvallan muotojen kehittämisestä ei voi sivuuttaa tarkasteltaessa edustuksellisen kansanvallan ongelmia kansalaisvaikuttamisen näkökulmasta. Asia on viime vuosina ollut ja on edelleenkin esillä useassakin Euroopan maassa. Vuoden 2000 perustuslakiuudistuksen valmistelussa aikataulu ei sallinut tähän asiaan paneutumista – ehkei ollut suurta innostustakaan kajota herkkään aiheeseen. Kysymys on perustuslaillisesta insinööritaidosta: miten löytää järjestelmä, jossa vältetään kansanäänestyksiin vanhastaan liitetyt haittapuolet, hitaus, ihmisjoukkojen uudistuskielteisyys, alhainen osanotto, vaikeus pelkistää kompleksiset ratkaisut kaikille käsitettäviksi yksinkertaisiksi vaihtoehdoiksi sekä kansanäänestyskeskustelujen madaltuminen populistisen propagandan teemoiksi.

Valtio-opin tutkijapiireistä on jo esitetty jatkokeskustelu käytäväksi uudelta pohjalta: kansanäänestys on edustuksellista järjestelmää täydentävä kansalaisten oma päätöksentekoväline, ei edustuslaitoksen keino pidättyä kannanotosta ja luovuttaa päätösvaltansa tilapäisesti äänestäjille. Tämän mukaan kansanäänestysten tulisi olla sitovia ja riippumattomia eduskunnan tahdosta. Kansanäänestysten järjestämiselle olisi kuitenkin asetettava jotenkin tiukat

rajat; sveitsiläistyypillisellä laajalla kansanäänestysdemokratialla on vakavat puutteensa, ja hyvin harvat meistä haluaisivat kantaa sellaisen seuraukset. Pohdinnan arvoista olisi myös, mikä suhde perinteisillä suoran kansanvallan menetelmillä on uudempiin osallisuuden ja kumppanuuden muotoihin, joita Valtioneuvosto esitteli paikallistasolle sovitettuina vuonna 2002 eduskunnalle antamassaan selonteossa.

Jaakko Nousiainen on Turun yliopiston valtio-opin emeritusprofessori ja saman yliopiston entinen kansleri.

MARTTI SIISIÄINEN

Kansalais- ja järjestötoiminta

Suomen kansakunta, poliittinen ja hegemonisen johtajuuden järjestelmä ovat kehittyneet olennaiselta osaltaan maankattavan yhdistyslaitoksen/järjestölaitoksen organisoituneen verkoston perustalla. Erilaiset poliittis-järjestölliset osakulttuurit (puolue, nais-, lapsi-, nuorisosastot, etujärjestöt, kulttuuri- ja harrastusyhdistykset) kehittyivät osana poliittisesta johtajuudesta käytyjä kamppailuja. Tavallinen väylä kansanedustajaksi oli aina 1970-luvulle asti, joiltakin osin toki vieläkin, järjestötoiminnassa ansioituminen. Johtopaikat järjestöllisen osakulttuurin organisaatioissa, mutta muissakin yhdistyksissä, olivat arvokasta sosiaalista pääomaa, ja sellaisena käytettävissä resursseina politiikan – tai talouden – kentällä. Vilkkaimpina, tasa-arvoisimpina ja kriittisimpinä yhdistystoiminnan jaksoina suomalainen demokratia on edennyt ja kansalaisuus syvennyt. Ihannetapauksessa hegemoninen johtajuus sekä siihen kytkeytyvä poliittisen järjestelmän legitiimiys hankittiin pitkälti systeemin pelinsääntöihin sopeutuneiden yhdistysten avulla.

Järjestöt ovat perinteisesti olleet kansalaisten intressien – ja tarpeiden – tärkeimpiä tulkkeja. Niissä yksilötoimijat ovat voineet keskustellen päästä perille yhteisistä intresseistään, kiteyttää ne systeemiseksi tavoitteiksi, muutosesityksiksi tai -vaatimuksiksi sekä kiinnittää niihin kollektiivisia identiteettejään. Poliittisten osakulttuurien muotoutuminen mahdollisti – usein harvainvaltaisten järjestöjen toimintaa kaunistelematta – parhaimmillaan läsnäoloon pohjautuvien vuorovaikutusareenoiden kehittymisen sekä solidaarisuuden ja yleistetyn luottamuksen synnyttämisen paitsi oman jäsenistön, myös ulkopuolisten toimijoiden piirissä. Henkilökohtaiset vuorovaikutussuhteet, läsnäolo ja kasvokkainen vuorovaikutus ovat myös jossain

määrin ehkäissee eri luokkien välistä kuilua sekä eliittien vieraantumista kansalaisten enemmistön arkielämästä.

Näyttää siltä, että 1960- ja 1970-luvulla nuoruutensa eläneet ikäluokat ovat viimeinen tällaiseen organisaatiokulttuuriin kasvanut sukupolvi, viimeinen ”järjestösukupolvi”.

”Järjestösukupolvien” yhdistykset olivat perusluonteeltaan sosiaalista ja kollektiivista toimintaa ja niiden ydin pohjautui yhteistyöhön. Monet niistä edellyttivät jäseniltään vahvaa sitoutumista ja oman persoonan varsin laajaa investointia toimintaan. Niiden jäsenyys usein myös ennakoiti tietynlaista toimintaa yhteiskunnassa laajemminkin ja kytki jäsenensä siteilään poliittisen järjestelmän kokonaisuuteen.

Nyky-yhteiskunnan kokemisen ja tulkitsemisen kattava taustatendenssi on yksilöllistyminen. Yksilöllistymisen hallitsemassa yhteiskunnassa kokonaisuus koetaan ei-kollektiivisesti. Yksilön ajatellaan olevan ”oman elämänsä yrittäjä”, joka omilla valinnoillaan luo elämäntapaa todellisen tai illusorisen vapauden ilmapiirissä. Tämän tendenssin ilmenemismuotoja ovat ”kevyet” sosiaaliset siteet ja niitä vastaavat kollektiivisen toiminnan muodonmuutokset.

Huomattava osa viime vuosikymmenen vaihteen uusista yhdistyksistä noudattelee kevyen sitoutumisen tendenssiä. Vuosina 1996-1998 syntyi Suomessa yli 10000 uutta yhdistystä, enemmän kuin koskaan kolmen vuoden ajanjaksona. Lähes puolet Suomessa toimivista yhdistyksistä (vajaat 40000 yhdistystä) on syntynyt viimeisten 15 vuoden aikana. Noille yhdistyksille on tyypillistä voimakas spesialisoituminen ja ”pienen” intressien politiikka. Sen takia niiden jäsenyys vaatii useimmiten vain persoonallisuuden pienen osan investointia verrattuna moniin aikaisempina vuosikymmeninä yleisiin yhdistyksiin. Uusissa yhdistyksissä onkin tavallisesti kysymys oman itsen kehittämisen projekteista tai elämäntapaan liittyvistä harrastuksista. Suuri osa uusista yhdistyksistä voidaan ymmärtää pikemminkin kulutuksen kuin kollektiivisen yhteistyön (tuotannon) alueeksi. Uusia yhdistyksiä ei useinkaan ymmärretä lainkaan kollektiivisiksi ”yhteisyrittäjäksi”, joilla pyritään laajempiin sosiaaliin päämääriin ja pysyvämpien kollektiivisten identiteettien luomiseen. Uusien yhdistysten toimintaideoissa korostuu entistä useammin kansainvälinen ulottuvuus kansallisen kustan-

nuksella: synnyn syy, idea tai malli on yhä useammin kansainvälistä alkuperää. Myös paikallisuuden rooli yhdistystoiminnan synnyttämisessä on edelleen vahva.

Yhdistystoiminnan yksilöllistyminen, specialisoituminen ja pirstoutuminen tekevät laajemman, ryhmä- ja luokkarajat ylittävän solidaarisuuden tai yleistetyn luottamuksen kehittymisen ongelmalliseksi. Ei ole edes selvää kehittykö kulutustyyppisessä yhdistystoiminnassa jäsenistön keskenkään solidaarisuutta tai luottamusta.

Voidaan sanoa, että modernin yhteiskunnan tärkeimpien solidaarisuusverkostojen, kollektiivisten yhdistysten, ote ja vaikuttavuus on olennaisesti heikentynyt tai vähintäänkin muuttunut luonteeltaan uuden vuosituhannen alun yhteiskunnassa. Perinteisten yhdistysten tilalle on kehittynyt uudenlaisia verkostoja, yhtäältä yllä käsiteltyjä kevyen sitoutumisen specialisoituneita yhdistyksiä ja niitäkin vapaamuotoisempia yhteenliittymiä, toisaalta erilaisia teknologiavälitteisiä verkostoja.

Nyky-yhteiskunnassa yhdistykset kilpailevat kollektiivisten identiteettien tulkintojen ja kulutuksen markkinoilla yhtäältä median ja mielikuvateollisuuden, toisaalta informaatio- ja kommunikaatioteknologian verkostojen (ICT) kanssa. Usein niiden verkostot yhdistyvät toisiinsa. Näistä uudenlaisista intressien ja tarpeiden tulkeista puhutaan joskus ”uusina kansanliikkeinä” (Orban), niiden yleisöistä tai harrastajista ”uusina heimoina” (Maffesoli) jne. Uudet kollektiivisen toiminnan välittäjät tekevät nopean liikkuvuuden mahdolliseksi ja ne myös mahdollistavat sellaisen kollektiivisen toiminnan kehittämisen, joka tavallaan vastaa (myötäilevästi tai vastustavasti) pääoman kansainvälisen liikkuvuuden haasteisiin (vrt. Internet ja globalisaatiokriittiset liikkeet, ”smart mobs” (Rheingold)).

Kansalaistoiminnan kirjon yksittäisistä puolista (puolueet, järjestöt, yhteiskunnalliset liikkeet, harrastustoiminta, luottamusverkostot, sosiaalinen ”pääoman” eri ilmenemismuodot) tiedetään jo varsin paljon. Käynnissä olevat tutkimusprojektit tuottavat lisää tietoa koko ajan. Ydinongelmana koko tutkimusaluetta ajatellen on tutkimustiedon pirstoutuneisuus ja aihepiirien mukainen jakautuminen. Poliittisen osallistumisen ja puolueiden, ammattiyhdistystoiminnan ja etujärjestöjen, yhteiskunnallisten liikkeiden ja feministisen liikkeen, yhdistysten ja kansalaisjärjestöjen, urheilu- ja liikuntajärjestöjen, nuorison ja ikäryhmien, osuustoiminnan, sosiaali- ja terveysalan, vapaaehtoisuuden, alakulttuurien, maahanmuuttajien,

median ja julkisuuden, netti- ja puhelinverkostojen (ICT:n) ja aktoriverkkojen (ANT), kansainvälisten organisaatioiden (INGOt, QUANGOt, GONGOt, BONGOt, GRINGOt jne.) vuorovaikutussysteemien (jne.) tutkimukset ovat eriytyneet omiksi tutkimusalueikseen. Lisäpanostus jollekin yksittäiselle alueelle auttaa toki ko. alueen tutkimustiedon kumuloitumista, todennäköisesti sitä vähemmän, mitä vakiintuneemmasta alueesta on kyse ja mitä enemmän ko. alueesta ennestään jo tiedetään. On kyseenalaista, kuinka paljon tärkeänkään yksittäisen alueen lisätuntemus (esim. yhdistys- tai puolueosallistumisen yksityiskohdat, äänestyskäyttäytyminen) lisää kansalaistoiminnan yhteisöllisen ja yksilöllisen kokonaisuuden tuntemusta.

Tällä hetkellä vallitseekin huutava pula kokonaisvaltaisesta kansalaisuuden, kansalaisosallistumisen ja kollektiivisen toiminnan tutkimuksesta. Tutkimuksessa kokonaisvaltaisuus tarkoittaisi sekä yksilötoimijan kokonaisvaltaisuuden että sosiaalisen yhteisön kokonaisvaltaisuuden huomioonottamista. Yhteiskunnallinen – tai globaali – systeemi eriytyy yhä pidemmälle ja eriytyminen koskettaa kaikkia systeemialueita. Siitä huolimatta yksilölliset ongelmat ja ominaisuudet esiintyvät toisiinsa kietoutuneena ”kokonaisuutena” eikä niitä yksilötasolla voida erottaa toisistaan. Inhimillisten intressien kirjo ja kilpailu niiden tulkinasta jakautuu laajan verkostojen, organisaatioiden ja ryhmien joukon osalle eikä minkään yksittäisen alueen (ICT, liikkeet, puolueet, yhdistykset, media) tutkimuksella tavoiteta kuin osa kokonaisuudesta (millainen osa, jää sekin tuntemattomaksi). Tästä seuraa, että tutkimuksessa myös toimijoiden kansalaisosallistumista (tai osallistumattomuutta) ja järjestösuhteita tulisi tarkastella osana elämän ja sosiaalisten suhteiden kokonaisuutta.

Toiseksi kokonaisvaltaisuuden vaatimus merkitsee, että tutkimuksessa olisi hahmotettava kansalaistoiminnan alue kokonaisuutena siitä huolimatta, että sosiaaliset alajärjestelmät (politiikka, talous, tiede, uskonto jne.) eriytyvät yhä selvemmin toisistaan. Yhteiskunnallisten liikkeiden ja yhdistysten voima ja korvaamattomuus yhteiskunnan muuttamisen ja uudistamisen (innovaatiot, haasteet, reformit) sekä säilyttämisen ja integraation välineinä on riipunut niiden moninaisuudesta, eriytymisestä, keskinäisistä konflikteista, toimimisesta poikkeavien ja suuruudenhullujen ideoiden talvehtimispaikkana, koelaboratoriona ja testausalueena. Yhdistyslaitoksen suurin innovaatiovaikutus on kymmenien tuhansien pienten käytäntöjen, toistojen ja muunnelmien tuottamisessa ja niiden yhteisvaikutuksissa kansalaisyhteiskunnan, poliittisen järjestelmän, kulttuurin ja talouden alueilla. Niiden sekä muiden kollek-

tiivisen toiminnan muotojen yhteisvaikutuksesta (tarkoitettusta ja tarkoittamattomasta) poliittinen järjestelmämme, demokratiamme ja yhteiskuntamme on se mikä se on ja mikä siitä tulee. Kansalaisyhteiskunnan voima on sen diversiteetissä, minkä takia kaikki diversiteettiä vähentävät, yhtenäistävät tendenssit sisältävät huomattavan riskin yhteiskunnan sopeutumisen ja selviytymiskyvyn kannalta (esimerkiksi taloudellisen alasynteesin logiikan yhtenäistävä vaikutus järjestömaailmassa). Diversiteetin ongelman tärkeys korostuu globalisoituvassa maailmassa entisestään.

Kolmanneksi kokonaisvaltaisuus korostaa yhteisö-/yhdyskuntatutkimuksen merkitystä. Muutamaa harvaa poikkeusta lukuun ottamatta Suomesta puuttuvat sellaiset tutkimukset, joissa kansalaisosallistumista tutkittaisiin kokonaisuutena osana paikallisyhteisöjä ja otettaisiin huomioon kansalaistoiminnan ja yksilöiden elämäntavan eri puolet. Se merkitsisi sitä, että yksittäisiin osa-alueisiin keskittymisen sijaan tutkittaisiin sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksia konteksteissaan. Tuolloin olisi otettava huomioon niin perinteiset kansalaistoiminnan muodot (yhdistykset, liikkeet, valtiolliset ja kunnalliset organisaatiot) kuin niiden uudet kilpailijatkin (ICT, media, kaupalliset yhteisöllisyyden tuottajat jne). Ymmärtämyksemme ja tietomme kansalaisosallistumisesta lisääntyisivät huomattavasti, jos kyettäisiin tutkimaan perusteellisesti muutama erityyppinen paikallisyhteisö (kylä, taajama, kaupunginosa). Tämä edellyttäisi tiederajojen rikkomista ja yhteistyön rakentamista yhteisöjä tutkivien keskeisten tieteiden varaan. Tätä kautta voitaisiin ottaa huomioon myös globalisaation merkitykset yksilötoimijoiden arjen käytäntöjen tasolla sekä selvittää sitä, miten globalisaatiota tuotetaan kansalaisten arkikäytännöissä erilaisissa yhteisöissä ja erilaisissa luokka-, kerrostuma-, ammatti-, ikä- ja sukupuoliryhmissä (yms).

Neljänneksi kokonaisvaltainen tutkimusstrategia auttaisi arvioimaan kansalaisosallistumisen kokonaisuuden, diversiteetin sisäisten tekijäryhmien merkityksen ja roolin muutoksia: yhdistyslaitos, ICT- ja digitaaliset verkostot, media, mielikuvateollisuus ja voittovetoiset uudet heimot; paikallinen - kansallinen - kansainvälinen ulottuvuus. Vain konkreettinen tutkimus voi – edes osittain – rinnastamalla uudentyyppiset verkostot perinteiseen intressiorganisoitumiseen pyrkiä vastaamaan sellaisiin kysymyksiin kuin,

- (1) kykeneekö media tuottamaan muutakin kuin ”episodista solidaarisuutta”;

- (2) voivatko toimijat kehittyä median avulla – kuten osittain yhdistysten kautta aikoi-
naan tapahtui – ”massasta” kriittiseksi keskusteleväksi ”yleisöksi” ja aktiivisesti osallis-
tuviksi kansalaisiksi;
- (3) missä määrin myötäelämiseen pohjautuva, samanmielisten ryhmien rajat ylittävä so-
lidaarisuus tai luottamus voi kehittyä teknologiavälitteisten verkkojen välityksellä;
- (4) mahdollistaako ICT samanaikaisen läsnäolon (co-presence) ja sitä kautta ”autentti-
sen” intressikeskustelun;
- (5) missä määrin ICT tekee mahdolliseksi konfliktivien intressien väliseen keskuste-
luun pohjautuvan kompromissin muotoutumisen (vrt. pohjoismainen hyvinvointivaltio
kompromissina);
- (6) millaisia mahdollisuuksia uuden teknologian mahdollistamat verkostot tarjoavat kan-
sainvälisen solidaarisuuden uudenlaisten muotojen kehitykselle ja mitä ko. muutokset
vaikuttavat solidaarisuuden sisältöön.

Näiden kysymysten selvittäminen suhteuttaen ko. vastaukset yhdistysten ja liikkeiden tut-
kimuksen antamiin tietoihin voisi tuoda valaistusta poliittisten, kulttuuristen ja taloudellisten
eliittien ja kansalaisten enemmistön välisten suhteiden muutoksen ongelmiin (nk. välityksen
ongelma). Millaisten voimien ja verkostojen varaan uudenlaiset hegemoniset johtajuudet
voivat rakentua ja millaisten kansalaistoiminnan muotojen varassa ne voidaan legitimoida.
Tehokkain legitimointi ja toimivin demokraattisin johtajuus nousevat kansalaisten omasta
toiminnasta, ne tuotetaan 'alhaalla'. Periaatteessa viimevuosien vilkas uusiutuminen kansa-
laisyhteiskunnan organisaatioiden alueella (yli 30000 uutta yhdistystä 10 vuodessa) ja u-
denlaisten verkostojen kehittyminen antavat hyvän verkostollisen infrastruktuurin sekä uu-
sintamiselle että – radikaalillekin – muuttamiselle niin paikallisella ja kansallisella kuin kan-
sainväliselläkin tasolla. Paikallistason käytännöissä ratkeaa muun muassa se, millaiseksi
muotoutuu kansalaisten Eurooppa (tai maailma). Tuolloin kansalaisten yhteiset alueet ra-
kentuvat samantyyppisten käytäntöjen eikä niinkään alueellisten rajojen mukaan. Jo nyt eri
maiden kansalaisjärjestöt, liikkeet, ohjelmat ja muut vastaavat ovat mukana rakentamassa
alueita alhaalta eri kansallisvaltioiden sisään. Se taitaa olla ainoa mahdollisuus toteuttaa
esimerkiksi EU:n legitimizeettiä kansalaisyhteiskunnan käytäntöjen kautta, sillä tuskin
muunlainen legitimizeetin rakentaminen on nykytodellisuudessa mahdollistakaan.

Martti Siisiäinen toimii sosiologian professorina Jyväskylän yliopistossa.

HANNU NIEMINEN

Kansalaisvaikuttaminen mediayhteiskunnassa – puheenvuoro tutkimuksen tarpeista

Yksi myöhäismodernin yhteiskunnan paradokseista koskee julkisuuden ja demokratian välistä suhdetta. Perinteisen käsityksen mukaan julkisuus on demokratian edellytys: mitä enemmän julkisuutta, sitä paremmin kansalaisten tarpeet ja odotukset välittyvät vallanpitäjille, ja sitä paremmin myös kansalaiset kykenevät valvomaan, etteivät vallanpitäjät käytä valtaansa väärin. Nykyään tilanne näyttää kuitenkin olevan päinvastoin: julkisuutta on enemmän kuin koskaan aiemmin, mutta kuilu kansalaisten ja vallanpitäjien välillä näyttää vain kasvavan. Miten tätä voidaan selittää?

Viimeisten parinkymmenen vuoden aikana viestinnän ja viestimien yhteiskunnallinen merkitys on muuttunut perusteellisesti. Yksi muutoksen merkeistä on, että viestinnän ja viestimien sijaan puhumme yhä useammin mediasta. Media on käsitteenä sekä epämääräisempi että laajempi: sillä viitataan sekä viestinnän välineisiin että välineiden toimintatapaan ja sisältöihin. Media on käsitteenä kuitenkin kuvaavampi, koska perinteisiä joukkoviestimiä on enää käytännössä vaikea erottaa koko siinä maisemassa, jonka yhdessä muodostavat sanoma- ja aikakauslehdet, radio ja televisio, erilaiset musiikki- ja kuvatallenteet ja Internet. Median rooli elämässämme on jatkuvasti kasvanut, millä tahansa mittareilla sitä kuvataan: ajankäytön, kotitalouksien kulutuksen tai tiedollisten valmiuksien hankkimisen kannalta.

Huolimatta viestinnän ja median yhä keskeisemmästä sijasta läntisissä yhteiskunnissa, ei sitä koskeva teoreettinen ymmärrys ole kehittynyt vastaavalla tasolla. Ongelma ei koske

vain viestinnän ja median tutkimusta, vaan yhtä lailla politiikan tutkimusta, sosiologiaa ja muita yhteiskunta- ja ihmistieteitä. Suuntaa uudelleenlaiselle yhteiskuntateorian ja yhteiskuntafilosofian tason synteeseille ovat osoittaneet esimerkiksi Jürgen Habermas ja Charles Taylor viime aikojen tuotannossaan.

Erot sukupolvikokemuksissa

Yksi median kasvavaan merkitykseen liittyvistä kysymyksistä koskee sukupolvikokemusta. Karkeasti sanottuna me ennen 1970- tai 1980-lukuja syntyneet elämme vanhan ”joukkoviestintäyhteiskunnan” kokemuksen pohjalta, ja yritämme tulkita myös 2000-luvun maailman mukaisten teorioiden ja normatiivisten oletusten perusteella. Joukkoviestintäyhteiskunnan ajatteluun kuuluu muun muassa journalismin korostaminen viestinnän tärkeimpänä elementtinä. Siihen liittyy myös usko journalismin rooliin ”vallan vahtikoirana” sekä muihin sosiaalisen vastuun mukaisiin normeihin. Sen sijaan viimeistään 1980-luvulla syntyneet ovat eläneet lapsuudestaan alkaen ”mediayhteiskunnassa”. Hankaluutena on, että sen akateemisen-teoreettinen käsittäminen on vielä kesken, ja sitä koskevat normatiiviset oletuksetkin ovat vielä kiivaan pohdinnan ja keskustelun kohteena. Tästä kertovat havainnollisesti esimerkiksi Internetin sisällön valvonnasta ja mainonnassa käytettävistä eettisistä keinoista käytävä ajankohtainen keskustelu.

Oleennaista on, että sukupolvikokemukset koskevat myös yhteiskunnallista osallistumista ja vaikuttamista. Tämän päivän vallankäyttäjät ovat (ainakin valtaenemmistöltään) ennen 1970- ja 1980-lukuja syntyneitä, ja heidän/meidän käsityksemme osallistumisesta ja vaikuttamisesta perustuvat joukkoviestintäyhteiskunnan kokemuksiin. Tarjolla olevat osallistumisen ja vaikuttamisen kanavat ja menetelmät periytyvät myös siltä ajalta: äänestäminen, yhdistystoiminta, yleisönosastot, valitukset viranomaisille.

Kasvava osa kansalaisista – äänestäjistä, tulevista vaikuttajista – on kuitenkin mediayhteiskunnan kasvatteja ja syntynyt 1970- ja 1980-luvuilla. Heidän kokemuksensa median ja yhteiskunnan suhteesta on toisenlainen, ”epäpyhä”. Esimerkiksi journalismi on vain yksi median sisältölaji, ja sitä arvioidaan samantyyppisin kriteerein kuin muutakin sisältöä, viihdettä ja mainontaa: onko se kiinnostavaa? Kertooko se jotain sellaista, joka herättää tunteita tai ajatuksia? Onko se totta? Media muodostaa kokonaisympäristön, josta poimitaan vain kul-

loinkin kiinnostava tai ”koskettava” aines – olkoon se the Hivesin uusi albumi, Irakin sota, uusi kotimainen elokuva tai Tatu Vanhasen haastattelu.

Edellä hahmotettu teesi sukupolvikokemukseen liittyvistä eroista kaipaa tuekseen ja selvennykseen empiiristä tutkimusta. Nuorison mediakäyttäytymistä ja yhteiskunnallista asennoitumista on tutkittu eri näkökulmista paljonkin, mutta tutkimustulosten tulkintaa laajemmasta ja syntetisoivasta yhteiskuntateorian näkökulmasta on harrastettu melko vähän.

Osallistumista ja vaikuttamista koskevat odotukset

Tärkeä kokemuksellinen ero mediayhteiskunnassa kasvavien ja aiemman sukupolven välillä koskee yhteiskunnalliselle osallistumiselle ja vaikuttamiselle asettuvia odotuksia ja median roolia niiden täyttymisessä. Vanha kokemus joukkoviestimistä perustui yksisuuntaisuudelle. Pääsy viestimiin sekä käyttäjänä että tuottajana oli rajoitettua sekä teknisesti (esim. radioaaltojen rajallisuus) että taloudellisesti (esim. paino- ja radioteknologian kalleus). Johtuen kanavien rajallisuudesta viestinnän sisällöllinen valikoima oli suppea, ja tuottajien esivalinnan merkitys suuri. Kansalaisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet viestimien kautta olivat rajalliset: vain harvat saivat sitä kautta mielipiteitään julki. Yksisuuntaisuuteen liittyy myös se, että vallankäyttäjien ja median välistä tiivistä yhteyttä pidettiin itsestänselvyytenä.

Uusi kokemus mediasta perustuu vuorovaikutteisuudelle. Kynnys päästä kanaville sekä käyttäjänä että tuottajana on matala – ajatellaan vaikka kännykkäradiota tai television mobiili-chattailu -ohjelmia. Internetin, paikallisradioiden, digi-TV:n ja viimeisimmän ääniteknologian (dvd, mp3) tarjoama kanavien runsaus tuottaa – ainakin muodollisesti – sisällöllisen yltäkylläisyyden. Tuottajien valta valikoida ja manipuloida sisältöjä vähenee – ainakin näennäisesti. Siten myös mediayhteiskunnan sukupolven odotukset median kautta tapahtuvalle yhteiskunnalliselle osallistumiselle ja vaikuttamiselle ovat aivan toisenlaiset kuin aiempien sukupolvien.

Yllä kuvattu erottelu yksisuuntaiseen ja vuorovaikutteiseen mediasuhteeseen on yleistys, joka kaipaa tuekseen lisäempiriaa. Vuorovaikutteisuus on kuitenkin selvästi kehityspiirre, joka on vahvistunut ja vahvistuu myös tulevaisuudessa. Vaikka mediatutkimuksessa on tut-

kittu runsaasti myös Suomessa esimerkiksi tietokonevälitteisen vuorovaikutuksen mahdollisuuksia kansalaisosallistumisen lisäämisessä (verkko- tai Internet-demokratia), on tälläkin alueella puutteena tutkimustulosten yleistävän teoreettisen tulkinnan vähäisyys.

Sukupolvierottelu nostaa esille myös kiinnostavan kysymyksen uuden mediasukupolven odotuksista median suhteen. Yksi edellisen sukupolven odotuksista liittyi juuri viestinnän journalismikeskeisyyteen: joukkoviestintää arvioitiin sen tosiasiapohjaisuuden näkökulmasta, viihteellisyys ja kaupallisuus kuuluivat lieveilmiöihin. Erottelu faktapohjaisuuden ja muun välillä oli selvä. Millaisia ovat mediasukupolven odotukset suhteessa sisältöihin? Millaisia lupauksia mediaan – tai eri medioihin – nähdään tänään sisältävän? Kun erot journalismin, viihteen ja mainonnan välillä ovat ainakin näennäisesti vähentyneet, miten uusi sukupolvi kokee ja tekee erot faktan ja fiktion suhteen?

Muutosten tarve legitimaation tasolla

Mitä edellä hahmotetut muutokset voisivat tarkoittaa käytännössä? Yksi tapa käsitteellistää muutoksia koskee tapaamme ymmärtää poliittisen järjestelmän legitimaatio myöhäismodernissa yhteiskunnassa. Joukkoviestintäyhteiskunnassa legitimaatio tuottui ideaalisesti yksisuuntaisessa prosessissa: media välitti vallanpitäjien informaatiota kansalaisille, joka vaaleissa valitsi tämän pohjalta edustajansa tekemään puolestaan päätöksiä. Edellytyksenä oli, että media oli perustaltaan sitoutunut itse kansalliseen legitimaatiotapaan ja sen edistämisiin päämääriin.

Mediayhteiskunnassa kaikki on toisin. Ensiksikin, yhä suurempi osa mediasta on irtautunut kansallisista päämääristä ja noudattaa vain markkinalogiikkaa. Siten vallanpitäjät eivät voi enää samassa mielessä luottaa mediaan haluamansa informaation välittäjinä. Toiseksi, kansalaisyleisön kompetenssi itse arvioida vallanpitäjien toimintaa on lisääntynyt – johon osaltaan vaikuttaa myös median kasvanut riippumattomuus vallanpitäjistä. Media tuottaa aiempaa enemmän vallanpitäjien kannalta kriittistä aineistoa, ja yleisön pääsy monipuolisempiin lähteisiin on helpottunut muun muassa Internetin ja muiden uusien kanavien avulla. Kolmanneksi, mediayhteiskunnalle on kuitenkin ominaista kansalaisten jakautuminen kompetensseiltaan erilaisiin ryhmiin. Erottelevina tekijöinä ovat muun muassa ikä, koulutus, asuinpaikka, työ, sukupuoli. Siten heikoimmassa asemassa ovat iäkkäät syrjäseuduilla asu-

vat kansaneläkkeen varassa elävät naiset. Parhaassa asemassa ovat pääkaupunkiseudulla asuvat akateemisissa ammateissa työskentelevät alle 30-vuotiaat miehet.

Mediatutkimuksen piirissä on esitetty käsitys, jonka mukaan median merkityksen kasvaessa perinteinen suhteellisen homogeenisen kansallisen identiteetin merkitys on vähentynyt ja vastaavasti sekä globaalien että paikallisten identiteettien merkitys kasvanut. Missä määrin tämä näkemys saa vahvistusta empiirisestä tutkimuksesta? Jos näin on, millaisiin asioihin ”uusi” mediayhteiskunnan identiteetti kiinnittyy, ja mikä on median rooli sen muodostumisessa ja kehittymisessä? Mikä on kansallisen tason merkitys tässä ”glokaalissa” identiteetissä? Millaista toimintakykyisyyttä ja kansalaisosallistumista uusi identiteetti tuottaa?

Viestinnälliset oikeudet ja monikerroksinen kansalaisuus

Jos tavoitteena pidetään sitä, että poliittisen järjestelmän legitimaatioperustana olisi edelleen kansalaisten enemmistön aktiivinen tuki vallanpitäjille, edellyttää se uusien julkisen osallistumis- ja vaikuttamismenetelmien kehittämistä. Muutoksena vanhaan on, että legitimaatio on tuotettava jatkuvasti, viikoittain, koska mediayhteiskunnan logiikka edellyttää sitä: mielipidetutkimukset vaanivat kaiken aikaa kynnyksellä. Median epäluotettavuutta kumppanina voidaan kiertää vain vetoamalla suoraan kansalaisiin. Useat viime vuosikymmenen aikana toteutetut lakiuudistukset, kuten julkisuuslain uudistus ja uusi maankäyttölaki, toimivatkin tähän suuntaan. Viranomaisten tiedottamisvelvoitteen ja kansalaisten kuulemisvelvoitteiden kautta tuetaan kansalaisten mediasta riippumattoman kompetenssin kasvua ja pakotetaan myös media uudenlaiseen kilpailutilanteeseen. Jotta tämän periaatteen vaikutus voisi laajentua ja kumuloitua, on kansalaisten osallistumista ja vaikuttamista edistävä periaate saatettava ohjaamaan viranomaistoimintaa kaikessa lainsäädännössä. Kansalaisten aktiivisen osallistumisen edistäminen tulisi omaksua viranomaisetiikan yleiseksi perustaksi myöhäismodernissa yhteiskunnassa.

Viranomaisetiikan muutos ei kuitenkaan riitä, vaan tarvitaan myös pysyvämpiä rakenteellisia muutoksia, jotka mahdollistavat kansalaisten jatkuvan osallistumisen ja vaikuttamisen kaikilla yhteiskunnallisen toiminnan tasoilla – paikallisella ja alueellisella, kansallisella ja Euroopan tasoilla. Viime aikoina on keskusteluun tuotu ajatus monikerroksisesta kansalaisuudesta (ks. Seppo Niemelä, HS 17.8.04; Janne Virkkunen, HS 22.8.04), jossa yhdistyy

kansallisvaltiollinen, eurooppalainen ja globaali kansalaisuus. Olennaista on, että kansalaisuuden käsitteen laajennuksen yhteydessä tarkastellaan sen myötä laajenevia vaatimuksia kansalaisten oikeuksien toteutumiseksi. Tässä olennaisia ovat ns. viestinnälliset oikeudet, kuten oikeus tietoon ja informaatioon, oikeus viihteeseen ja kulttuuriin, oikeus itseilmaisuuksiin. Millaisia osallistumista ja vaikuttamista koskevia rakenteellisia uudistuksia tarvitaan, jotta monikerroksisen kansalaisuuden edellytykset voivat toteutua myös viestinnällisten oikeuksien osalta?

Tässäkin törmätään ongelmaan mediayhteiskunnalle ominaisista sosiaalisista ja kulttuurisista jaoista: suhteellisen pieni aktiivisten osallistujien ryhmä omaa jo nyt monikerroksisen kansalaisuuden edellyttämät kompetenssit. Sen sijaan todennäköisesti suuri enemmistö suomalaisista ei kykene omaksumaan tai hankkimaan näitä kompetensseja ilman rakenteellisia uudistuksia – niiden osana sellaisia, jotka turvaavat viestinnällisten oikeuksien toteutumisen. Konkreettisen tutkimuksen asiana on selvittää, miten viestinnälliset kompetenssit jakautuvat, ja miten monikerroksisen kansalaisuuden edellytyksiä median alueella parhaiten edistettäisiin.

Kysymys resursseista

Lopuksi: kysymys kansalaisvaikuttamisen näköaloista liittyy konkreettisesti käytettävissä oleviin resursseihin. Esimerkiksi paikallisella tasolla yhtenä kansalaisvaikuttamisen keskeisenä ongelmana on osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien ja käytettävissä olevien resurssien välinen suhde. Mitkään mediakampanjat eivät voi tuottaa tulosta, ellei osallistumisella voida varojen puutteessa reaalisesti vaikuttaa mihinkään. Esimerkiksi paikalliset Internet-välitteisen verkkodemokratian kokeilut ovat toimineet niin kauan kuin niiden ylläpitämiseen on olemassa määrärahoja, ja kun niiden tuloksena on voitu saada aikaan jotain konkreettisia tuloksia, esimerkiksi on kyetty vaikuttamaan kaavoitusta koskeviin tai muihin paikallisen vallan alaisiin päätöksiin.

Kansallisella ja EU:n tasolla kyse uudenlaisesta legitimaatiosta on periaatteessa samantyyppinen. Ensiksi, osallistumisjärjestelmien kehittämiseen tarvitaan voimavaroja, ja toiseksi, niiden tuloksena syntyvien päätösten tai päätösehdotusten on johdettava konkreettisiin tuloksiin, jotka edellyttävät voimavaroja. Sukupolvia yhdistävä traumaattinen kokemus 1990-

ja 2000-luvulta on, että kansallisen politiikan tärkein arkeen vaikuttava kehitystrendi on koskenut julkisten palvelujen heikentymistä ja niiden määrärahojen jatkuvaa supistumista. Kun tämä kokemus on vahvistunut vaali vaalien jälkeen, ovat osallistumiseen kannustavien muodollisten mediakampanjojen vaikutusmahdollisuudet varsin heikot.

Lopuksi on palattava alun kysymykseen, joka voidaan nyt muotoilla toisin: mitkä kehityspiirteet tämän päivän suomalaisessa mediassa ovat sellaisia, jotka parhaiten edistävät kansalaisvaikuttamista, ja millä keinoin niitä voitaisiin kehittää ja edistää? Näin esitettynä kysymys voisi ohjata laajempaan tutkimushanketta.

Hannu Nieminen johtaa Viestinnän tutkimuskeskusta (Communication Research Centre, CRC), joka toimii Helsingin yliopiston viestinnän laitoksen yhteydessä.

AULIS AARNIO

Tottelisinko?

Kansalaisvaikuttamisesta keskustellaan tavallisesti – ja aivan oikein – ihmisen mahdollisuutena osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon tai ainakin vaikuttaa päätöksenteon sisältöön. En puutu tähän keskusteluun. Minua kiinnostaa enemmän toinen asia, joka liittyy oikeuden teoriassa viime vuosina paljon puhuttuun ja kirjoitettuun teemaan oikeuden rajoista. Missä alkaa (tai loppuu) se valtapiiri, jossa voidaan käyttää perustuslain viranomaisille delegoimaa pakkovaltaa?

Jos kysymys suunnataan näin, saadaan uskoakseni myös kansalaisvaikuttamiseen näkökulma, joka täydentää siitä muutoin käytävää keskustelua. Ongelman voi kirjoittaa muotoon: Missä kulkevat kansalaisvaikuttamisen rajat? Hieman toisin muotoillen voi kysyä, millainen kansalaisvaikuttaminen on laillista, millainen taas laitonta (oikeudetonta).

Määritän näin sanoessani lailliseksi toiminnan, joka asettuu perustuslain ja sen puitteissa annettujen säännösten alaisuuteen. Koska kaikki, mikä on laillista, ei välttämättä ole (tietyn) moraalin mukaista, syntyy klassinen vastakkainasettelu lain (oikeuden) ja moraalin välillä. Ja juuri siitä on kysymys pohdittaessa kansalaisvaikuttamisen rajoja.

Varatuomari Matti Wuori on äskettäin käyttämässään puheenvuorossa todennut, että mikäli ihmisen oma moraalitietäminen, jonka hän on itse tykönään koetellut ja kestäväksi havainnut, estää kunnioittamasta lakia, hän voi rikkoa lakia (ks. HS NYT-liite, elokuu, vk32, 2004). Äärimillään pingotettuna ajatustapa johtaa periaatteeseen: Jos olet vakaasti sitä mieltä, että turkistarhaus tai eläinten käyttö koe-eläiminä on vastoin eläinten oikeuksia ja edustamaasi mo-

raalista kantaa, voit laskea minkit vapauteen taikka räjäyttää koe-eläinlaboratorion. Vaikka esimerkki on kärjistetty, se havainnollistaa jotakin hyvin olennaista. Tälle kohdalle paikantuu ns. kansalaistottelemattomuuden ydinongelma: Tottelisinko, jos moraalinen omatuntoni sotii lakia vastaan? Ehkäpä asiaa kannattaa sen vuoksi kourasta hiukan päivänjulkisuutta syvemmältä.

Kysymys oikeuden (lain) ja moraalin yhteydestä on yhtä vanha kuin länsimaisen oikeuden historia. Alun alkaen nuo kaksi eivät olleet eriytyneet toisistaan. Mikä oli laillista, oli myös moraalisesti oikein ja päinvastoin. Oikeuden ja moraalin hidas, itse asiassa vuosisatoja kestänyt eriytymisprosessi alkoi tosin jo Antiikissa, ainakin sen siemenet kylvettiin tuolloin yhteiskunta-ajattelun maaperään. Kreikan silloiset viisaat erottivat toisistaan sen, mikä oli luonnostaan oikein ja mikä oli ihmisen säätämällä tavalla lainmukaista. Syntyi kahtiajako luonnollisen oikeuden ja annettun eli maallisen oikeuden välillä. Antiikin Kreikassa luonnollista oikeutta oli se, mikä oli moraalisesti oikein, maallista taas se, minkä sääti kansalliskokous, ja jos maallinen laki vaikeni, otettiin käyttöön luonnollinen oikeus, se mikä oli ikuista ja muuttumatonta niin kuin aurinko, kuu ja tähtitaivas. Aristoteles muistuttikin, että maallinen laki on kuin kainalosauva, se voidaan heittää pois, jos voidaan ilman sitäkin kulkea.

Vuosisatoja myöhemmin sama oppi pukeutui kristilliseen asuun. Tuomas Akvinolaisen eli enkelitohtorin mukaan luonnollinen oikeus oli Jumalan ikiaikaista oikeutta, maallinen eli positiivinen oikeus vain sen vajavaista heijastumaa. Jos luonnollinen oikeus oli maallisen oikeuden kanssa ristiriidassa, oli noudatettava luonnollista oikeutta. Uuden ajan uljaat ajatukset ihmisjärjen kaikkivoipaisuudesta suistivat Jumalan luonnollisen oikeuden valtaistuimelta. Luonnollista oikeutta oli 1600-luvulta lähtien se, minkä ihminen järjellään saattoi sellaiseksi käsittää.

Kun lainsäätökoneisto oli heikko, vahva keskusvalta puuttui, menestyi ”kahden oikeuden oppi” mainiosti Euroopankin sydämessä. Erivahvuinen ajatus luonnollisesta oikeudesta onkin säilynyt hengissä meidän päiviimme saakka, ja hengissä pysymistä on tukenut eritoten katolinen kirkko, jonka sanomaan oppi on hyvin soveltunut. Uustomismi, joka vannoo enkelitohtorin nimeen, elää ja voi hyvin esimerkiksi Espanjassa ja latinalaisen Amerikan espanjaa puhuvissa maissa. Varsin vahvana oppi eli natsi-Saksan jälkeisessä keskisessä Euroopassa. Ajan kipeät tunnot pakottivat rohkeimmat saksalaiset juristit kysymään – tuhkan vielä

savutessa Berliinin raunioilla – eikö oikeus ole mitään parempaa kuin se, mihin Saksa kykeni Hitlerin aikana. Siitä pitäen on Saksassa ollut hengissä oppi luonnollisesta oikeudesta ja sen mukana myös pohdinta kansalaistottelemattomuuden rajoista.

Ajatus oikeuden ja moraalin liittosuhteesta ei siis suinkaan ole kuollut. Päinvastoin. Maailmalla on yhä edelleen vaikutusvaltaisia ajattelijoita, jotka katsovat, että lain ja moraalin joutuessa ristiriitaan, moraalit (luonnollinen oikeus) tulee asettaa etusijalle. Mutta näin mietittäessä kaivetaan salakavalaa sudenkuoppaa, johon putoaa helposti koko länsimaista oikeusvaltiota kunnioittava ajattelu. Sen tähden modernissa eurooppalaisessa oikeusajattelussa enimmäkseen vierastetaan puhtasoppisen moralistisia oppirakennelmia vallankin, kun ne ovat monesti antaneet oikeuden diktaattorien valtaanpääsulle. Katolinen kirkko on siunannut Argentiinan kenraalien, Pinochetin yhtä hyvin kuin Franconkin vallan. Voimassa olevaa lakia on voitu rikkoa, kun rikkojana on ollut vahva vallanpitäjä. Tätä on ”kansalaistottelemattomuus” ollut aina silloin, kun on pyritty väkivalloin tiettyyn poliittiseen päämäärään, vallan anastamiseen, ja silloin on myös käytetty räikeästi väärin vuosituhantista ajatusta moraalin ja lain suhteista. Moraalin varjolla on otettu valta omiin käsiin – laista piittaamatta. Näin ei tarvitse olla.

Olemme kyllä tottuneet ajattelemaan, että lakia tulkittaessa moraalit ei voida tykkäänään leikata pois. Ajatellaan mitä tahansa moraalitille herkistynyttä aluetta, lainkäyttäjä joutuu ottamaan kantaa yhteiskunnan moraalitit. Niin on asian laita rangaistuksia mitattaessa mutta myös pohdittaessa esimerkiksi perheeseen liittyviä oikeudellisia ongelmia. Vielä monimutkaisemmin, osin myös läheisemmin, laki ja moraalit kietoutuvat yhteen sellaisissa suurissa elämänkysymyksissä kuin globalisaatitissa, oltiinpa sitten sen kannalla tai sitä vastaan (ks. Aulis Aarnio, Kanava 8/2004).

Moraalit on siis alati läsnä lakia toimeen pantaessa. Jos moraalin häätää ulos paraatitovesta, se hiipii samassa takaisin keittiön puolelta. Yksikään ihminen ei ilman moraalitkannanottoa voi ratkaista esimerkiksi kysymystä siitä, onko ihminen syyllinen johonkin tekoon vai ei. Joudumme yksinkertaisesti ottamaan kannan, valitsemaan syyllisyyden ja syyttömyyden välillä, eikä se vaikeissa rajatapauksissa ole neutraali valinta.

Tässä piilee varatuomari Matti Wuoren ja muiden samalla tavalla ajattelevien kansalaisaktivistien – tahtoen tai tahtomattaan – asettama ansa. Heidän mukaansa jokainen kansalainen tai kansalaisryhmä on yhtä oikeutettu määrittämään, mikä on lain oikea tulkinta samaten kuin sen, tuleeko lakia ylipäätään noudattaa. Juuri tämä ajatuskehittely on omiaan johtamaan kansalaisvaikuttamisen ääri rajoille, ongelmiin, joista Suomessa kovin vähän kirjoitetaan. Ongelma tiivistyy yhteen kysymykseen: Kenen moraalilla ratkaisee? Eläinaktivistien, vihreän liiton, Greenpeacen, Matti Wuoren vai tavallisen kadunmiehen?

Demokraattisessa oikeusvaltiossa eduskunta säätää lait ja tuomioistuimet panevat ne toimeen. Suomen perustuslaissa ei Greenpeacealle, Amnesty Internationalille, eläinaktivisteille taikka musta-vihreälle liikkeelle ole varattu erikoisasemaa tulkita voimassa olevaa lainsäädäntöä. Kaikille näille tahoille on sen sijaan turvattu perustuslaillinen oikeus vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen ja tehdä aloitteita lakien muuttamiseksi, mutta perustuslain mukaan millään näillä tai muilla vastaavilla tahoilla ei ole oikeutta asettaa tuomioistuinten asemaan, korvata sitä ja sanoa, mitä lakia noudatetaan mitä ei. Joka muuta väittää, syyllistyy perustuslain vastaiseen anarkiaan tai siihen yllyttämiseen.

Siihen on aivan liian helppo syyllistyä ja tehdä se ilman yhteiskunnallista vastuuta, minkä vuoksi kansalaistottelemattomuuden kannustaminen on vaarallista. Mutta sen tähden myös keskustelun käynnistäminen asiasta olisi tärkeää samalla, kun puntaroidaan osallistumisen mahdollisuuksien kasvattamista. Kun näyttää siltä, että voimakkaimmat postmodernismin muodot ovat jääneet sivuraiteelle, olisi ehkä oikea aika käynnistää uusi valistuksen projekti, jossa tyynesti analysoiden, mahdollisuuksia kartoittaen ja teoreettista ajattelua vahvistaen etsittäisiin mahdollisuuksia uusille ”suurille kertomuksille”. Kansalaistottelemattomuuden teemakin löytää siinä helposti paikkansa, koska oikeuden ja moraalin välinen jännite ei ole maailmasta mihinkään kadonnut.

Aulis Aarnio on emeritusprofessori, joka on kirjoittanut vuodesta 1979 kotimaisiin ja kansainvälisiin julkaisuihin kansalaintottelemattomuudesta sekä oikeuden ja moraalin suhteista.

6.2 Tutkijaseminaarin näkemyksiä työryhmittäin

Työryhmä A: Kansalaisvaikuttaminen, nuoret ja kasvatus

Pj. dos. Tapio Kuure (Tampereen yliopisto), siht. Helena Laaksonen (FSD)

Ryhmän aktiiviseen keskusteluun osallistui eri organisaatioiden edustajia Helsingistä, Hämeenlinnasta, Jyväskylästä, Kuopiosta, Turusta ja Tampereelta: Anu Gretschel (JyY), Sirkka Ahonen (HY), Päivi Heinonen (Sosiaalikehitys Oy), Tommi Hoikkala (Nuorisotutkimusverkosto), Vuokko Jarva (HY), Sirkku Kotilainen (TaY), Elina Nivala (KuY), Petri Paju (Nuorisotutkimusverkosto), Nelli Piattoeva (TaY), Sakari Suutarinen (JyY), Eija Syrjäläinen (TaY), Tuukka Tomperi (TaY), Niina Uusitalo (TaY), Hanna Wass (HY), Elina Vuorio (Turun AMK), Veli-Matti Värri (TaY)

Keskustelu ja palaute kansalaisvaikuttamisen tutkimus selvityksestä

Varsinaista palautetta tutkimus selvityksestä ei tullut. Ryhmä sopi, että palautetta ja lisäyksiä tai muutosehdotuksia lähetetään ennen syyskuun loppua työryhmän sihteerille.

Toiveet politiikkaohjelmalle ja tutkimusedellytysten kehittäminen kiteytyivät tutkimusohjelmaehdotukseen, jolle politiikkaohjelmaltakin toivotaan vetoapua. (Ks. Tomperin ja Kuuren yhteenveto.)

Työryhmän alan keskeiset tutkimusaiheet ja -tarpeet

Osallistujat nostivat joitakin tutkimustarpeita esiin hanke-esittelyjen yhteydessä. Keskustelun lopuksi tutkimustarpeita käsiteltiin vielä erikseen. Ryhmässä käytiin jonkin verran keskustelua kansalaisen ja kansalaisvaikuttamisen määrittelystä. Esiin nostetut yksittäiset tutkimustarpeet heijastelevat paljolti tätä ongelmaa. Useimmat hanke-esittelyt sopivat kansalaisvaikuttamisen niin sanotun laajan määrittelyn piiriin. Yksittäiset tarpeet seuraavassa luettelossa (usein kysymykseksi muotoiltuna):

1. Kun lapsille ja nuorille järjestetään osallistavaa toimintaa esimerkiksi erilaisissa projekteissa, miten voidaan osoittaa, että toiminnasta saatu kokemus siirtyy (ja siirtyykö se) aikuisuuteen ja myöhempään poliittisen järjestelmän toimintaan osallistumiseen?

- Erilaisten projektien vaikutusta pitäisi muutenkin tutkia enemmän. Mediajulkisuuteen pääsy on vasta yksi taso (esim. verkkoyhteisöistä Sirkku Kotilaisen kuvaama Oulun projekti ks. <http://www.naapurit.net> tai Vaikuttamo ks. <http://www.vaikuttamo.net/portal/>), mutta johtaako se johonkin muuhun toiminnan muutokseen? Pitäisi tutkia vaikutuksia nuorissa ja ympäristössä. Lähellä olevat kuntavaalit olisi hyvä tutkimustapaus.
2. Koko demokratiakäsitys on muuttunut tai muuttumassa: miten kansalaiset saadaan mukaan ns. perinteiseen poliittiseen toimintaan (vai pitäisikö perinteisen muuttua)?
 3. Koulujen osallistumiskulttuurin ja koulussa saatujen osallisuuskokemusten tutkimus. (Kiteytyykö koulun kasvatustehtävä *cultivation of pleasure* -ajatukseen, vai kasvate-taanko muuhunkin kuin kuluttajakansalaisuuteen?)
 - Lisäksi pitäisi tutkia opettajia kansalaisvaikuttamisen näkökulmasta. (Tällaista tutkimusta ei ilmeisesti ole lainkaan?)
 4. Sukupolvien erot suhtautumisessa julkisuuteen ja osallistumiseen: ”nyky-nuorista” puhuttu hedonistis-ekspressiivisenä sukupolvena.
 - Selittääkö tämä sitä, että nuorten on keskimäärin helpompi olla julkisuudessa? (Sirkku Kotilaisen hanke-esittely, ks. <http://www.naapurit.net>)
 - Selittääkö tämä nykyistä ”ei kuulu osallistua poliittiseen toimintaan, ei kuulu ää- nestää” asennoitumista? (Hanna Wassin hanke-esittely)
 5. Kuluttajakansalaisuuden ja perinteisen poliittisen kansalaisuuden suhde tuli esiin muutamissa puheenvuoroissa ja lopun koonnissa. (Tutkimusselvitys sai kritiikkiä mm. siitä, että kuluttajakansalaisuus *in action* ei ole mukana. Vastakkaiset puheenvuorot taas pitivät välttämättömänä myös valtioon sitoutunutta kansalaisvaikuttami- sen näkökulmaa, koska yhteisiä asioita ei voida hoitaa ”rock- konserttikansalaisuudella”.)
 6. Internetin ja uusien medioiden tutkimus on keskittynyt liiaksi käytettävyytutkimuk- seen. Tarvitaan myös esim. käyttötarvetutkimuksia.

Seuraava oleva yhteenveto perustuu Tuukka Tomperin puheenvuoroon, jossa kiteytyi sekä temaattisesti että sisällöllisesti keskustelussa esiin nousseita kysymyksiä. Puheenvuoroa päätettiin työstää edelleen. Aikataulun kireydestä johtuen nyt esitettävää tekstiä ei ole ehdit- ty luettua muille ryhmän jäsenille. Siksi se julkaistaan alla Tomperin ja Kuuren nimissä.

Tuukka Tomperi ja Tapio Kuure

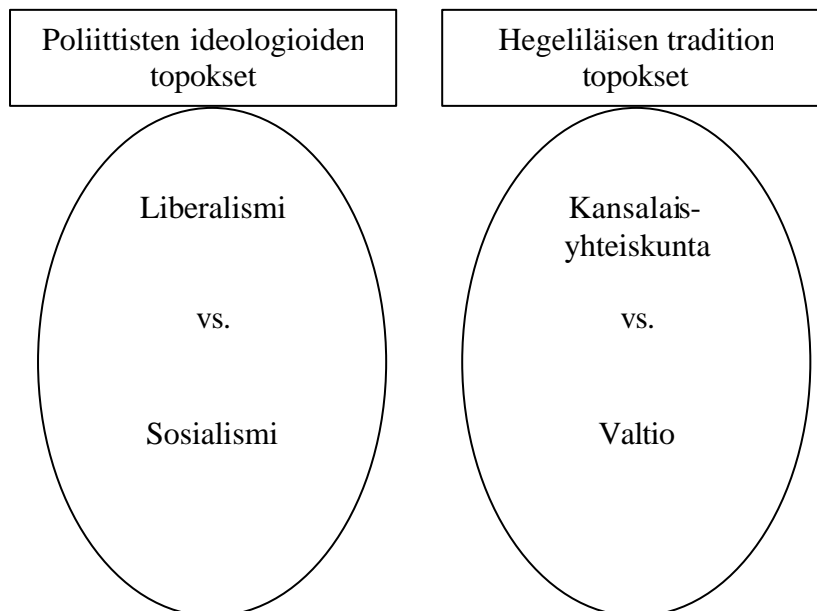
Kansalaisvaikuttaminen, nuoret ja kasvatus

Yhteenvedoa ryhmäkeskustelusta

Ryhmän keskustelut liikkuvat sekä mikrotasolla eli yksityiskohtaisten alkavien ja valmiiden hankkeiden esittelyssä että makrotasolla, jolla pohdittiin sitä, mitä Suomessa on ylipäättään tapahtunut viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana. Eräs havainto oli, että monitieteinen ”yleiskatsaus” tästä suuremmasta kuviosta olisi hyödyllinen erillisten tutkimushankkeiden synteisinä ja uusien hankkeiden taustana.

Yleiskatsauksen osalta todettiin, että mitä ilmeisimmin on havaittavissa erityisiä paikallisia muotoja, joilla eurooppalainen ja globaali kulttuurinen, poliittinen ja taloudellinen muutos on vaikuttanut juuri suomalaiseen yhteiskuntaan. Olisi syytä saada enemmän syntetisoitua tietoa siitä, millaisia avainkokemuksia nämä muutosprosessit ovat tuottaneet viime vuosikymmenten suomalaisille ikäpolville ja miten niiden määrittämät kansalaistumisen ja toiminnan muodot tänään koetaan.

”Suuren kuvion” muutosta jäseneltiin seuraavien vastakohta-avaruuksien avulla.

➔ Suomessa vastakohta-asetelmien välillä vallitsi ainakin 70–80-luvulle asti suhteellinen tasapaino. Liberalistinen ajattelu ja markkinat tekivät kompromissia sosialististen teoreettis-

ten ja reaalipoliittisten painotusten kanssa sosiaaliliberalismin, liberaalisocialismin ja sosiaalidemokratian nimikkeiden alla. Kompromissiin vaikutti voimakkaasti myös maaseutu-kaupunki-vastinparin asema poliittisessa keskustelussa ja siitä juontuneet poliittiset intressit. Suomalaisella monipuoluejärjestelmällä on ollut tasapainon luomisessa merkittävä rooli.

Vastaavanlainen tasapaino vallitsi toisissa vastinpareissa. Siinä missä liberalismi asetti kansalaisyhteiskunnan etusijalle (sisällyttäen niihin markkinat ihmisten vapaan toiminnan sfäärinä) ja arvotti sen positiivisesti, Suomessa perinteisesti vahva hegeliläinen traditio painotti valtiota kansalaisten egoistista kamppailua (mm. markkinoita) kontrolloivana vapauden ja järjen valtakuntana, jossa kansalaiset tulevat yhteen oman vapautensa subjekteiksi. Kansalaisivistyksen ja vahvan kulttuurikansalaisuuden arvoa korostettiin läpi puoluerintaman. Valtion tuki kansansivistystyölle ja yhteisille kulttuurilaitoksille oli selviö.

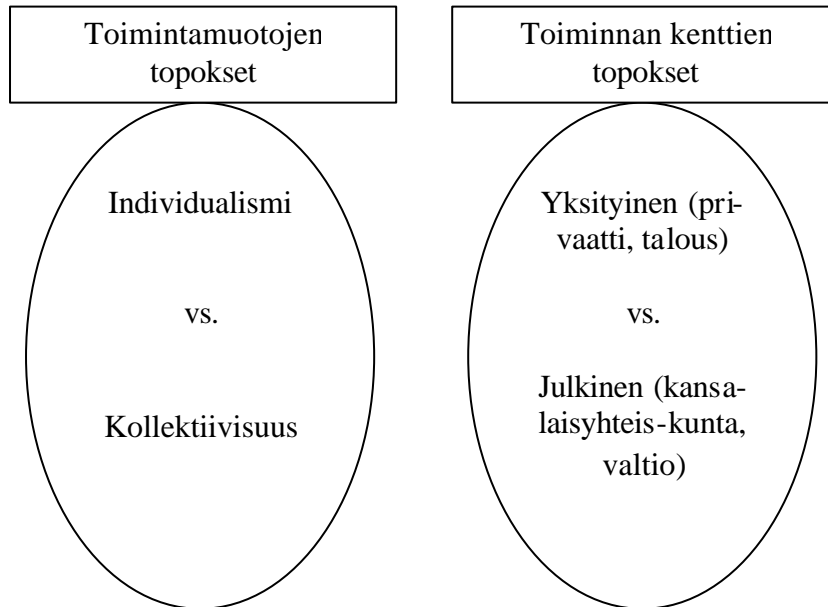
→ Voidaan väittää, että (1) muutosprosessit 70-luvulta 2000-luvulle ovat merkinneet juuri tämän tasapainon muuttumista ja että (2) spesifeistä aatehistoriallisista ja reaalipoliittisista syistä muutos on vaikuttanut erityisen voimakkaasti suomalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan (verrattuna esimerkiksi muihin entisen poliittisen Länsi-Euroopan maihin).

→ Muutos on merkinnyt ”socialismin” ja ”valtion” edustamien vastinparien asettumista kyseenalaiseksi: vähintään niihin kohdistettua voimakasta kritiikkiä, mutta joissain tapauksissa jopa niiden ylipyhyhtymistä. Seuraukset tästä riippuvat siitä, millainen näiden vastinparien asema poliittisessa (ja yksilönkokemuksellisessa) kentässä on ollut. Voidaan ajatella, että juuri Suomessa (reaalipoliittisten syiden ja vahvan hegeliläisen perinteen vuoksi) näiden vastinparien kyseenalaistuminen on merkinnyt myös *kollektiivisen* ja *julkisen* toiminnan mielekkyyden heikkenemistä – vaikkei näin tarvitsisi olla.

Muutoksen kokemiseen on vaikuttanut Suomen verrattain myöhäinen kaupungistuminen. Poliittisen sosialisointien muutosten taustaksi 1900-luvulla on nähtävä myös edellä mainittu vastinpari maaseutu-kaupunki ja sen jättämät jäljet sekä nykyinen merkitys sukupolvikokemuksissa.

→ Olennainen vastakohtaisuus ei vallitse esimerkiksi ”perinteisen” ja ”uuden” politiikan tai ”suppean” ja ”laajan” vaikuttamisen välillä, vaan siinä nähdäänkö kollektiivisessä organi-

soitumisessa ja julkisen alueella tapahtuvassa vaikuttamisessa ylipäätään mieltä vai ei. Uudet vastakohta-avaruudet voisivat olla esim. tällaisia:

Ns. kommunitaristinen keskustelu poliittisessa filosofiassa (Sandel, MacIntyre, Taylor, Etzioni, Bellah ymv.) on korvannut liberalismi–sosialismi-dikotomian individualismin ja kollektiivisuuden tarkasteluilla, jotka eivät asetu perinteiseen tapaan poliittisten ideologioiden vastakohtaisuuksiin. Ääriliberalistinen individualismi on saanut osakseen voimakasta kritiikkiä, jonka lähtökohtana ei kuitenkaan ole enää sosialistinen traditio, vaan näkemys yhteisöllisyyden merkityksestä.

Vastaavasti privatisoituminen ja talouden merkityksen lisääntyminen on korostanut tarvetta löytää niille vaihtoehtoisia intressien ja päämäärien artikuloimisen julkisia alueita. Suoravivainen valtio–kansalaisyhteiskunta-jako ei tällöin päde, vaan asetelma on moniulotteisempi, esim. seuraavasti: (1) yksityisyys (esim. koti, perhe), (2) kansalaisyhteiskunta (vapaat julkiset yhteenliittymät), (3) talous (markkinat), (4) valtio.

Suomalaisten nuorten osallistumista koskevien tutkimusten perusteella näyttäisi siltä, että poliittinen osallistuminen (ja esimerkiksi formaali poliittinen vaikuttaminen) korreloi positiivisesti sosiaalisen osallistumisen (ja esimerkiksi informaalin poliittisen vaikuttamisen) kanssa. Ne eivät ole toisilleen vastakohtia tai vaihtoehtoja, vaan aktiivisuus toisessa näyttää lisäävän aktiivisuutta toisessakin. Lisäksi suomalaiset nuoret vaikuttavat kansainvälisessä

vertailussa huolestuttavan passiivisilta molemmissa ulottuvuuksissa (esim. IEA/Civic-tutkimus ks. <http://www.jyu.fi/ctl/civics.htm>).

Tutkimukselle asetettavia vaatimuksia

1) ”Suurta kuviota” avaavassa yleiskatsauksessa olisi tarpeen selvittää sekä historiallisesti että nykyisyydessä, millä tavoin 1970–2000-lukujen nuorisosukupolvet ovat kokeneet aikakauden muutoksen ja mitä se on merkinnyt heidän kansalaisuuttaan sekä poliittista toimijuuttaan koskevan itseymmärryksen suhteen. Kadotettiin myös kollektiivisen ja julkisen toiminnan johtolanka sosialismin ja valtion kyseenalaistumisen myötä? Mitkä sukupolvien avainkokemukset voivat valaista muutosprosessia nuorten poliittisen sosialisoinnin alueella? Mitä suomalaisessa mentaliteetissa ylipäätään tapahtui 70-luvulta 2000-luvulle tultaessa? Miten nykylapset ja -nuoret mieltävät omaa toimintaansa esim. individualismi–kollektiivisuus- ja yksityinen–julkinen-asetelmien puitteissa?

Yleiskatsaus ei välttämättä tarvitse uutta laajaa tutkimusprojektia, vaan kattohankkeen, jossa olemassa olevia tutkimuksia pyritään tuomaan yhteen kokonaiskuvan saamiseksi. Kyseessä olisi siis syntetisoiva tutkimus, jossa pyritään identifioimaan aikakauden keskeiset siirtymät ja *zeitgeistin* muutokset. Tavoitteena on ymmärtää paremmin sitä, miten suomalainen poliittinen kulttuuri eroaa pohjoismaisesta ja eurooppalaisesta poliittisesta kulttuurista. Analysoimalla erityisesti nuorten poliittista kulttuuria, voidaan ennakoida lisäksi tulevaisuutta. Onko Suomi siirtymässä uuden G(lobal)-sukupolven myötä lähemmäs pohjoismaista ja eurooppalaista poliittista kulttuuria?

2) Yleiskatsauksen ohella tarvitaan nykyhetken toiminnallisista tarpeista lähteviä tutkimus- ja kehittämishankkeita. Tutkimukset voivat käsitellä esimerkiksi nuorten poliittisia asenteita ja poliittista sosiaalistumista yleisesti, nuorten suhdetta instituutioihin, puolueisiin ja järjestöihin, koulun ja koulutuksen merkitystä, nuorten omaehtoista kollektiivista organisoitumista, paikallisia vaikuttamishankkeita ja uutta yhteisöllisyyttä (esim. verkkoyhteisöt). Vaikuttamishankkeiden tehtävänä olisi motivoida kollektiiviseen julkiseen toimintaan, olipa tämä sitten ”perinteistä” tai ”uutta”. Nuorisotutkimuksen yhtenä tehtävänä on lisäksi identifioida ”heikkoja signaaleja” eli pieniä muutoksia ja avauksia nuorten poliittisissa aktiviteeteissa, jotka voivat olla ilmausta jostakin tulevasta. Erityisesti markkinatutkimuksen puolella kehitetyissä, asenteita mittaavissa sekä kvalitatiivista että kvantitatiivista analyysia käyttävissä

verkkosovellutuksissa on lupaavia avauksia, joilla on relevanssia sekä suhteessa tutkimukseen että nuorten osallistumiseen yhteisten asioiden hoitoon.

Työryhmä B: Osallistuminen, vaikuttaminen ja viestimet

Pj. ma. prof. Heikki Heikkilä (Tampereen yliopisto), siht. Taina Jääskeläinen (FSD)

Ilmoittautuneet osallistujat: Laura Ahva (JyY), Jarkko Bamberg (TaY), Tapio Häyhtiö (TaY), Pirita Juppi (JyY), Johanna Jääsaari (YLE), Pauliina Lehtonen (TaY), Helena Leino (TaY), Nea Leo Nea (TaY), Hannu Nieminen (HY), Erja Ruohomaa (YLE), Kerttu Takala (TuY), Tuomas Ylä-Anttila (HY)

Viestinnän tutkimuksen tutkimusaiheet ja -tarpeet kansalaisvaikuttamisen alueella

Joukkoviestinnän ja politiikan käytännöissä on 1990-luvulta lähtien ollut selvästi nähtävissä pyrkimys *vuorovaikutteisuuden* lisäämiseen. Kansalaisvaikuttamisen näkökulmasta vuorovaikutteisuudella on tarkoitettu kansalaisten vetämistä mukaan yhteiskunnallisten aiheiden tematisointiin tarjoamalla heille erilaisia mahdollisuuksia keskustella (erityisesti paikallisten) päättäjien ja asiantuntijoiden kanssa.

Vuorovaikutteisuuden korostaminen johtuu osittain joukkoviestinnän teknisestä kehityksestä (Internet, digi-TV), mutta kyse on myös siitä, että joukkoviestimien sisällä perinteiset yksisuuntaiset toimintatavat on koettu ongelmallisiksi ja demokratian kannalta ajoittain jopa vahingollisiksi. Vuorovaikutteisuus ja ajatus kansalaisten ottamisesta vakavasti julkisina toimijoina eivät ole silti yksin joukkoviestinnän tai sen tutkimuksen keksintöä. Sama suuntaus on ollut nähtävissä myös lainsäädännössä ja hallinnon käytännöissä, joissa yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi on asetettu kansalaisten kuuleminen.

Suomalainen viestinnän tutkimus on ollut aktiivisesti mukana kansalaislähtöisen julkisuuden ja kansalaislähtöisten käytäntöjen pohdinnassa. Työryhmään osallistuneita tutkijoita yhdistää toisiinsa pyrkimys tarkastella (joukko)viestintää osallistumisen (alhaalta ylös) eikä niinkään tiedottamisen tai suostumuksen hankinnan (ylhäältä alas) välineenä. Tässä suhteessa viestinnän tutkimuksessa osallistuminen on usein ymmärretty laajemmin kuin vain esimerkiksi äänestämisenä. Vaikka viestinnän tutkimuksessa ovat viime vuonna korostuneet omaehtoista osallistumista ja deliberatiivista demokratiaa painottavat näkemykset, viestinnän tutkimuksessa on pohdittu myös journalismin antamaa kuvaa edustuksellisesta demokratiasta ja ns. politiikan medialisoitumisesta.

Yksittäisissä viestinnän tutkimuksen hankkeissa kansalaisia ei ole analysoitu niinkään yleisenä tai muodollisena kategoriana – kuten ”kaikki suomalaiset” tai ”kuka tahansa” – vaan kansalaisuutta on tarkasteltu jonkin rajatumman käsitteen kautta. Viestinnän tutkimuksissa kansalaisia ovat esimerkiksi Yleisradion yleisöt, julkisuutta hyödyntävät intressiryhmät tai paikalliset asukkaat.

Viestinnän tutkimuksen näkökulmasta julkisuus mielletään yleisesti kansalaisvaikuttamisen *resurssiksi*, jota ilman osallistumisella on harvoin käytännön seurauksia. Julkisuus on siis tärkeä edellytys sille, että osallistuminen voi ylipäätään olla vaikuttamista. Julkisuuden hyödyntämisessä ensimmäisenä edellytyksenä on julkisuuteen *pääsy* ja se edellyttää usein kamppailua. Pyrkimyksissä julkisuuteen pääsyssä keskeistä ovat sekä kansalaisvaikuttajien *julkisuustaidot* että se, miten joukkoviestintää hallinnoivat tahot – esimerkiksi uutisjournalismi – suhtautuvat kansalaisten osallistumiseen ja aktiivisuuteen. Viestinnän tutkimuksen kannalta on siis tärkeää tutkia myös sitä, millä tavoin kansalaisten aktiivisuus esitetään julkisuudessa, sillä nämä esitykset ilmentävät omalla tavallaan sitä, millainen kansalaislähtöinen toiminta yhteiskunnassa mielletään suotavaksi ja mikä taas ei-suotavaksi.

Viestintä osaksi valtatutkimusta

Kansalaisvaikuttamisen mahdollisuudet ovat riippuvaisia siitä, millaisia *käytäntöjä* kansalaisten osallistumiselle on olemassa ja millainen painoarvo kansalaisten osallistumiselle niissä annetaan. Kyse ei ole ensisijaisesti siitä, onko osallistuminen mahdollista periaatteessa tai onko sitä varten kehitetty uutta tekniikkaa. Olennaisempaa on se, millaisia toimintatapoja uusilla tai vanhoilla osallistumisen foorumeilla noudatetaan. Tästä syystä kansalaisvaikuttamisen tutkimuksessa tulisi yksinkertaisesti selvittää, miten erilaiset osallistumisen käytännöt konkreettisesti toimivat: Tukevatko ne kansalaisten aktiivisuutta ja jos tukevat, miten?

Toistaiseksi vaille kunnollista vastausta jääneet kysymykset liittyvät esimerkiksi vuorovaikutteisuuden muotojen kehittymiseen ns. perinteisissä viestimissä: Mitä ovat sanomalehtien, television ja radion aikaisempaa vuorovaikutteisemmat käytännöt ja ovatko ne ovat vahvis-

taneet kansalaisten roolia julkisten asioiden tematisoinnissa? Tai: Millä tavoin joukkoviestimet ovat muuttaneet politiikan tekemisen tapoja ja kansalaisten suhdetta politiikkaan?

Internetiä on Suomessa kehitetty monien muiden käyttötarkoitusten ohella myös kansalaisosallistumisen välineeksi. Merkittävimmät tähän teemaan liittyvät kokeilut ovat kuitenkin joko juuri päättyneet tai niiden jatkorahoitus on tällä hetkellä epävarmaa. Näistä projekteista on viime aikoina julkaistu useita tutkimusraportteja, mutta kokonaisvaltaisempaa tilannearviota – puhumattakaan syvällisemmästä teoreettisesta tarkastelusta – ei ole vielä tehty.

Edellä kuvattuja tutkimusteemoja ei ole syytä erottaa muusta demokratian käytäntöjä koskevasta tutkimuksesta. Päinvastoin viestintä ja julkisuus tulisi nähdä yhtenä keskeisenä osana muiden tieteenalojen, kuten sosiologian ja valtio-opin, parissa tehtävää kansalaisvaikuttamisen ja demokratian muotojen tutkimusta. Jotta tällainen tavoite ei jäisi vain hartaaksi toiveeksi, Suomeen tarvittaisiin Ruotsin ja Norjan mallisia demokratia- ja valtatutkimuksia, joiden päärahoittajana toimisi Suomen valtio.

Työryhmä C: Vaikuttaminen ja hallinto, vaalit ja poliittiset instituutiot

Pj. prof. Heikki Paloheimo (Tampereen yliopisto), siht. Sami Borg (FSD)

Ilmoittautuneet osallistujat: Tuomas J. Alaterä (FSD), Pekka Isotalus (HY), Sanna Niiranen (TaY), Laura Nordenstreng (OM), Jaakko Nousiainen (TuY), Pertti Pesonen (TaY), Aarne Raevaara (TaY), Tapio Rantala (HY), Maija Setälä (TuY), Maria Suojanen (TuY), Marja Sutela (JoY), Minna Tiili (HY), Maria Wakeham (OM)

Työryhmä kiinnitti huomiota siihen, että kansalaisvaikuttamisesta puhuttaessa tulee ottaa huomioon vaikuttamisen kaksi osapuolta: vaikuttaja ja vaikutettava. Kansalaisvaikuttamista koskevassa ajankohtaisessa keskustelussa on enimmäkseen kiinnitetty huomiota kansalaisten toimintaan vaikuttajana. Yhtä tärkeätä on kuitenkin kiinnittää huomiota vaikutettaviin ja heidän toimintaansa. On analysoitava sitä, vaikuttaako vaikuttajien toiminta vaikutettaviin. Minkälaiset mekanismit vaikuttavat siihen, ovatko kansalaisten vaikutusyritykset tuloksellisia. Miten edustuksellisen demokratiat laitokset tässä suhteessa toimivat? Minkälaiset tekijät ohjaavat sitä, missä määrin poliitikot ottavat huomioon tai yrittävät ottaa huomioon kansalaisten vaikuttamisyritykset?

Alan tutkimuksen tarpeet ja -aihealueet

Tutkimustarpeita analysoitaessa työryhmä kiinnitti erityisesti huomiota seitsemään eri aihealueeseen.

1) *Selvitys valtaresursseista*. On laadittava selvitys valtaresurssien jakaantumisesta suomalaisessa yhteiskunnassa. Selvityksen vertailukohtina voi pitää muissa pohjoismaissa toteutettuja, maan koko poliittiseen järjestelmään kohdistuvia valtatutkimuksia. Aiheen peruskartoituksessa tulisi erityisesti kiinnittää huomiota puolueiden, erilaisten kansalaisjärjestöjen ja yksittäisten kansalaisten edellytyksiin toimia Suomen poliittisessa järjestelmässä.

2) *Poliittiset voimat*. Tulisi tutkia poliittisten voimien muuttunutta asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Miten nykyaikainen kaaderipuolue suomalaisessa yhteiskunnassa toimii? Minkälaista on puolueiden sisäinen päätöksenteko yhtäältä paikallisella ja toisaalta valtakunnallisella tasolla? Kuinka laajat henkilöpiirit tosiasiaa osallistuvat päätöksentekoon?

Kuinka laajat henkilöpiirit toimintaan ylipäättään osallistuvat? Miten muut joukkojärjestöt nykyään toimivat? Millä tavalla niiden rooli poliittisessa järjestelmässä on muuttunut? Millä tavalla kansalaisten kiinnittyminen erilaisiin kansalaisjärjestöihin on viime vuosikymmeninä muuttunut? Minkälaisilla motiiveilla ihmiset osallistuvat kansalaisjärjestöjen toimintaan? Miten kansalaisten osallistumismuodot yleensä ovat muuttuneet?

Puolueiden ja muiden kansalaisjärjestöjen lisäksi on tutkittava joukkotiedotusvälineiden roolia poliittisena voimana. On yritettävä saada aikaisempaa täsmällisempi kuva siitä, millä tavalla nykyaikaiset joukkoviestimet vaikuttavat poliittisen keskustelun asialistaan, päätöksentekijöiden ratkaisuihin ja kansalaisten poliittisiin preferensseihin.

3) *Kansanvallan muodot edustuksellisessa demokratiassa.* Tulisi tutkia kansanvallan muotoja ja edustuksellisessa demokratiassa. Miten kansalaismielipide kanavoituu poliittiseen päätöksentekoon? Missä määrin ja millä tavalla edustuslaitoksessa toimivien poliitikkojen päätöksentekoon voi vaikuttaa? Mistä kansaedustajien työ oikein ohjautuu? Mistä kunnanvaltuutettujen työ ohjautuu?

4) *Edustuksellisuuden toteutuminen.* Tulisi tutkia edustuksellisuuden toteutumista. Kysymys on siitä, millä tavalla vaalit toimivat valikoivana mekanismina. Missä määrin eduskunta ja kunnanvaltuustot niin sosiaaliselta koostumukseltaan kuin päätöksentekijöiden mielipiteiden suhteen poikkeavat kansalaisten vastaavista jakautumista? Mitkä tekijät vaikuttavat siihen, kuinka hyvin tai huonosti edustuksellisuus vaaleissa toteutuu?

5) *Kansanvallan muodot kunnallisella ja maakunnallisella tasolla.* Tulisi tutkia kansanvallan muotoja kunnallisella ja maakunnallisella tasolla. Kuntasektorilla on Suomessa hallitseva asema hyvinvointipalveluiden tuotannossa. Siitä huolimatta kansalaiset osallistuvat kuntavaaleihin passiivisemmin kuin eduskuntavaaleihin. On analysoitava, mitkä tekijät lisäävät kuntalaisten valmiutta sitoutua kuntaansa aktiivisesti osallistuvana kuntalaisena.

Maakuntatasolle on viime vuosikymmeninä siirretty lisää tehtäviä. Kansanvaltaisen kontrollin kannalta maakuntatasolla tapahtuva päätöksenteko on etäällä kansalaisista. Tulisi isotä sellaista instituutiosuunnitteluun liittyvää tutkimusta, jolla analysoidaan, miten kansanval-

taista vastuunalaisuutta ja päätöksenteon läpinäkyvyyttä maakuntatason päätöksenteossa voidaan lisätä.

6) *Lähidemokratia*. Kansalaisten osallistumismuodot ovat viime vuosikymmeninä hiljalleen muuttuneet ja uudenlaiset osallistumismuodot ovat lisänneet suosiotaan. Tulisi tutkia asukasdemokratiaa, kylätoimikuntia ja muita vastaavia lähidemokratian muotoja.

7) *Jatkuvuus*. Ei riitä, että edellä mainituista aihepiireistä tehdään vain kertaluonteinen kirjoitus. Olisi päästävä siihen, että edellä mainittujen aihepiirien kehityksestä tehdään säännöllisesti jatkuvaa tutkimusta.

Tutkimuksen organisointitavat

1) *Tutkimusohjelma*. Kansalaisvaikuttamiseen ja poliittiseen osallistumiseen liittyvää tutkimustoimintaa tehdään monilla eri tahoilla ja monista erilaisista näkökulmista. Kansalaisvaikuttamista koskevaa tutkimustoimintaa varten pitäisi kehittää moduulirakenteinen, useista eri teemoista koostuva tutkimusohjelma. Tällaiseen tutkimusohjelmaan tulisi integroida aikaisemmin tehtyjä, aihepiiriin liittyviä ohjelmasuunnitelmia (esim. kansalaisuus viestintäyhteiskunnassa, valtatutkimushanke, koulutus- ja kansansivistyshanke) ja kehittää ohjelmasta monipuolinen, jo olemassa olevaa tutkimusharrastusta yhteen kokoava kokonaisuus.

2) *Tutkimuksen koordinointi*. Kansalaisvaikuttamiseen liittyvää tutkimustoimintaa harjoitetaan monissa eri yksiköissä, yliopistojen lisäksi mm. monissa julkisen hallinnon yhteydessä toimivissa tutkimuslaitoksissa ja tutkimusyksiköissä. Toiminta on hajautunutta ja vailla koordinoitua. Olisi pyrittävä lisäämään eri yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa tehtävän, kansalaisvaikuttamiseen liittyvän tutkimuksen koordinoitua.

3) *Korkeakoulujen hanketietokannat*. Yliopistoilla ja korkeakouluilla on hanketietokantoja kunkin korkeakoulun omasta tutkimustoiminnasta. Näitä tietokantoja ei kuitenkaan ole toteutettu yhtenäisten periaatteiden mukaisesti. Hanketietokantoja tulisi yhdenmukaistaa siten, että niiden valtakunnallinen käyttö tulisi käyttäjäystävällisemmäksi.

Työryhmä D: Kansalaistoiminta ja kansalaisjärjestöt

Pj. prof. Raimo Blom (Tampereen yliopisto), siht. Hannele Keckman-Koivuniemi (FSD)

Ilmoittautuneet osallistujat: Suvi Ervamaa (HY), Riitta Hanifi (Tilastokeskus), Villiina Hellsten (HY), Virpi Kaivonen (TaY), Matti Kojo (TaY), Ella Kyllönen (JyY), Arto Lindholm (Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus), Eeva Luhtakallio (HY), Pauliina Maukonen (JyY), Martti Muukkonen (JoY), Niva Mari (Kuluttajatutkimuskeskus), Leila Partanen (Sosiaalikehitys Oy), Jukka Peltokoski (JyY), Ari Rasimus (TaY), Milja Saari (HY), Leena Saloheimo (VSY), Pentti Siitonen (TaY), Esa Ylikoski (HUMAK)

Alan tutkimuksen tarpeet ja -aihealueet sekä toiveet politiikkaohjelmalle

Useat ryhmään osallistuneista *esittelivät omia tutkimushankekuvauksiaan*. Nämä hankkeet ovat ryhmän mielestä *myös alan keskeisiä tutkimusaiheita*. Puheenjohtaja Raimo Blom teki esitysten perusteella kokoavia 'metahavaintoja' hankkeista. Tutkimusteemat vaihtelivat

1. paikallisesta globaaliin,
2. sosiaalisuuden, vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden muutoksista ja niiden vaikutuksista taloudellisiin muutoksiin (muutosten suuruus, Internet ja sosiaaliset vaateet)
3. sekä nais- ja tasa-arvokysymyksiin.

Ryhmässä *keskityttiin* hanke-esitysten jälkeen *kartoittamaan* alan tutkimusedellytysten kehittämistä ja erityisesti *toiveita kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmalle*. Blomin mukaan seuraavat kolme asiaa nousivat useasti esille: *tutkimuksen pitkäjänteisyys, monitieteisyys, valtakysymykset*. Seuraavassa on listattu melko yksityiskohtaisesti ryhmässä esiin nousseita yksittäisiä toiveita/tutkimustarpeita sekä konkreettisia vinkkejä kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmalle siitä, mihin kohteisiin tutkimusrahoitusta pitäisi suunnata:

- kansalaisradiossa toiminen osana kansalaisjärjestötoimintaa
- lukivaikeudet hankaluutena kansalaisosallistumiselle
- elämäntapa- ja kulutuspolitiikan tutkimus perinteisen poliittisen osallistumisen tutkimuksen (puoluejäsenyys, äänestysaktiivisuus...) rinnalle
- keskiluokan tutkiminen radikaalien tutkimisen rinnalle
- todellinen vallankäyttö kunnissa, EU:n ja rakennemuutoksen vaikutukset kuntatason päätöksentekoon, kansalaisten kantojen kuuntelemisen vaikeus kunnissa

- vapaa-aikakansalaisuus, vapaa-ajantutkimus
- kriittinen miestutkimus (miksi pojilla on koulussa vaikeaa?), sukupuolitutkimuksen valtavirtaistaminen
- yhteisöllisyys
- Nnorison vaikutushalut
- Internet kansalaisvaikuttamisen aktivoijana
- pitkät ja pysyvät tutkimushankkeet lyhyiden projektien sijaan
- tutkimustulosten hyödynnettävyys, tähän liittyen pelisäännöt hallinnon ja tutkimuksen välille
- tutkimustarpeista, ei rahoitustarpeista, kumpuava monitieteisyys
- 'perinteisten' kysely- ja haastattelututkimusten rinnalle uudempia tutkimusmenetelmiä, esim. verkostanalyysi, asiantuntijaryhmät, kansalaispaneelit, konsensuskonferenssit
- maisteritasoinen järjestökoulutusohjelma
- yhteistyö eri oppilaitosten, yliopistojen ja korkeakoulujen kesken mm. elinikäisen oppimisen saralla

Lisäksi työryhmän mielestä kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmassa olisi hyvä painottaa kaiken kaikkiaan 1) muutoksen tutkimista sekä 2) vertailevia tutkimusasetelmia ja tasojen huomioonottamista (tavanomaisesta vuorovaikutuksesta, kollektiiveihin, järjestöihin, instituutioihin ja viralliseen poliittiseen järjestelmään). Tasojen välisten suhteiden tarkastelu on kansalaisvaikuttamisen ymmärtämisen kannalta olennainen asia.

Työryhmä E: Kunnallisdemokratian tutkimushaasteet

Pj. tutkimuspäällikkö Marianne Pekola-Sjöblom (Suomen Kuntaliitto), siht. Mari Klemola (FSD)

Ilmoittautuneet osallistujat: Olavi Borg (TaY), Anu Leinonen (JyY), Päivi Paasto (TuY), Esa Reunanen (TaY), Anna-Katariina Salmikangas (JyY)

Keskustelu ja palaute kansalaisvaikuttamisen tutkimus selvityksestä

Toivottiin, että tutkimus selvityksessä otettaisiin myös artikkelit (valikoiden) mukaan listalle kirjojen lisäksi.

Työryhmän alan keskeisten tutkimusaiheiden ja -tarpeiden määrittely

Lähtökohdallisia toteamuksia

Todettiin, että työryhmissä A – D käsitellyt tutkimusaihe-alueet ovat kaikki jo sinänsä relevantteja tutkimusaiheita paikallisella tasolla, kunta-alalla. Kunkin työryhmän aihepiirin tutkimusaiheita pitäisikin siis pyrkiä tutkimaan niin kansallisella, alueellisella kuin myös kuntatasolla.

Todettiin, että Suomessa on tehty lopultakin melkoinen määrä kuntademokratiaakin suoraan tai välillisesti koskettavaa tutkimusta, mutta usein ne ovat kuitenkin kuntademokratian kokonaisuutta ajatellen suhteellisen pieniä ja irrallisia tapaustutkimuksia, jotka mielenkiintoisuudestaan huolimatta eivät välttämättä tarjoa tulosten yleistettävyyttä. Suurempiin linjoihin pyrkivää kuntademokratian tutkimusta on lopulta yllättävänkin vähän, myös verrattaessa muiden Pohjoismaiden vastaavaa tuotantoa. Vielä voitaisiin todeta sellainen maamme kannalta harmittava heikkous, että Suomi ei ole systemaattinen vertailumaa etenkin pohjoismaisissa vertailevissa kuntatutkimuksissa, mihin on syynä suhteellisen harvalukuinen suomalainen kuntatutkijajoukko, joilla on ollut todellisia kielellisiä edellytyksiä pohjoismaiseen skandinaaviseen kielenkäyttöön perustuvaan tutkimusyhteistyöhön.

Todettiin, että erilaisia, jäljempänä esitettäviä tutkimusaiheita tulisi analysoida siten, että kuntien erilaisuus, yksinkertaisimmillaan kuntien väliset suuret väestömäärän vaihtelut, tulisi huomioida yhtenä mahdollisena kuntien välisiä eroja – ja erilaisia toimintatapoja selittävänä tekijänä. Siis: yli 400 kuntaa – hyvin erilaisia – erilaiset toimintakulttuurit – erilaiset haasteet.

Tutkimushaasteita ja tutkimustarpeita

Huom! alla esiteltyissä kohdissa merkitty * tai ** mikäli tutkimusteema on jossain määrin (*) tai merkittävässä määrin (**) mukana KuntaSuomi 2004 -tutkimusohjelman tutkimusmoduleissa ja hankkeessa loppuvaiheessa v. 2005 aikana käynnistyvässä, hankkeen erilaisia aineistoja yhdistävässä, kuntademokratiaa analysoivassa tieteellisessä loppuraportissa. Kuntademokratia-erillistutkimuksen peruslähtökohdat muodostuvat ainutlaatuisen laajoista ja ajallisen kehityksen sisältävistä päättäjä-, kuntalais-, järjestö- ja luottamusorganisaatiotutkimuksista.

a) Suuria periaatteellisia kysymyksiä

- hallinnon ja demokratian suhde *
- demokratian ja tehokkuuden suhde *
- demokratian laadun ja määrän suhde *

b) Muita suuria tutkimuksellisia haasteita

- kuntaliitosten ja seutuyhteistyön vaikutukset demokratiaan *
- kunnallisen demokratian toteutuminen ylikunnallisissa luottamuselimissä, mitä mahdollisia vaikutuksia kun eri kunnilla eri määrä kunnan toiminnoista hoidetaan yhteistyössä muiden kuntien kanssa, tässä erityisesti perinteisen kuntayhtymäyhteistyön kautta *
- kasvavan vanhuusväestön haasteet demokratialle eli senioriyhteiskunnan toteutuminen

c) Edustukselliseen demokratiaan suoranaisesti liittyviä aiheita

- eri päätöksentekotasojen suhde; valtuusto, hallitus ja lautakuntataso **
- lautakuntia ylipäättään tutkittu yllättävän vähän; lautakuntien jaostojen merkitys, muiden toimielinten (toimikunnat, johtokunnat yms.) merkitys edustukselliselle demokratialle
- valtuuston mahdollisuudet olemassa olevien vaikuttamiskeinojen käyttöön – miksi valtuustolla ei ole valtaa *
- valtuustoaloitteet ja niiden merkitys kunnallisessa päätöksenteossa *
- sitoutumattomat ryhmät ja niiden suhde poliittiseen päätöksentekoon *

d) Kuntalaiset ja kuntademokratia

- kuntalaisten samaistuminen erilaisiin alueellisiin kokonaisuuksiin – merkitys kunnallisen demokratian toimivuudelle ja sen osa-alueille. Mistä johtuu kuntasamaistumisen alhaisempi taso verrattuna muihin pohjoismaihin. **
- kuntalaisten vieraantuneisuus / kiinnittyneisyys kunnalliseen päätöksentekoon ja ajalliset muutokset **
- kuntalaisaloitteet suomalaisena ”innovaationa”, merkitys suorana osallistumistapana suhteessa edustukselliseen demokratiaan. Täydentäjä vai kilpailija? Kuntalaisaloitteiden ja valtuustoaloitteiden väliset yhteydet. (Ruotsissa vilkasta ja kiihkeätäkin julkista keskustelua herättänyt uusi kuntademokratian ”avaus”.) *
- kuntalaisten erilaiset osallistumisen ja vaikuttamisen muodot, niiden kehitys ja arvioitu tehokkuus ja vaikuttavuus **
- kouluttamisen ja tiedottamisen merkitys osallistumiselle
- kuntien verkkosivujen arviointi kansalaisosallistumisen näkökulmasta
- kunnissa toimivat uudet vaikuttajaryhmät (esim. vanhus- ja vammaisneuvostot, nuorisovaltuustot) ja niiden toiminta, keskinäinen suhde ja suhteutuminen edustuksellista demokratiaa edustaviin kunnan toimielimiin *
- kunnan osa-alueilla toimivat edustuksellista tai suoraa demokratiaa edustavat elimet/ryhmät (esim. kuntaliitosten yhteydessä perustetut aluelautakunnat tai vastaavat) yms.; miten kehittyneet ja mihin tarpeisiin vastanneet
- tiedon avoimuus ja tiedonkulku päätöksentekijän ja kuntalaisen välillä *
- käyttäjädemokratia *

e) Järjestöt ja kuntademokratia

- järjestöjen vaihtelevat suhteet kuntaan ja kunnalliseen päätöksentekoon **
- kuntien erilaiset järjestöprofiilit ja mahdolliset vaikutukset kunnalliselle demokratialle **

f) Kuntalaisten, päätöksentekijöiden ja järjestöjen väliset suhteet ja vuorovaikutusmekanismit – vaikuttavuus kunnalliselle demokratialle **

(ml. eri toimijoiden arviot kunnallisten palvelujen toimivuudesta, kunnallisesta päätöksenteosta, osallistumisesta ja vaikuttavuudesta ym.)

Alan tutkimusedellytysten kehittäminen ja toiveet politiikkaohjelmalle

- Tutkimuksen ja päätöksentekoa tukevan tutkimuskulttuurin luominen.
- Alan eri toimijoiden tutkimuksen yhteistyön lisääminen ja mahdollisesti jonkin tasoista koordinoitua tai edes hallintaa niin, että paremmin tiedettäisiin, mitä missäkin ja kukakin tutkii milloinkin.
- Suurten kuntien tutkimustoiminnan koordinoitua mm. kansalaisvaikuttamisen alueella päällekkäisyyksien välttämiseksi.
- Pohjoismaisen yhteistyön tehostaminen, EU-maiden vertailut.

Liitteet

Liite 1

Suomalaista kansalaisvaikuttamista koskevia tutkimuksia ja selvityksiä 1990 alkaen

Oheinen suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tutkimuskirjallisuutta koskeva bibliografia sisältää selvityksessä mainitut teokset lukuun ottamatta muutamia lähteitä, joiden viitetiedot on mainittu tekstissä. Lisäksi bibliografiassa on runsaasti teoksia, joita ei ole mainittu selvityksessä.

Eräiden viitetietokantoihin liittyvien teknisten ongelmien vuoksi selvityksen tekstinsisäiset lähdeviitteet saattavat joissakin kohdin poiketa bibliografiaan kootuista viitetiedoista. Tämä koskee etenkin toimitettuja artikkelikokoelmia ja muita usean kirjoittajan teoksia. Bibliografia on laadittu ensisijaisesti teosten paikallistamista ja kokonaiskuvan saamista varten, ei täsmällisten ja mahdollisimman kattavien viitetietojen kokoamiseksi. Siksi kaikki *viitetiedot eivät sovellu käytettäviksi sellaisinaan* tutkimusten lähdeluetteloissa.

Kirjallisuusviitteet on järjestetty aakkosellisesti. Jatkossa selvityshankkeen verkkosivuille pyritään luomaan myös aihealueittaiset kirjallisuusluettelot ja bibliografiaa tullaan mahdollisuuksien mukaan täydentämään (esimerkiksi valikoiduilla artikkeleilla). Tätä varten tutkijat voivat edelleen ilmoittaa teoksiaan hankkeen kotisivuilta löytyvillä ilmoituslomakkeilla (<http://www.fsd.uta.fi/ajankohtaista/hankkeet/KVPO/>).

- Aaltio, Iris ja Mills, Albert J. (eds). (2002). *Gender, Identity and the Culture of Organizations*. Management, organizations and society. London: Routledge.
- Aaltio-Marjosola, Iris. (2001). *Naiset, miehet ja johtajuus*. Helsinki: WSOY.
- Aalto-Matturi, Sari. (2004). *Verkostako uuden ajan työväentalo?*. Tulossa 2004. Lisensiaatintyö. SAK.
- Aaltonen, Katriina. (1996). *Kaivataanko vaihtoehtoja? Kansalaisten mielipiteitä sosiaaliturvan vaihdettavuudesta*. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 14. Helsinki: Kansaneläkelaitos, tutkimus- ja kehityksyksikkö.
- Aarnio, Aulis ja Uusitupa, Timo (toim.). (2002). *Oikeusvaltio*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Aarnio, Aulis, Pietilä, Kauko ja Uusitalo, Jyrki (eds). (1996). *Interests, Morality and the Law*. Tampere: University of Tampere.
- Aarnio, Eeva. (1998). *Päämäärät liikkeessä. Puolueohjelmien kirjoittamisen muuttuvat merkitykset Suomessa 1950-luvulta 1990-luvulle*. Väitöskirja. SoPhi 30. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Aarnio, Eeva ja Kanerva, Jukka. (1995). *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat*. Julkaisuja 69. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Aarnio, Eeva ja Palonen, Kari. (1995). *Puolueiden periaateohjelmat 1995*. Julkaisuja 68. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Aarrevaara, Timo ja Seppälä, Timo. (2001). *Näkökulmia alue- ja paikallishallinnon osallistumisesta EU-päätöksentekoon*. Helsingin kaupunginkanslian julkaisusarja A 26 2001. Myös <URL: <http://www.hel.fi/kkansl/julkaisut/Nakokulmia/>> [viitattu 25.9.2004]. Helsinki: Helsingin kaupunginkanslia.
- Aarrevaara, Timo ja Vallittu, Anja. (2001). *Kansalaiskeskustelu eurooppalaisesta hallintotavasta*. Helsingin kaupunginkanslian julkaisusarja A 20 2001. Myös <URL: <http://www.hel.fi/kkansl/julkaisut/kansalaiskeskustelu/>> [viitattu 25.9.2004]. Helsinki: Helsingin kaupunginkanslia.
- Aho, Simo ja Koponen, Hannu. (2001). *Nuorten opiskelu- ja työurat 1990-luvulla*. Julkaisuja 20. Helsinki: Nuorisoasiain neuvottelukunta.
- Aho, Simo, Halme, Jukka ja Nätti, Jouko. (1999). *Tukityöllistämisen ja työvoimakoulutuksen kohdentuminen ja vaikuttavuus 1990-1996*. Työpoliittinen tutkimus nro 207. Helsinki: Työministeriö.
- Ahonen, Anne (toim.). (1995). *Kansakunnat murroksessa. Globalisoitumisen ja äärioikeistolaistumisen haasteet*. Tutkimuksia no. 60. Tampere: Rauhan- ja konfliktitutkimuskeskus.
- Ahonen, Sirkka. (1998). *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Historiallisia tutkimuksia 202. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Ahonen, Sirkka. (2003). *Yhteinen koulu tasa-arvoa vai tasapäisyyttä? Koulutuksellinen tasa-arvo Suomessa Snellmanista tähän päivään*. Tampere: Vastapaino.
- Ahonen, Sirkka et al. (1999). *Kasvatuksen monimuotoinen sarka*. Koulu ja menneisyys 37. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 1999. Helsinki: Suomen kouluhistoriallinen seura.
- Ahponen, Pirkkoliisa (ed.). (1999). *Women's Active Citizenship*. Studies in Social Policy nro 9. Joensuu: University of Joensuu.
- Ahtiainen, Lasse. (2003). *Palkansääjien järjestäytyminen Suomessa vuonna 2001*. Työpoliittinen tutkimus nro 246. Helsinki: Työministeriö.

- Ahva, Laura. (2003). *Kohti keskustelemaa journalismia. Kansalaisjournalismin kokeilua, kritiikkiä ja arviointia*. Tiedotusopin laitos, julkaisuja A 100. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ahvenharju, Sanna (toim.). (1997). *Keke ja kaverit. Osallistuminen ja paikallinen agenda 21*. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Ajomaa, Harri, Kantola, Tuomo ja Simojoki, Timo. (1993). *Kansalaisten osallistuminen liikennepolitiikassa. Pasilanvylän yleissuunnittelun arviointi*. Keskustelualoitteita 5. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Alapuro, Risto et al. (eds). (2004). *Beyond Post-Soviet Transition. Micro Perspectives on Challenge and Survival in Russia and Estonia*. Kikimora publications. Series B 30. Helsinki: Aleksanteri Institute.
- Alasuutari, Pertti. (1996). *Toinen tasavalta. Suomi 1946-1994*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti ja Ruuska, Petri. (1999). *Post-patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Sitra 224. Tampere: Vastapaino.
- Alho, Arja. (2004). *Silent Democracy, Noisy Media*. Diss. Helsinki: University of Helsinki, Department of Sociology.
- Alitolppa-Niitamo, Anne. (1994). *Somalipakolaiset Helsingissä. Sosiaaliset verkostot ja klaanijäsenyyden merkitys*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1994:10. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, pakolaistoimisto.
- Allardt, Erik. (1956). *Social struktur och politisk aktivitet. En studie av väljaraktiviteten vid riksdagsvalen i Finland 1945-54*. Helsingfors: Söderström.
- Allén, Tuovi (toim.). (2003). *Askelmerkit tulevaisuuteen. Suomi 2015 -ohjelman loppuraportti*. Sitran raportteja 34. Helsinki: Sitra.
- Anckar, Carsten. (2002). *Effekter av valsysteem. En studie av 80 stater*. Stockholm: SNS förlag.
- Angvik, Magne ja von Borries, Bodo. (1997). *Youth and History. A Comparative European Survey on Historical Consciousness and Political Attitudes Among Adolescents*. Vol. A & Vol. B.. Hamburg: Körber-Stiftung.
- Anne Eronen et al. (1998). *Pohjois-Karjala, kansalainen ja hyvinvointi*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Antere, Päivi. (1991). *Asukkaiden vaikutusvalta Kerros-projektin vuokralaisdemokratiakokeilussa Seinäjoella*. Helsinki: Asuntohallitus.
- Antikainen, Ari, Rinne, Risto ja Koski, Leena. (2000). *Kasvatussosiologia*. Helsinki: WSOY.
- Antila, Juha ja Ylöstalo, Pekka. (2002). *Proaktiivinen toimintatapa. Yritysten ja palkansaajien yhteinen etu?* Työpoliittinen tutkimus nro 239. Helsinki: Työministeriö.
- Antola, Esko. (2000). *Liittovaltiomalli Euroopan unionin kehittämisen vaihtoehtona*. Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksia ja raportteja 22/2000. Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriö, markkinaosasto .
- Antola, Esko. (2004). *Onko koolla väliä? Pienet maat EU:n päätöksenteossa*. Sitra 265. Helsinki: Edita.
- Anttiroiko, Ari-Veikko. (1999). *The Informational Region. Promoting Regional Development in the Information Age*. Tampere: University of Tampere.
- Anttiroiko, Ari-Veikko et al. (1996). *Lapsiperheiden vaikutusmahdollisuudet kunnassa*. Tampere: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Anttiroiko, Ari-Veikko et al. (toim.). (2003). *Kuntien toiminta, johtaminen ja hallintasuhteet*. Tampere: Tampere University Press.

- Anttiroiko, Ari-Veikko ja Hoikka, Paavo. (1999). *Kuntien tulevaisuus. Pohdintoja kuntainsituution tulevaisuudesta erityisesti tietoyhteiskuntakehityksen valossa*. Kunnallistieteiden laitos, julkaisusarja 1999, 4. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Anttiroiko, Ari-Veikko, Koskinen, Marko ja Mikola, Juho Pekka. (1996). *Kunnallisvaalien valttikortit. Vaalimenestyksen edellytysten ja vaalien viestinnällistymisen tarkastelua erityisesti Tampereen kunnallisvaalien 1996 osalta*. Tampere: Tampereen yliopiston julkaisujen myynti.
- Anttonen, Anneli (ed.). (1994). *Women and the Welfare State. Politics, Professions and Practices*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita nro 87. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Anttonen, Anneli ja Sipilä, Jorma. (2000). *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Tampere: Vastapaino.
- Anttonen, Anneli, Baldock, John ja Sipilä, Jorma. (2003). *The Young, the Old and the State. Social Care Systems in Five Industrial Nations*. Globalization and welfare. Cheltenham: Edward Elgar.
- Anttonen, Anneli, Henriksson, Lea ja Nätkin, Ritva (toim.). (1994). *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.
- Arajärvi, Pentti. (2003). *Paremmivointiyhteiskunta*. Polemia-sarja nro 48. Helsinki: Kunnallisan alan kehittämissätiö.
- Arola, Tuija. (2002). *Vuorovaikutteinen kaavoitus ja kuntalaisten vaikuttaminen. Kansalaisyhteiskunnan, suunnittelun ja päätöksenteon kohtaaminen maankäytön suunnittelussa*. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Auffermann, Burkhard et al. (1999). *CFSP + PESC + GASP = YUTP? Euroopan unionin yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehityslinjoja*. Tutkimuksia no. 86. Tampere: Rauhan- ja konfliktitutkimuskeskus.
- Aula, Maria Kaisa. (1991). *Poliitikkojen ja toimittajien suhteet murroksessa? Tutkimus Yleisradion politiikan toimittajien ammatti-identiteetistä 1980-luvulla*. Tutkimusraportti 5/1991. Helsinki: Yleisradio.
- Baldersheim, Harald ja Ståhlberg, Krister. (1999). *Making Local Democracy Work. An Evaluation of the Hämeenlinna Model*. Meddelanden från Ekonomiskstatsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Ser. A 505. Åbo: Åbo Akademi, institutionen för offentlig förvaltning.
- Baldersheim, Harald ja Ståhlberg, Krister (eds). (1994). *Towards the Self-regulating Municipality. Free Communes and Administrative Modernization in Scandinavia*. Aldershot: Dartmouth.
- Bardy, Marjatta (toim.). (1993). *Kestävää kehitystä etsimässä*. Raportteja 93. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. VAPK.
- Beach, Dennis, Gordon, Tuula ja Lahelma, Elina (eds). (2003). *Democratic Education. Ethnographic Challenges*. London: Tufnell Press.
- Bengtsson, Åsa. (2002). *Ekonomisk röstning och politisk kontext. En studie av 266 val i parlamentariska demokratier 1950-1997*. Diss. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Bengtsson, Åsa ja Grönlund, Kimmo (red.). (2004). *Partier och ansvar*. Stockholm: SNS Förlag.
- Bergqvist, Christina et al. (toim.). (2001). *Tasa-arvoiset demokratiat? Sukupuoli ja politiikka Pohjoismaissa*. Helsinki: Edita.
- Björn, Ismo. (2003). *Ympäristöpolitiikka metsässä?*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja nro 141. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Blom, Raimo (ed.). (1996). *Regulation and Institutionalization in the Baltic States*. Department of Sociology and Social Psychology. Research reports. Series A 27. Tampere: University of Tampere.
- Blom, Raimo (toim.). (1999). *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Hanki ja jää. Helsinki: Gaudeamus.
- Blom, Raimo ja Melin, Harri. (1998). *Economic Crisis, Social Change and New Social Divisions in Finland*. Department of Sociology and Social Psychology Series A 29. Tampere: University of Tampere.
- Blom, Raimo, Melin, Harri ja Pyöriä, Pasi. (2001). *Tietotyö ja työelämän muutos. Palkkatyön arki tietoyhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Borg, Sami. (1994). *Mittaus päivässä. Tutkimus vuonna 1994 julkistetuista Suomen presidentinvaalien kannatusmittauksista*. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 6. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Borg, Sami. (1996a). *Velvollisuus vaikuttaa. Tutkimus suomalaisten äänestysosallistumisen perusteista ja eduskuntavaalien äänestysprosentin laskusta*. Acta Universitatis Tampereensis Ser. A vol. 491. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Borg, Sami. (1996b). *Nuoret, politiikka ja yhteiskunnallinen syrjäytyminen. Raportti nuorten osallistumisesta vuoden 1996 kunnallis- ja eurovaaleihin*. Helsinki: Opetusministeriö, nuorisoasiain neuvottelukunta.
- Borg, Sami (toim.). (1997). *Puolueet 1990-luvulla. Näkökulmia suomalaiseen puolueitoimintaan*. Valtio-opillisia tutkimuksia 53. Turku: Turun yliopisto.
- Borg, Sami. (1998). *Puolueet ja edustuksellinen kunnallisdemokratia. Tutkimus poliittisesta edustautumisesta ja legitimitetistä*. Puolueet, vaalit ja kunnallishallinto -projektin pääraportti. Julkaisusarja 1/1998. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Borg, Sami ja Sankiahho, Risto (eds). (1995). *The Finnish Voter*. Books from the Finnish Political Science Association 17. Helsinki: Finnish Political Science Association.
- Bouckaert, Geert, Ormond, Derry ja Peters, Guy. (2000). *A Potential Governance Agenda for Finland. Turning 90 Degrees in the Administration's Tasks and Functions*. Research reports 8/2000. Helsinki: Ministry of Finance.
- Brommels, Maria ja Ylönen, Jorma (red.). (2002). *Demokrati kan mätas*. Praxis - tiedosta toimeen nro 3. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Brunell, Viking ja Törmäkangas, Kari (toim.). (2002). *Tulevaisuuden yhteiskunnan rakentajat. Yhteiskunnallisen opetuksen kansainvälinen tutkimus Suomen näkökulmasta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, koulutuksen tutkimuslaitos.
- Bruun, Henrik et al. (2001). *Scenarios for Coping with Contingency*. Espoo: Helsinki University of Technology.
- Bruun, Henrik et al. (2002). *Transpistemic Communication and Innovation*. Laboratory of Environmental Protection publication 3/2002. Espoo: Helsinki University of Technology.
- Bryceson, Deborah ja Vuorela, Ulla (eds). (2002). *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Cross-cultural perspectives on women. Oxford: Berg.
- Buur Hansen, Niels et al. (toim.). (2002). *Demokratia ja vapaa sivistystyö. Pohjoismaiset ideat ja 2000-luvun todellisuus*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Bäcklund, Pia. (2003). *Alueneuvottelukunta asukkaiden äänen välittäjä. Toimijoiden kokemuksia Espoonlahden alueneuvottelukunnan toiminnasta*. Raportteja Espoosta 1/2003. Espoo: Espoon kaupunki, tieto- ja tutkimuspalvelut.
- Bäcklund, Pia (toim.). (2003). *Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula*. Tutkimuksia 2003:1. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

- Bäcklund, Pia (toim.). (2004). *Kotipesänä Helsinki. Helsingin Kaupunginosayhdistysten Liitto ry 40 vuotta*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Bäcklund, Pia ja Korhonen, Heli. (1998). *Paikallisyhteisön käsite ja asumisen arki. Juurtumisen, asukasaktiivisuuden ja sosiaalisen vuorovaikutuksen tarkastelua*. Keskustelu-aloitteita 1998:1. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Bäcklund, Pia, Häkli, Jouni ja Schulman, Harry (toim.). (2002). *Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Bäcklund, Pia, Kanninen, Vesa ja Karvinen, Marko. (1999). *Paikallisagenda ja asukkaat, Vuosaaren asukaskyselyn analyysi*. Tutkimuskatsauksia 1999:4. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Bäcklund, Pia, Maury, Jon ja Vuolanto, Timo. (2002). *Helsingin yleiskaava 2002. Tutkimus asukkaiden osallisuudesta kaupungin kehittämisessä*. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2002:12. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Castells, Manuel ja Himanen, Pekka. (2002). *Information Society and the Welfare State. The Finnish Model*. Sitra's publication series no. 250. Oxford: Oxford University Press.
- Cronberg, Tarja, Kolehmainen, Eija ja Lehikoinen, Antero. (1990). *Tietotuvat Suomessa. Tilanne, toiminta ja tulevaisuus*. Ratkon julkaisuja 4. Ruvaslahti: Ratko.
- Dahlgren, Taina et al. (toim.). (1996). *Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa*. Ihmisoikeusliitto r.y.:n julkaisusarja nro 4. Helsinki: Yliopistopaino.
- Deacon, Bob, Koivusalo, Meri ja Stubbs, Paul. (1998). *Aspects of Global Social Policy Analysis*. Helsinki: STAKES.
- Eilavaara, Pertti ja Hytönen, Tomi. (1998). *Kansanedustajan ja ministerin sidokset ja esteellisyys*. Helsinki: Edita.
- Ekholm, Elina. (1994). *Syrjäytyä vai selviytyä - pakolaisten elämää Suomessa*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1994:9. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Ekholm, Peter. (2000). *Tärkeintä on liike?* Helsinki: EVA. Taloustieto.
- Eklund, Leena. (1999). *From Citizen Participation Towards Community Empowerment. An Analysis on Health Promotion from Citizen Perspective*. Acta Universitatis Tamperensis 704. Tampere: University of Tampere.
- Eklund, Leena et al. (1995). *Terveyttä edistävän kansalaishallinnan kehittämishanke Somerolla ja Järvenpäässä. Terveyttä kaikille 2000*. Terveyskasvatuksen keskuksen julkaisuja -sarja 1995, 6. Helsinki: Terveyskasvatuksen keskus.
- Elinikäisen oppimisen komitea, Tuomisto, Jukka ja Pantzar, Eero. (1997). *Näkökulmia elinikäiseen oppimiseen*. Komiteanmietintö 1997:14, liite. Helsinki: Opetusministeriö.
- Elinkeinoelämän valtuuskunta. (1994). *Varavoimasta voimavaraksi. Naiset yhteiskunnassa*. EVA-raportti. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA).
- Elinkeinoelämän valtuuskunta. (1995). *Epävarmuuden aika. Matkalla uuteen. Raportti suomalaisten asenteista 1995*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA).
- Elinkeinoelämän valtuuskunta. (1996). *Vallan kumous. EVA-raportti poliittisesta päätöksenteosta*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA).
- Elinkeinoelämän valtuuskunta. (1998). *Globaalistuminen ja Suomi. EVA-raportti maailman yhteenkasvamisesta, 1998*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA).
- Elinkeinoelämän valtuuskunta. (1999). *Mielipiteiden sateenkaari. Erivauhtiset suomalaiset. Raportti suomalaisten asenteista 1999*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA).
- Elinkeinoelämän valtuuskunta. (2001). *Erilaisuuksien Suomi. Raportti suomalaisten asenteista 2001*. Helsinki: Taloustieto.
- Elinkeinoelämän valtuuskunta. (2003). *Vaatelias vaalikansa. Raportti suomalaisten asenteista 2003*. Helsinki: Taloustieto.

- Eriksson, Päivi. (2001). *Mobiilipalvelujen käyttö 2001. Asiantuntijoille työtä ja miehille leikkiä?*. Työselosteita ja esitelmiä 63. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Eriksson, Päivi ja Vehviläinen, Marja. (1999). *Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat*. SoPhi 40. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Eronen, Anne et al. (1997). *Hyvinvointi kansalaispuntarissa. Kansalaisten kokemuksia hyvinvointipalvelujärjestelmästä*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Eronen, Anne, Londén, Pia ja Siltaniemi, Aki. (2003). *Vastakohtien Itä-Uusimaa. Itäuusmaalaisten mielipiteitä hyvinvoinnistaan ja palveluistaan*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Eronen, Anne, Luomala, Juha ja Paju, Elina. (2002). *Metron tuomat. Itähelsinkiläisten kokemuksia hyvinvoinnistaan*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Ervasti, Heikki ja Kangas, Olli. (1994). *Ammattiryhmät ja hyvinvointivaltio. Tutkimus kahdeksan etujärjestön jäsenten sosiaalipoliittisista asenteista*. Sosiaalipoliitikan laitoksen sarja B3. Turku: Turun yliopisto.
- Eskelinen, Heikki. (2001). *Aluepolitiikka rautahäkissä*. Polemia-sarja nro 41. Helsinki: Kunnallissalan kehittämisseätiö.
- Eskola, Antti ja Kurki, Leena (toim.). (2001). *Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena*. Tampere: Vastapaino.
- Euroopan komissio. (2004). *Eurooppa naisten ja naiset Euroopan puolesta. Euroopan parlamentin vaalit 2004*. Luxembourg: Euroopan yhteisöjen virallisten julkaisujen toimisto.
- Fagerlund, Asko, Niemi, Veikko ja Tuunainen, Kari (toim.). (1992). *Vammaiset kansalaiset itsenäisessä Suomessa*. Kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita nro 47. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Finland's Romani People*. (2000). Brochures 1999:14 eng. Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health.
- Finnish Yearbook of Political Thought 2002*. (2002). Vol. 6. SoPhi 69. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Flavin, Christopher, Starke, Liisa ja Kiema, Ilari. (2002). *Maailman tila 2002. Worldwatch-instituutti: raportti kehityksestä kohti kestäväää yhteiskuntaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Forsberg, Tuomas. (2002). *Nato-kirja*. Helsingissä: Ajatus.
- Forsblom, Marko, Liminka, Juhani ja Rintamäki, Heimo. (2000). *Kuntalaisten tarpeiden kartoittaminen liikennesuunnittelussa*. Liikenneministeriön julkaisuja 29/2000. Helsinki: Liikenneministeriö. Edita.
- Forss, Mikael ja Lindberg, Steve (red.). (1994). *Välfärd eller irrfärd? Odysseer bland sociala klippor och skär*. Publikation nr 27. Vasa: Institutet för finlandssvensk samhällsforskning.
- Gordon, Tuula, Holland, Janet ja Lahelma, Elina. (2000). *Making Spaces. Citizenship and Difference in Schools*. Basingstoke: Macmillan Press.
- Gordon, Tuula, Komulainen, Katri ja Lempiäinen, Kirsti (toim.). (2002). *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Gretschel, Anu. (2002). *Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin*. Diss. Studies in Sport, Physical Education and Health 85. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Gretschel, Anu (toim.). (2002). *Lapset, nuoret ja aikuiset toimijoina. Artikkeleita osallisuudesta*. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

- Grin, Francois, Moring, Tom ja Gorter, Durk. (2003). *Support for Minority Languages in Europe*. <URL: <http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/langmin/support.pdf>> [viitattu 25.9.2004]. Verkkojulkaisu: Euroopan komissio.
- Grönlund, Kimmo. (1995). *Att rösta under socialt tryck. En studie av finländskt väljarbete-ende 1945-1991*. Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Ser. A 444. Åbo: Åbo Akademi.
- Grönlund, Kimmo. (1999). *Kontext, valsysteem och aktivitet. Den politiska omgivningens betydelse för valdeltagandet i Storbritannien och Finland 1918-1999*. Diss. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Grönlund, Kimmo ja Setälä, Maija. (2002). *ICTs and Transformations of Democracy*. Department of Political Science. Occasional papers series 17. Åbo: Åbo Akademi.
- Haavio, Ari ja Konttinen, Annamari. (1990). *Globaalit tulevaisuuden uhkakuvat nuorten kokemina. Turkuolaisten nuorten keskuudessa suoritetun kyselyn analyysiä*. Sosiologia tutkimuksia 122. Turku: Turun yliopisto.
- Haikonen, Jyrki ja Kiljunen, Pentti. (2003). *Mitä mieltä, suomalainen? EVAn asennetutkimuksien kertomaa vuosilta 1984-2003*. Helsinki: Taloustieto.
- Hakamäki, Simo ja Majoinen, Kaija. (1992). *Uudistuva luottamushenkilötyö*. Helsinki: Vapokustannus.
- Hakkarainen, Outi et al. (2003). *Kokemuksia Etelän kansalaisyhteiskunnista. Kansalaisjärjestöjen yhteiskunnallinen paikka, resurssit, verkostoituminen ja kehitysyhteistyö*. Raporttisarja nro 55. Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus.
- Hakkarainen, Outi et al. (2003). *Voices from Southern Civil Societies. The Interplay of National and Global Contexts in the Performance of Civil Society Organisations in the South. Main report*. Institute of Development Studies. Policy papers 5/2003. Helsinki: University of Helsinki.
- Hakkarainen, Outi, Toikka, Miia ja Wallgren, Thomas (eds). (2003). *Dreams of Solidarity. Finnish Experiences and Reflections from 60 Years*. Kepa publications nro 24. Alkuteos: Unelmia maailmasta. Suomalaisen kehitysmaliikkeen juurilla (2000). Helsinki: Like.
- Hakkarainen, Outi, Toikka, Miia ja Wallgren, Thomas (toim.). (2000). *Unelmia maailmasta. Suomalaisen kehitysmaliikkeen juurilla*. Helsinki: Like.
- Hakovirta, Harto. (2003). *Ongelmakeskeinen globalismi. Kansainvälisten suhteiden tutkimuksen uusi suunta*. Suomen Akatemian Figare/Safir -projekti. Turku: Kirja-Aurora.
- Hakulinen, Sampsa, Inkinen, Tommi ja Lehtimäki, Hanna. (2003). *Lapset ja nuoret tietoyhteiskuntastrategioissa*. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 24/2003. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö.
- Hallberg, Pekka. (2004). *The Rule of Law*. Diss. Helsinki: Edita.
- Hallberg, Pekka et al. (1999). *Perusoikeudet*. Oikeuden perusteokset. Helsinki: Werner Söderström lakitieto.
- Hallituksen tasa-arvo-ohjelman seurantatyöryhmä. (1998). *Follow-up Report on the Plan of Action for the Promotion of Gender Equality of the Government of Finland and Amendment Proposal of 25 February 1998*. Working party memorandums 1998, 6eng. Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health, Equality Office.
- Halonen, Tuija. (1994). *Pasilanväylän vuoropuhelun ongelmat*. Tielaitoksen selvityksiä 1994, 33. Helsinki: Tielaitos, keskushallinto, tiehallinto.
- Halttunen-Sommardahl, Riitta. (2000). *Käyttäjäneuvosto Vuosaaren sosiaali- ja terveydenhuollossa*. Sosiaaliviraston julkaisusarja B 1/2000. Helsinki: Helsingin kaupunki.

- Harinen, Päivi. (2000). *Valmiiseen tulleet. Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta*. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 11. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Harinen, Päivi (toim.). (2003). *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura.
- Harisalo, Risto ja Stanvall, Jari. (2001). *Luottamus kansalaisyhteiskunnan peruskivenä. Kansalaisten luottamus ministeriöihin*. Helsinki: Valtiovarainministeriö (Edita).
- Harisalo, Risto ja Stenvall, Jari. (2002). *Luottamus ja epäluottamus kunnanhallituksen päätöksenteossa*. Acta nro 151. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Harisalo, Risto, Rajala, Tuija ja Ståhlberg, Krister. (1992). *Kunnallispolitiikka*. Huomisen kunta -sarja. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Harju, Aaro. (2003). *Yhteisellä asialla. Kansalaistoiminta ja sen haasteet*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Harju, Pertti. (1990). *Yhteissuunnittelu kerrostalojen peruskorjauksessa. Raportti Seinäjoen Kivistön ja Kasperin vuokrakerrostalojen yhteissuunnitteluprojektista*. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja C 3. SOFY-projekti. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Harju, Pertti. (1988). *Yhteissuunnittelu asuinalueiden kehittämisessä. Raportti SOFY-projektin kenttäkokeilusta*. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 15. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Harle, Vilho (toim.). (1993). *Erilaisuus, identiteetti & politiikka*. Tutkimustiedote no. 52. Tampere: Rauhan- ja konfliktitutkimuslaitos.
- Harle, Vilho ja Moisio, Sami. (2000). *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Hasu, Päivi. (1992). *Nuorten naisten järjestöihin kuuluminen Suomessa 1992*. Helsinki: Suomen liike- ja virkanaisten liitto.
- Haukkasalo, Hannu. (1990). *Yhteissuunnittelun käyttö yleiskaavan laadinnassa. Esimerkkitapauksena Halikon kunta*. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja B 63. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Hautamäki, Antti (toim.). (1996). *Suomi teollisen ja tietoyhteiskunnan murroksessa. Tietoyhteiskunnan sosiaaliset ja yhteiskunnalliset vaikutukset*. Sitra 154. Helsinki: Suomen itsenäisyyden juhlarahasto.
- Hautamäki, Antti ja Lemola, Tarmo. (2004). *Suomi uuteen nousuun. Innovaatiot ja osaaminen huipputasolle*. Suomi 2015. Sitran raportteja 39. Helsinki: Sitra.
- Hautamäki, Lauri, Keski-Petäjä, Timo ja Seppälä, Kristiina (toim.). (1997). *Yhteiskuntaorientaatioina. Juhlakirja professori Seppo Siirilän 60-vuotispäiväksi*. Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos. Sarja A 20. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Haveri, Arto. (2000). *Kunnallishallinnon uudistukset ja niiden arviointi*. Acta nro 124. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Haverinen, Risto. (1997). *Paikallisen intressin muotoutuminen E18-väylän suunnittelussa. Hamina-Vehkalahden, Halikon ja Turun yhdyskuntia koskeva esitutkimus*. Liikenneministeriön mietintöjä ja muistioita. B 1997, 17. Helsinki: Liikenneministeriö.
- Heikkala, Juha. (1998). *Ajolähtö turvattomiin kotipesiin. Liikunnan järjestökentän muutos 1990-luvun Suomessa*. Acta Universitatis Tamperensis 641. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Heikkilä, Heikki. (2001). *Ohut ja vankka journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla*. Mediatutkimuksia 1. Tampere: Tampere University Press.

- Heikkilä, Heikki ja Kunelius, Risto. (2000). *Julkisuuskoe. Kansalaiskeskustelun opetuksia koneistoille*. Kunnallisan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisut nro 21. Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätiö.
- Heikkilä, Matti et al. (2002). *Hyvinvointi ja tulevaisuus maalla ja kaupungissa*. Tutkimuksia 126. Kahtiajakautuva Suomi -projekti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Heikkilä, Matti ja Karjalainen, Jouko. (2000). *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heikkilä, Matti ja Kautto, Mikko. (2002). *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Heikkinen, Anja. (1992). *Ammattikasvatus ja sosiaalisuus*. Ammattikasvatussarja 6. Hämeenlinna: Tampereen yliopiston Hämeenlinnan opettajankoulutuslaitos.
- Heikkinen, Mauri ja Irjala, Antti. (2002). *Deltagande och bedömning av konsekvenser i landskapsplanläggningen*. Markanvändnings- och bygglagen 2000 ; 8. Helsingfors: Miljöministeriet, markanvändningsavdelningen.
- Heininen, Lassi ja Käkönen, Jyrki (eds). (1998). *The New North of Europe. Perspectives on Northern Dimension*. Research report no. 80. Tampere: Tampere Peace Research Institute.
- Heinonen, Ari. (1999). *Journalism in the Age of the Net. Changing Society, Changing Profession*. Acta Universitatis Tamperensis 685. Tampere: University of Tampere.
- Heinonen, Ari et al. (2000). *Verkkotorilla. Internet kansalaisviestinnän ja paikallisen julkisuuden tilana*. Paikallisuus verkkomediassa -projektin loppuraportti. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja C 32. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Heinonen, Ari et al. (2001). *Locality in the Global Net. The Internet as a Space of Citizen Communication and Local Publicness*. Department of Journalism and Mass Communication. Publications, Series C 33. Tampere: University of Tampere.
- Heinonen, Jari. (1999). *Hyvinvointimalli murroksessa. Aikamme sosiaalinen kysymys ja sen ratkaisuvaihtoehdot*. Helsinki: TA-tieto.
- Heinonen, Sirkka et al. (2003). *Digitaalinen tasapaino ja viestinnän siltapalvelut*. Ympäristöklusterin KESTY-osaohjelman eTieto-hankkeen pilottiraportti. Turku: Turun kaupaparkokoulu, Tulevaisuuden tutkimuskeskus.
- Heiskanen, Eva ja Timonen, Päivi. (2003). *Kohti kestävää tietoyhteiskuntaa? Päivittäistavaroiden verkkokaupan osallistuvan ja rakentavan teknologian arvioinnin kokeilu*. Julkaisuja 2003:8. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Heiskanen, Ilkka. (1977). *Julkinen, kollektiivinen ja markkinaperusteinen. Suomalaisen yhteiskunnan hallintajärjestelmien ja julkisen päätöksenteon ja hallinnon kehitys ja kehittäminen 1960- ja 1970-luvuilla*. Yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia. Sarja C, DETA 31. Helsinki: Suomen akatemia.
- Heiskanen, Markku ja Piispa, Minna. (1998). *Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta*. Oikeus 1998:12. Helsinki: Tilastokeskus.
- Helaakoski, Reijo. (1993). *Kuusamon keskustan liikennejärjestelyt ja ympäristö. Yleissuunnittelun osallistumismenettely*. Tielaitoksen selvityksiä 1993, 85. Helsinki: Tielaitos, keskushallinto.
- Helander, Voitto. (1993). *Professiot ja julkisvalta*. Helsinki: Valtionhallinnon kehittämiskeskus. Painatuskeskus.
- Helander, Voitto. (1998). *Kolmas sektori. Käsitteistöä, ulottuvuuksista ja tulkinnoista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Helander, Voitto. (2001a). *Paikallisyhdistys lähikuvassa. Yhteydet, rakenne ja toiminta*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

- Helander, Voitto. (2001b). *Ei oikeutta maassa saa.... Ikäihmiset poliittisina vaikuttajina*. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Helander, Voitto. (2003). *Vallantavoittelijan muotokuva. Analyysi vuoden 2000 kunnallisvaalien ehdokkaista*. Acta nro 157 KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 40. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Helander, Voitto. (2004). *Paikallisyhdistykset kunta-areenalla. Voimavarat, edunvalvonta, palvelutuotanto ja yhteisöllisyyden ylläpito*. Acta nro 164 KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 45. Helsinki: Suomen kuntaliitto. Åbo Akademi.
- Helander, Voitto et al. (2003). *Päättäjien areenat ja yhteydet*. Acta nro 161 KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 42. Helsinki: Suomen kuntaliitto. Åbo Akademi.
- Helander, Voitto ja Laaksonen, Harri. (1999). *Suomalainen kolmas sektori. Rakenteellinen erittely ja kansainvälinen vertailu*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Helander, Voitto ja Pikkala, Sari (toim.). (1999). *Kunnat ja järjestöt*. Acta nro 116 KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 20. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Helander, Voitto, Kuitunen, Soile ja Paltemaa, Lauri. (1997). *Kansalaisesta aktiiviksi, aktiivista edustajaksi. Tutkimus vuoden 1995 eduskuntavaaleista ja niiden ehdokasasetteluista*. Valtio-opillisia tutkimuksia 51. Turku: Turun yliopisto.
- Helén, Ilpo ja Jauho, Mikko (toim.). (2003). *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudemus.
- Helimäki, Liisa Mirjam, Pavas, Petteri ja Riuttu, Pentti (toim.). (2004). *Yleisön puolesta - Puheenvuoroja mediakeskusteluun*. Pro-yleisö ry:n julkaisuja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Helin, Jyrki. (2000). *Sukupolvet vaihtuvat. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen jäsen- ja järjestörakenteen muutoksia 1980-luvun alusta vuoteen 2010*. SAK:n järjestötutkimus 2000. Helsinki: Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö.
- Helle, Minna. (2004). *Etätyö*. Edilex libri. Helsinki: Edita.
- Hellsten, Villiina ja Martikainen, Tuomo. (2001). *Nuoret ja uusi politiikka. Tutkimus pääkaupunkiseudun nuorten poliittisista suuntauksista*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 2001, 3. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Hellsten, Villiina, Martikainen, Tuomo ja Pekonen, Kyösti (toim.). (2000). *Vaalista vaaliin. Vaalit, puolueet ja kansalaiset vuosituuhannen vaihteessa*. Acta politica nro 16. Helsinki: Yleisen valtion-opin laitos, Helsingin yliopisto.
- Helve, Helena. (2002). *Arvot, muutos ja nuoret*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Helve, Helena (ed.). (1998). *Unification and Marginalisation of Young People*. Youth research 2000 programme. Helsinki: Finnish Youth Research Society.
- Helve, Helena (ed.). (2000). *Rural Young People in Changing Europe. Comparative Study of Living Conditions and Participation of Rural Young People in Estonia, Finland, Germany, Italy and Sweden*. Helsinki: Finnish Youth Research Society.
- Helve, Helena (toim.). (1997). *Arvot, maailmankuvat, sukupuoli*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hemánus, Pertti. (1997). *Kunnallinen tiedottaminen ja Jaska Jokunen. Tutkittua tietoa ja tutkimattomia tulkintoja*. Polemia-sarja nro 26. <URL: <http://www.kaks.fi/pages/indexjul.html>> [viitattu 25.9.2004]. Helsinki: Kunnallisanalan kehittämissäätö.
- Herne, Kaisa. (1997). *Decoy Alternatives in Individual Choice and Politics*. Diss. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B Humaniora osa 220. Turku: Turun yliopisto.
- Heuru, Kauko. (2001). *Itsehallinnon aika*. Polemia-sarja nro 40. Helsinki: Kunnallisanalan kehittämissäätö.
- Heuru, Kauko, Mennola, Erkki ja Ryyänen, Aimo. (2001). *Kunnallinen itsehallinto. Kunnallisoikeuden perusteet*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

- Hiekka, Eija ja Luomala, Juha. (2000). *Pupuhuhdan lähiöuudistus - sosiaalista ja teknistä perusparannusta*. Jyväskylän sosiaali- ja terveystalokeskuksen julkaisuja 4/2000. Jyväskylä: Jyväskylän kaupunki.
- Hietanen, Olli et al. (2004). *Kestävän tietoyhteiskunnan indikaattorit*. TuTu-julkaisuja 1/2004. Turku: Turun kauppakorkeakoulu, Tulevaisuuden tutkimuskeskus.
- Hietaniemi, Eila. (2004). *Aktivointia - elämänhallintaa - sosiaalista pääomaa. Tutkimus ikääntyvien työttömien elämänhallinnan tekijöistä ja syrjäytymistä torjuvien toimenpiteiden vaikutuksista*. Työpoliittinen tutkimus nro 260. Helsinki: Työministeriö.
- Hilden, Mikael et al. (2002). *Evaluation of Environmental Policy Instruments. A Case Study of Finnish Pulp & Paper and Chemical industries*. Monographs of the Boreal Environment Research 21. Helsinki: Finnish Environmental Institute.
- Hiltunen, Jussi ja Lempinen, Petri. (2000). *Opiskelijavaikuttajabarometri*. Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus rs 19. Helsinki: Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus.
- Himananen, Pekka. (2001). *Hakkerietiikka ja informaatioajan henki*. Helsinki: WSOY.
- Himananen, Pekka et al. (toim.). (2004). *Globaali tietoyhteiskunta. Kehityssuuntia Piilaaksosta Singaporeen*. Teknologia katsaus 155. Helsinki: Tekes.
- Hinz, Veronika U. ja Suksi, Markku. (2002). *Election Elements. On the International Standards of Electoral Participation*. Åbo: Åbo Akademi University, Institute for Human Rights.
- Hirvonen, Johanna et al. (2003). *Alueellinen hyvinvointibarometri*. The publication series of the Institute for Regional Economics and Business Strategy. Lahti Center 018. Espoo: Teknillinen korkeakoulu, Lahden keskus.
- Hirvonen, Jukka ja Wallin, Sirkku. (2002). *Kansalaisjärjestöjen kokemuksia osallistumisesta. Maankäyttö- ja rakennuslain toimivuuden seuranta ja arviointi*. Ympäristöministeriön moniste 93. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Hjerpe, Reino. (1998). *Social Capital and Economic Growth*. VATT-keskustelualoitteita 183. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Hjerpe, Reino. (2003). *Social Capital and Economic Growth Revisited*. VATT-keskustelualoitteita 307. Helsinki: Government Institute for Economic Research.
- Hoikka, Paavo. (1990). *Vapaakuntakokeilun seuranta. Inventoiva kokonaistarkastelu ensimmäisen kokeiluvuoden jälkeen vuoden 1990 alkupuolella*. Kunnallistieteiden laitos, julkaisusarja 1990, 2. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hoikka, Paavo. (1993). *Kunnallishallinnon malli. Teoriaperustan hahmottelu*. Kunnallistieteiden laitos, julkaisusarja 1993, 2. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hoikka, Paavo. (1994). *Vapaakuntakokeilun seuranta. Loppuraportti*. Itsehallintoprojektin julkaisuja 1993, 3. Helsinki: Painatuskeskus.
- Hoikka, Paavo et al. (1999). *Kuntalaki kunnallishallinnon peruslakina. Kuntalain seuranta-tutkimus*. Kunnallistieteiden laitos, julkaisusarja 1999, 1. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hoikka, Paavo ja Borg, Sami. (1990). *Suomen kunnallishallinnon arvot. Tutkimus paikallisen itsehallinnon historiallisista kehityspiirteistä ja arvoista*. Kunnallistieteiden laitos, julkaisusarja 1990, 4. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hoikka, Paavo, Anttiroiko, Ari-Veikko ja Ylitalo, Ismo. (1995). *Kunnallishallinnon kehitystiet. Näkökulmia kunnallistutkimuksen ja -kulttuurin murroksiin*. Kunnallistieteiden laitos, julkaisusarja 1995, 1. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hoikkala, Tommi (toim.). (2001). *Globalisaatiokeskustelu ja nuorisopolitiikka*. <URL: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/muistiot/globali.pdf>> [viitattu 25.9.2004]. Verkkojulkaisu: Nuorisotutkimusseura.

- Hoikkala, Tommi (toim.). (2004). *Kuokkavieraat ja radikaali kansalaistoiminta*. <URL: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisut/kuokkavieraat.pdf>> [viitattu 25.9.2004]. Verkkojulkaisu: Nuorisotutkimusseura.
- Hoikkala, Tommi ja Suurpää, Leena (toim.). (2000). *Muistio nuorten äänestämättömyydestä*. <URL: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/muistiot/aanestamattomyys/index.html>> [viitattu 25.9.2004]. Verkkojulkaisu: Nuorisotutkimusseura.
- Hokkanen, Liisa. (2003). *Vapaaehtoisuus - pala elämään*. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 6. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Hokkanen, Liisa, Kinnunen, Petri ja Siisiäinen, Martti (toim.). (1999). *Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Hokkanen, Pekka. (1998). *Ydinjätteiden loppusijoituksen YVA-menettelyn kuulemisajan yleisötilaisuudet*. JYT2001-tutkimuksia. Työraportti, politiikan tutkimuksen laitos 2/1998. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hokkanen, Pekka. (2004). *Ympäristövaikutusten arviointimenettely politiikkaverkostona. Tapaustutkimus kansalaisosallistumisesta ydinjätteiden loppusijoitushankkeessa*. Licensiaatintyö. <URL: <http://tutkielmat.uta.fi/tutkielma.phtml?id=13041>> [viitattu 25.9.2004]. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hokkanen, Pekka ja Kojo, Matti. (1998). *Ydinjätteiden loppusijoituksen YVA-ohjelman laadintavaiheen yleisötilaisuudet osallistumisen näkökulmasta*. JYT2001-tutkimuksia. Työraportti, politiikan tutkimuksen laitos 1/1998. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hokkanen, Pekka ja Kojo, Matti. (2000a). *Linkkinä ja tietopankkina. YVA-yhteyshenkilöiden rooli ydinjäte-YVA:ssa*. JYT2001-tutkimuksia. Työraportti, politiikan tutkimuksen laitos 1/2000. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hokkanen, Pekka ja Kojo, Matti. (2000b). *YVA-yleisötilaisuudet kansalaisosallistumisen areenana. Tapaustutkimus TVO:n ja Fortumin lisäydinvoimahankkeesta*. Poliitiikan tutkimuksen laitos, työraportti 1/2000. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Holkeri, Katju et al. (2001). *Kuule kansalaista*. Loppuraportti. Valtion keskushallinnon uudistaminen, osahanke 3.1. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Holli, Anne Maria. (2003). *Discourse and Politics for Gender Equality in Late Twentieth Century Finland*. Diss. Acta politica no. 23. Tutkimustietoa politiikasta ja hallinnosta no. 23. Helsinki: University of Helsinki, Department of Political Science.
- Holli, Anne Maria, Saarikoski, Terhi ja Sana, Elina (toim.). (2002). *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. Porvoo: WSOY.
- Holmvik, Åsa. (1992). *(När) miljön engagerar. En rapport om ungdom och politik i Vasa län*. Vaasan lääninhallituksen julkaisusarja 1992:21. Vaasa: Länsstyrelsen i Vasa län.
- Horelli, Liisa. (2003). *Valittajista tekijöiksi. Nuoret valtautumisen verkoissa Pohjois-Karjalassa*. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B 86. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Horn, Frank (ed.). (1996). *Minorities and Their Right of Political Participation*. Workshop on Minorities and their Right of Political Participation 1995. Juridica Lapponica 16. Rovaniemi: University of Lapland, Northern Institute for Environmental and Minority Law.
- Horn, Leena Marketta. (1996). *Saksalainen kaupunkidialogi. Selvitys keskieuropalaisten suurkaupunkien kaupunkifoorumeista. Miten mobilisoida "kollektiivinen järki" kaupungin aseman parantamiseksi?*. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

- Hovi, Jouko. (2000). *Kansa ja edustaminen. Tutkimus ylimmän valtiollisen vallankäytön normatiivisesta legitimiisyydestä Suomen valtiosäännössä*. Acta Wasaensia no. 82. Acta Wasaensia Oikeustiede1. Vaasa: Universitas Wasaensis.
- Huotari, Voitto. (1995). *Yhteyden aika. Kirkko kansalaisyhteiskunnan murroksessa*. Helsinki: Kirjapaja.
- Huru, Jouko ja Jalonen, Olli-Pekka (toim.). (1995). *Eurooppalaistuvan Suomen turvallisuusshaasteet*. Tutkimuksia no. 72. Tampere: Rauhan- ja konfliktitutkimuskeskus.
- Huru, Jouko ja Väyrynen, Tarja (toim.). (2004). *Kadonnutta poliittista etsimässä. Kansainvälinen turvallisuus ja politiikka*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Husu, Liisa. (2001). *Sexism, Support and Survival in Academia. Academic Women and Hidden Discrimination in Finland*. Diss. Social Psychological Studies 6. Helsinki: University of Helsinki.
- Husu, Liisa et al. (toim.). (1995). *Lukukirja Suomen naisille*. Helsinki: Gaudeamus.
- Huttunen, Laura. (2002). *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 861. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hynninen, Asko, Töyry, Maija ja Heikkilä, Heikki. (2000). *"Mitä se ministeriön avoimuus voisi olla?" Kansalaisjärjestöjen arvioita valtionhallinnon tiedotuksesta uuden julkisuuslain ja internetin aikakaudella*. Valtioneuvoston kanslian raportteja 2000/4. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Hynynen, Raija (toim.). (2000). *Asukkaat asiakkaina vuokra-asuntojen suunnittelussa. Tirmulan perusparannus ja Herttoniemenrannan uudiskohde*. Helsinki: Ympäristöministeriö. Edita.
- Hyvärinen, Matti. (1994). *Viimeiset taistot*. Väitöskirja. Julkaisuja 6/1994. Tampere: Vastapaino.
- Hyvärinen, Matti et al. (toim.). (2003). *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.
- Hyyryläinen, Torsti. (1992). *Omaehtoisuuspyrkimys alueellisessa kehittämisessä*. Aluetieteen laitos. Sarja A 14. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hyyryläinen, Torsti ja Rannikko, Pertti. (2000). *Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä*. Tampere: Vastapaino.
- Häikiö, Liisa. (2000). *Osallisuus kylässä. Herrojen herkkua vai jokapäiväistä leipää*. Civil society papers 3. Housing & environment 9, 2000. Tampere: Tampereen yliopisto, asumisen ja ympäristön tutkimuksen yksikkö.
- Häikiö, Liisa, Koskiahho, Briitta ja Leino, Helena. (2001). *Paikallinen valta*. Civil society papers 4. Housing & environment 10, 2001. Tampere: Tampereen yliopisto, asumisen ja ympäristön tutkimuksen yksikkö.
- Häkli, Jouni. (1994). *Maakunta, tieto ja valta. Tutkimus poliittis-hallinnollisen maakuntadiskurssin ja sen historiallisten edellytysten muotoutumisesta Suomessa*. Acta Universitatis Tampensis Ser. A vol. 415. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Häkli, Jouni, Laakkonen-Pöntys, Karoliina ja Randell, Mari. (2002). *Hervanta-barometri. Tutkimus hervantalaisten hyvinvoinnin tilasta ja tulevaisuudennäkymistä*. Hervanta-sarja 2. Tampere: HerPro, Tampereen kaupunki.
- Häkli, Jouni, Laakkonen-Pöntys, Karoliina ja Randell, Mari. (2003). *Kansalaisten Hervanta. Aukkaiden osallistuminen sekä toiminta- ja vaikutusmahdollisuudet*. Hervanta-sarja 10. Tampere: HerPro, Tampereen kaupunki.
- Hämäläinen, Juha. (1999). *Kotikasvatuksen arvot nuorten arvioimana*. Snellman-instituutin B-sarja 45. Kuopio: Snellman-instituutti.

- Hämäläinen, Juha, Kraav, Inger ja Bizaeva, Anna. (2002). *Kotikasvatuksen arvot Suomessa, Venäjällä ja Virossa*. Kuopion yliopiston selvityksiä E Yhteiskuntatieteet 32. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Hänninen, Sakari ja Palonen, Kari (toim.). (2004). *Lue poliittisesti. Profiileja politiikan tutkimukseen*. SoPhi 81. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto Minerva.
- Hänninen, Sakari, Kangas, Anita ja Siisiäinen, Martti. (2003). *Mitä yhdistykset välittävät. Tutkimuskohteena kolmas sektori*. Jyväskylä: Atena.
- Häyhtiö, Tapio. (2001). *Internetin mahdollisuus parantaa demokratiaa. Tiedon suhde poliittiseen toimintaan*. Pro gradu -työ. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ihmisoikeusliitto. (2002). *Ihmisoikeudet 2000-luvulla. Sopimuksia ja asiakirjoja*. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
- Ilmakunnas, Seija. (2000). *Globalisaatio ja työn loppu? Talous ja työllisyys vuoteen 2030*. VATT-keskustelualoitteita 231. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Ilmanen, Kalervo ja Itkonen, Hannu. (2000). *Kansalaisten liikuttajat. Kansalaistoimijat ja kunnat liikuntapalvelujen tuottajina Pohjois-Karjalassa*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Ilmonen, Kaj (toim.). (1993). *Kestävyyskoe. Kirjoituksia 90-luvun Suomesta*. Tampere: Vastapaino.
- Ilmonen, Kaj ja Jokinen, Kimmo. (2002). *Luottamus modernissa maailmassa*. SoPhi 60. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Ilmonen, Kaj ja Kevätsalo, Kimmo. (1995). *Ay-liikkeen vaikeat valinnat. Sosiologinen näkökulma ammatilliseen järjestäytymiseen Suomessa*. Tutkimuksia 59. Helsinki: Pal kansaajien tutkimuslaitos.
- Ilmonen, Kaj ja Siisiäinen, Martti (toim.). (1998). *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino.
- Ilmonen, Kaj, Kovalainen, Anne ja Siisiäinen, Martti (toim.). (2002). *Lama ja luottamus*. Forskningsrapporter från Svenska handelshögskolan 55. Helsinki: Swedish School of Economics and Business Administration.
- Ilmonen, Kari. (2002). *Keskipohjalainen kulttuuri tietoverkkoihin*. Selosteita ja katsauksia nro 39. Kokkola: Jyväskylän yliopisto, Chydenius-instituutti.
- Ilveskivi, Paula. (2000). *Perusoikeudet sosiaaliturvalainsäädännön toimeenpanossa. Tutkimus ensiasteen päätöksenteon rakenteesta ja sosiaalisten perusoikeuksien oikeusvaiikutuksista*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 57. Helsinki: Kansaneläkelaitos, tutkimus- ja kehitysyksikkö.
- Inkinen, Tommi. (2001). *Tieto, kone, alue ja ihminen. Kulttuurimaantieteellinen näkökulma tietoverkkojen yhteiskuntaan*. Väitöskirja. Finnish information studies 18. Turku: Åbo Akademi.
- Inkinen, Tommi. (2002). *Tietoyhteiskuntaobservatorio. Yhteiskuntatieteellisen tietoyhteiskuntatutkimuksen kehittäminen Suomessa*. Selvitys. Tietoyhteiskuntainstituutin raportteja 3/2002. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Inkinen, Tommi ja Kuru, Päivi. (2004). *Kansalaiset ja tietoyhteiskunnan sosiaaliset vaikutukset. Pirkanmaan tietoyhteiskuntatutkimus 2004*. Tietoyhteiskuntainstituutti, raportteja 2/2004. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Isaksson, Guy-Erik ja Helander, Voitto. (2001). *Interpellationer i Norden. Kontroll eller propaganda?*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Isaksson, Paavo. (1997). *Korruptio ja julkinen valta*. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksen julkaisu nro 15. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Isaksson, Paavo. (1999). *Henkilöstönedustus ja refleksiivinen oikeus. Henkilöstönedustus yritysten päätöksenteossa refleksiivisen oikeuden kannalta*. Väitöskirja. Työelämän tutkimuskeskuksen julkaisuja. Sarja T 18/1999. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Isaksson, Per-Erik. (1997). *Den tredje sektorn. En samhällsmodell för framtiden*. Esbo: Schildt.
- Isotalus, Pekka. (1998). *Kaveri vai peluri. Poliitikko mediassa*. Jyväskylä: Atena.
- Isotalus, Pekka ja Aarnio, Eeva. (2000). *Presidentti 2000. Mistä vaalit on tehty?*. SoPhi 52. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Itkonen, Hannu et al. (2000). *Liikunnan kansalaistoiminta. Muutokset, merkitykset ja reunaehdot*. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu nro 152. Helsinki: Liikuntatieteellinen seura.
- Jaakkola, Magdalena. (1999). *Maahanmuutto ja etniset asenteet. Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin 1987-1999*. Työpoliittinen tutkimus nro 213. Helsinki: Työministeriö.
- Jaakkola, Risto. (1993). *Kansalaisten kokemat oikeusongelmat ja niistä selviäminen. Haastattelututkimuksen tuloksia*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 6. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Jahnukainen, Markku, Kekoni, Taru ja Pösö, Tarja (toim.). (2004). *Nuoruus ja koulukoti*. Julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Jarva, Vuokko. (1994). *Miten järjestän tulevaisuusverstaan? Kylän kehittäjän opas*. Julkaisuja 4. Helsinki: Helsingin yliopiston Osuustoimintainstituutti.
- Jarva, Vuokko. (1997). *Kyläsampo-opas*. Julkaisuja 15. Helsinki: Helsingin yliopiston Osuustoimintainstituutti.
- Jarva, Vuokko ja Kotisalo, Yrjö (toim.). (1999). *Keski-Uudenmaan kunnat ja kolmas sektori. Onko kumppanuudelle perustaa?*. Julkaisuja 22. Keskisen Uudenmaan kumppanuusyhdistyksen raportti 1999, 1. Mikkeli: Helsingin yliopiston Osuustoimintainstituutti.
- Jasinskaja-Lahti, Inga ja Liebkind, Karmela. (1997). *Maahanmuuttajien sopeutuminen pääkaupunkiseudulla. Sosiaalipsykologinen näkökulma*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1997, 9. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Jasinskaja-Lahti, Inga, Liebkind, Karmela ja Vesala, Tiina. (2002). *Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jenssen, Anders Todal, Pesonen, Pertti ja Gilljam, Mikael (eds). (1998). *To Join or Not to Join. Three Nordic Referendums on Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Joenniemi, Pertti, Alapuro, Risto ja Pekonen, Kyösti. (1993). *Suomesta Euro-Suomeen. Keitä me olemme ja mihin matkalla*. Tutkimustiedote no. 53. Tampere: Rauhan- ja konfliktitutkimuslaitos.
- Johansen-Lampsijärvi, Lahja et al. (1991). *Saamelaisalueen nuorten elinolot ja elämäntapa. Projektin loppuraportti*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. B tutkimusraportteja ja selvityksiä 11. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Johanson, Jan-Erik ja Kuparinen, Antti. (1991). *Suunnittelija polttopisteessä. Suunnittelijoiden asenteista kansalaisten osallistumiseen ja yhteissuunnitteluun*. Helsingin kaupunginkanslian julkaisusarja. B 1991, 1. Helsinki: Helsingin kaupunki, kaupunginkanslian talous- ja suunnitteluosasto.
- Jokinen, Arja, Huttunen, Laura ja Kulmala, Anna. (2004). *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Syrjäytyminen, eriarvoisuus ja etniset suhteet Suomessa-tutkimusohjelma (Syreeni). Helsinki: Gaudeamus.
- Jukarainen, Pirjo. (2000). *Rauhan ja raudan rajoilla. Nuorten tilallis- ja identiteettipoliittisia maailmanjäsenyyksiä Suomen ja Venäjän sekä Ruotsin ja Suomen rajojen tuntumassa*. Väitöskirja. Rauhan- ja konfliktitutkimuskeskuksen tutkimuksia 90. Helsinki: Like.

- Julkunen, Raija. (1992). *Hyvinvointivaltio käännekohdassa*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija. (2003). *Kuusikymmentä ja työssä*. SoPhi 73. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Juosila, Marianne. (1993). *Nuoren äänestäjän muotokuva. Nuorten äänestysmotiivit Kymen läänissä kunnallisvaaleissa 1992*. Kouvola: Kymen läänin nuorisolautakunta.
- Juppi, Pirita. (2002). *Terroristeja, Disney-sukupolvea vai eettistä etujoukkoa? Eläinoikeusliike määrittelykamppailun ja marginalisoinnin kohteena suomalaisessa sanomalehdistössä*. Licensiaatintyö. <URL: <http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/h/pirjuppi.pdf>> [viitattu 25.9.2004]. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Juppi, Pirita, Peltokoski, Jukka ja Pyykkönen Miikka (toim.). (2003). *Liike-elämää. Vastakulttuurinen radikalismi vuosituhaten vaihteessa*. SoPhi 70. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jurvansuu, Iris (toim.). (1997). *Naisnäkökulma aluekehittämiseen ja ohjelmatyöhön. Kokkolanseudun tavoite 2-alueella*. Selosteita ja katsauksia nro 20. Kokkola: Jyväskylän yliopisto, Chydenius-instituutti.
- Jurvansuu, Sari. (2002). *Paikallisyhdistysten menestystekijät. Tutkimus kansalaistoiminnan hyvistä käytännöistä*. Sarja A, Tutkimuksia 2. Kansalaistoiminta ja nuorisotyö 1/2002. Kauniainen: Humanistinen ammattikorkeakoulu.
- Jutila, Karina. (2003). *Yksillä säännöillä, kaksilla korteilla? Empiirinen tutkimus Suomen Keskustan sisäisestä päätöksenteosta*. Tampere: Tampere University Press.
- Juvonen, Tuula. (2002). *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Väitöskirja. Tampere: Vastapaino.
- Jyrkiäinen, Jyrki. (1994). *Sanomalehdistön keskittyminen. Joukkoviestinnän ja erityisesti sanomalehdistön keskittymisilmiö, sen kulku ja seuraukset jälkiteollisissa yhteiskunnissa 1980-luvun lopulla*. Acta Universitatis Tamperensis Ser. A vol. 409. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Jyränki, Antero. (2000a). *Uusi perustuslakimme*. Turku: Iura nova.
- Jyränki, Antero. (2000b). *Ahvenanmaan valtio-oikeudellisesta asemasta. Oikeusministeriön toimeksiannosta laadittu selvitys*. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 1/2000. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Järvelä, Marja ja Wilenius, Markku. (1996a). *Ilmastoriski ja ympäristöpolitiikka. Suomalaiset ympäristövaikuttajat ja nykyajan ympäristöongelmat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Järvelä, Marja ja Wilenius, Markku. (1996b). *Risk and Environment. Globalization, Climate Change and Professionalization of Environmental Policy*. Tampere: University of Tampere.
- Järvelä, Simo ja Luhtakallio, Eeva et al. (2002). *Ihmiset Attacissa. Raportti Attacin jäsenkyselystä*. Department of Sociology. Working papers n:o 59. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Järvinen, Timo A., Kortelainen, Antti (toim.). (1997). *Muukalaiset. Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa*. Helsinki: Edita.
- Jääsaari, Johanna. (2004). *YLE yleisön ehdoilla? Tutkimus suomalaisten television nykytilaa ja tulevaisuutta koskevista arvostuksista*. YLE Yleisötutkimus. Tutkimuksia 5/2004. Helsinki: YLE Yleisötutkimus.
- Jääsaari, Johanna ja Martikainen, Tuomo. (1991). *Nuorten poliittiset valinnat. Tutkimus nuorten aikuisten poliittisesta suuntautumisesta pääkaupunkiseudulla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jääsaari, Johanna ja Savinen, Ari. (1995). *Television vaalikeskusteluohjelmat yleisön arvioitavana*. Tutkimusraportti 2/1995. Helsinki: Yleisradio.

- Jääskeläinen, Pirkko. (2000). *Tiedolla ja taidolla kansalaisten tietoyhteiskuntaan. Tutkimuksia tiedoista ja taidoista osallistuvan ja autonomisen kansalaisuuden resursseina - esimerkkeinä eläketieto ja tietotekninen osaaminen*. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2000:1. Helsinki: Eläketurvakeskus.
- Jääskinen, Niilo. (2003). *EU:n toimivalta ja Ahvenanmaa*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 6/2003. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Kaasinen, Päivi. (1996). *Naisten osuus valtion komiteoissa ja työryhmissä sekä valtion viirastojen ja laitosten, liikelaitosten ja valtionyhtiöiden johto- ja hallintoelimissä 1995-1996*. Tasa-arvon työraportteja 1996, 3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kainulainen, Sakari, Rintala, Taina ja Heikkilä, Matti. (2001). *Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen 1990-luvun Suomessa. Kahtiajakautuva Suomi? -tutkimusprojektin julkaisu*. Tutkimuksia 114. Helsinki: Stakes.
- Kajanne, Milla. (2001). *Kansalaiset kysyjinä. Yleisön kysyminen osana vuorovaikutusta television EU-keskusteluissa*. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 806. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kajanoja, Jouko ja Simpura, Jussi (eds). (2000a). *Social Capital. Global and Local Perspectives*. VATT-publications 29. Helsinki: Government Institute for Economic Research.
- Kajanoja, Jouko ja Simpura, Jussi (toim.). (2000b). *Sosiaalinen pääoma. Globaaleja ja paikallisia näkökulmia*. Raportteja 252. Helsinki: Stakes. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Kajanto, Anneli ja Tuomisto, Jukka. (1994). *Elinikäinen oppiminen*. Vapaan sivistystyön vuosikirja 35. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Kalliokoski, Jyrki (toim.). (1995). *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Kieli 9. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kamppinen, Matti, Kuusi, Osmo ja Söderlund, Sari (toim.). (2002). *Tulevaisuudentutkimus. Perusteet ja sovelluksia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 896. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kananen, Anitta, Soininen, Suvi ja Palonen, Kari (toim.). (2000). *Valtapolitiikkaa. Analyysyjä valtapuheesta. Muistokirja Iisa Räsäselle*. Julkaisuja 75. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kananen, Mirja. (2002). *Vapautusta eduskuntatyöstä saavat - - Tilastollinen ja normatiivinen tarkastelu valtiopäiviltä 1970-1998*. Acta Universitatis Tamperensis 880. Tampere: Tampere University Press.
- Kananen, Pentti et al. (1994). *Aloitteellisuus ja osallistuminen yhteiskunnan uudistamisessa*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 7. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, ehkäisevän sosiaali- ja terveyspolitiikan osasto.
- Kangas, Olli (toim.). (2003). *Laman varjo ja nousun huuma*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Helsinki: Kansaneläkelaitos, tutkimusosasto.
- Kangas, Olli ja Ritakallio, Veli-Matti. (1995). *Different Methods - Different Results? Approaches to Multidimensional Poverty*. Themes 5/1995. Helsinki: National Research and Development Centre for Welfare and Health.
- Kangas, Olli ja Ritakallio, Veli-Matti. (1996). *Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*. Tutkimuksia 65. Helsinki: Stakes.
- Kangas, Olli ja Ritakallio, Veli-Matti. (2003). *Eri menetit, eri trendit - köyhyys Suomessa 1990-luvulla*. Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitos Sarja A 13. Turku: Turun yliopisto.
- Kangas, Sonja ja Kuure, Tapio (toim.). (2003). *Teknologisoituva nuoruus*. Julkaisuja 33. Nuoran julkaisuja 26. Nuorten elinolot -vuosikirja. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

- Kangassalo, Marjatta ja Suoranta, Juha. (2001). *Lasten tietoyhteiskunta*. Tampere: Tampere University Press.
- Kansalaismielipide ja kunnat. Ilmapuntari 1996*. (1996). Polemia-sarja nro 21. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö.
- Kansalaismielipide ja kunnat. Ilmapuntari 1997*. (1997). Polemia-sarja nro 27. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö.
- Kansalaismielipide ja kunnat. Ilmapuntari 1998*. (1998). Polemia-sarja nro 31. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö.
- Kansalaismielipide ja kunnat. Ilmapuntari 2000*. (2000). Polemia-sarja nro 38. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö.
- Kansalaismielipide ja kunnat. Ilmapuntari 2001*. (2001). Polemia-sarja nro 43. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö.
- Kansalaismielipide ja kunnat. Ilmapuntari 2002*. (2002). Polemia-sarja nro 47. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö.
- Kansalaismielipide ja kunnat. Ilmapuntari 2003*. (2003). Polemia-sarja nro 53. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö.
- Kansalaistoiminnan esteiden poistamistyöryhmä ja Anttila, Rauno. (2002). *Kansalaistoiminnan esteiden poistaminen*. Opetusministeriön työryhmien muistioita 23:2002. Helsinki: Opetusministeriö.
- Kantola, Anu. (2002). *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Väitöskirja. Viestinnän julkaisuja 6. Pallas-sarja. Helsinki: Lokikirjat.
- Kantola, Anu et al. (1999). *Maaailman tila ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kantola, Anu ja Kautto, Mikko. (2002). *Hyvinvoinnin valinnat. Suomen malli 2000-luvulla*. Sitra 251. Helsinki: Edita.
- Kantola, Ismo, Koskinen, Keijo ja Räsänen, Pekka (toim.). (2003). *Sosiologia karttalehtiä*. 3. täysin uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Kanyinga, Karuti et al. (2003). *Voices from Southern Civil Societies. The Interplay of National and Global Contexts in the Performance of Civil Society Organisations in the South. Country Case Studies*. Institute of Development Studies. Policy papers 6/2003. Helsinki: University of Helsinki.
- Karjalainen, Kari. (1996). *Voimasanoja. Energia-, ympäristö- ja yhteiskuntapolitiikan peruskäsitteistöä*. Tutkimusraportteja 2/1996. Vantaa: Imatran voima.
- Karjalainen, Pekka. (1998). *Korson kansalaispaja. Nuorten osallisuutta elämään. Lähiö nuorten tilana ja kansalaisuuden mahdollistajana -arviointitutkimuksen väliraportti*. Vantaan kaupungin julkaisusarja C 16:1998. Vantaa: Vantaan kaupunki.
- Karjalainen, Pekka. (1999). *Nuorten työpaja. Osallisuutta omaan elämään. Tapaustutkimus Korson kansalaispajasta*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen raportteja ja selvityksiä 32. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Karjalainen, Pekka. (2000). *Marjalan monipalveluhanke. Aukastointia ja tietoyhteiskunnan palveluja*. Aiheita 22/2000. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Karvinen, Päivi. (1997). *Kansalaisten kokemuksia YVA-menettelyyn osallistumisesta*. Suomen ympäristö 138. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Karvonen, Lauri ja Selle, Per. (1995). *Women in Nordic Politics. Closing the Gap*. Aldershot: Dartmouth.

- Kasvio, Antti ja Nieminen, Ari. (1998). *Globalisaatio, työpaikkakilpailu ja Suomi - uuteen kansalliseen strategiaan?*. Sitra 168. Tampereen yliopiston tietoyhteiskunnan tutkimuskeskuksen työraportteja 4. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kasvio, Antti ja Nieminen, Ari. (1999). *Kilpailu työstä. Tutkimus globalisaatiosta, maailmanlaajuudesta työpaikkakilpailusta ja Suomen mahdollisuuksista*. Sitra 221. Tampere: Tampere University Press.
- Katajamäki, Matilda. (2002). *Keskustelualue maakuntalehden journalistisena resurssina*. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 23. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kauhanen, Anna-Liina ja Lyytinen, Jaakko (toim.). (2003). *Parasta ennen 01 01 2015. Tulvaisuuden tekijät - Suomi 2015*. Suomi 2015 -ohjelma 7. <URL: <http://www.sitra.fi/suomi2015>> [viitattu 25.9.2004]. Helsinki: Sitra.
- Keinänen, Mikko. (1998). *Rationality and Values in the Context of Global Social Change. Some Theoretical Observations on Democracy and Civil Society*. Institute of Development Studies. Working papers 1998, 13. Helsinki: University of Helsinki.
- Kempainen, Erkki (toim.). (1993). *Yhteiskunta ja osallistuminen. Näkökulmia osallistumiseen sosiaalipolitiikassa*. Raportteja 112. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES.
- Keränen, Marja. (1993). *Modern Political Science and Gender. A Debate Between the Deaf and the Mute*. Diss. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 103. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Keränen, Marja (ed.). (1990). *Finnish 'Undemocracy'. Essays on Gender and Politics*. Books from the Finnish Political Science Association 12. Helsinki: Finnish Political Science Association.
- Keränen, Marja (ed.). (1992). *Gender and Politics in Finland*. Aldershot: Avebury.
- Keränen, Marja (toim.). (1998). *Kansallisvaltion kielioppi*. SoPhi 28. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Keskinen, Auli. (1999). *Towards User Empowerment. On Development of Utilisation of Information and Communications Technology in Decision Making of Administrations*. Studia politica Tamperensis no. 6. Tampere: University of Tampere.
- Keskinen, Auli (toim.). (1995). *Teledemokratia. Tietoverkot ja yhteiskunta*. Silta. Helsinki: Painatuskeskus.
- Keskinen, Vesa. (2001). *Kiirettä pitää. Kaverit, koti, koulu ja nuorten vapaa-aika Helsingissä 2000*. Tutkimuksia 2001:10. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Kettunen, Pekka. (2004). *Osallistua vai vaikuttaa?*. Kunnallisan kehittämissäätöön tutkimusjulkaisut nro 39. Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätö.
- Kettunen, Pekka ja Osenius, Johanna. (2002). *Kohti osallistumisen uutta aikaa. Osallisuus-hankkeen II-vaiheen arviointiraportti*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Kettunen, Pekka ja Valanta, José (toim.). (1997). *Hallinto ja kansanvalta. Esseitä Voitto Helanderin 60-vuotispäivän kunniaksi*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Scripta lingua Fennica edita osa 136. Turku: Turun yliopisto.
- Kiili, Johanna. (2002). *Lapset elinympäristönsä asiantuntijoina. Toimintatutkimus lasten osallistumisen kehittämiseksi*. Tutkimuksia 1. Jyväskylä: Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Kiljunen, Pentti. (1991). *Energia-asenteet 1990. Seurantatutkimusaineistoa suomalaisten suhtautumisesta energiapolitiisiin kysymyksiin vuosina 1983-1990*. Kunnallistieteiden laitos, suunnittelusarja 44. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Kiljunen, Pentti. (1998). *Sähkön ympäristöluokittelu. Ympäristön, kuluttajien vai sähköyhtiöiden voitoksi? Tutkimus kansalaismielipiteestä 1998*. Tutkimusraportti nro 6. Helsinki: Energia-alan keskusliitto Finergy.
- Kinnunen, Merja ja Korvajärvi, Päivi (toim.). (1996). *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Tampere: Vastapaino.
- Kinnunen, Petri ja Laitinen, Raimo (toim.). (1998). *Näkymätön kolmas sektori*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Kirkinen, Heikki. (1996). *Maakuntahallinto. Kansanvallan uusi taso*. Porvoo: WSOY.
- Kirkinen, Heikki ja Tahvanainen, Sakari (toim.). (1998). *Pidot Hopealahdessa. Erään iltapäivän keskustelu Suomen Karjalassa*. Joensuu: Karjalan puolesta ry. Joensuun työvähdistys.
- Kivelä, Susanna. (2000). *Näkemyksiä kuntademokratian ja kuntajohtamisen tulevaisuudesta. Kunta-alan tulevaisuusbarometri 2000*. Acta nro 128. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Kivikuru, Ullamaija (toim.). (1996). *Kansa euromyllyssä. Journalismi, kampanjat ja kansalaisten mediamaisemat Suomen EU-jäsenyyssprosessissa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kivikuru, Ullamaija (toim.). (2002). *Laman julkisivut. Media, kansa ja eliitit 1990-luvun talouskriisissä*. Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia, Oppimateriaaleja 115. Helsinki: Palmenia.
- Kivikuru, Ullamaija ja Kivikoski, Jouni. (1993). *EY-julkisuus, viestintästrategiat ja kansalaisten tiedontaso*. Julkaisuja Sarja 1 C 1993:3. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kivikuru, Ullamaija ja Pietiläinen, Jukka (toim.). (1998). *Utisia yli rajojen. Ulkomaan uutisten maiseima Suomessa*. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Kivikuru, Ullamaija ja Savolainen, Tarja. (2001). *The politics of public issues*. Viestinnän julkaisuja 5. Helsinki: University of Helsinki, Department of Communication.
- Kivinen, Osmo ja Rinne, Risto. (1995). *Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa*. Koulutus 1995:4. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kivistö, Torsti. (1995). *Kehityksen megatrendit ja kuntien tulevaisuus. Kohti ihmisläheistä kansalaisyhteiskuntaa*. Kunnallisanalan kehittämissäätöön tutkimusjulkaisut nro 5. Helsinki: Kunnallisanalan kehittämissäätö.
- Klaudi Klausen, Kurt ja Ståhlberg, Krister (red.). (1998). *New public management i Norden. Nye organisations- og ledelsesformer i den decentrale velfærdsstat*. Odense: Odense universitetsforlag.
- Klemola, Arto V. ja Peräkylä, Janne. (2003). *Järjestöt sosiaali- ja terveyspolitiikan toimijoina. Kansalaisjärjestötoiminnan strategia*. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2003:4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Knuuttila, Seppo et al. (1996). *Kyläläiset, kansalaiset. Tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja nro 114. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kohonen, Kirsi ja Tiala, Toni (toim.). (2002). *Kuntalaiset ja hyvä osallisuus. Lupaavia käytäntöjä kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistämiseksi*. Helsinki: Sisäasiainministeriö. Suomen kuntaliitto.
- Kohti verkkovaikuttamista. Uusi tietotekniikka ja kansalaisten vaikutusmahdollisuudet*. (2001). Uutiva-hankkeen loppuraportti. Valtiovarainministeriön työryhmämuistioita 1/2001. Helsinki: Valtiovarainministeriö, hallinnon kehittämisosasto.
- Koistinen, Pertti. (1999). *Työpolitiikan perusteet*. Porvoo: WSOY.
- Koistinen, Pertti. (2003). *Hoivan arvoitus*. Tampere: Vastapaino.
- Koivunen, Hannele. (2002). *FinnAgora. Selvitys Suomen kulttuurin, tieteen, elinkeinoelämän, teknologian ja kansalaistoiminnan yhteistyöverkoston perustamisesta Unkariin*.

- Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston julkaisusarja nro 2/2002. Helsinki: Opetusministeriö.
- Kojo, Matti. (1999). *Ydinjätteen aktivoimat. Paikallinen yhdistyskenttä ja ydinjätteiden loppusijoitus*. Poliitiikan tutkimuksen laitos, julkaisuja 9. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kojo, Matti. (2000). *Kansalaisnäkemyksiä Suomen ydinjätehuollosta. Ydinjätteiden loppusijoituslaitoksen YVA-selostuksesta annettujen kirjallisten mielipiteiden sisällön analyysi*. JYT2001-tutkimuksia. Työraportti, politiikan tutkimuksen laitos 2/2000. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kojo, Matti (toim.). (2004). *Ydinvoima, valta ja vastarinta*. Keuruu: Like.
- Kokkonen, Jouko ja Pyykkönen, Teijo. (1996). *Liikuntamatka kansalaisyhteiskuntaan*. Liikuntatieteellisen seuran Impulssi 13. Helsinki: Liikuntatieteellinen seura.
- Kolehmainen, Sirpa. (1999). *Naisten ja miesten työt. Työmarkkinoiden segregoituminen Suomessa 1970-1990*. Väitöskirja. Tutkimuksia 227. Helsinki: Tilastokeskus.
- Komulainen, Minna, Tolonen, Jorma ja Virkkunen, Viljo. (2001). *Osallistuva metsäsuunnittelu maaseudun kehittäjänä. Vuokatin maisemaselvitys*. Working papers / REDEC Kajaani 38. Kajaani: Oulun yliopisto, Kajaanin kehittämiskeskus.
- Konstari, Timo et al. (2003). *Julkisuuslakia koskevan oikeuskäytännön esittelyä ja erittelyä*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 205. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Konttinen, Annamari, Dunlap, Riley E. ja Aarnio, Sari. (2003). *Suomalaisten omat puolueet. Luottamuksen, vaikuttamisen ja samastumisen kysymyksiä*. Sosiologian tutkimuksia A 26. Hyvä hallinto -tutkimusprojekti. Turku: Turun yliopisto.
- Konttinen, Esa. (1994). *Päijänne puhtaaksi - reittivedet raikkaammiksi*. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 57. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Konttinen, Esa. (1999). *Ympäristökansalaisuuden kyläsepät*. SoPhi 32. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Konttinen, Esa ja Litmanen, Tapio (toim.). (1996). *Ekokuntia ja ökykuntia. Tutkimuksia ympäristönhallinnan paikallisesta eriaikaisuudesta*. SoPhi 6. Paikalliset ympäristöliikkeet ja lähihallinto -tutkimusprojektin raportti. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Konttinen, Esa ja Peltokoski, Jukka. (2004). *Ympäristöprotestin neljäs aalto. Eläinoikeusliike ja uuden polven ympäristöradikalismi 1990-luvulla*. SoPhi 85. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Korhonen, Ella ja Tikkanen, Sarianne (toim.). (2002). *Tanssiva katusulku. Kestävän kehityksen tositarinoita Helsingin seudulta*. Helsinki: Kustantajat Sarmala. Rakennusalan kustantajat.
- Korhonen, Erkki. (1990). *Ympäristönparannukset Jakomäessä vuonna 1985-89. Jakomäki 2000 -projekti*. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 1990:21. Helsinki: Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Korhonen, Erkki. (1993). *Ensikokemukset yhteishallinnosta Helsingin kaupungin vuokratiloissa*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1993, 4. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Korhonen, Erkki ja Huovinen, Kimmo. (1996). *Yhteishallinto Helsingin kaupungin vuokratiloissa*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1996, 9. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Korhonen, Marika. (2001). *Ympäristöä suunnitellaan - viranomaiset asukkaiden tukena*. Aiheita 24/2001. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Korkeala, Hannu et al. (2001). *Sähköinen asiointi valtioneuvostossa. Esiselvitys*. Valtiovarainministeriön työryhmämuistioita 32/2001. Helsinki: Valtiovarainministeriö.

- Kortteinen, Matti. (1992). *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Väitöskirja. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kortteinen, Matti ja Tuomikoski, Hannu. (1998). *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Hanki ja jää. Helsinki: Tammi.
- Korvajärvi, Päivi. (1998). *Gendering Dynamics in White-Collar Work Organizations*. Acta Universitatis Tamperensis 600. Tampere: University of Tampere.
- Kosama, Tiina. (1990). *Alueellinen demokratia kuntasuunnittelussa*. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja B 62. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Koski, Heikki. (1995). *Kansalainen, kunta ja kansalaisyhteiskunta*. Polemia-sarja nro 11. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö.
- Koskiaho, Briitta, Leino, Helena ja Mäkelä, Tanja. (2000). *Urbaani osallisuus. Tarkastelussa uusi maankäyttö- ja rakennuslaki*. Civil society papers 2. Housing & environment n:o 8. Tampere: Tampereen yliopisto, asumisen ja ympäristön tutkimuksen yksikkö.
- Koskiaho, Briitta, Nurmi, Johanna ja Virtanen, Petri. (1999). *Kansalaisen sosiaalipolitiikka. Kansalaisyhteiskunta ja hyvinvointivaltio 2000-luvulla*. Porvoo Helsinki Juva: WSOY.
- Kosola, Marjaleena (toim.). (1990). *Kokemuksia osallistumisesta ja vaikutusten arvioinnista vesiensuojelun suunnittelussa*. Vesi- ja ympäristöhallinnon julkaisuja. Sarja A 62. Helsinki: Vesi- ja ympäristöhallitus.
- Kosonen, Pekka ja Simpura, Jussi (toim.). (1999). *Sosiaalipolitiikka globalisoituvassa maailmassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kostiainen, Juha, Vadén, Tere ja Välimäki, Pauli. (2003). *Viettelevä politiikka*. Tampere: Traff-kustannus.
- Kotilainen, Sirkku. (2000). *Viestintäkasvatusta perusopetuksessa. Tilastollinen kuvaus aihealueen toteutumisesta kouluissa keväällä 1998*. Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja A 22/2000. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kotilainen, Sirkku. (2001). *Mediakulttuurin haasteita opettajankoulutukselle*. Acta Universitatis Tamperensis 807. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kotilainen, Sirkku (toim.). (2002). *Kohti viestintäkompetenssia. Tavoitteita ja käytäntöjä eri kouluasteilla*. Julkaisusarja A 2/02. Tampere: Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Kotilainen, Sirkku, Hankala, Mari ja Kivikuru, Ullamaija (toim.). (1999). *Mediakasvatus*. Helsinki: Edita.
- Kouvonen, Anne. (1999). *Ikäsyryntäkokemukset työssä ja työhönotossa*. Työpoliittinen tutkimus 203. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 157. Helsinki: Työministeriö.
- Kröger, Laura. (2002). *Osallistuva suunnittelu maatalouden ympäristöpolitiikassa. Viljelijöiden näkemyksiä osallistumisesta, vaikuttamismahdollisuuksista ja ympäristönhoidosta*. MTT:n selvityksiä 7. Helsinki: MTT Taloustutkimus.
- Kuismin, Anne. (1994). *Kansalaisten ja suunnittelijoiden vuoropuhelu Pasilanväylän yleisuunnittelussa*. Tielaitoksen selvityksiä 1994, 20. Helsinki: Tielaitos, keskushallinto, tiehallinto.
- Kuitunen, Soile. (1999). *Vaalit, puolueet ja ehdokkaat. Tutkimus vuoden 1996 kunnallisvaaleista ja niiden ehdokasasetteluista*. Acta nro 105 KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 15. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Kuitunen, Soile. (2000). *Kuntalaisesta ehdokkaaksi, ehdokkaasta valtuutetuksi. Poliittinen rekrytointi 1996 kunnallisvaaleissa ja niiden ehdokasasetteluissa*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Scripta lingua Fennica edita osa 157. Turku: Turun yliopisto.

- Kunelius, Risto. (2000). *Hyvä journalismi? Keskusteluja kiinnostuneiden ja kokeneiden kansalaisten kanssa*. Mediakriittinen julkaisusarja 5. Helsinki: Suomen journalistiliitto.
- Kunelius, Risto ja Heikkilä, Heikki. (1996). *Public journalism. Journalismi julkisen harkinnan areenana*. Yleisradion tasa-arvotoimikunnan julkaisuja. Sarja B:1/1996. Helsinki: Yleisradio.
- Kunelius, Risto ja Ridell, Seija (toim.). (2000). *Kaksi katsetta journalismiin*. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 94/2000. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kunta ja asukkaat tulevaisuutensa tekijöinä. Yhteiskuntakehityksen tulevaisuuden näkymiä*. (1990). Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja C 6. SOFY-projekti. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Kuosma, Tapio. (1993). *Pakolaisen oikeusasemasta Suomessa*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Kurikka, Päivi. (1996). *Nuorten ääni? Tutkimus nuorten osallistumisesta ja äänestyskäytännöistä*. Acta nro 65. Helsinki: Suomen nuorisoyhteistyö Allianssi. Suomen kuntaliitto.
- Kurikka, Päivi. (1997). *Osallistumisen (h)aave*. Acta nro 80 Nuorten Suomi 2001 - tutkimuksia nro 4. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Kurikka, Päivi. (1999). *Paikalliset liikunta- ja urheiluseurat osana kolmatta sektoria*. SLU-julkaisusarja 2/99. Helsinki: Suomen liikunta ja urheilu. Suomen kuntaliitto.
- Kurikka, Päivi. (2000). *Hällä väliä?*. Acta nro 127 Nuorten Suomi 2001 - tutkimuksia nro 5. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Kurikka, Päivi. (2003). *Nuorten kuntakuva*. Acta nro 158. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Kuronen, Timo. (1996). *Ranganathanin lait ja virtuaalikirjasto*. Finnish information studies 4. Tampere Åbo Oulu: Tampereen yliopisto, informaatiotutkimuksen laitos. Åbo Akademi, institutionen för biblioteksvetenskap och informatik. Oulun yliopisto, informaatiotutkimuksen ja sosiologian laitos.
- Kuronen, Timo. (2000). *Kansalaiskeskustelun edellytykset ja mahdollisuudet tietoverkkojen aikakaudella*. Acta Universitatis Tamperensis 745. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kuure, Tapio. (1992). *Yhteiskunnallisesti syrjäytynyt nuori aikuinen. Poliittikäsitys ja selviytymisstrategia*. Lisensiaatintyö. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kuure, Tapio. (1996). *Marginaalin politiikkaa. Marginaalista murtautumisen vaihtoehtoiset strategiat*. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kuure, Tapio. (2003). *Våld, populism och extremism i Norden. Nordiska insatser mot nazism, våldsbenägna ungdomsgäng och andra extremistiska rörelser*. TemaNord 2003:542. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Kuure, Tapio (toim.). (2001). *Aikuistumisen pullonkaulat*. Julkaisuja 16. Nuoran julkaisuja 19. Nuorten elinolot - vuosikirja. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Kuure, Tapio et al. (1999). *Kutsuuko yhteiskunta? Nuoret jäsenyyksiä lunastamassa ja haastamassa*. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 10. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Kuusipalo, Jaana. (1993). *Valtiokansalaisuudesta valtiofeminismiin. Tutkielma naisten järjestäytymisestä ja naispoliittisista strategioista Suomen valtiollisessa politiikassa*. Lisensiaatintyö. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kvist, Timo. (1994). *Kansalaisten vaikutusmahdollisuudet ja ympäristölainsäädäntö*. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 20. Turku: Turun yliopisto.
- Kähre, Inga et al. (1990). *Laajasalon keskustan yhteissuunnittelu*. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja. Helsinki: Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto.

- Kähkönen, Seija ja Hanni, Marja. (2003). *Nuorten elinolot Lapin läänissä II*. Lapin lääninhallituksen julkaisusarja 2003:7. Rovaniemi: Lapin lääninhallitus, nuorisotoimi.
- Kähärä, Marja-Leena. (2001). *Arviointi kansalaisjärjestöjen terveyden edistämisen ohjelmatyöhön tarkoitettun Hanketukioppaan tarpeellisuudesta*. Terveyden edistämisen keskuksen julkaisu 6/2001. Helsinki: Terveyden edistämisen keskus.
- Käkönen, Jyrki. (1991). *Realismista utopiaan. Kohti kansalaisyhteiskuntien yhteisöä?*. Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos. Tutkimustiedote nro 46. Jyväskylä: Atena.
- Käkönen, Jyrki. (1995). *Konfliktit, turvallisuus ja ympäristö. Modernisaation kriisi*. Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus. Tutkimusraportti nro 65. Tampere: Atena.
- Käkönen, Jyrki (ed.). (1993). *Politics and Sustainable Growth in the Arctic*. Aldershot: Dartmouth.
- Kärenlampi, Paavo. (1999). *Taistelu kouludemokratiasta. Kouludemokratian aalto Suomessa*. Väitöskirja. Bibliotheca historica 37. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Kääriäinen, Juha. (1994). *Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista*. Väitöskirja. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 1/1994. Helsinki: Painatuskeskus.
- Kääriäinen, Juha ja Lehtinen, Jarmo (toim.). (2001). *Sosiaaliset suhteet suomalaisessa kaupunkiympäristössä. Asukasbarometri 1998 aineiston perusteella*. Suomen ympäristö 461. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Lahelma, Elina. (1993). *Policies of Gender and Equal Opportunities in Curriculum Development. Discussing the Situation in Finland and Britain*. Department of Education Research bulletin 85. Helsinki: University of Helsinki.
- Lahtinen, Mikko (toim.). (2002). *Henkinen itsenäisyys*. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura.
- Laiho, Ulla-Maija (toim.). (1998). *Osallisuushankkeet - ja mitä niissä tapahtuu. Yhteenveto kuntien osallisuushankkeista*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Laiho, Ulla-Maija (toim.). (2000). *Katse kansalaiseen. Osallisuudesta ja osallisuushankkeiden tuloksista*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Laine, Jarmo ja Martikainen, Tuomo. (1973). *Puoluekannan periytyminen ja poliittinen aktiivisuus. Tutkimus viiden helsinkiläisen poliittisen nuorisojärjestön jäsenistä*. Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia. Sarja B4. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Laitinen, Hanna (toim.). (1999). *Mitä globalisaation jälkeen? Kansalaisliikkeiden ajatuksia talouden globalisaatiosta ja sen vaihtoehtoista*. Kehitysyhteistyön palvelukeskuksen julkaisusarja 21. Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus.
- Laitinen, Matti ja Nurmi, Kari E. (eds). (2002). *Developing Intervention Strategies for Active Citizenship and Governance Education in Finland*. Department of Education. Research report 184. Helsinki: University of Helsinki.
- Laitinen, Matti ja Nurmi, Kari E. et al. (2002). *Biographical Observations on Active Citizenship Learning in Finland*. Department of Education. Research report 183. Helsinki: University of Helsinki.
- Laitinen, Merja ja Pohjola, Anneli (toim.). (2003). *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Lappalainen, Pertti. (1992). *Politiikan mahdollistuminen. Osallistuminen, suvereniteetti ja pluralistinen valtiokäsitys*. Acta Universitatis Tamperensis Ser. A vol. 348. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lappalainen, Pertti. (2002). *Poliittisen tyylin taito*. Tampere: Vastapaino.
- Lappalainen, Pertti. (2004). *Kansalaisia verkkoliikkeissä. Poliittisen toiminnan muuttuvat mahdollisuudet*. Tulossa 2004.

- Lappalainen, Pertti (toim.). (1999). *Tyylikästä kansalaisaktiivisuutta*. Poliitiikan tutkimuksen laitos, julkaisuja 11. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lappi-Seppälä, Tapio et al. (1999). *Luottamus tuomioistuimiin. Haastattelututkimus väestön asenteista 1998*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 160. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Laukkanen, Erkki. (2001). *Muutoksen tekijät*. SAK:n järjestötutkimus 2000. Helsinki: Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö.
- Launonen, Leevi ja Pulkkinen, Lea (toim.). (2004). *Koulu kasvuyhteisönä. Kohti uutta toimintakulttuuria*. Opetus 2000. Mukava-hanke. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Laurila-Harju, Pekka ja Sipilä, Jarmo. (1995). *Asukaslähtöisen suunnittelun hyödyntäminen vuokra-asuntotuotannossa*. Rakentamistalouden laboratorion julkaisu nro 64. Laihian taloudellisen rakentamisen kylä -projekti. Raportti 2. Oulu: Oulun yliopisto.
- Lehti, Martti ja Aromaa, Kauko. (2002). *Naiskauppa, laitton siirtolaisuus ja Suomi nykytilanne, lainsäädäntö ja tutkimuslähteet*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 186. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Lehtimäki, Hanna. (2000). *Strategiatarina kaupungista ja sen toimijoista*. Acta Universitatis Tamperensis 746. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lehtinen, Anja-Riitta. (2000). *Lasten kesken. Lapset toimijoina päiväkodissa*. SoPhi 55. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lehtinen, Ari ja Rannikko, Pertti (toim.). (1994). *Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lehtinen, Lasse Juhani. (2003). *Lainsäädäntö puoluetöinnassa*. Kokkola: Kärppä-Julkaisut.
- Lehtisaari, Jorma et al. (1997). *Täyteen kansalaisuuteen*. Sosiaali- ja terveystoimen julkaisu ja 1997:1. Kehitysvammahuollon työryhmäraportti 1997. Kehitysvammahuollon työryhmän asiakaskysely 1997. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Lehto, Anna-Maija ja Sutela, Hanna. (1999). *Tasa-arvo työoloissa*. Työmarkkinat 1999:19. Helsinki: Tilastokeskus.
- Lehto, Tapio ja Kukkonen, Heikki. (1990). *VAAKE-projekti Imatran Rautiossa. Vanhusten asuntojen ja asuinympäristöjen kehittäminen kaupunginosan tasolla*. Otaniemi: Teknillinen korkeakoulu.
- Lehtonen, Heikki. (1996). *Sosiaalipoliittikka moraalitaloutena*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lehtonen, Jukka (toim.). (2002). *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä*. Raportteja 269. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES.
- Lehtonen, Jukka ja Mustola, Kati (toim.). (2004). *"Eihän heterotkaan kerro..." Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*. ESR tutkimukset ja selvitykset -sarja 2/04. Helsinki: Työministeriö.
- Lehtonen, Markku. (1991). *Kansalaisten osallistuminen tiensuunnitteluun. Muurla-Lohjanharju-vaihtoehtoselvityksen arviointi*. Tielaitoksen selvityksiä 1991, 36. Helsinki: Tiehallitus, kehittämiskeskus.
- Leino, Helena. (1999a). *Vuores-prosessin osallistumiskäytännöt. Tutkimus uuden maankäyttö- ja rakennuslain soveltamisesta*. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Leino, Helena. (1999b). *Yhteisöllisyyden muuttuva muoto. Kommunitarismikeskustelu 1990-luvun Saksassa*. Civil society papers 1. Housing & environment n:o 7. Tampere: Tampereen yliopisto, Asumisen ja ympäristön tutkimuksen yksikkö.
- Leino, Helena. (2000). *Ranta-Tampellan ja Vuoreksen alueiden suunnittelun osallistumiskäytäntöjen kuvaus ja vertailu. Tutkimus uuden maankäyttö- ja rakennuslain soveltamisesta Tampereella*. Tampere: Tampereen kaupunki.

- Lemola, Tarmo ja Honkanen, Petri (toim.). (2004). *Innovaatiopolitiikka. Kenen hyväksi, keiden ehdoilla?.* Helsinki: Gaudeamus.
- Lepola, Outi. (2000). *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 787. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leskinen, Antti, Paldanius, Jari ja Tulkki, Katri. (1998). *Kun haluat vaikuttaa. Osallistu elinympäristösi suunnitteluun.* Helsinki: Edita.
- Leskinen, Merja (toim.). (2002). *Maailma kaupan. Parempaan globalisaationhallintaan.* Helsinki: Työväen sivistysliitto.
- Leskinen, Tapio. (2003). *Globaalin auttajan arvot ja moraali. Tutkimus suomalaisten asennoitumisesta ja osallistumisesta vapaaehtoiseen kehitysyhteistyöhön.* Yhteisvastuukeräyksen julkaisuja 2. Kirkkopalvelujen julkaisuja 9. Helsinki: Kirkkopalvelut.
- Levo-Henriksson, Ritva ja Ampuja, Marko (toim.). (2000). *Media ja me. Juhlakirja professori Pertti Tiihosen 60-vuotispäivän kunniaksi.* Viestinnän julkaisuja 1. Helsinki: Helsingin yliopisto, viestinnän laitos.
- Liikenneministeriö ja Hissa, Annika. (1992). *Kansalaisten liikennettä koskevat asenteet ja mielipiteet. Esitutkimus.* Liikenneministeriön julkaisuja 1992, 24. Helsinki: Liikenneministeriö.
- Lind, Kimmo ja Kaunismaa, Pekka. (1999). *Nuorena nukkuvat? Tutkimus ay-aktiivisuudesta ja KTV:n nuorista jäsenistä.* Helsinki: Kunta-alan ammattiliitto.
- Lind, Tuula et al. (2000). *Kohti kestävämpää kehitystä Tanhuniityssä. Aasukaslähtöisen kehittämisen lähtökohtia.* Suomen ympäristö 446. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Lindholm, Hanna. (2001). *Suomalaisen hyvinvoinnin muutokset 1995-2000.* Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 63. Helsinki: Kansaneläkelaitos, tutkimus- ja kehitysyksikkö.
- Lindroos, Kia ja Palonen, Kari (toim.). (2000). *Politiikan aikakirja. Ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia.* Tampere: Vastapaino.
- Linnakangas, Ritva ja Suikkanen, Asko. (2002). *Koulutus työkyvyn edistäjänä.* Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. C työpapereita 43. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Linnakangas, Ritva ja Suikkanen, Asko. (2004). *Varhainen puuttuminen. Mahdollisuus nuorten syrjäytymisen ehkäisemisessä.* Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2004:7. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Litmala, Marjukka. (2000). *Kansalaisarvioita oikeusongelmista ja oikeudellisista oloista.* Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 48. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Litmala, Marjukka (toim.). (2000). *Oikeusolot 2000. Katsaus oikeudellisten instituutioiden toimintaan ja oikeusongelmiin.* Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 173. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Litmanen, Tapio. (2001). *The Struggle Over Risk. The Spatial, Temporal, and Cultural Dimensions of Protest against Nuclear Technology.* Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 177. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Litmanen, Tapio, Hokkanen, Pekka ja Kojo, Matti (toim.). (1999). *Ydinjäte käsissämme. Suomen ydinjätehuolto ja suomalainen yhteiskunta.* SoPhi 44. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Loughlin, John et al. (1999). *Alue- ja paikallisdemokratia Euroopan unionissa.* Luxemburg: Euroopan yhteisöjen virallisten julkaisujen toimisto.
- Lowe, Gregory Ferrell ja Hujanen, Taisto (ed.). (2003). *Broadcasting & Convergence. New Articulations of the Public Service Remit.* Göteborg: Nordicom.

- Lundin, Carita (red.). (1999). *Ungt grepp av samhällsfrågorna*. Helsingfors: Finlands kommunförbund.
- Lundåsen, Susanne. (2004). *En föreningsbaserad demokrati? Ideella föreningar och valdeltagande i Sveriges kommuner under 1990-talet*. Åbo: Åbo Akademis förlag Pargas.
- Luoto, Ilkka. (2002). *Kansalaiset viestintäteknologian ja aikuiskoulutuksen käyttäjinä Keski-Pohjanmaalla*. Selostuksia ja katsauksia nro 41. Kokkola: Jyväskylän yliopisto, Chydenius-instituutti.
- Lyytikä, Anneli ja Kuusinen, Hilikka. (2001). *Suomalainen asuinyhteisö. Selvitys uudisrakennetuista kohteista ja koerakentamishankkeen suunnitteluprosessi*. Suomen ympäristö 518. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Länsineva, Pekka. (2002). *Perusoikeudet ja varallisuussuhteet*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja 235. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Länsineva, Pekka ja Viljanen, Veli-Pekka (toim.). (1998). *Perusoikeuspuheenvuoroja*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Julkisoikeuden sarja A 32. Turku: Turun yliopisto.
- Löfström, Jan, Rantala, Jukka ja Salminen, Jari (toim.). (2004). *Esseitä historiallis-yhteiskunnallisesta kasvatuksesta*. Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 2. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Maasilta, Mari (toim.). (1999). *Journalismin muutoskaruselli*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, journalismin tutkimusyksikkö.
- Majoinen, Kaija. (1995). *Mahdollistava valtuusto*. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Majoinen, Kaija. (2001). *Mitä virkaa valtuustolla? Kuntalailla säädetyin valtuuston perustehtävien monitahoarviointi*. Acta-väitöskirjasarja 2/2001. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Majoinen, Kaija ja Hänninen-Salmelin, Eva. (1998). *Naiset paikallispolitiikassa. Näkökulmia naisiin politiikan prosessin kehittäjinä, vetäjinä ja arjen johtajina*. Acta nro 99. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Makasiinityöryhmä. (2001). *VR:n makasiinit pääkaupungin ytimessä..* Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2001:14. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Malmelin, Nando (toim.). (2003). *Välittämisen tiede. Viestinnän näkökulmia yhteiskuntaan, kulttuuriin ja kansalaisuuteen. Professori Ulla-Maija Kivikurun juhlaKirja*. Viestinnän julkaisuja 8. Helsinki: Helsingin yliopisto, viestinnän laitos.
- Mamia, Tero. (2000). *Voluntary Organizations, Participation, and Nordic Societies*. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Manninen, Mariikka. (2000). *Sosiaalinen ulottuvuus kaavoituksessa*. Aiheita 32/2000. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Manninen, Rikhard ja Villanen, Sampo. (2001). *Makasiinien alueen ja toimintojen merkitys kaupunkilaisille. Töölönlahden infoparakissa vuosina 1998-2000 kerätyn aineiston sisällöllinen analyysi*. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2001:1. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Marin, Marjatta, Pekonen, Kyösti ja Siisiäinen, Martti. (1990). *Aging, Generations and Politics*. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 46. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Marski, Jarmo. (1996a). *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia 1995. Uhat, mahdollisuudet ja uudet haasteet*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 15. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Marski, Jarmo. (1996b). *Suomalaisten käsitykset sosiaaliturvasta 1995*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 7. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

- Marski, Jarmo ja Mäensivu, Vesa. (1998). *Hyvinvoinnin muutossuuntia 1998*. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 30. Helsinki: Kansaneläkelaitos, tutkimus- ja kehitysyksikkö.
- Martikainen, Tuomo. (1978). *Ikä ja sitoutuminen politiikkaan. Tutkimus eri ikäryhmien, erityisesti nuorten osallistumisesta v. 1975 valtiollisiin vaaleihin*. Kansalaiskasvatuksen keskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kansalaiskasvatuksen keskus.
- Martikainen, Tuomo. (1988). *Puuttuva punainen viiva. Äänestäminen vuoden 1987 eduskuntavaalissa*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Martikainen, Tuomo. (1993). *Irtaantuminen politiikasta. Helsinki suunnannäyttäjänä*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1993, 13. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Martikainen, Tuomo ja Pekonen, Kyösti. (1996). *Nuoret ja urbaani politiikka. Tutkimus pääkaupunkiseudun nuorten aikuisten poliittisesta suuntautumisesta*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1996, 11. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Martikainen, Tuomo ja Tiilikainen, Teija (toim.). (2000). *Suomi EU:n johdossa. Tutkimus Suomen puheenjohtajuudesta 1999*. Acta politica nro 13. Helsinki: Helsingin yliopisto, yleisen valtio-opin laitos.
- Martikainen, Tuomo ja Wass, Hanna. (2001). *Vaienneet äänet. Äänestäminen vuosien 1987 ja 1999 eduskuntavaaleissa*. Vaalit 2001, 2. Helsinki: Tilastokeskus.
- Martikainen, Tuomo ja Wass, Hanna. (2002). *Äänettömät yhtiömiehet. Tutkimus osallistumisesta vuosien 1987 ja 1999 eduskuntavaaleihin*. Vaalit 2002, 1. Helsinki: Tilastokeskus.
- Martikainen, Tuomo ja Yrjönen, Risto. (1991). *Vaalit, puolueet ja yhteiskunnan muutos*. Tutkimuksia 178. Helsinki: Tilastokeskus.
- Matikainen, Johanna. (1996). *Maahanmuuttajien osallistuminen. Viiden paikkakunnan kokemuksia monikulttuurisuudesta Hämeen läänissä*. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1996:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Matthies, Aila-Leena. (1990). *Kapinasta muutoksen malliksi. Vaihtoehtoinen sosiaalityö Suomessa*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Matthies, Aila-Leena. (1994). *Epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltion suhteiden tarkastelua*. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 110. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Matthies, Aila-Leena. (1994). *Kansalaistoiminnan resurssit. Saksalaisen tutkimuksen näkökulma*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1994:8. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, ehkäisevän sosiaali- ja terveyspolitiikan osasto.
- Matthies, Aila-Leena ja Närhi, Kati (toim.). (1998). *Ekososiaalisia oivalluksia sosiaalityön arjesta*. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen yhteiskuntapolitiikan työpapereita nro 102. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Matthies, Aila-Leena, Järvelä, Marja ja Ward, Dave (eds). (2000). *From Social Exclusion to Participation. Exploration Across Three European Cities. Action Research in Community Work*. Department of Social Sciences and Philosophy Working papers n:o 106. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Matthies, Aila-Leena, Kotakari, Ulla ja Nylund, Marianne (toim.). (1996). *Välittävät verkostot*. Tampere: Vastapaino.
- Mattila, Maija (toim.). (1999). *Helsingin yleiskaava 2002. Osallistuminen ja arviointi : paikallispajatyöskentely*. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston kaavoitusosaston selvityksiä 1999:7. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Melin, Harri ja Nikula, Jouko (toim.). (2003). *Yhteiskunnallinen muutos*. Raimo Blomin 60-vuotisjuhlakirja. Tampere: Vastapaino.
- Mennola, Erkki. (1991). *Euroopan todelliset vaikuttajat. Johdatus kuntien ja maakuntien Eurooppaan*. Helsinki: VAPK-kustannus.

- Mennola, Erkki. (1998). *Eurooppalainen suurkaupunkiseutu 2000. Suurten kaupunkien ja niiden lähiympäristön poliittis-hallinnollisten rakenteiden kehitys Euroopassa 1990-luvulla. Analyysi ja johtopäätökset Helsingin näkökulmasta*. Pääkaupunkiseudun julkaisusarja A 1998:1. Helsinki: YTV.
- Mennola, Erkki. (1999). *Idea maakunnasta*. Polemia-sarja nro 33. Helsinki: Kunnallisan alan kehittämissätiö.
- Metso, Tuija. (2004). *Koti, koulu ja kasvatus. Kohtaamisia ja rajankäyntejä*. Kasvatusalan tutkimuksia 19. Kansalaisuus, erot ja marginaalisuus koulussa -lähtökohtana sukupuoli -projekti. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Metteri, Anna (toim.). (2003). *Syntykö luottamusta? Sairastaminen, kansalainen ja palvelujärjestelmä*. Helsinki: Edita.
- Metteri, Anna, Lehtinen, Tuula ja Saarnio, Merja. (2000). *Kitkasta kuulemiseen. Kohti kansalaisen luottamusta*. Omaehtoisen kehityksen julkaisuja. Sarja A, Uudistuva yhteiskunta nro 3. Mikä hätänä? -projektin loppuraportti 1998-2000. Helsinki: Kansalaisareena.
- Mickelsson, Rauli. (1999). *Samanlaiset ja erilaiset puolueet. Retoriikka- ja diskursiivianalyttinen tutkimus kokoomuslaisten ja sosialidemokraattien jäsenlehdissä ilmaisemista käsityksistä omista puolueistaan vuosina 1965-1995*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Scripta lingua Fennica edita osa 153. Turku: Turun yliopisto.
- Mieskolainen, Juha ja Märijärvi, Päivi. (1999). *Yhteisöllisyys ehkäisevässä päihdetyössä. Kansalaisvastuu päihdetyössä projektin seurantatutkimus*. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisusarja 25/1999. Turku: Länsi-Suomen lääninhallitus, sosiaali- ja terveysosasto.
- Miettinen, Mari (toim.). (2000). *Haasteena huomisen hyvinvointi. Miten liikunta lisää mahdollisuuksia? Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu II. Tutkimuskatsaus*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 124. Jyväskylä: Likes.
- Miettinen, Riitta (toim.). (2001). *Kunta: kahden johtajuuden areena*. Praksis, tiedosta toimeen nro 2. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Miettinen, Tarmo (toim.). (2002). *Kansanvalta*. Joensuun yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja nro 1. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Moisio, Sami ja Harle, Vilho. (2002). *Karhu poliittis-maantieteellisenä naapurina. Kansallinen identiteettiprojekti 2000-luvun Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja n:o 166. Turku: Turun yliopisto.
- Moring, Tom ja Himmelstein, Hal. (1993). *Politiikkaa riisuttuna. Kampanjakulttuuri murroksessa televisioidun politiikan aikaan*. Tutkimusraportti 6/1993. Helsinki: Yleisradio.
- Moring, Tom ja Nordqvist, Andrea (red.). (2002). *Svenska medier i Finland: 2002*. SSKH skrifter nr 13. Helsinki: Svenska social- och kommunalhögskolan.
- Mustonen, Aila. (1998). *Pitkäaikaistyöttömäksi valikoituminen*. Työpoliittinen tutkimus nro 181. Helsinki: Työministeriö.
- Mutanen, Anu. (2004). *Kysymyksiä demokratian kehittämisestä. Kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamiskeinojen kehittäminen sekä demokratia-asioiden hallinto Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa*. Oikeusministeriön julkaisu 2004:5. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Mykkänen, Juri ja Koskinen, Ilpo. (1998). *Asiantuntemuksen politiikka. Professiot ja julkisvalta Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Myllymäki, Arvo. (2003). *Kolmas sektori kilpailuyhteiskunnan hyvinvointipalvelujen täydentäjänä*. Tampere: Tampereen yliopisto, julkisoikeuden laitos.

- Myllyntaus, Timo (toim.). (1994). *Liikkeen voima. Kansalaistoiminta ympäristökysymysten muovaajana*. Research Institute of Northern Finland. Research reports 122. Oulu: University of Oulu.
- Myntti, Kristian. (1997). *Suomen saamelaisten yhteiskunnallinen osallistuminen ja kulttuuri-itsehallinto. Raportti oikeusministeriölle*. Lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1997. Helsinki: Lapin yliopisto, Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutti. Oikeusministeriö.
- Myntti, Kristian. (1998). *Minoritetters och urfolks politiska rättigheter. En studie av rätten för små minoriteter och urfolk till politiskt deltagande och självbestämmande*. Juridica Laponica 18. Rovaniemi: Lapplands universitet, Nordiska institutet för miljö- och minoritetsrätt.
- Mäenpää, Pasi et al. (2000). *Sanat kivettyvät kaupungiksi. Tutkimus Helsingin kaupunkisuunnittelun prosesseista ja ihanteista*. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B 83. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Mäensivu, Vesa. (2002). *Ikääntyvien viestintävalmiudet ja digitaalinen epätasa-arvo*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 71. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Mäki-Lohiluoma, Kari-Pekka, Pekola-Sjöblom, Marianne ja Ståhlberg Krister (toim.). (1998). *Kuntalaisten valta ja valinnat*. Acta nro 97 KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 13. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Mäkinen, Eija. (2000). *Maankäyttösopimus ja hyvä hallinto*. Väitöskirja. Tampere: Finn publishers.
- Mäkinen, Eija. (2004). *Oikeudellinen kontrolli kunnan ympäristöasioissa*. Tampere: Finn publishers.
- Mäkinen, Mirja, Salminen, Karri ja Viherä, Marja-Liisa (toim.). (2002). *Tietoyhteiskuntaa ymmärtämässä*. Helsinki: Sonera, tietoyhteiskuntayksikkö.
- Mäkinen, Pirjo. (1995). *Kunnallisen itsehallinnon jäljillä*. Kunnallisalan kehittämissäätien tutkimusjulkaisut nro 8. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätien tutkimuskeskus.
- Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna. (2003). *Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja 241. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Mälkiä, Matti, Anttiroiko, Ari-Veikko ja Savolainen, Reijo (eds). (2004). *eTransformation in Governance. New Directions in Government and Politics*. Hershey: Idea Group.
- Männistö, Anssi. (2002). *Suomi ja globaalit digitaaliset kuilut. Selvitys*. Tietoyhteiskuntainstituutin raportteja 2/2002. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Mäntysalo, Raine, Nyman, Kaj ja Valanta, José (toim.). (1997). *Törmäyksiä. Vallankäytöstä, tulkinnoista ja osallisuudesta yhdyskuntasuunnittelussa*. Arkkitehtuurin osasto. Julkaisu B 14. Oulu: Oulun yliopisto.
- Narud, Hanne Marthe, Pedersen, Mogens N. ja Valen, Henry. (2002). *Party Sovereignty and Citizen Control. Selecting Candidates for Parliamentary Elections in Denmark, Finland, Iceland and Norway*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Naumanen, Päivi. (1994). *Tiedon, taidon ja vallan tiellä. Miesten ja naisten kouluttautuminen ja työ*. Koulutussosiologian tutkimuskeskus, raportteja 22. Turku: Turun yliopisto.
- Naumanen, Päivi. (2002). *Koulutuksella kilpailukykyä. Koulutuksen yhteys miesten ja naisten työllisyyteen ja työn sisältöön*. Diss. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 57. Turku: Turun yliopisto.
- Nevalainen, Jaana. (2004). *Tilapelin tiedonpolitiikat. Kamppailu kaupunkikeskustan muutoksesta*. Väitöskirja. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 67. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Nevatalo, Seppo. (1997). *Oikiaa osallistumista Oulussa. Näkemyksiä ja kokemuksia Pateniemen aluehallintokokeilusta 1990-1996*. Oulun kaupunkisuunnittelu. Sarja B 33. Oulu: Oulun kaupunki, Oulun kaupungin keskusvirasto.
- Niemelä, Jorma ja Dufva, Virpi (toim.). (2003). *Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveystieteiden uudella vuosituohannella*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Niemelä, Pauli. (2004). *Sosiaalinen pääoma Suomen kunnissa*. Kunnallisalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisu nro 42. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö.
- Niemelä, Pauli ja Lahikainen, Anja Riitta. (2000). *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Niemelä, Seppo ja Luutonen, Marketta. (2004). *Taitava ihminen - toimiva kansalainen. Aikuisopiskelun motiiveja ja merkityksiä*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Niemi-Ilahti, Anita. (1999). *Kansalaisten ja hallinnon vuorovaikutus. Helsingin paikallisagendaprosessin arviointia*. Tutkimuksia 1999:11. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Niemi-Ilahti, Anita ja Niemelä, Antti. (2001). *Kansalais- ja asiakasvaikuttaminen. Julkisen hallinnon legitimitetti ja responsiivisuus. Case Vaasa*. Vaasan yliopiston julkaisuja, Tutkimuksia 239. Tutkimuksia Hallintotiede 28. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Nieminen, Hannu. (2000). *Hegemony and the Public Sphere. Essays on the Democratisation of Communication*. Department of Media Studies, School of Art, Literature and Music Series A no. 44. Turku: University of Turku.
- Nieminen, Hannu ja Pantti, Mervi. (2004). *Media markkinoilla. Johdatus joukkoviestintään ja sen tutkimukseen*. Pallas-sarja. Helsinki: Loki-kirjat.
- Nieminen, Liisa. (1998). *Eurooppalainen sosiaalioikeus. Sosiaalivakuutusvaltiosta sosiaalipalveluvaltioksi*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Nieminen, Liisa (toim.). (2001). *Perusoikeudet EU:ssa*. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Niiniluoto, Ilkka. (1996). *Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Filosofinen käsitteanalyysi*. 5. täyd. painos. Helsinki: Edita.
- Niittynen, Aija (toim.). (1990). *Jakomäki kotimäki. Raportti Jakomäki 2000 -projektin toiminnasta 1987-1989*. Helsinki: Helsingin kaupungin nuorisosiainkeskus.
- Niskanen, Hannu, Ahonen, Timo ja Laitinen, Ahti. (2000). *Suomalaisten luottamus tuomioistuimiin*. Oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Rikos- ja prosessioikeuden sarja A 25. Turku: Turun yliopisto.
- Nisula, Laura ja Sehm Patomäki, Katarina. (2003). *Maailman sosiaalifoorumi. Toisenlaisen maailman puolesta*. NIGD discussion paper 1/2003. Helsinki: Network Institute for Global Democratisation.
- Nojonen, Martti (toim.). (1989). *Suomen kansanedustusjärjestelmä*. Helsinki: WSOY.
- Nordenstreng, Kaarle (toim.). (1996). *Sananvapaus*. Helsinki Porvoo Juva: WSOY.
- Nordenstreng, Kaarle ja Heinonen, Ari (toim.). (2002). *Mediaetiikan kipupisteet*. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja C 35. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Nordenstreng, Kaarle ja Wiio, Osmo A.. (1994). *Joukkoviestintä Suomessa*. 3. uud. laitos. Espoo: Weilin+Göös.
- Nousiainen, Jaakko. (1992). *Politiikan huipulla. Ministerit ja ministeristöt Suomen parlamentaarisessa järjestelmässä*. Porvoo: WSOY.
- Nousiainen, Jaakko. (1998). *Suomen poliittinen järjestelmä*. Porvoo: WSOY.
- Nousiainen, Jaakko. (2006). *Eduskunnan asema Suomen parlamentaarisessa järjestelmässä*. Tulossa sarjassa ”Suomen eduskunta 100 vuotta. Eduskunta ja kansanvalta”. Eduskuntatutkimuksen projekti, Turun yliopisto.
- Nousiainen, Kevät. (2001). *Responsible Selves. Women in the Nordic Legal Culture*. Aldershot: Ashgate.

- Nousiainen, Kevät ja Pylkkänen, Anu. (2001). *Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus*. Forum iuris. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Nummela, Juhani ja Ryytänen, Aimo. (1993). *Kuntahallinnon vaihtoehdot. Kansallisvaltion etäispääteestä kansalaisyhteiskunnan perustaksi*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Nummela, Juhani ja Ryytänen, Aimo. (1996). *Kansalainen ja uusi hallinto. Hyvinvointivaltiota vastuulliseen perusoikeusyhteiskuntaan*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Nupponen, Terttu. (2001). *Sosiaalinen näkökulma lähiöuudistuksessa. Kartoitus sosiaalisen parantamisen tehtävistä ja kuntien sosiaalitoimen osallisuudesta valtion asuntorahastoon ja kuntien lähiöuudistusprojekteissa 1990-luvun lopulla*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:8. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Nurmela, Juha. (1998). *Valikoiko uusi tieto- ja viestintäteknikka käyttäjänsä?*. Katsauksia 1998/1. Suomalaiset ja tuleva tietoyhteiskunta -tutkimushanke. Raportti 2. Helsinki: Tilastokeskus.
- Nurmela, Juha. (2000). *Matkapuhelin ja tietokone suomalaisen arjessa*. Katsauksia 2000/2. Suomalaiset ja tuleva tietoyhteiskunta -tutkimushanke. Vaihe II, raportti I. Helsinki: Tilastokeskus.
- Nurmela, Juha. (2001). *Kolme vuotta tietoyhteiskunnassa. Pitkittäistutkimus uuden tieto- ja viestintäteknikan käytöstä*. Katsauksia 2001/2. Helsinki: Tilastokeskus.
- Nurmela, Juha et al. (2002). *Matkalla kansalaisten tietoyhteiskuntaan? Raportti asukkaiden suhtautumisesta tieto- ja viestintäteknikan käyttöön OSKU-alueilla syksyllä 2001*. Katsauksia 2002/3. Helsinki: Tilastokeskus. Sitra.
- Nurmela, Juha, Parjo, Lea ja Ylitalo, Marko. (2002). *Suuri muutto. Tietoyhteiskuntaan tieto- ja viestintäteknikan käytön yleistymisen vuosina 1996-2002*. Katsauksia 2002/4. Helsinki: Tilastokeskus.
- Nurmela, Sakari. (1998). *Nuorten järjestökiinnittyneisyys. Yhteenvetoraportti 1998*. NUORAn julkaisuja 5. Helsinki: Nuorisosaian neuvottelukunta.
- Nurmela, Sakari. (1999). *Nuoret ja eduskuntavaalit 1999. Raportti 18-30-vuotiaiden osallistumisesta vuoden 1999 eduskuntavaaleihin*. NUORAn julkaisuja 12. Helsinki: Nuorisosaian neuvottelukunta (NUORA).
- Nurmela, Sakari ja Pehkonen, Juhani. (1998). *Liikuntagallup 1997-98 Osa: Liikunnan kansalaistoiminta*. SLU-julkaisusarja 3/98. Helsinki: Suomen liikunta ja urheilu.
- Nurmela, Sakari ja Pehkonen, Juhani. (2000). *Nuoret ja presidentinvaalit 2000. Raportti 18-30-vuotiaiden osallistumisesta vuoden 2000 presidentinvaaleihin*. NUORAn julkaisuja 16. Helsinki: Opetusministeriö. Nuorisosaian neuvottelukunta.
- Nurmi, Hannu. (1998). *Rational Behaviour and the Design of Institutions. Concepts, Theories and Models*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Nurmi, Hannu. (1999). *Voting Paradoxes and How to Deal with Them*. Berlin: Springer.
- Nurmio, Aarne. (1998). *Mahdollisuuksien aika. Suomi uudessa Pohjois-Euroopassa*. Sitra 179. Helsinki: Sitra.
- Nyman, Kaj, Valanta, José ja Mäntysalo, Raine (toim.). (1997). *Törmäyksiä. Vallankäytöstä, tulkinnoista ja osallisuudesta yhdyskuntasuunnittelussa*. Julkaisu B 14. Oulu: Oulun yliopisto.
- Nyqvist, Leo ja Suhonen, Heikki (toim.). (1995). *Kansalaisuus ja kontrolli*. Turun yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos. Sarja A 8. Turku: Turun yliopisto.
- Oikeusministeriö. (2002). *Kansalaisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet oikeusministeriön toiminnassa. Työryhmän muistio*. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2002:24. Helsinki: Oikeusministeriö.

- Ojakoski, Maija. (1999). *"Milläs selität kun toinen ei kuuntele"*. *Yhteistoimintalain toimivuus elintarviketeollisuuden työpaikoilla työelämän laatuksymyksenä*. Acta Universitatis Tamperensis 717. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ojanen, Tuomas. (2003). *Perusoikeudet ja ihmisoikeudet Suomessa*. Forum iuris. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.
- Okko, Paavo, Miettälä, Asko ja Hyvärinen, Jari. (1998). *Globalisaatio ja aluerakenteen muutos*. Sitra 177. Helsinki: Sitra.
- Oksa, Jukka. (1991). *Yleinen tietoverkko maaseudun näkökulmasta*. Liikenneministeriön julkaisuja 8/1991. Helsinki: Liikenneministeriö.
- Oksa, Jukka. (1998). *Syrjäkylä muutoksessa*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 30. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Oksa, Jukka ja Turunen, Jarno. (2000). *Paikallinen kansalaisverkko - oppivan Ylä-Karjalan arviointitutkimus*. Karjalan tutkimuslaitoksen monisteita nro 5/2000. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Oksa, Jukka ja Turunen, Jarno. (2002). *Oppivan Vaara-Karjalan arviointitutkimus*. Karjalan tutkimuslaitoksen raportteja nro 1/2002. Oppiva Vaara-Karjala -projekti. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Oksanen, Arvo ja Tuomisto, Jukka. (1991). *Valistus, sivistys, kasvatus. Kansanvalituksesta aikuiskasvatukseen*. Vapaan sivistystyön vuosikirja 32. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- O'Leary, Síofra ja Tiilikainen, Teija (eds). (1998). *Citizenship and Nationality Status in the New Europe*. London: Sweet & Maxwell.
- Osallistuminen ja vaikutusten arviointi maakuntakaavoituksessa*. (2002). Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000 ; 8. Helsinki: Edita.
- Paakkunainen, Kari. (1998). *Kama-Saksan ihailusta eurooppalaiseen kumppanuuteen. Onko saksalaisesta nuorisopolitiikasta meille malliksi?*. Nuorisotutkimus 2000:7. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Paakkunainen, Kari (toim.). (1999). *Arviointitutkimus ja nuoriso. Tulostavasta dynaamiseen nuorisotoimintaan*. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 8. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Paakkunainen, Kari (toim.). (2003). *"Kyllä politiikalle, mutta..." Nuoret ja eduskuntavaalit 2003*. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 35. Nuorisoasiain neuvottelukunta Nuora, julkaisuja 27. Helsinki: Opetusministeriö. Nuorisoasiain neuvottelukunta. Nuorisotutkimusverkosto.
- Paakkunainen, Kari (toim.). (2004). *Nuoret, kunnallinen itsehallinto ja paikallinen osallistuminen*. Tulossa 2004. Helsinki: Opetusministeriö. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisoasiain neuvottelukunta.
- Paavilainen, Eija ja Pösö, Tarja. (2003). *Lapset, perhe ja väkivaltatyö*. Helsinki: WSOY.
- Pakarinen, Terttu, Kinttula, Vesa ja Laitinen, Minna. (1993). *Luova periferia - asuntoalueen uusi elämä. Mäntän Länsi-Koskelan ja Kukkarokiven osallistuva perusrakennus*. Asuntotutkimuksia 1993, 10. Helsinki: Asuntohallitus, tutkimus- ja suunnitteluosasto.
- Paldanius, Jari. (1992). *Kansalaisten osallistuminen energiapolitiikkaan. Institutionaalisen ja omaehtoisen osallistumisen kehittämisenäkökohtia*. Julkaisuja 1992:11. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Paldanius, Jari. (1997). *Vuorovaikutteisen suunnittelun kokemuksia Suomessa*. Suomen ympäristö 107. Helsinki: Ympäristöministeriö, ympäristöpolitiikan osasto. Edita.
- Palmroth, Aino. (2004). *Käännösten kautta kollektiiviin. Tuuliosuuskunnat toimijaverkkoina*. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 241. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Paloheimo, Heikki. (2001). *Vasen koukku, oikea suora*. Turku: Boxing books.

- Paloheimo, Heikki ja Wiberg, Matti. (1997). *Politiikan perusteet*. Helsinki: WSOY.
- Palonen, Kari. (1993). *Politikointi - politisointi - politiikka. Tulkinta politiikan ajatusmuodon pelikieliäkatiloista*. Opetusmonisteita 1. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Palonen, Kari. (1997). *Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta*. SoPhi 11. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Palonen, Kari ja Parvikko, Tuija (toim.). (1993). *Vai pelkkää retoriikkaa? Tutkimuksia kansalaisuuden, ajan ja argumentoinnin poliittisista ulottuvuuksista*. Valtio-opin laitos, julkaisuja 65. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Palonen, Kari, Summa, Hilikka (toim.). (1996). *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino.
- Pantzar, Eero, Savolainen, Reijo ja Tynjälä, Päivi (eds). (2001). *In Search for a Human-Centred Information Society*. Reports of the Information Research Programme of the Academy of Finland 5. Tampere: Tampere University Press.
- Parikka, Anu. (1998). *Voi eläinparat. Tutkimus nuorten suhtautumisesta eläinsuojeluun ja eläinten oikeuksiin*. Sosiologista keskustelua B 31. Turku: Turun yliopisto.
- Parkkari, Juhani. (1996). *Vammaisten ja vanhusten ihmisoikeudet*. Raportteja 200. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES.
- Parviainen, Mervi. (2006). *Tasa-arvolain kiintiösäännös kunnallisen päätöksenteon sääntelijänä*. Tulossa 2006. Väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Parvikko, Tuija, Palonen, Kari ja Eräsaari, Leena (toim.). (1998). *Politiikka pois paikoiltaan. Sakari Hännisen juhlakirja*. Valtio-opin julkaisuja 73. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Patomäki, Heikki (ed.). (2000). *Politics of Civil Society. A Global Perspective on Democratisation*. NIGD working paper 2/2000. Nottingham: Network Institute for Global Democratisation.
- Patomäki, Heikki ja Minkkinen, Petri. (1997). *Yhdentymisen ja rahaunionin politiikkaa. Suomi ja Emu globaalissa poliittisessä taloudessa*. Helsinki: Like.
- Patomäki, Heikki ja Sehm-Patomäki, Katarina. (1999). *Tobinin veron toteutus. Kohti oikeudenmukaisempaa ja demokraattisempaa globaalia taloutta*. Network Institute for Global Democratisation:in tutkimusprojekti. Pystykorvakirja. Helsinki: Like.
- Patomäki, Heikki ja Teivainen, Teivo. (2003). *Globaali demokratia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Patomäki, Heikki, Teivainen, Teivo ja Rönkkö, Mika. (2002). *Global Democracy Initiatives. The Art of Possible*. NIGD working paper 2/2002. Helsinki: Network Institute for Global Democratisation.
- Paunikallio, Merja. (1997). *Kuka jää maaseudulle? Maaseudun nuorten näkemyksiä maaseudusta asuin-, työ- ja elinympäristönä*. Sarja B 17. Seinäjoki: Helsingin yliopisto, maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Paunikallio, Merja. (2000). *Maaseudun voimavara. Nuorten halu osallistua kotikuntansa kehittämiseen*. Sarja B 19. Seinäjoki: Helsingin yliopisto, maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Pekkola, Juhani. (2002). *Etätyö Suomessa. Fyysiset, virtuaaliset, sosiaaliset ja henkiset työtilat etätyöympäristöinä*. Diss. Ekonomi och samhälle nr 104. Helsingfors: Svenska handelshögskolan.
- Pekola-Sjöblom, Marianne. (2003). *Luotaus luottamuselimiin. Tutkimus luottamuselimestä ja luottamushenkilöistä v. 1993-2001*. Acta nro 162 KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 44. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Pekola-Sjöblom, Marianne, Helander, Voitto ja Sjöblom, Stefan. (2002). *Kuntalaisen monet roolit*. Acta nro 147. KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 37. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

- Pekonen, Kyösti. (1991). *Essays on Political Representation*. Studia politica Jyväskylänseia 3. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Pekonen, Kyösti. (1991). *Symbolinen modernissa politiikassa*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 25. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pekonen, Kyösti. (1995). *Kohti uutta hallinta-ajattelua julkisessa hallinnossa?*. Helsinki: Painatuskeskus.
- Pekonen, Kyösti. (1998). *Politiikka urbaanissa betonilähiössä*. SoPhi 20. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pekonen, Kyösti (ed.). (1999). *The New Radical Right in Finland*. Books from the Finnish Political Science Association 18. Helsinki: Finnish Political Science Association.
- Peltokoski, Jukka. (2003). *Ympäristökansalaisuus verkossa. Tietoverkko ympäristöjärjestöjen ja -viranomaisten vuorovaikutuspintana*. Suomen ympäristö 609. Jyväskylä: Keski-Suomen ympäristökeskus.
- Pentikäinen, Antti. (2000). *Creating Global Governance. The Role of Non-Governmental Organizations in the United Nations*. Suomen YK-liitto ry:n julkaisusarja no 33. Helsinki: Finnish UN Association.
- Penttilä, Irmeli et al. (2003). *Suomalainen köyhyys 1990-luvun lopulla - väliaikaista vai pysyvää?*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 2003:7. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Perustuslakiuudistus 2000*. (2000). Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 3/2000. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Pesonen, Pertti. (1958). *Valitsijamiesvaalien ylioppilasäänestäjät. Helsingin yliopiston, Teknillisen korkeakoulun ja Kauppakorkeakoulun äänioikeutettujen ylioppilaiden poliittiset kannanotot joulukuussa 1955 ja äänestyskäyttäytyminen 16.-17.1.1956. Paneelihaastattelututkimus*. Väitöskirja. Poliittikan tutkimuksia 1. Helsinki: Tammi.
- Pesonen, Pertti (toim.). (1994). *Suomen EU-kansanäänestys 1994. Raportti äänestäjien kannanotoista*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö, eurooppatiedotus.
- Pesonen, Pertti (toim.). (2000). *Suomen europarlamenttivaalit*. Tampere: Tampere University Press.
- Pesonen, Pertti ja Riihinen, Olavi. (2002). *Dynamic Finland. The Political System and the Welfare State*. Studia Fennica Historica 3. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Pesonen, Pertti ja Shively, W. Phillips. (1999). *Politics in Finland*. New York: McGraw-Hill.
- Pesonen, Pertti ja Vesa, Unto. (1998). *Finland, Sweden and the European Union*. Research report no. 77. Tampere: Tampere Peace Research Institute.
- Pesonen, Pertti, Sänkiäho, Risto ja Borg, Sami. (1993). *Vaalikansan äänivalta. Tutkimus eduskuntavaaleista ja valitsijakunnasta Suomen poliittisessa järjestelmässä*. Porvoo Helsinki Juva: WSOY.
- Pesonen, Reijo. (1996). *Vuorovaikutteista suunnittelua Jyväskylän Kekkolassa*. Suomen ympäristö 21. Helsinki: Ympäristöministeriö. Edita.
- Pietilä, Kauko ja Sondermann, Klaus. (1994). *Sanomalehden yhteiskunta*. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksen julkaisu nro 5. Tampere: Vastapaino.
- Pietilä, Veikko. (1995). *TV-uutisista, hyvää iltaa. Merkityksen ulottuvuudet televisiouutisjuutissa*. Yleisradion julkaisusarja 4/1995. Tampere: Vastapaino.
- Piispa, Matti ja Tammi, Tuukka. (2001). *Paikallisyhteisö ja media päihdetyössä. Kallio kuplii -projektin kokemuksia*. TEK:n julkaisuja 4/2001. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Pikkala, Sari. (1997). *Kunnat ja päättäjät*. Acta nro 85 KuntaSuomi 2004 nro 9. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

- Pikkala, Sari. (1998). *Eikö kunnallinen demokratia ansaitse valtuutetun luottamusta? Tutkimus valtuustojen henkilövaihtuvuudesta*. Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi Ser. A 486. Åbo: Åbo Akademi.
- Pikkala, Sari. (2003). *Tasa-arvotietoa kunnalliseen päätöksentekoon. Indikaattorihankkeen taustaraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2003:12. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Pikkala, Sari (red.). (1995). *Administrativa chefsroller i kommuner*. Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi Ser. A 434. Åbo: Åbo Akademi, institutet för jämförande nordisk politik och förvaltning.
- Pitkänen, Eija. (2003). *Hanketason osallistava suunnittelu metsähallituksessa*. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 46. Vantaa: Metsähallitus.
- Pitkänen, Marita ja Uhmavaara, Heikki. (1990). *Seurakunta jäsenten silmin. Tutkimus Turun evankelis-luterilaisten seurakuntien yhteisökuvasta*. Turku: Turun evankelis-luterilaiset seurakunnat.
- Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus. (2000). *Keskittymiskehitys, moderni maaseutu ja tietoyhteiskunta*. Alueelliset ympäristöjulkaisut 152. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus.
- Pomoell, Jutta. (2000). *European Union Citizenship in Focus*. Erik Castrén Institute of International Law and Human Rights. Forum iuris Research reports 4/1999. Helsinki: University of Helsinki. Faculty of Law.
- Ponnikas, Jouni. (2000). *Kansalaisosallisuus ja ydinjätteet. Kunnalliset vaikuttajat ja loppusijoituksen paikallinen päätöksenteko*. Poliitiikan tutkimuksen laitos, julkaisuja 12. JYT2001-tutkimuksia. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ponnikas, Jouni. (2003). *Globaali käsite paikallisessa kontekstissa. Kestävän kehityksen paikallistuminen Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun EU:n aluepolitiikan toimijoiden mielipideilmastossa vuosina 1995-2002*. Research reports / REDEC Kajaani 9. Kajaani: Oulun yliopisto, Kajaanin kehittämiskeskus.
- Pulkkinen, Pia. (2002). *Vähän enemmän arvoinen. Tutkimus tasa-arvokokemuksista työpai-koilla*. Tutkimuksia 234. Työpaineet, kiire ja sukupuoli -projekti. Helsinki: Tilastokeskus.
- Pulkkinen, Pia (toim.). (2000). *Naiset ja miehet vallankahvassa. Päätöksentekoindikaattoreita eri hallinnon aloilta ja organisaatioista*. Sukupuolten tasa-arvo 2000:3. Helsinki: Tilastokeskus.
- Puohiniemi, Martti, Toiskallio, Kalle ja Peltola, Harri. (1995). *Liikenneturvallisuus ja tienpidon vaihtoehdot. Menetelmäraportti*. Tielaitoksen selvityksiä 1995, 39. Helsinki: Tielaitos, keskushallinto, tienpidon suunnittelu.
- Puohiniemi, Martti, Toiskallio, Kalle ja Peltola, Harri. (1995). *Liikenneturvallisuus ja tienpidon vaihtoehdot. Tutkimus erilaisten intressiryhmien näkemyksistä: tuloraportti*. Tielaitoksen selvityksiä 1995, 38. Helsinki: Tielaitos, keskushallinto, tienpidon suunnittelu.
- Puoskari, Minna. (2002). *Ministerit strategisina johtajina. Virkamieshaastattelujen raportti strategisesta johtamisesta valtioneuvostossa*. Helsinki: Edita.
- Puro, Risto (toim.). (1993). *Järjestötutkimuksen bibliografia*. Poliitiikan tutkimuksen laitos, tutkimuksia 124. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Puttonen, Maarit. (1995). *Nuorisoasumista Jyväskylässä. Kultalakintie 3. Asunto- ja rakennusosasto*. Tutkimusraportti 1995, 1. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Puttonen, Pauli. (2002). *Kunnalliset yhtiöt vallan välineinä*. Acta Universitatis Tamperensis 883. Tampere: Tampere University Press.

- Puuronen, Vesa (ed.). (2001). *Youth on the Threshold of 3rd Millennium*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja nro 131. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Pyy, Ilkka. (1990). *Paikallisen aloitteellisuuden käytännöt ja symbolit. Tutkimus maaseutukuntien kunnallisaloitteista*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja nro 94. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Pyykkönen, Miikka. (2001). *Tuumasta toimeen. ARA:n lähiöuudistusprojektien kehittämisuunnitelmien ja -ohjelmien tavoiteanalyysi*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:9. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Päivänen, Jani, Kurki, Hannu ja Virrankoski, Lauri. (2002). *Parempaan kaupunginosaan. Aluefoorumi kehittämisen menetelmänä*. Suomen ympäristö 589. Myös verkkojulkaisuna: <URL: <http://www.ymparisto.fi/palvelut/julkaisu/elektro/sy589/sy589.htm>> [viitattu 25.9.2004]. Helsinki: Ympäristöministeriö, alueiden käytön osasto.
- Päivärinta, Tuija. (1991). *Kunnallisen demokratian kehittämisretoriikka*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rainer Anttila et al. (2002). *Suuri kansallinen liikuntatutkimus 2001-2002. Vapaaehtoistyö..* SLU-julkaisusarja 3/02. Helsinki: Suomen liikunta ja urheilu.
- Raittila, Pentti. (2002). *Etnisyys ja rasismi journalismissa*. Mediakriittinen julkaisusarja 6. Helsinki: Suomen journalistiliitto.
- Raittila, Pentti (toim.). (2001). *Mediat ydinjätettä hautaamassa. Eri intressiryhmien julkisuuteen pääsy. Dialogi ja argumentointi ydinjätteen loppusijoitusta koskevassa keskustelussa 1999-2001*. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja C 34. Tampere: Tampereen yliopisto, journalismin tutkimusyksikkö.
- Raittila, Pentti et al. (toim.). (2002). *Ydinjäteihme suomalaisittain*. Tampere: Tampere University Press.
- Raivio, Risto. (1994). *Osallistuminen, edustuksellisuus ja puolueet seurakuntahallinnossa*. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja A nro 63. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Ranta-aho, Merja ja Leppinen, Anu. (1997). *Etätyö kunnan tehtävissä*. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Rantalaiho, Liisa ja Heiskanen, Tuula (eds). (1997). *Gendered Practices in Working Life*. Basingstoke: MacMillan.
- Rasimus, Ari. (2004). *Radikaali kansalaisaktivismi ja yhteiskunnalliset liikkeet Suomessa 1990-luvulla (työnimi)*. Tulossa 2004. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rasinkangas, Jarkko. (2000). *Lama ja hyvinvoinnin muutokset. Tutkimus turkulaisten hyvinvoinnin muutoksista 1995 ja 1999*. Turku: Turun kaupunki, sosiaalikeskus.
- Rask, Mikko et al. (1999). *Teknologian arviointi, arvot ja osallistuminen. Kokemuksia geoniteknikka-arvioista*. Teknologiantutkimuksen ryhmä, työpapereita 45. Myös: <URL: <http://www.vtt.fi/ttr/pdf/wp45.pdf>> [viitattu 25.9.2004]. Espoo: Valtion teknillinen tutkimuskeskus.
- Raunio, Tapio. (1996). *Party Group Behaviour in the European Parliament. An Analysis of Transnational Political Groups in the 1989-94 Parliament*. Acta Universitatis Tampensis Ser. A vol. 521. Tampere: University of Tampere.
- Raunio, Tapio. (1997). *The European Perspective. Transnational Party Groups in the 1989-1994 European Parliament*. Aldershot: Ashgate.
- Raunio, Tapio ja Tiilikainen, Teija. (2003). *Finland in the European Union*. London: Cass.
- Raunio, Tapio ja Wiberg, Matti. (1998). *Päätöksenteko Euroopan unionissa. Selkeä johdatus monimutkaiseen vallankäyttöön*. Helsinki: Gaudeamus.
- Raunio, Tapio ja Wiberg, Matti. (2000). *EU ja Suomi. Unionijäsenyyden vaikutukset suomalaiseen yhteiskuntaan*. Helsinki: Edita.

- Rautkallio, Hannu ja Häikiö, Matti (toim.). (1977). *Demokratia ja tasa-arvo. Arvioita painopistetutkimuksista TANDEM JA DETA*. Korkeakoulu- ja tiedepoliittinen tutkimussäätiö. KTTS:n julkaisusarja 21. Helsinki: WSOY.
- Rautniemi, Lasse. (1991). *Duaalitalousmallit puna-vihreän ohjelmakirjoituksen taustana*. Poliitiikan tutkimuksen laitos, tutkimuksia 112. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rentto, Juha-Pekka. (1995). *Toissijainen valtio. Kirjoituksia kansalaisvastuun ensisijaisuudesta subsidiariteettiperiaatteen mukaisessa valtioajattelussa*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Julkisoikeuden sarja A 30. Turku: Turun yliopisto.
- Reunanen, Esa. (2003). *Budjettijournalismi julkisena keskusteluna. Tekstianalyttisiä näkökulmia suomalaiseen ja ruotsalaiseen budjettikirjoitteluun*. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ridell, Seija. (1998). *Tolkullistamisen politiikkaa. Televisioutusten vastaanotto kriittisestä genrenäkökulmasta*. Acta Universitatis Tamperensis 617. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rieppala, Esko. (2004). *Kootuin voimin vaikuttavampaan aluehallintoon. Selvityshenkilö Esko Rieppulan ehdotukset aluehallinnon vahvistamiseksi*. Sisäasiainministeriön julkaisusarja 12/2004. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Riikonen, Virve (toim.). (2003). *Valistuksesta tietämysyhteiskuntaan*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Riikonen, Virve ja Siisiäinen, Martti (toim.). (1996). *Yhdistys 2000*. Helsinki: Opintotoiminnan keskusliitto.
- Rinne, Risto ja Kivirauma, Joel. (2003). *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä. Matala koulutus yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla*. Kasvatustieteen tutkimuksia 18. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Rinne, Risto, Kivinen, Osmo ja Ahola, Sakari. (1992). *Aikuisten kouluttautuminen Suomessa. Osallistuminen, kasautuminen ja preferenssit*. Koulutussosiologian tutkimusyksikön tutkimusraportteja 10. Turku: Turun yliopisto.
- Rinne, Risto, Naumanen, Päivi ja Kivinen, Osmo. (1991). *Aikuiskoulutuksen yhteiskunnalliset lähtökohdat*. Turku: Turun yliopisto, täydennyskoulutuskeskus.
- Roininen, Janne ja Wallin, Sirkku. (2002). *Kokemuksia osallistumisesta kaavoitukseen. Osallistumisen seuranta- ja arviointihankkeen (OSSE-hankkeen) väliraportti*. Ympäristöministeriön moniste 92. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Roininen, Janne, Horelli, Liisa ja Wallin, Sirkku. (2003). *Osallistuminen ja vuorovaikutus kaavoituksessa. Seurannan ja arvioinnin viittekehitys ja menetelmät*. Suomen ympäristö 664. Helsinki: Suomen ympäristökeskus. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto.
- Ronkainen, Suvi. (1998). *Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa. Tutkimuksen katveet valokeilassa*. Naistutkimusraportteja 2/1998. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Roos, J. P. ja Hoikkala, Tommi (toim.). (1998). *Elämänpolitiikka*. 2000-luvun kirjasto. Helsinki: Gaudeamus.
- Rosas, Allan ja Antola, Esko (eds). (1995). *A Citizens' Europe in Search of a New Order*. London: Sage.
- Rubin, Anita. (2000). *Growing Up in Social Transition. In Search of a Late-Modern Identity*. Diss. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B Humaniora osa 234. Turku: Turun yliopisto.
- Rundt, Dennis. (1992). *Munsalaradikalismen. En studie i politisk mobilisering och etablering*. Åbo: Åbo Akademi.

- Ruostetsaari, Ilkka. (1992). *Vallan ytimessä. Tutkimus suomalaisesta valtaeliitistä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ruostetsaari, Ilkka. (1998). *Energiapolitiikka käännekohdassa. Järjestöt ja yritykset vaikuttajina vapautuvilla energiamarkkinoilla*. Poliittikan tutkimuksen laitos, julkaisuja 8. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ruostetsaari, Ilkka. (2003). *Valta muutoksessa*. Helsinki: WSOY.
- Ruostetsaari, Ilkka (toim.). (1995). *Vaalit, valta ja vaikuttaminen. Juhlakirja Olavi Borgin 60-vuotispäiväksi 30.3.1995*. Tampere: Tampere University Press.
- Ruostetsaari, Ilkka ja Holttinen, Jari. (2001). *Luottamushenkilö ja valta. Edustuksellisen kunnallisdemokratian mahdollisuudet*. Kunnallisan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisut nro 29. Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätiö.
- Ruuska, Petri. (2002). *Kuviteltu Suomi. Globalisaation, nationalismin ja suomalaisuuden punos julkisissa sanoissa 1980-90-luvuilla*. Väitöskirja. Tampere: University of Tampere.
- Ruuskanen, Petri (toim.). (2002). *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ryynänen, Aimo. (1994). *Vaikea vapaus. Siirrymmekö suunnittelutalouden aikakauden alamaaisista kansalaisyhteiskunnan täysivaltaisiksi vaikuttajiksi?*. Helsinki: Kansallinen sivistysliitto.
- Ryynänen, Aimo. (1996). *Kunnan uusi toimintamalli. Oikeudellinen rakennetutkimus kunnallisen kansanvallan sisällöstä ja ilmenemisestä*. Maarianhamina: Mermerus.
- Ryynänen, Aimo. (1998). *Valtuusto kunnallisen itsehallinnon turvaajana*. Tampere: Tampereen yliopiston julkaisujen myynti.
- Ryynänen, Aimo. (2002a). *Suomalainen pormestari*. Kuntaosaston julkaisu 3/2002. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Ryynänen, Aimo. (2002b). *Kansalaisen renessanssi. Kansalaisosallistumisen uusi merkitys ajankohtaisen kansainvälisen kehityksen valossa*. Kunnallistieteiden laitos, julkaisusarja 2002, 1. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ryynänen, Aimo ja Salovaara, Christa. (2002). *Kokeilusta käytännöksi. Osallisuushankkeen selonteon taustaraportti*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Rönneberg, Leif ja Särkelä, Riitta (toim.). (2003). *Osallisena Euroopassa? Kansalaisjärjestönäkökulma Euroopan unionin tulevaisuuteen*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Saamelaistoimikunta. (2002). *Saamelaistoimikunnan mietintö*. Komiteamietintö 2001:14. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Saarela, Pekka. (1997). *Selvitys 15-29 -vuotiaiden suomalaisten nuorten yhteiskunnalliseen osallistumiseen, politiikkaan, valtaan, päätöksentekoon, ylpeydenaiheisiin sekä päih-teisiin liittyvistä käsityksistä*. Nuorisobarometri 1997, 2. NUORAn julkaisuja nro 3. Helsinki: Nuorisoasiain neuvottelukunta.
- Saarela, Pekka. (1998). *Selvitys 15-29 -vuotiaiden suomalaisten nuorten yhteiskunnalliseen osallistumiseen, politiikan painopisteisiin, tulevaisuuden odotuksiin ja kulttuuripalveluihin liittyvistä käsityksistä*. Nuorisobarometri 1998, 2. NUORAn julkaisuja nro 9. Helsinki: Nuorisoasiain neuvottelukunta. Taiteen keskustoimikunta.
- Saarela, Pekka. (2001). *Nuorisobarometri 2001*. Helsinki: Nuorisoasiain neuvottelukunta.
- Saarela, Pekka. (2002). *Nuorisobarometri 2002*. Nuorisoasiain neuvottelukunta, julkaisuja 24. Helsinki: Nuorisoasiain neuvottelukunta.
- Saarelainen, Anu (toim.). (2000). *Kyläteiltä tiedon valtateille. Oppiva Ylä-Karjala tienraivaajana*. Sitra 235. Helsinki: Suomen itsenäisyyden juhlarahasto.

- Saarelainen, Tarja. (2003). *Managing Local Networks. Impacts of Network Management on the Implementation of New Public Management and Citizen Participation*. Acta Universitatis Lapponiensis 54. Rovaniemi: University of Lapland.
- Saari, Juhon. (2001). *Reformismi. Sosiaalipolitiikan perusteet 2000-luvun alussa*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu nro 57. Helsinki: Gaudeamus.
- Saarijärvi, Marjukka. (2002). *Asiakaspäätteillä julkisiin verkkopalveluihin. Asiakaspäätteet ja kansalaisten verkkoasiointi -hankkeen loppuraportti*. JUNA-julkaisu 6/2001. Helsinki: Sisäasiainministeriö, JUNA-hanke.
- Sainio, Ari. (1994). *Kohti kansalaisten kuntaa*. Acta nro 40. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Sallila, Pekka (toim.). (2003). *Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus*. Aikuiskasvatuksen vuosikirja 44. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Sallila, Pekka ja Niemelä, Seppo. (1999). *Sivistystyö osaamisyhteiskunnassa*. Aikuiskasvatuksen vuosikirja 40. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Salmikangas, Anna-Katriina. (1996). *Kuntalaiset ovat kunta. Kunnasta verkostoituneeksi kansalaisyhteiskunnaksi*. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Salmikangas, Anna-Katriina. (2004). *Nakertamisesta hanketoimintaan. Tapaustutkimus Nakertaja-Hetteenmäen asuinalueen kehittämistoiminnasta ja liikunnan osuudesta yhteissuunnittelussa*. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 95. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Salmikangas, Anna-Katriina, Veräväinen, Kristiina ja Vuorela, Terho. (1999). *Osallisuusprojektien monet kasvot. Osallisuushankkeen arviointia*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Salminen, Kimmo. (1999). *Paikallisen julkisuuden nostattaminen kaupunkiseuduilla. Uuden mediateknologian ja verkkoviestinnän vuorovaikutuksen kysymyksenasettelua*. Keskukselualoitteita 1999:2. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Salo, Petri. (2002). *Skolan som mikropolitisk organisation. En studie i det som skolan är*. Diss. Åbo: Åbo Akademi förlag.
- Salo, Petri ja Suoranta, Juha. (2002). *Sivistyksellinen aikuiskasvatus*. Tilaa sivistykselle 4. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Salovaara, Christa. (2003). *Uuden julkisuuslainsäädännön toimivuus kunnissa ja kuntayhtymissä sekä vakuutustoiminnassa*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 57. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitos.
- Salovaara, Christa ja Tala, Jyrki. (2003). *Uuden julkisuuslainsäädännön toimivuus valtionhallinnossa*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 199. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Sandberg, Siv ja Ståhlberg, Krister. (2000). *Nordisk regionalförvaltning i förändring*. Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi Ser. A 513. Rapport 14. Åbo: Åbo Akademi.
- Sandberg, Siv ja Ståhlberg, Krister. (2001). *Förvaltningskostnader i Finland och Norge. En jämförelse av samkommuner och fylkeskommuner*. Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi Ser. A 519. Åbo: Åbo Akademi.
- Saraviita, Ilkka. (1997). *Valtiosäännöstä*. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja. Sarja C 24. Rovaniemi: Pandecta.
- Saraviita, Ilkka. (1998). *Suomen perusoikeusjärjestelmä*. Rovaniemi: Pandecta.
- Saraviita, Ilkka. (2000). *Perustuslaki 2000. Kommentaariteos uudesta valtiosäännöstä Suomelle*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Saraviita, Ilkka. (2001). *Valtiosääntöoikeuden perusteet*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

- Sarola, Jukka Pekka, Roos, J. P. ja Kervinen, Lea. (1996). *Vanhukset selviytyjinä. Vanhusten asuinalueet ja sosiaaliset verkostot*. Yhteiskuntapolitiikan tutkimuksia n:o 1. Joensuu: Joensuun yliopisto, yhteiskuntapolitiikan ja filosofian laitos.
- Sassi, Sinikka. (2000). *Verkko kansalaisyhteiskunnan käytössä. Tutkimus internetistä ja uusista politiikan muodoista*. Väitöskirja. Viestinnän julkaisuja 3. Helsinki: Helsingin yliopisto, viestinnän laitos.
- Satka, Mirja, Pohjola, Anneli ja Rajavaara, Marketta (toim.). (2003). *Sosiaalityö ja vaikuttaminen*. SoPhi 76. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. Jyväskylä: Minerva. Jyväskylän yliopisto.
- Sauri, Pekka. (2002). *Politiikan psykologia*. Helsinki: WSOY.
- Sauri, Pekka. (2003). *Suomen demokratisoiminen*. Polemia-sarja nro 51. Helsinki: Kunnallisan alan kehittämissäätö.
- Savolainen, Reijo. (1998). *Tietoverkot kansalaisten käytössä. Internet ja suomalaisen tietoyhteiskunnan arki*. Finnish information studies 12. Tampere Åbo Oulu: Tampereen yliopisto, informaatiotutkimuksen laitos. Åbo Akademi, institutionen för informationsförvaltning. Oulun yliopisto, informaatiotutkimuksen laitos.
- Savolainen, Reijo ja Anttiroiko, Ari-Veikko. (1999). *The Communicative Potentials and Problems of Teledemocracy*. Tampere: University of Tampere.
- Scheinin, Martin. (1991). *Ihmisoikeudet Suomen oikeudessa. Valtiosääntöoikeudellinen tutkimus kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valtiosisäisestä voimassaolosta sekä ihmisoikeus- ja perusoikeusnormien sovellettavuudesta Suomen oikeusjärjestyksessä*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja 189. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Scheinin, Martin. (1997). *EMU ja Suomen valtiosääntö. Yhteiseen rahaan siirtyminen ja Suomen Pankin asema*. Helsingin yliopiston kansainvälisen talousoikeuden instituutin julkaisuja 27. Suomen itsenäisyyden juhlarahaston julkaisuja 156. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Scheinin, Martin. (1998). *Yhteiset ihmisoikeutemme*. Helsinki: Suomen YK-liitto.
- Scheinin, Martin ja Dahlgren, Taina. (1994). *Euroopan unioni ja ihmisoikeudet*. Turku: Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti.
- Seppälä, Nina (toim.). (1998). *Ääni käheänä. Voiko demokratisoitumista ja osallistumista tukea?*. Tampere: Rauhan- ja konfliktitutkimuskeskus.
- Seppälä, Pekka (toim.). (1992). *Civil Society in the Making. People's Organizations and Politics in the Third World*. Helsinki: University of Helsinki.
- Serkkola, Ari et al. (1995). *Ohjelmasta osallistumiseen. Terveiden edistämisen kansalais-toiminta Järvenpäässä ja Somerolla 1994-95. Terveyttä kaikille 2000*. Terveyskasvatuksen keskuksen julkaisuja -sarja 1995, 7. Helsinki: Terveyskasvatuksen keskus.
- Setälä, Maija. (2003). *Demokratian arvo. Teoriat, käytännöt ja mahdollisuudet*. Helsinki: Gaudeamus.
- Setälä, Maija. (1999). *Referendums and democratic government. Normative theory and the analysis of institutions*. Basingstoke: Macmillan.
- Sihvo, Tuire. (1991). *Kansalaisuus ja sosiaalihuolto. Artikkelit kansalaisuudesta, sosiaalihuollosta ja niiden suhteesta*. Tutkimuksia 9. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus.
- Siirilä, Seppo, Viljanen, Ville ja Jousmäki, Jussi. (1999). *Elinolojen alueellinen erilaistuminen. Huono-osaisuuden näkökulma*. Alue- ja ympäristöpolitiikan laitos, tutkimuksia, sarja B 71. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Siisiäinen, Martti. (1991). *National and International Factors in the Formation of Voluntary Associations in Finland*. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 51. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Siisiäinen, Martti (toim.). (2002). *Yhdistykset kolmannen sektorin toimijoina. Tutkimus jyväs kyläläisistä yhdistyksistä*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Siisiäinen, Martti, Kinnunen, Petri ja Hietanen, Elina (eds). (2000). *The Third Sector in Finland. Review to Research of the Finnish Third Sector*. Helsinki: Finnish Federation for Social Welfare and Health.
- Silvennoinen, Heikki (toim.). (2002). *Nuorisopolitiikka Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 29. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisosaianneuvottelukunta. Opetusministeriö.
- Simola, Raisa ja Heikkinen, Kaija (toim.). (2003). *Monenkirjava rasismi*. Joensuu: Joensuu University Press.
- Sinisalminen, Martti. (1999). *Suomen kaupunkien keskushallinto 1927-1998. Tutkimus kaupunkien keskushallinnon järjestämisestä sekä valtasuhteiden muutoksesta demokratian ja päätöksenteon näkökulmasta*. Väitöskirja. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Sipponen, Kauko. (1992). *Maakuntaitsehallinnosta maakuntayhtymiin. Selvitysmies Kauko Sipponen ehdottaa maakuntahallinnon kehittämisestä.. Komiteanmietintö 1992:34. Maakuntahallintohankkeen loppuraportti..* Helsinki: Valtioneuvosto.
- Sipponen, Kauko. (2000). *Kansalainen - isäntä vai renki*. Helsinki: Werner Söderström lakitieto.
- Sipponen, Kauko. (2003). *Jyrätäänkö meidät? Kommentteja Euroopan unionin perustuslakisopimukseen*. Helsinki: Lainvoima.
- Sirkkunen, Esa ja Kotilainen, Sirkku (eds). (2004). *Towards Active Citizenship on the Net. Possibilities of Citizen Oriented Communication. Case Studies from Finland*. Publications Series C 37. Tampere: University of Tampere, Journalism Research and Development Centre.
- Sirkkunen, Esa ja Kotilainen, Sirkku (toim.). (2004). *Toimijaksi tietoverkoissa. Raportti kansalaislähtöisen verkkoviestinnän mahdollisuuksista*. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja B 44. Verkkoyhteisöjen kehittyminen -projekti.. Tampere: Tampereen yliopisto, journalismin tutkimusyksikkö.
- Sisäasiainministeriö. (2000). *Selvitys kuntien itsehallinnollisesta asemasta. Kuntien itsehallintohankkeen raportti*. Kuntaosaston julkaisu 3/2000. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Sotarauta, Markku ja Majoinen, Kaija (toim.). (2001). *Kunnat virtaavassa maailmassa. Kuntien haasteet globaalissa verkostoyhteiskunnassa*. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Staffans, Aija. (2004). *Vaikuttavat asukkaat. Vuorovaikutus ja paikallinen tieto kaupunkisuunnittelun haasteina*. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Staffans, Aija, Rantanen, Heli ja Zielinski, Jorma. (1998). *Asukkaat verkossa - vaan ei satimessa. Raportti Kotikatu-projektista*. Arkkitehtiosaston julkaisuja 53. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Stenvall, Jari ja Harisalo, Risto. (2000). *Aluehallinto 2000-uudistuksen arviointi. Uutta ideaa etsimässä*. Hallintotiede A 21. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Stolpe, Claus. (1991). *Professionalism bland förtroendevalda. En fallstudie över kommunala förtroendemannaorgan i Finland*. Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi Ser. A 326 Professionalismprojektet Rapport4. Åbo: Åbo akademi.
- Stolpe, Claus ja Ståhlberg, Krister. (1992). *Professioner, politik och förvaltning*. Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi Ser. A 364. Åbo: Åbo akademi.
- Streng, Joonia. (1999). *Eläinsuojelu ja rikosoikeus*. Pohjautuu Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitoksella 1998 hyväksytyyn samanimiseen lisensiaatintyöhön. Helsinki: Yliopistopaino.

- Ståhlberg, Krister. (1990). *Finnish Local Government in the Postwar Period. The Development of the State - Local Relationship and the Free-Commune Experiment*. Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi Ser. A 310. Fri-kommunprojektet, rapport 2. Åbo: Åbo akademi.
- Ståhlberg, Krister (red.). (1995). *Finlandssvensk identitet och kultur*. Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi Ser. A 441. Finlands-svenska kulturindikatorer-rapport 5. Åbo: Åbo Akademi.
- Ståhlberg, Krister ja Helander, Voitto. (1972). *Den kommunala demokratin. Teoretiska och metodiska överbåganden kring ett forskningsprojekt*. Meddelanden från Institutet för samhällsforskning upprätthållet av statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi Serie B 18. Åbo: Åbo Akademi.
- Suhonen, Pertti. (1991). *Kaksisuuntainen peili. Mielipidetutkimukset julkisuudessa ja politiikassa*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Suhonen, Pertti. (1994). *Mediat, me ja ympäristö*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Suhonen, Pertti. (1997). *Yleinen mielipide 1997*. Hanki ja jää. Helsinki: Tammi.
- Suikkanen, Asko, Kauppinen, Petri ja Viinamäki, Leena. (1996). *Suomalaisten hyvinvointi-muutokset selviytymisen ja syrjäytymisen pelinä*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1996:12. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Suikkanen, Asko, Martti, Sirpa ja Linnakangas, Ritva. (2004). *Homma hanskaan. Nuorten kuntoutuskokeilun arviointi*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2004:5. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Suksi, Markku. (1993). *Bringing in the People. A Comparison of Constitutional Forms and Practices of the Referendum*. Diss. Dordrecht: Nijhoff.
- Suksi, Markku. (1995a). *Frames of Autonomy and the Åland Islands*. Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi Ser. A 433. Åbo: Åbo Akademi.
- Suksi, Markku. (1995b). *Making a Constitution. The Outline of an Argument*. Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi Ser. A 431. Åbo: Åbo Akademi.
- Suksi, Markku. (2002). *Finlands statsrätt. En sammanställning av material och tolkningar i anslutning till Finlands grundlag*. Åbo: Institutet för mänskliga rättigheter vid Åbo Akademi.
- Suksi, Markku (ed.). (1994). *Law under Exogenous Influences*. Publications of Turku Law School Vol. 1, no 1. Turku: Turku Law School.
- Sulin, Silja ja Tuulinen, Tanja. (2003). *"Munkkilatinaa pullakahveilla". Ympäristövirka-mies viestijänä kansalais- ja tietoyhteiskunnassa*. Suomen ympäristö 608. Jyväskylä: Keski-Suomen ympäristökeskus.
- Sundberg, Jan. (1997). *Partier och partisystem i Finland*. 2. painos. Esbo: Schildt.
- Sundberg, Jan. (2003). *Parties as Organized Actors. The Transformation of the Scandinavian Three-Front Parties*. Commentationes scientiarum socialium 61. Helsinki: Suomen tiedeseura.
- Suomen Akatemia. Valtion yhteiskuntatieteellinen toimikunta. (1977). *DETA- ja TANDEM-projektien arviointiseminaari Helsinki 3.-4.10.1977*. Helsinki: Suomen akatemia.
- Suomen kuntaliitto. (1996). *Poliittisen johtajuuden muutos*. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Suominen, Petteri. (1998). *Myrkyt vai marjat? Ydinjäte ja sitä vastustavien kansalaisliikkeiden toiminta ja vaikutus*. Poliitiikan tutkimuksen laitos, julkaisuja nro 6. JYT2001-tutkimuksia. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Suonoja, Kyösti ja Lindberg, Väinö. (1999). *Romanipoliitiikan strategiat*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1999:9. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

- Suopajärvi, Leena. (2001). *Vuotos- ja Ounasjoki-kamppailujen kentät ja merkitykset Lapis-sa*. Acta Universitatis Lapponiensis 37. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Suoranta, Juha. (2000). *Kasvatuksellisesti näkeväksi. Sivistyksellinen kasvatuserittely tässä ajassa*. 3. korj. painos. Tampere: TAJU.
- Suoranta, Juha. (2003). *Kasvatus mediakulttuurissa. Mitä kasvattajien tulee tietää*. Tampere: Vastapaino.
- Suoranta, Juha ja Lehtimäki, Hanna. (2004). *Children in the Information Society. The Case of Finland*. New literacies and digital epistemologies vol. 17. New York: Lang.
- Suoranta, Juha, Lehtimäki, Hanna ja Hakulinen, Sampsa. (2001). *Lapset tietoyhteiskunnan toimijoina*. Tietoyhteiskunnan tutkimuskeskuksen työraportteja 16. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Sutela, Marja. (1997). *Kunnallisen kansanäänestyksen käyttöala. Vertaileva tutkimus Suomen ja Schleswig-Holsteinin kunnallisten kansanäänestysäännösten tulkinnasta ja käytännöstä*. Kunnallistieteiden laitos, julkaisusarja 1997, 1. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Sutela, Marja. (1999). *Neuvoa-antava kansanäänestys ja ydinjätteet. Kansanäänestys kunnallisen päätöksenteon tukena ydinjätteen loppusijoituskysymyksessä*. Poliitiikan tutkimuksen laitos, julkaisuja 10. JYT2001-tutkimuksia.. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Sutela, Marja. (2000). *Suora kansanvalta kunnassa. Oikeusvertaileva tutkimus kansanäänestyksestä kunnan asukkaiden itsehallinnon toteuttajana*. Väitöskirja. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Suutarinen, Sakari (toim.). (2000). *Nuoresta pätevä kansalainen. Yhteiskunnallinen opetus Suomen peruskoulussa*. IEA civics - Nuori kansalainen tutkimuksen julkaisuja 1. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Syrjälä, Eija. (1990). *Rakennettu ympäristö tutuksi. Ympäristökasvatuskokeilu Espoon Lepävaarassa*. Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto, selvitys 1990, 1. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Säynäsallo, Erika ja Borg, Olavi. (1992). *Viidennen ydinvoimalan rakentamishanke lähialueiden kuntien ja asukkaiden näkökulmasta*. Poliitiikan tutkimuksen laitos, tutkimuksia 119. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Söderling, Ismo. (1997). *Maahanmuuttoasenteet ja elämänhallinta*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 30/1997. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos.
- Söderling, Ismo. (1999). *Perheitä meiltä ja muualta. Suomalaisten näkemyksiä omista ja maahanmuuttajien perheistä*. Väestöntutkimuslaitos E 8. Helsinki: Väestöliitto.
- Tainio, Jukka. (2001). *Kansalaisten vaikuttaminen ja kansalaisjärjestöt sekä vapaa sivistystyö. Vapaan sivistystyön strategioista kansalaistoiminnassa, paikallisesti ja globaalitikin*. Kansalaisyhteiskunta ja kansanvalta VSOP -yhteishanke. Helsinki: Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö.
- Tainio, Susanna. (2001). *Äänestäjien keskustelut vaaleista. Kevyttä jutustelua vai varsinaista politiikkaa?*. Lisensiaatintyö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Takala, Anneli. (1995). *Maaseudun naisverkostot Etelä-Pohjanmaalla*. Raportteja ja artikkeleita 39. Seinäjoki: Helsingin yliopisto, maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Takala, Hanna. (1998). *Tasa-arvonäkökulma julkishallinnon tutkimuksessa*. Naistutkimusraportteja 1/1998. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Tanninen, Risto. (1992). *Arvot ja asenteet Pyhäjoen vesiensuojelun suunnittelussa*. Vesi- ja ympäristöhallinnon julkaisuja. Sarja A 99. Helsinki: Vesi- ja ympäristöhallitus.
- Tapper, Helena (toim.). (2000). *Me median maisemissa. Reflektioita identiteettiin ja median*. Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia, Oppimateriaaleja 91. Helsinki: Palmenia.

- Tarkka, Minna (ed.). (2003a). *Digitaalinen televisio ja kuluttajan näkökulma*. Työselosteita ja esitelmia 77. <URL: http://www.kuluttajatutkimuskeskus.fi/docs/77_2003_tyoselosteita_ja_esitelmia_digitv.pdf> [viitattu 25.9.2004]. Verkkojulkaisu: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Tarkka, Minna (ed.). (2003b). *Digital Television and the Consumer Perspective*. <URL: http://www.kuluttajatutkimuskeskus.fi/docs/pdf/34_2003_discussionpapers_dtv.pdf> [viitattu 25.9.2004]. Verkkojulkaisu: National Consumer Research Centre Finland.
- Tielaitos. (1993). *Ylistaron keskustan teiden suunnittelu asukkaiden näkökulmasta*. Tielaitoksen selvityksiä 1993, 61. Helsinki: Tielaitos, keskushallinto, tienpidon suunnittelu.
- Tiihonen, Seppo. (1990). *Hallitusvalta. Valtioneuvosto itsenäisen Suomen toimeenpanovaltan käyttäjänä*. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 3. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Tiihonen, Seppo ja Tiihonen, Paula. (2004). *Kohti globaalivastuuta. Maailmanhallinta - politiikkaa, taloutta ja demokratiaa*. Helsinki: VATT.
- Tiili, Minna. (2003). *Ministerit strategisina johtajina. Tutkimushankkeen loppuraportti*. Helsinki: Edita.
- Tiilikainen, Teija. (1992). *Suomi ja Euroopan yhteisön lainsäädäntövalta. Tutkimus EY-jäsenyyden vaikutuksista Suomen lainsäädännölliseen suvereniteettiin*. Eurooppainstituutin julkaisuja 1992, 2. Turku: Eurooppa-instituutti.
- Tiilikainen, Teija (toim.). (1994). *Kansalaisten Eurooppa*. Turku: Åbo Akademin ihmisoi-keusinstituutti.
- Tiuri, Martti. (1990). *Maapallon mahdollisuudet*. Porvoo: WSOY.
- Toivonen, Tarja. (2002). *Nuoret ja maaseutu. Näkemyksiä maaseudusta, yrittäjyydestä, osallistumisesta, vaikuttamisesta ja tulevaisuudesta*. Sarja B 28. Seinäjoki: Helsingin yliopisto, maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Tolonen, Merja. (1993). *Osallistuminen politiikkatason ympäristövaikutusten arvioinnissa*. Liikenneministeriön julkaisuja 1993, 43. Helsinki: Liikenneministeriö.
- Tolonen, Tarja (toim.). (1999). *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Osuuskunta Vas-
tapaino.
- Tolsa, Heimo. (1993). *VVO/Mäentausta 2. asukkaat ja perusparannus Osa: Mäentausta perusparannuksen jälkeen*. Asuntotutkimuksia 1993, 17. Helsinki: Asuntohallitus, tutki-
mus- ja suunnitteluosasto.
- Tolvanen, Raija. (1990). *Miten asuinyhteisö tehdään? Kokemuksia Tuulen kylän asuinyhteisön suunnittelusta ja rakentumisesta*. Asuntotutkimuksia 1990, 1. Helsinki: Asunto-
hallitus. Tutkimus- ja suunnitteluosasto.
- Torvi, Kai. (2004). *Turvassa EU:ssa. Kaukana kavala maailma. EVA:n Suomi, EU ja maa-
ilma -asennetutkimus 2004*. EVA-raportti. Helsinki: Taloustieto.
- Tuittu, Hannu. (1994). *Eliitti, valta ja budjetti. Tutkimus budjettieliitin käyttäytymisestä ja
valtakäsityksistä suurissa kaupungeissa*. Acta Universitatis Tamperensis Ser. A vol.
429. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tukiainen, Iris. (1998). *Pääkaupunkiseutu 2020. Kansalaiskysely*. Pääkaupunkiseudun jul-
kaisusarja C 1998, 11. Helsinki: Pääkaupunkiseudun yhteistyövaltuuskunta.
- Tulokas, Raija. (1990). *Suomalaiset ja ympäristö*. Ympäristö 1990:2. Helsinki: Tilastokes-
kus.
- Tulokas, Raija. (1998). *Suomalaiset ja ympäristö*. Ympäristö 1998:10. Helsinki: Tilastokes-
kus.
- Tulokas, Raija. (2002). *Suomalaiset ja ympäristö*. Ympäristö ja luonnonvarat 2002:1. Hel-
sinki: Tilastokeskus.
- Tuomala, Juha. (1998). *Pitkäaikaistyöttömyys ja työttömien riski syrjäytyä avoimilta työ-
markkinoilta*. VATT-tutkimuksia 46. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

- Tuomivaara, Salla. (2003). *Eläimet muuttuvassa yhteiskunnassa. Johdatus ihmisten ja eläinten välisten suhteiden sosiologiaan*. Pro gradu -työ. Tampere: Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos.
- Tuomivaara, Salla ja Purmonen, Joni. (1998). *Ulos häkeistä!*. Helsinki: Tammi.
- Turkka, Tapani. (2000). *Sandysin esitys. Tutkimus parlamentarismien lähtökohdasta*. Acta Universitatis Tamperensis 741. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Turtiainen, Pirjo. (2001). *Miten kuulla lasta? Esimerkkinä päiväkotilasten ja koululaisten haastattelut*. Tutkimuksia 2001, 2. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Tuulentie, Seija. (2001). *Meidän vähemmistömmme. Valtaväestön retoriikat saamelaisten oikeuksista käydyissä keskusteluissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 807. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ulkoasiainministeriö. (1998). *Lapsen oikeuksien sopimus. Suomen toinen määräaikaishetki*. Ulkoasiainministeriön julkaisuja 1998, 10. Helsinki: UM.
- Uoti, Asko. (1998). *Kunnan velvollisuus hyvinvointipalvelujen järjestämiseen. Julkisoikeudellinen tutkimus kunnan jäsenen taloudellisista, sosiaalisista ja sivistyksellisistä oikeuksista*. Lisensiaatintyö. Tampere: Tampereen yliopisto, julkisoikeuden laitos.
- Uoti, Asko. (2003). *Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset perusoikeudet kunnallisessa päätöksenteossa. Tutkimus lasten hyvinvointipalvelujen oikeudellisesta ohjauksesta ja valvonnasta*. Acta Universitatis Tamperensis 911. Tampere: Tampere University Press.
- Uotinen, Johanna et al. (toim.). (2001). *Verkojen kokijat paikallista tietoyhteiskuntaa tekemässä*. Kultaneito 4. Helsinki: Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- Uusitalo, Eero. (2003). *Maaseutu kansan vai hallinnon käsissä?*. Polemia-sarja nro 49. Helsinki: Kunnallisan alan kehittämiskeskus.
- Uusitalo, Ritva (toim.). (1994). *Kansalaiset tiellä. Tutkimus Monoa moottoriteille -liikkeestä*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen monisteita nro 57. Helsinki: Sosiologian laitos, Helsingin yliopisto.
- Vaalirahoituskomitea ja Venho, Tomi. (1999). *Vaalirahoituskomitean mietintö*. Komiteamietintö 1999:6. Liitteenä tutkimus vuoden 1999 eduskuntavaaliehdokkaiden kampanjarahoituksesta. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Valanta, José et al. (2000). *Kuntajohtamisen ja demokratian käytännöt 1997-2000*. Acta nro 125. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Valanta, José ja Pekola-Sjöblom, Marianne. (2000). *Organisaatioiden moninaisuus*. Acta nro 130 KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 25. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Wallenius, Pauli. (2001). *Osallistava strateginen suunnittelu julkisten luonnonvarojen hoidossa*. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 41. Vantaa: Metsähallitus.
- Valtion hallinnon osallisuustyöryhmä. (2000). *Valtion hallinnon osallisuushankkeen raportti*. Sisäasiainministeriön julkaisu 9/2000. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Valtiovarainministeriö. (1998). *Laadukkaat palvelut, hyvä hallinto ja vastuullinen kansalaisyhteiskunta. Hallintopolitiikan suuntalinjat. Taustamateriaalia*. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Valtiovarainministeriö. (1998). *Laadukkaat palvelut, hyvä hallinto ja vastuullinen kansalaisyhteiskunta. Hallintopolitiikan suuntalinjat. Valtioneuvoston periaatepäätös*. Helsinki: Valtiovarainministeriö, hallinnon kehittämisosasto.
- Valtonen, Kathleen. (1997). *The Societal Participation of Refugees and Immigrants. Case Studies in Finland, Canada and Trinidad*. Migration studies. C 12. Turku: Institute of Migration.

- Valve, Helena. (2003). *Social Learning Potentials Provided by EU Rural Development Programmes. A Comparative Study on Three Institutionalisation Processes*. Acta Universitatis Tamperensis 918. Tampere: Tampere University Press.
- Vapaavuori, Matti ja von Bruun, Santtu (toim.). (2003). *Miten tutkimme tulevaisuutta?*. Acta futura Fennica no 5. 2. uud. painos. Helsinki: Tulevaisuuden tutkimuksen seura.
- Varis, Tapio. (1995). *Tiedon ajan media. Mediavalmiudet ja viestintätaidot uusiutuvassa viestintäkulttuurissa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vartia, Pentti ja Ylä-Anttila, Pekka. (2003). *Kansantalous 2028*. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos Sarja B 204. Helsinki: Taloustieto. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos.
- Vehmas, Anne. (2000). *Osallistumisen oppivuodet. Kokemuksia kaavoituskäytäntöjen kehittämisestä Tuusulassa vuosina 1992-1998*. Suomen ympäristö 390. Helsinki: Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto.
- Veikkola, Eeva-Sisko (ed.). (1998). *Women and Men in Decision Making in the Finnish Society*. Katsauksia 1998/9. Helsinki: Statistics Finland.
- Veikkola, Eeva-Sisko (toim.). (1998). *Naiset ja miehet yhteiskunnallisessa päätöksenteossa*. Katsauksia 1998/8. Helsinki: Tilastokeskus.
- Venäläinen, Eija. (1991). *Asukas asumisen suunnittelun todellisuudessa. Esimerkkinä Muuramen koekerrostalo*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia A 10. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vesa, Unto et al. (toim.). (2003). *Maailman tutkimisesta ja muuttamisesta. Juhlakirja Jyrki Käkösen täyttäessä 60 vuotta 23.1.2003*. Tampere: Rauhan- ja konfliktitutkimuskeskus.
- Wiberg, Matti. (2001). *Paluu politiikkaan*. Polemia-sarja nro 42. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissektori.
- Wiberg, Matti (ed.). (1991a). *The Political Life of Institutions. Scripta in honorem professoris Jaako Nousiainen sexagesimum annum complentis*. Books from the Finnish Political Science Association 14. Helsinki: Finnish Political Science Association.
- Wiberg, Matti (ed.). (1991b). *The Public Purse and Political Parties. Public Financing of Political Parties in Nordic Countries*. Books from the Finnish Political Science Association 13. Helsinki: Finnish Political Science Association.
- Wiberg, Matti (ed.). (1994). *Parliamentary Control in the Nordic Countries. Forms of Questioning and Behavioural Trends*. Books from the Finnish Political Science Association 16. Helsinki: Finnish Political Science Association.
- Wiberg, Matti (ed.). (1997). *Trying to make democracy work. Nordic parliaments and the European Union*. Stockholm: Bank of Sweden Tercentenary Foundation.
- Wiberg, Matti (toim.). (1996). *Politiikan moninaisuus*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Scripta lingua Fennica edita osa 118. Turku: Turun yliopisto.
- Wichterich, Christa. (2002). *Globalisoitu nainen. Raportteja epätasa-arvon tulevaisuudesta*. Pystykorvakirja. Helsinki: Suomen rauhanpuolustajat. Like.
- Viherä, Marja-Liisa. (1999). *Ihminen tietoyhteiskunnassa. Kansalaisten viestintävalmiudet kansalaisyhteiskunnan mahdollistajana*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja A 1:1999. Turku: Turun kauppakorkeakoulu.
- Viherä, Marja-Liisa. (2000). *Digitaalisen arjen viestintä. Miksi, millä ja miten*. Helsinki: Edita.
- Wilenius, Markku. (2004). *Luovaan talouteen. Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana*. Sitra 266. Helsinki: Edita.
- Wilhelmsson, Thomas. (2001). *Senmodern ansvarsrätt. Privaträtt som redskap för mikropolitik*. Helsingfors: Kauppakaari.

- Vilhunen, Jorma. (1994). *Työttömien omaehtoisen toiminnan suuntautuminen Suomessa. Työttömien aktivointiprojekti*. Työpoliittinen tutkimus nro 90. Helsinki: Työministeriö.
- Viljanen, Jukka. (1998). *Euroopan ihmisoikeussopimuksen rajoituslausekkeet. Julkisoikeudellinen case law -tutkimus Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännöstä vuosilta 1961-1998*. Lisensiaatintyö. Tampere: Tampereen yliopisto, julkisoikeuden laitos.
- Viljanen, Jukka. (2003). *The European Court of Human Rights as a Developer of the General Doctrines of Human Rights Law. A Study of the Limitation Clauses of the European Convention on Human Rights*. Acta Universitatis Tamperensis 965. Tampere: Tampere University Press.
- Viljanen, Veli-Pekka. (2001). *Perusoikeuksien rajoitusedellytykset*. Helsinki: Werner Söderström lakitieto.
- Viljanen, Ville. (2001). *Sosiaalisen isännöinnin käyttöönotto kaupunkiomisteisissa kiinteistöissä*. Porin kaupungin tutkimuksia 122/2001. Pori: Porin kaupunki.
- Vilkka, Leena. (1993). *Ympäristöetiikka. Vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vilkka, Leena. (1996). *Eläinten tietoisuus ja oikeudet. Kettutyttöfilosofiaa ja susietiikkaa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vilkka, Leena. (1999). *Mustavihreä filosofia. Uutta yhteiskuntaa etsimässä*. Tulevaisuuskirjat. Tampere: Elämänsuojelija-lehti.
- Virjo, Iikka ja Aho, Simo. (2002). *Ikääntyvien työllisyys 1990-luvulla. Rekisteritutkimus yli 50-vuotiaiden erityisongelmista työmarkkinoilla*. Työpoliittinen tutkimus nro 242. Helsinki: Työministeriö.
- Virnes, Eevaliisa ja Häkkinen, Hannele. (2000). *Vanhusneuvostot Suomessa ja eräissä muissa maissa*. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Virtanen, Matti. (2001). *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 831. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Virtanen, Petri. (2001). *Karavaani kulkee ja koirat haukkuvat. Kansalaisjärjestöjen osallistuminen yhteiskunnalliseen päätöksentekoon*. Tutkimukset ja selvitykset 3/2001. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Virtanen, Vesa. (2003). *Valta- ja vastavirtaan. Selvitys maassamuuttajien elinoloista, uuteen kiinnittymisestä ja arvotaustasta Suomessa*. Sisäasiainministeriön julkaisu 14/2003. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Visuri, Pekka (toim.). (2003). *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset*. 2. täyd. painos. Helsinki: Otava.
- Vuorela, Terho ja Veräväinen, Kristiina. (2000). *Uutta osallisuutta pienin askelin. Osallisuushankkeen I vaiheen arviointi*. Acta nro 120. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Vuorensyrjä, Matti ja Savolainen, Reijo. (2000). *Tieto ja tietoyhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vuorikoski, Marjo, Törmä, Sirpa ja Viskari, Sinikka. (2003). *Opettajan vaiettu valta*. Tampere: Vastapaino.
- Vähätalo, Kari. (1996). *Pitkäaikaistyöttömät ja lamasta selviytyminen. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien työmarkkina-aseman ja sosiaalisen huono-osaisuuden muotoutumisesta vuosina 1993-94*. Työpoliittinen tutkimus nro 132. Helsinki: Työministeriö.
- Väyrynen, Raimo. (1999). *Globalisaatio ja Suomen poliittinen järjestelmä*. Sitra 222. Helsinki: Taloustieto.

- Väyrynen, Raimo. (2001). *Globalisaatiokritiikki ja kansalaisliikkeet*. Sitra 239. Helsinki: Gaudeamus.
- Väyrynen, Raimo et al. (1999). *Suomi avoimessa maailmassa. Globalisaatio ja sen vaikutukset*. Sitra 223. Helsinki: Taloustieto.
- Yeung, Anne Birgitta. (2002). *Vapaaehtoistoiminta osana kansalaisyhteiskuntaa - ihanteita vai todellisuutta? Tutkimus suomalaisten asennoitumisesta ja osallistumisesta vapaaehtoistoimintaan*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys.
- Yeung, Anne Birgitta. (2004). *Individually Together. Volunteering in Late Modernity. Social Work in the Finnish Church*. Väitöskirja. Helsinki: Sosiaali - ja terveysturvan keskusliitto.

Liite 2**Luettelo tutkimusta varten haastatelluista asiantuntijoista**

Haastattelut toteutettiin kesä- ja elokuussa 2004 enimmäkseen puhelimitse, osin myös sähköpostitse tai kasvokkain.

prof. Sirkka Ahonen, Helsingin yliopisto, kasvatustieteet

prof. Raimo Blom, Tampereen yliopisto, sosiologia

prof. Arvo Myllymäki, Tampereen yliopisto, julkisoikeus

tutkimusjohtaja Antti Kasvio, Tampereen yliopisto, tietoyhteiskuntatutkimus

prof. Päivi Korvajärvi, Tampereen yliopisto, naistutkimus

prof. Briitta Koskiaho-Cronström, Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikka

dos. Tapio Kuure, Tampereen yliopisto, nuorisotutkimus ja syrjäytymistutkimus

prof. Heikki Paloheimo, Tampereen yliopisto, politiikan tutkimus (valtio-oppi)

prof. Heikki Patomäki, Helsingin yliopisto, politiikan tutkimus (kv. politiikka)

tutkija Sari Pikkala, Åbo Akademi, kuntatutkimus

prof. Seija Ridell, Turun yliopisto, mediatutkimus

prof. Veli-Matti Ritakallio, Turun yliopisto, sosiaalipolitiikka

prof. Pertti Suhonen, Tampereen yliopisto, tiedotusoppi

prof. Jukka Tuomisto, Tampereen yliopisto, aikuiskasvatus

Liite 3**Kansalaisvaikuttamiseen liittyviä tutkimusaineistoja**

Vastaava aineistoluettelo löytyy selvityshankkeen verkkosivulta HTML-tiedostona osoitteessa: <http://www.fsd.uta.fi/ajankohtaista/hankkeet/KVPO/>

Kotimaiset aineistot

Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon arkistoidut kotimaiset aineistot vuosilta 1990–2004 aakkosjärjestyksessä (sarjojen aineistot aikajärjestyksessä). Verkossa aineiston kuvailutiedot saa esiin klikkaamalla aineistonumeroa.

Aineiston nimi	aineistonro
Alueellinen hyvinvointi : Oulun ja Joensuun kansalaiskysely 1995	» FSD1275
Alueellinen hyvinvointi : Koillismaan ja Satakunnan kansalaiskysely 1996	» FSD1276
Alueellinen hyvinvointi : Pohjois-Karjalan kansalaiskysely 1998	» FSD1277
Alueellinen hyvinvointi : Keski-Suomen kansalaiskysely 1999	» FSD1278
Eduskuntavaalit 1999	» FSD1042
Eduskuntavaalitutkimus 1991	» FSD1018
Eduskuntavaalitutkimus 2003	» FSD1260
Europarlamenttivaalit 1999	» FSD1043
EVAn kansallinen asennetutkimus 1990	» FSD1082
EVAn kansallinen asennetutkimus 1992	» FSD1083
EVAn kansallinen asennetutkimus 1994	» FSD1084
EVAn kansallinen asennetutkimus 1996	» FSD1085
EVAn kansallinen asennetutkimus 1998	» FSD1086
EVAn kansallinen asennetutkimus 2000	» FSD1087
EVAn kansallinen asennetutkimus 2002	» FSD1262
Ks. verkossa myös EVAn kansallisten asennetutkimusten sarjakuvaus	
Kannatusmittaustutkimus 1994, osa 1	» FSD1019

Kannatusmittaustutkimus 1994, osa 2	» FSD1020
Kaupunkipalvelututkimus 1993	» FSD1203
Kaupunkipalvelututkimus 1997	» FSD1204
Kaupunkipalvelututkimus 2001	» FSD1205
Ks. verkossa myös Kaupunkipalvelututkimusten sarjakuvaus	
Kunnallisalan ilmapuntari 1992 : kuntalaiset	» FSD1147
Kunnallisalan ilmapuntari 1993 : kunnanjohtajat, kunnanhallitusten puheenjohtajat	» FSD1187
Kunnallisalan ilmapuntari 1993 : kuntalaiset	» FSD1188
Kunnallisalan ilmapuntari 1994 : kunnanjohtajat, kunnanhallitusten puheenjohtajat	» FSD1142
Kunnallisalan ilmapuntari 1994 : kuntalaiset	» FSD1143
Kunnallisalan ilmapuntari 1995 : kunnanjohtajat, kunnanhallitusten puheenjohtajat	» FSD1137
Kunnallisalan ilmapuntari 1995 : kuntalaiset	» FSD1136
Kunnallisalan ilmapuntari 1996 : kunnanjohtajat, kunnanhallitusten puheenjohtajat	» FSD1121
Kunnallisalan ilmapuntari 1996 : kuntalaiset	» FSD1120
Kunnallisalan ilmapuntari 1997 : kunnanjohtajat, kunnanhallitusten puheenjohtajat	» FSD1119
Kunnallisalan ilmapuntari 1997 : kuntalaiset	» FSD1118
Kunnallisalan ilmapuntari 1998 : kunnanjohtajat, kunnanhallitusten puheenjohtajat	» FSD1106
Kunnallisalan ilmapuntari 1998 : kuntalaiset	» FSD1104
Kunnallisalan ilmapuntari 1999 : kunnanhallitusten puheenjohtajat	» FSD1149
Kunnallisalan ilmapuntari 1999 : kunnanjohtajat	» FSD1148
Kunnallisalan ilmapuntari 1999 : kuntahenkilöstö	» FSD1150
Kunnallisalan ilmapuntari 2000 : kuntalaiset	» FSD1105
Kunnallisalan ilmapuntari 2000 : valtuutetut	» FSD1155
Ks. verkossa myös Kunnallisalan ilmapuntareiden sarjakuvaus	
KuntaSuomi 2004 : kuntatyöyhteisötutkimus 1995	» FSD1193
KuntaSuomi 2004 : luottamushenkilö- ja viranhaltijatutkimus 1995	» FSD1194
KuntaSuomi 2004 : kunnallisvaalitutkimus 1996	» FSD1206

KuntaSuomi 2004 : kuntalaiskysely 1996	» FSD1207
KuntaSuomi 2004 : paikallisyhdistystutkimus 1996	» FSD1196
KuntaSuomi 2004 : kuntatyöyhteisötutkimus 1999	» FSD1230
Ks. verkossa myös KuntaSuomi 2004 -aineistojen sarjakuvaus	
Nuoret ja eduskuntavaalit 1999	» FSD1027
Nuoret ja eduskuntavaalit 2003	» FSD1247
Nuoret ja europarlamenttivaalit 1999	» FSD1028
Nuoret ja presidentinvaalit 2000	» FSD1048
Nuorisobarometri 2001	» FSD1225
Nuorisobarometri 2002	» FSD1226
Ks. verkossa myös Nuorisobarometriin sarjakuvaus	
Puolueet ja kunnallisdemokratia 1996 : ehdokkaat	» FSD1021
Puolueet ja kunnallisdemokratia 1996 : puoluejäsenet	» FSD1022
Puolueet ja kunnallisdemokratia 1996 : valitsijakunta	» FSD1023
Puolueet ja kunnallisdemokratia 1996 : yhdistetty aineisto	» FSD1024
Puolueiden ajankohtaistutkimus 1990	» FSD1016
Puolueiden ajankohtaistutkimus maaliskuu 1992	» FSD1033
Puolueiden ajankohtaistutkimus elo-syyskuu 1992	» FSD1029
Puolueiden ajankohtaistutkimus loka-marraskuu 1994	» FSD1030
Puolueiden ajankohtaistutkimus helmikuu 1995	» FSD1031
Puolueiden ajankohtaistutkimus elo-syyskuu 1996	» FSD1032
Puolueiden ajankohtaistutkimus maaliskuu 1997	» FSD1034
Puolueiden ajankohtaistutkimus lokakuu 1997	» FSD1035
Puolueiden ajankohtaistutkimus helmikuu 1998	» FSD1036
Puolueiden ajankohtaistutkimus syyskuu 1998	» FSD1037
Puolueiden ajankohtaistutkimus tammikuu 1999	» FSD1038
Puolueiden ajankohtaistutkimus syyskuu 2002	» FSD1263
Ks. verkossa myös Puolueiden ajankohtaistutkimusten sarjakuvaus	
Sosiaalibarometri 1994	» FSD1129
Sosiaalibarometri 1995	» FSD1130
Sosiaalibarometri 1996	» FSD1131
Sosiaalibarometri 1997	» FSD1132
Sosiaalibarometri 1998	» FSD1133

Sosiaalibarometri 1999	» FSD1134
Sosiaalibarometri 2000	» FSD1135
Sosiaalibarometri 2001	» FSD1186
Sosiaalibarometri 2002	» FSD1215
Sosiaalibarometri 2003	» FSD1314
Ks. verkossa myös Sosiaalibarometri en sarjakuvaus	
Suomen EU-kansanäänestys 1994	» FSD1195
Valtarakennetutkimus 1991	» FSD1090
Valtarakennetutkimus 2001	» FSD1239
Verkkopalvelujen ja tietotekniikan käyttö Tampereella 2002	» FSD1317
Ydinjätepäättös 2001	» FSD1249
YLE:n TV-uutisten europarlamenttivaalikysely 1999	» FSD1047
Yritysjohtajat ja yhteiskunta 1990	» FSD1266

Kansainväliset vertailuaineistot

Comparative Study of Electoral Systems (CSES) (<http://www.umich.edu/~cses/>) tarjoaa vaalidataa yli 50 maasta.

European Social Survey (ESS) (<http://www.fsd.uta.fi/aineistot/luettelo/sarjat.html#ess>) on joka toinen vuosi koottava yli 20 maan kansainvälinen kyselytutkimus. ESS:n ensimmäinen kierros toteutettiin vuosina 2002–2003. Tutkimuskysymykset koskevat muun muassa tiedotusvälineitä ja luottamusta, poliittisia mielipiteitä ja osallistumista, hallintoa ja tehokkuutta, moraalisia, poliittisia ja sosiaalisia arvoja, sosiaalista syrjintää ja ulossulkemista, kansallista, etnistä ja uskonnollista sitoutuneisuutta, hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta, sosiaalisia verkostoja sekä väestöllisiä ja sosiaalis-taloudellisia tekijöitä.

Eurobarometrit (EB) (<http://www.fsd.uta.fi/aineistot/luettelo/sarjat.html#eb>) ovat Euroopan komission rahoittamia, samanaikaisesti Euroopan unionin jäsenmaissa toteutettavia kyselytutkimuksia. Ne koostuvat säännöllisesti toistettavista kysymyksistä ja kunakin ajankohtana tärkeäksi katsottujen aihealueiden kysymyksistä. Toistuvissa aiheissa kysytään mielipiteitä Euroopan yhteisöstä/unionista, parlamentista sekä vastaajien omasta yhteiskunnasta ja sen demokratian toimivuudesta.

Flash Eurobarometrit (<http://www.fsd.uta.fi/aineistot/luettelo/sarjat.html#flasheb>) ovat suppeahkoja kyselytutkimuksia, jotka täydentävät vakimuotoisia laajoja Eurobarometreja. Teemoja ovat olleet mm. Internet, kansalaiset ja tietoyhteiskunta.

International Social Survey Programme (ISSP)

(<http://www.fsd.uta.fi/aineistot/luettelo/sarjat.html#issp>) on maailmanlaajuinen yhteiskuntatieteellinen vertailututkimusohjelma. ISSP-aineistot tarjoavat poikkileikkaustietoa ajankohtaisista ja teemoiltaan vaihtuvista yhteiskunnallisista ilmiöistä. Aineistoja on kerätty vuosittain vuodesta 1985 alkaen. Vuosina 1985, 1990 ja 1996 teemana olivat valtion tehtävät.

World Values Survey (WVS) (<http://www.fsd.uta.fi/aineistot/luettelo/sarjat.html#wvs>)

kartoittaa eri maiden kansalaisten toimintaa sekä yhteiskunnallisia arvoja ja asenteita. WVS-aineistoja on kerätty neljässä aallossa: 1981–1984, 1990–1993, 1995–1997 ja 1999–2001.

Ulkomaiset aineistot

Eri maiden tietoarkistoista (<http://www.nsd.uib.no/Cessda/europe.html>) on saatavilla runsaasti kansalaisvaikuttamiseen liittyviä tutkimusaineistoja. Tässä esimerkkejä ICPSR:n, UKDA:n ja ZA:n tarjonnasta.

Inter-university Consortium for Political and Social Research (ICPSR)

(<http://www.icpsr.umich.edu/>) on Ann Arborissa, Michiganissa toimiva maailman suurin yhteiskuntatieteellisen tietoarkisto, jonka varannossa on dataa eri puolilta maailmaa. Esimerkkejä ICPSR:n aineistoista:

- American National Election Study (ANES) Series
- General Social Survey Series
- National Household Education Survey (NHES) Series

ICPSR:n hakusivulla ehdotus hakusanoiksi: citizenship participation

UK Data Archive (<http://www.data-archive.ac.uk/>) toimii Essexin yliopiston yhteydessä. Arkistoon on tallennettu tuhansia tutkimusaineistoa, joukossa sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia aineistoja. Esimerkkejä UKDA:n aineistoista:

- Home Office Citizenship Survey, 2001 » UKDA SN:4754
- British Social Attitudes Survey, 2002 » UKDA SN 4838
- British Household Panel Survey; Waves 1–11, 1991–2002 » UKDA SN:4651
- British Election Studies

UKDA:n hakusivulla ehdotus hakulausekkeeksi: citizenship AND participation

Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung (ZA) (<http://www.gesis.org/en/za/index.htm>) toimii läheisessä yhteistyössä Kölnin yliopiston kanssa. ZA on Euroopan vanhin data-arkisto ja se vastaa mm. Eurobarometrien ja ISSP-aineistojen arkistoinnista. Esimerkkejä ZA:n aineistoista:

- ALLBUS (The German General Social Survey)
- German federal election studies
- Election Studies from Eastern Europe

ZA:n englanninkielisellä hakusivulla ehdotus hakusanoiksi: citizenship AND participation

ZA:lla on myös saksankielinen hakusivu.

Liite 4

Käynnissä olevien tai kaavailtujen tutkimushankkeiden esittelyjä

Selvityshankkeelle ilmoitetut projektit on lueteltu ilmoitetun ensimmäisen vastuullisen tutkijan mukaan. Seuraavaksi ovat ilmoitetut muut tutkijat, tutkimusohjelman tai -hankkeen nimi ja lopuksi ilmoitettu vastuuorganisaatio. Tutkimushankeluetteloa ylläpidetään myös verkossa ja tutkijat voivat edelleen verkkolomakkeella ilmoittaa siihen liitettäväksi uusia hankkeita (<http://www.fsd.uta.fi/ajankohtaista/hankkeet/KVPO/>).

Ahva, Laura: *Kansalaislähtöinen journalismi suomalaisessa toimituskäytännössä*. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.

Alapuro, Risto ja Suvi Ervamaa, Eeva Luhtakallio, Tuomas Ylä-Anttila: *Spaces of Democracy: Representation, Citizenship, and the Public Sphere*. Helsingin yliopisto, sosiologian laitos.

Anckar, Dag ja Grönlund, Kimmo, Setälä, Maija, Herne, Kaisa: *Social Capital and Democracy*. Åbo Akademi, Statsvetenskapliga institutionen.

Gretschel, Anu: *Lasten ja nuorten kunta*. Jyväskylän yliopisto, liikunnan sosiaalitieteiden laitos.

Haila, Yrjö ja Bamberg, Jarkko: *Ympäristön politiikka: paikallisen ympäristöhallinnan kansalaisosallistumisen uusia muotoja etsimässä*. Tampereen yliopisto, yhdyskuntatieteiden laitos.

Hanifi, Riitta: *2000-luvun yhdistystoiminta – sitoutumista vai vaihtuvia elämyksiä*. Tilastokeskus.

Harju, Auli: *Julkinen keskustelu ja kansalaisosallistuminen kansalaisten näkökulmasta*. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.

Heikkilä, Heikki: *Kuntalaisten osallistuminen kestävän kehityksen tietoyhteiskunnassa*. Tampereen yliopisto, journalismin tutkimusyksikkö.

Hellsten, Villiina: *”Uusi politiikka”*. Helsingin yliopisto, yleisen valtio-opin laitos.

- Hemminki, Elina et al. ja Toiviainen, Hanna K., Vuorekoski, Lauri: *Terveyspolitiikka ja terveystalouseläminen*. Stakes.
- Jarva, Vuokko: *Alppilan luomupuisto -projekti*. Helsinki, Alppila-seura. Helsingin yliopisto, kotitalous- ja käsityötieteiden laitos.
- Kaivonen, Virpi: *Mansetori*. Tampereen yliopisto.
- Keskinen, Auli ja Harle, Vilho, Rinne, Jarmo, Häyhtiö, Tapio: *Online-keskustelut poliittisena toimintana*. Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos.
- KuntaSuomi 2004 –tutkimusohjelma* / Sjöblom, Stefan. Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.
- Kuuluvainen, Jari ja Rantala, Tapio, Rekola, Mika, Berghäll, Sami: *Suomen metsä- ja luonnonsuojelupolitiikan legitimitetti*. Metsäekonomian laitos, Helsingin yliopisto.
- Kyllönen, Ella: *Viestintäteknologia vaikuttamisen välineenä*. Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos, puheviestintä.
- Lehtonen, Pauliina: *Sosiaalisen pääoman muotoutuminen verkossa – kansalaisinnovaatioiden ja paikallisen toiminnan merkitys*. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Leino, Helena: *Kansalaisten osallistuminen Vuoreksen alueen maankäytön suunnitteluun*. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.
- Leinonen, Anu: *Vanhusneuvoston merkitystehtävät – tutkimus maaseutumaisten kuntien vanhusneuvostotoiminnasta*. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Lindholm, Arto: *Globalisaatiokriittinen liike Suomessa*. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus (YTK).
- Litmanen, Tapio: *Nykyaikainen rauhanliike Suomessa, Italiassa ja Englannissa*. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Maukonen, Pauliina: *Kulttuuritoiminta ja luottamus instituutioihin*. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Muukkonen, Martti: *”I Was Hungry and You Fed Me” – Religious Roots of Western Welfare Thinking*. Joensuun yliopisto.
- Niiranen, Sanna: *Kansalaisosallistumisen ja verkkodemokratian rooli tietoyhteiskuntaohjelmassa*. Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos.
- Niva, Mari ja Mäkelä, Johanna: *Konsensuskonferenssi geenitekniikasta ruoantuotannossa*. Kuluttajatutkimuskeskus.
- Nivala, Elina: *Kansalaisuus pedagogisena kysymyksenä*. Kuopion yliopisto.

- Nivala, Elina: *Kansalaisuus yhteiskunnallisena kasvatusihanteena*. Kuopion yliopisto.
- Nordenstreng, Laura: *Selvitys valtiollisen kansanäänestyksen kehittämistarpeista Suomessa*. Oikeusministeriö, lainvalmisteluosasto, julkisoikeuden yksikkö.
- Paloheimo, Heikki ja useita tutkijoita alahankkeissa: *Elections and Representative Democracy in Finland*.
- Peltokoski, Jukka: *2000-luvun radikalismi*. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Reunanen, Esa: *Civic Innovations and Digital Applications / Mansetori*. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Ruostetsaari, Ilkka ja Hokkanen, Pekka, Kojo, Matti, Kauppinen, Ilkka ja Litmanen, Tapio: *Hyväksyttävyyys ja vuorovaikutus teknologiahankkeiden haasteena (BiNTech)*. Osa ProACT-tutkimusohjelmaa. Tampereen yliopisto, Jyväskylän yliopisto.
- Setälä, Maija: *Kansanäänestykset vertailevasta ja demokratiateoreettisesta näkökulmasta*. Turun yliopisto, valtio-opin laitos.
- Sirkkunen, Esa: *Verkkoyhteisöjen kehittyminen*. Tampereen yliopisto, journalismin tutkimusyksikkö.
- Sjöblom, Stefan ja Anderson, Kjell, Eklund, Erland: *Effektivitet och demokrati – en studie i finländsk förvaltningspolitik*. Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.
- Sjöblom, Stefan: *Project Proliferation and Governance – Challenges to Public Decision-Making*. Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.
- Sutela, Marja ja Savolainen, Marja: *Kuntajakoselvittäjän asema kuntaliitoshankkeissa – erityistarkastelussa kunnallisen kansanäänestyksen toimeenpano*. Joensuun yliopisto, oikeustieteiden laitos.
- Suutarinen, Sakari: *Kouluyhteisön ja pedagogiikan vaikutus nuorten kansalaisaktiivisuuteen – koulu ja kansalaisvaikuttaminen IEA/Civic -aineiston valossa*. Jyväskylän yliopisto.
- Toiviainen, Hanna K.: *Potilaat terveydenhuollon toimijoina (Terveyspolitiikka ja terveyspalvelut -alahanke)*. Stakes.
- Wilhelmson, Niklas: *Political participation among immigrants in Finland. An analysis of the voting behavior of immigrants in municipal elections*. CEREN / Helsingin yliopisto.